เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ

เนื่องในปีรณรงค์วัฒนธรรมไทย
และครบรอบ 60 ปี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เรื่อง

"วัฒนธรรมกับสังคมไทยในกระแสการเปลี่ยนแปลง"

ชุด

โลกานุวัตร
(GLOBALIZATION)

อภิชาต สถิตนิรามัย
บรรณาธิการ

จัดโดย

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ร่วมกับ

The Toyota Foundation

และ

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

ระหว่างวันที่ 15-16 พฤศจิกายน 2537
ณ โรงแรมฮอลิเดย์อินน์
จังหวัดหนองคาย

เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ

เนื่องในปีรณรงค์วัฒนธรรมไทย
และครบรอบ 60 ปี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เรื่อง

"วัฒนธรรมกับสังคมไทยในกระแสการเปลี่ยนแปลง"

ชุด

โลกานุวัตร

อภิชาต สถิตนิรามัย
บรรณาธิการ

จัดโดย

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ร่วมกับ

The Toyota Foundation

และ

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

ระหว่างวันที่ 15-16 พฤศจิกายน 2537
ณ โรงแรมฮอลิเดย์อินน์
จังหวัดหนองคาย

คำนำ

เอกสารประกอบการสัมมนาชุด **"โลกานุวัตร"** ชุดนี้ เป็นเอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเนื่องในปีรณรงค์วัฒนธรรมไทย และครบรอบปี 60 ปีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เรื่อง **"วัฒนธรรมกับสังคมไทยในกระแสการเปลี่ยนแปลง"** จัดโดย ฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับ The Toyota Foundation และ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ระหว่างวันที่ 15-16 พฤศจิกายน 2537 ณ โรงแรมฮอลิเดย์อินน์ จังหวัดหนองคาย โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะระดมความคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมว่ามีความเปลี่ยนแปลงและคงอยู่อย่างไรบ้างในสังคมไทย ตลอดทั้งประเทศเพื่อนบ้าน เพื่อที่จะได้ตระหนักและเตรียมพร้อมกับความเป็นไปที่อาจจะมีขึ้นในอนาคต ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนทุกคนในทุกๆ ด้าน และเพื่อให้เป็นการสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลที่กำหนดให้ปีนี้เป็น **"ปีรณรงค์วัฒนธรรมไทย"** รวมทั้งเป็นการเฉลิมฉลองเนื่องในวาระครบรอบ 60 ปีของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ในการด้านจัดทำเอกสารประกอบการสัมมนาชุดนี้ มูลนิธิโครงการตำราฯ ได้ขอให้อาจารย์อภิชาต สถิตนิรามัย คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นบรรณาธิการ จึงขอขอบคุณไว้ ณ ที่นี้ด้วย

การสัมมนาครั้งนี้จัดโดย **ฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์** เนื่องในโอกาสครบรอบ 60 ปี และ**มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์**เป็นผู้ดำเนินการประสานงาน และ The Toyota Foundation เป็นผู้สนับสนุนด้านการเงินในการจัดงานและผลิตเอกสารชุดนี้ จึงขอขอบคุณเป็นอย่างสูงมา ณ ที่นี้ด้วย

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

1 พฤศจิกายน 2537

คำแถลง

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2509 ด้วยความร่วมแรงร่วมใจกันเองเป็นส่วนบุคคล ในหมู่ผู้มีความรักในภารกิจบริหารการศึกษาจากสถาบันต่างๆ เมื่อเริ่มดำเนินงานโครงการตำรามีฐานะเป็นหน่วยงานหนึ่งของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ก่อนที่จะมีฐานะเป็นมูลนิธิฯ เมื่อต้นปี พ.ศ. 2521 ทั้งนี้โดยได้รับความร่วมมือด้านทุนทรัพย์จากมูลนิธิร็อกกี้ เฟลเล่อร์ เพื่อใช้จ่ายในการดำเนินงานขั้นต้น เป้าหมายเบื้องแรกของมูลนิธิโครงการตำราฯ ก็คือ ส่งเสริมให้มีตำราภาษาไทยที่มีคุณภาพ เฉพาะในทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทั้งนี้ต่างก็เห็นพ้องต้องกันในระยะนั้นว่า คุณภาพหนังสือตำราไทยระดับอุดมศึกษาแขนงวิชาดังกล่าวยังไม่สูงพอ ถ้าส่งเสริมให้มีหนังสือเช่นนี้เพิ่มขึ้นย่อมมีส่วนช่วยยกระดับมาตราฐานการศึกษาในขั้นมหาวิทยาลัยโดยปริยาย อีกทั้งยังอาจช่วยการสร้างสรรค์ปัญญา ความคิดริเริ่ม และความเข้าใจอันถูกต้องในเรื่องที่เกี่ยวเนื่องกับสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองโดยส่วนรวม

พร้อมกันนี้มูลนิธิโครงการตำราฯ ก็มีเจตนาอันแน่วแน่ที่จะทำหน้าที่เป็นที่ชุมนุมผลงานเขียนของนักวิชาการต่างๆ ทั้งในและนอกสถาบัน เพื่อให้ผลงานวิชาการที่มีคุณภาพได้เป็นที่รู้จักและ เผยแพร่ออกไปโดยทั่วถึงในหมู่ผู้สอน ผู้เรียน และผู้สนใจงานวิชาการ การดำเนินงานของมูลนิธิโครงการตำราฯ มุ่งขยายความเข้าใจและความร่วมมือของบรรดานักวิชาการออกไปในวงกว้างยิ่งๆ ขึ้นด้วย ไม่ว่าจะเป็นด้านการกำหนดนโยบายสร้างตำรา การเขียน การแปล และการใช้ตำรา นั้นๆ ซึ่งจะเป็นเครื่องส่งเสริมและกระชับความสัมพันธ์อันพึงปรารถนา ตลอดจนความเข้าใจอันดีต่อกันในวงวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง

นโยบายพื้นฐานของมูลนิธิโครงการตำราฯ คือ ส่งเสริมและเร่งรัดให้มีการจัดพิมพ์หนังสือตำราทุกประเภททั้งที่เป็นงานแปลโดยตรง งานแปลเรียบเรียง งานถอดความ งานรวบรวม งานแต่ง และงานวิจัย ในช่วงแรกๆ เราได้เน้นส่งเสริมงานแปลเป็นหลัก ขณะเดียวกันก็ได้ส่งเสริมให้มีการจัดพิมพ์ตำราประเภทอื่นๆ ด้วย นับแต่ได้ก่อตั้งโครงการตำราฯมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน โดยความร่วมมืออย่างดียิ่ง

ของนักวิชาการหลายสถาบัน สามารถส่งเสริม – กลั่นกรอง – ตรวจสอบ และจัดพิมพ์หนังสือตำราภาษาไทยระดับอุดมศึกษาที่มีคุณภาพตามเป้าหมาย เจตนารมณ์ และนโยบายได้ครบทุกประเภท และมีเนื้อหาครอบคลุมสาขาวิชาต่างๆ ถึง 8 สาขาดังต่อไปนี้คือ (1) สาขาวิชาภูมิศาสตร์ (2) สาขาวิชาประวัติศาสตร์ (3) สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ (4) สาขาวิชา รัฐศาสตร์ (5) สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา (6) สาขาวิชาปรัชญา (7) สาขาวิชาจิตวิทยา (8) สาขาวิชาภาษาและวรรณคดี นอกจากนี้ เรายังมีโครงการผลิตตำราสาขาวิชาอื่นๆ เพิ่มขึ้นด้วย เช่น สาขาวิชาศิลป ซึ่งกำลังอยู่ในขั้นดำเนินงาน และยังได้ขยายงานให้มีการแต่งตำราเป็น "ชุด" ซึ่งมีเนื้อความคาบเกี่ยวระหว่างหลายสาขาวิชา เช่น "ชุดชีวิตและงาน" ของบุคคลที่น่าสนใจ ดังที่ได้จัดพิมพ์เผยแพร่ไปแล้วบางเล่ม

ปัจจุบันมูลนิธิโครงการตำราฯ ยังคงมีเจตนาอันแน่วแน่ที่จะขยายงานของเราต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง แม้จะประสบอุปสรรคนานัปการ โดยเฉพาะอุปสรรคด้านทุนรอน เพราะกิจการของเราไม่ใช่กิจการแสวงหากำไร หากมุ่งประสงค์ให้นักศึกษาและประชาชนได้มีโอกาสซื้อหาหนังสือตำราฯ ในราคาย่อมเยาพอสมควร

คณะกรรมการทุกสาขาวิชาของมูลนิธิโครงการตำราฯ ยินดีน้อมรับคำแนะนำและคำวิพากษ์วิจารณ์จากผู้อ่านทุกท่าน และปรารถนาอย่างยิ่งที่จะให้ท่านผู้อ่านทุกท่านได้เข้ามามีส่วนร่วมในมูลนิธิโครงการตำราฯ ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนแนะนำอยู่ห่าง ๆ ช่วยแต่ง แปล เรียบเรียง หรือรวบรวมตำราสาขาวิชาต่าง ๆ ให้เรา หรือเข้ามาร่วมบริหารงานร่วมกับเรา

เสน่ห์ จามริก

ประธานคณะกรรมการบริหาร

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

รายนามคณะกรรมการบริหาร

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

นายเสน่ห์	จามริก	ประธาน
นางเพ็ชรี	สุมิตร	รองประธาน
นางสาวกุสุมา	สนิทวงศ์ ณ อยุธยา	กรรมการ
นายธเนศ	อาภรณ์สุวรรณ	กรรมการ
นายนรนิติ	เศรษฐบุตร	กรรมการ
นายรังสรรค์	ธนะพรพันธุ์	กรรมการ
นายสุลักษณ์	ศิวรักษ์	กรรมการ
นายวิทยา	สุจริตธนารักษ์	กรรมการ
นายเกริกเกียรติ	พิพัฒน์เสรีธรรม	กรรมการ
นายอุทัย	ดุลยเกษม	กรรมการ
นางปริดดา	เฉลิมเผ่า กออนันตกูล	กรรมการ
นางสาวศุภลักษณ์	เลิศแก้วศรี	กรรมการและเหรัญญิก
นายชาญวิทย์	เกษตรศิริ	กรรมการและเลขานุการ
นายทรงยศ	แววหงษ์	กรรมการและผู้จัดการ

รายนามคณะกรรมการดำเนินงาน

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

นายชาญวิทย์	เกษตรศิริ	ประธาน
นายรังสรรค์	ธนะพรพันธุ์	รองประธาน
นายอาทร	ฟุ้งธรรมสาร	กรรมการ
นายไชยวัฒน์	ค้ำชู	กรรมการ
นายสุวินัย	ภรณวลัย	กรรมการ
นายทรงยศ	แววหงษ์	กรรมการ
นางสุวรรณา	สถาอานันท์	กรรมการ
นางปริตตา	เฉลิมเผ่า กออนันตกูล	กรรมการ
นายสุริชัย	หวันแก้ว	กรรมการ
นายอุทัย	ดุลยเกษม	กรรมการ
นายสัญชัย	สุวังบุตร	กรรมการ
นางสาวศุภลักษณ์	เลิศแก้วศรี	กรรมการ
นายธำรงศักดิ์	เพชรเลิศอนันต์	กรรมการและเลขานุการ

สารบัญ หน้า

กิตติกรรมประกาศ 1

คำแถลงของบรรณาธิการ 2

ภาคที่ 1 วาทกรรมโลกานุวัตร 8

Globalization = โลกานุวัตร 9

ชัยอนันต์ สมุทวณิช

พหุโลกานุวัตร 15

เกษียร เตชะพีระ

โลกานุวัตรกับสังคมเศรษฐกิจไทย 17

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์

โลกาวิวัฒน์ 2000 31

ยุค ศรีอารียะ

ภาค 2 สารสนเทศและสื่อมวลชนข้ามรัฐ

รากฐานและกองหน้าของการเปลี่ยนแปลง 53

รัฐศาสตร์ในยุคโลกานุวัตร ศาสตร์ที่นับวันไร้รัฐ (2) 54

เกษียร เตชะพีระ

รัฐศาสตร์ในยุคโลกานุวัตร ศาสตร์ที่นับวันไร้รัฐ (3) 58

เกษียร เตชะพีระ

เปิดพรมแดนใหม่ในจิตสำนึก บทบาทสื่อมวลชนโลก 63

บุญรักษ์ บุญญะเขตมาลา

โลกานุวัตรและแนวโน้มสื่อมวลชนข้ามชาติ 67

บุญรักษ์ บุญญะเขตมาลา

ภาคที่ 3 โฉมหน้าโลกทุนนิยม 71

ไตรอภิรัฐพิภพ 72

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์

พหุอภิรัฐพิภพ 76

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์

โลกทุนนิยมหลังยุคสิ้นสุดสงครามเย็น 80

สุวินัย ภรณวลัย

หลักการวิเคราะห์เศรษฐกิจฟองสบู่ในศตวรรษที่ 20 85

สุวินัย ภรณวลัย

ภาคที่ 4 การเมืองไทยในยุคโลกานุวัตร 90
สยามสู่ศตวรรษที่ 21 91
ชัยอนันต์ สมุทวณิช
จังหวัดในยุคโลกานุวัตร 107
ชัยอนันต์ สมุทวณิช
การยึดอำนาจด้วยอาวุธสู่เปลี่ยนดุลกำลังสังคมด้วยสันติวิธี 110
เกษียร เตชะพีระ
กลยุทธ์สันติวิธีในยุคสารสนเทศ-โลกานุวัตร-ฟองสบู่ 115
เกษียร เตชะพีระ
ภาคที่ 5 บทบาทที่แปรเปลี่ยนของมหาวิทยาลัย 118
มหาวิทยาลัยในทศวรรษที่ 2540 119
รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์
การเปลี่ยนแปลงกับความรู้ในยุคโลกานุวัตร
ก้าวต่อไปของที่สถิตแห่งวิทยา 124
ชัยอนันต์ สมุทวณิช
วัฒนธรรมยุคโลกานุวัตร 145
นิธิ เอียวศรีวงศ์
โลกานุวัตรและไทยศึกษา 151
บุญรักษ์ บุญญะเขตมาลา
ภาคที่ 6 วัฒนธรรมโลกานุวัตร 155
ความเป็นไทยที่เปลี่ยนแปลง ตอนโลกานุวัตรทางวัฒนธรรม 156
เกษียร เตชะพีระ
ความเป็นไทยที่เปลี่ยนแปลง ตอนวัฒนธรรมมัมมี่ในมือรัฐ 159
เกษียร เตชะพีระ
ความเป็นไทยที่เปลี่ยนแปลง ตอนสาธารณกรรม 163
เกษียร เตชะพีระ
ชาตินิยมสยามในยุคโลกานุวัตร 168
เกษียร เตชะพีระ
โลกานุ-นครวัด 173
นิธิ เอียวศรีวงศ์
ภาษากับโลกานุวัตร 176
รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์

ความสัมพันธ์เชิงสัญญา 181
รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์
ภาคที่ 7 อีกด้านของเหรียญ : โลกานุวัตร 185
ย้อนศรโลกานุวัตร 186
เสน่ห์ จามริก
ความเป็นไทยในยุคโลกานุวัตร 199
ธงชัย วินิจจกูล
โลกานุวัตร โลกันตรานุวัตร กับ Globatization 218
ธาวิต สุขพานิช
มายาการของสังคมสารสนเทศ 223
บุญรักษ์ บุญญะเขตมาลา
โลกานุวก 227
นิธิ เอียวศรีวงศ์

กิตติกรรมประกาศ

ผลงานใน "โลกานุวัตร" ทุกชิ้นล้วนผ่านการตีพิมพ์มาแล้วต่างกรรมต่างวาระกันทั้งสิ้น การรวบรวมพิมพ์ในเอกสารชุดนี้เป็นไปตามต้นฉบับเดิมเกือบทั้งหมด การตกแต่งที่อาจมีบ้างเป็นไปเพียงเพื่อความเที่ยงตรงเท่านั้น การรวบรวมนี้จะมีขึ้นมิได้ หากปราศจากซึ่งความยินยอมของผู้เขียนแต่ละท่าน ดังนั้นผู้เขียนดังรายนามต่อไปนี้ ควรได้รับการคารวะเป็นอย่างยิ่ง ในฐานะผู้จุดประกายความคิดขึ้นในสังคม ถ้ามีความผิดพลาดใด ๆ เกิดขึ้นจากการรวบรวม ความผิดทั้งหมดย่อมเป็นของบรรณาธิการ ผู้รวบรวมแต่เพียงผู้เดียว

บรรณาธิการ

เกษียร เตชะพีระ

ชัยอนันต์ สมุทวณิช

ธงชัย วินิจจกูล

ธาวิต สุขพานิช

นิธิ เอียวศรีวงศ์

บุญรักษ์ บุญญะเขตมาลา

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์

เสน่ห์ จามริก

สุวินัย ภรณวลัย

คำแถลงของบรรณาธิการ

คงจะไม่เป็นการกล่าวอ้างที่เกินเลยมากนักว่า 'ในรอบสิบปีที่ผ่านมานี้ ไม่มีคำใดที่มีพลังสร้างผลสะเทือนต่อสังคมไทยได้มากเท่าคำว่า "โลกานุวัตร" หรือ Globalization นับตั้งแต่งการถูกนำไปใช้เป็นหัวข้อในการสัมมนา อภิปรายทั้งในแวดวงวิชาการของหลายสาขาวิชาและแวดวงการบริหาร-การจัดการทางธุรกิจ จนถึงปัจจุบันอย่างน้อยที่สุดแก่นเรื่องนี้ (Theme) และส่วนที่เกี่ยวข้องได้ถูกผลิตออกมาในรูปหนังสือฉบับกระเป๋าแล้วไม่ต่ำกว่าหกเล่มครอบคลุมหลายสาขา ทั้งนี้ไม่จำเป็นต้องนับถึงหนังสือหรือบทความอีกจำนวนมากที่ใช้คำนี้ทั้งในฐานะแก่นเรื่อง (Theme) หรือเป็นเพียงแค่ชื่อที่ถูกใช้เป็นจุดขาย

นอกจากสื่อสิ่งพิมพ์แล้ว ผู้ชมโทรทัศน์คงหลีกหนีการได้ยิน-ชมวลีที่ว่า "เพราะโลกานุวัตรเป็นเหตุ" และ "ชีอิ้วขาวยุคโลกานุวัตร" ไปได้ยาก ในท้ายที่สุดคำว่า "โลกานุวัตร" โดยตัวมันเองได้ตกเป็นข่าวหน้าหนึ่งของหนังสือพิมพ์หลายฉบับ (รวมทั้งไทยรัฐด้วย !) ในวันที่ 21 ต.ค. 2537 เพราะ ข้อหาจากราชบัณฑิตยสถานว่าเป็นแปลคำที่ผิดความหมาย และตัดสินให้ใช้คำว่า "โลกาภิวัตน์" แทน

ไม่ว่าความพยายามของเหล่าราชบัณฑิตในครั้งนี้จะประสบความสำเร็จหรือไม่ก็ตาม ข้อความที่กล่าวข้างต้นคงจะยืนยันถึงพลังของคำว่า "โลกานุวัตร" ได้เป็นอย่างดี ด้วยพลังเช่นนี้เองการรวบรวมเอกสารชุด "โลกานุวัตร" ของมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษย์ศาสตร์จึงได้ถือกำเนิดขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้สนใจใคร่รู้ "จาทกรรม" หรือข้อถกเถียงที่มีต่อมโนทัศน์นี้ รวมทั้งการคาดหมายถึงผลกระกระทบของมันต่อสังคมไทยโดยรวมและมิได้ต้องการรู้จักโลกานุวัตรแต่เพียงด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น (ผู้สนใจเฉพาะด้านสามารถติดตามได้เองส่วนหนึ่งจากบรรณานุกรมหนังสือท้ายเล่มภาษาไทยที่รวบรวมไว้ในท้ายเอกสารชุดนี้)

ดังนั้นเป้าประสงค์ของการรวบรวมจึงเน้นถึงความหลากหลายและครอบคลุมมุมมองหลายแง่มุม ทั้งในแง่ประเด็นปัญหา (Issue) และจากฐานทางความรู้ความชำนาญในสาขาวิชาของตัวผู้เขียนแต่ละท่านโดยที่บทความทั้งหมดนี้เป็นข้อเขียนที่ถูกตีพิมพ์เผยแพร่ต่างกรรมต่างวาระกันมาแล้วทั้งสิ้น

เอกสารชุดนี้แบ่งออกเป็นเจ็ดภาค ภาคแรกจะพยายามให้ภาพรวมเพื่อตอบคำถามหลักว่าโลกานุวัตรตามทัศนะของนักวิชาการแต่ละท่านนั้นคืออะไร และมีผลกระทบในด้านใดต่อสังคมไทยโดยรวมเริ่มจากบทความแรกของ อ.ชัยอนันต์ ผู้ให้กำเนิด"โลกานุวัตร"ของเมืองไทย ท่านอาจารย์นิยา

วามหมายของคำนี้ว่า ลูกโลกที่เคยใหญ่ที่แต่ละส่วน (เทศะหรือพื้นที่ = Space) เคยอยู่ห่างกัน วลา (กาลหรือ Time) ต่างกันเมื่อมีเทคโนโลยีการสื่อสารคมนาคมแบบใหม่เช่นดาวเทียมสื่อสาร สันใยแก้วนำแสง ก็ทำให้โลกเป็นไปเช่นนั้นเอง และยืนยันว่าตนกำลังอธิบายการเปลี่ยนแปลงของ ลกยุคใหม่ ยุคดาวเทียมการสื่อสารซึ่งเป็นปรากฏการณ์ใหม่ของโลกที่ไม่เคยมีมาก่อน เนื่องจากมัน ม่เคยมีมาก่อนมันจึงเป็นโลกยุคใหม่ ที่มีความแตกต่างจากโลกยุคเก่า

ในบทที่สอง อ.เกษียร แปลโลกานุวัตรว่า "หมุนตามโลก" แต่ย้ำว่าการเปลี่ยนแปลงนี้ หลายกระแสหลากทิศทาง ในขณะที่บทที่สามและสี่ของ อ.รังสรรค์และ อ.เทียนชัย (ยุค ศรีอารียะ) หึนว่าโลกานุวัตรเป็นกระบวนการหนึ่งในการเชื่อมโยงส่วนต่าง ๆ ของโลกเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน งเป็นกระบวนการที่มีมานานแล้ว แต่ก็มิได้ปฏิเสธว่ากระบวนการเชื่อมโยงโลกยุคโลกานุวัตรนี้มีลักษณะ แตกต่างจากเดิมหลายประการ รวมความแล้วทุกท่านเห็นว่าลักษณะหลายประการของโลกยุคโลกานุวัตรนี้ ป็นแนวโน้มใหม่ของโลก

ภาคที่สองซึ่งมีอยู่สี่บทความนั้น 2 บทแรก ("รัฐศาสตร์ในยุคโลกานุวัตรที่นับวันไร้รัฐ (2) ละ (3) ของ อ.เกษียรได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของข่าวสารและข้อมูลในฐานะรากฐานของการ ปลี่ยนแปลงของยุคโลกานุวัตร จนอาจเรียกยุคนี้ได้ว่า ยุคสารสนเทศ โดยนำเสนอว่าสารสนเทศคือ มาของผลิตภาพทางเศรษฐกิจ อำนาจทั้งทางวัฒนธรรมและการเมือง จนกระทั่ง "Information is ower"

ส่วนบทที่สามและสี่ของ อ.บุญรักษ์ ได้ชี้ว่าสื่อสารมวลชนข้ามชาตินั้นมิใช่อะไรอื่น หาก ป็นกองหน้าของระบบจักรวรรดินิยมแบบใหม่ในศตวรรษที่ยี่สิบเอ็ด ซึ่งทำหน้าที่แทน "เรือปืน" ใน ดีตนั้นเอง แต่แทนที่จะเป็นการบีบบังคับด้านกายภาพกลับเป็นการขีดลากเส้นจิตสำนึกแบบใหม่เพื่อ บใช้ "อุดมการณ์โลกนิยม"

อ. รังสรรค์ ได้ลายภาพแนวโน้มของระบบทุนนิยมโลกยุคหน้าไว้ในบทที่หนึ่งและสอง องภาคที่สาม ("ไตรอภิรัฐพิภพ" และ "พหุอภิรัฐพิภพ") ว่าโลกทุนนิยมมีแนวโน้มที่จะถูกชอยแบ่งออก ป็นเขตเศรษฐกิจขนาดใหญ่สามเขต แต่ในแง่มุมของอำนาจนำของโลกหรือเจ้าโลกนั้น โลกยุคใหม่ จะกลายเป็น พหุอภิรัฐพิภพ (Multi-Palority) โลกจะหมดยุคของการมีเจ้าโลกเพียงหนึ่งเดียว ทำหน้าที่ "โลกบาล" ดูแลโลกอีกต่อไป ดังเช่นยุคที่อังกฤษหรืออเมริกาเป็นเจ้าโลกมาในอดีต เพราะ ะไม่มีประเทศใดเพียงประเทศเดียวมีความแข็งแรงทางเศรษฐกิจเพียงพอที่จะแบกรับภาระค่าใช้จ่าย นการดูแลรักษาระเบียบของโลกได้อีกต่อไป

ในบทที่สาม อ. สุวินัย ชี้ว่าโฉมหน้าของโลกทุนนิยมจะเป็นผลของความขัดแย้งของระบบทุนนิยมสองประเภท คือ ระบบทุนนิยมแบบลัทธิปัจเจกชน อันมีสหรัฐอเมริกาเป็นตัวแทนกับระบบทุนนิยมแบบลัทธิรวมหมู่อันมีญี่ปุ่นเป็นตัวแทน ส่วนบทที่สี่อาจารย์ได้เสนอถึงหลักการวิเคราะห์การเก็งกำไรหรือที่ยุคศรีอารียะเรียกว่าเป็นทุนกาสิโนหรือทุนปลอมที่ทวีความสำคัญมากขึ้นทุกขณะ ซึ่งเป็นผลโดยตรงของยุคการเงินไร้พรมแดน

ภาคที่สี่ในบทที่หนึ่งและสองของ อ.ชัยอนันต์ จะเป็นการนำเสนอภาพการเมืองไทยในยุคโลกานุวัตรที่ความเป็นสากลของทุนซึ่งเคลื่อนไหวและแทรกซึมเข้าสู่ทุกส่วนพื้นที่ได้อย่างรวดเร็วตามการเปลี่ยนแปลงของโอกาสการผลิตที่จะลดค่าโสหุ้ย เพื่อบรรลุความได้เปรียบในการแข่งขันอันจะทำใ อำนาจของทุนกลายเป็นอำนาจอธิปไตยที่แท้จริง อำนาจอธิปไตยของรัฐประชาชาติแบบดั้งเดิมจะลดความหมายลง เพราะรัฐจะถูกข้ามไปโดยทั้งทุนและประชากร รัฐจะต้องปรับบทบาทของตนให้หันมาเน้ความหลากหลายของประชาสังคมและกลายเป็นผู้ประสานงานแทนที่จะเน้นอำนาจรัฐที่ศูนย์กลางเช่นเดิ

อ. เกษียร ได้เสนอภาพต่อเนื่องจาก อ. ชัยอนันต์ ในบทที่สามและสี่ว่า การใช้กำลังและความรุนแรงในการยึดอำนาจรัฐเป็นสิ่งที่พ้นสมัยไปแล้ว และเมื่อยึดอำนาจรัฐได้แล้วก็เอาไปใช้ประโยชน์ไม่ค่อยได้เนื่องจากความสามารถในการปกครองของรัฐนับวันจะเสื่อมถอยลง ดังนั้นการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงสังคมจะต้องมุ่งเปลี่ยนดุลอำนาจในสังคมด้วยสันติวิธีแทน โดยใช้ภาพลักษณ์ที่รัฐใช้ความรุนแรงเป็นยุทธวิธีต่อต้านการใช้ความรุนแรงของรัฐที่อาจจะเกิดขึ้นได้

ภาคที่ห้ารวบรวมขึ้นเพื่อแสวงหาคำตอบว่าบทบาทในอนาคตของมหาวิทยาลัยควรจะเป็นเช่นไร ภายใต้ผลกระทบของกระแสโลกานุวัตรโดยในบทสุดท้าย อ.บุญรักษ์ ได้ตั้งคำถามเชิงวิธีวิทยาในการวิเคราะห์สังคมไทยว่าการยึดรัฐชาติเป็นหน่วยในการวิเคราะห์ (Unit of Analysis) นั้นมีความเหมาะสมต่อไปหรือไม่

ในสามบทแรกของภาควัฒนธรรมโลกานุวัตรจะเป็นการพิจารณาถึงผลกระทบของโลกานุวั ทางวัฒนธรรมเมื่อสรรพสิ่งถูกทำให้เป็นสินค้าซื้อขายกันในตลาดทุนนิยมแล้วอะไรจะเกิดขึ้น ส่วนบทที่สี่ อ. เกษียร เสนอต่อไปว่าให้สร้างอุดมการชาตินิยมสยามแบบใหม่ ที่มีพื้นฐานบนความหลากหลายทางเชื้อชาติและวัฒนธรรมเข้าแทนที่อดมการชาตินิยมฉบับมาตรฐานของรัฐแบบเดิมที่คับแคบและครอบงำ เพื่อเป็นพลังพื้นฐานสำหรับเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงที่หลายหลายในคริศต์ศตวรรษหน้า

ส่วนบทที่ห้า อ. นิธิ ได้เตือนถึงแง่มุมของความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านที่ควรมีน้ำใจให้กันแทนความโลภที่ครอบงำอยู่ ในสองบทสุดท้ายเราจะเห็นถึงการใช้ปัจจัยทางเศรษฐกิจมาคาดการถึงผลกระทบทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะบทความสัมพันธ์ตามพันธสัญญาของ อ. รังสรรค์ (เช่นเดียวกับ

เรื่องมหาวิทยาลัยในทศวรรษที่ 2540) ที่มีรูปแบบการนำเสนอที่ต้องอ่าน

ภาคสุดท้าย ทุกบทความเป็นบทแย้งชี้ให้ตระหนักถึงแง่มุมอีกหลายด้านที่ถูกละเลยในวาทกรรมโลกานุวัตร ซึ่งโดยสรุปแล้วมันได้ตั้งคำถามต่อมโนทัศน์นี้โดยรวมไว้ว่า

ประการแรกในแง่ของเศรษฐศาสตร์การเมือง คำถามหลักคือใครได้ ใครเสียประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงหรือความพยายามที่จะตามทันโลกนี้ ?

ประการต่อมา เป็นคำถามต่อหัวใจของโลกานุวัตร เช่น โลกจะกลายเป็นแบบเดียวกันเหมือน ๆ กัน จริงหรือ ?

คำถามสุดท้าย จริงหรือที่ความนิยมแพร่หลายของมโนทัศน์โลกานุวัตรเป็นไปเพราะมันให้พลังในการคิด การประยุกต์ใช้ หรือเกิดจากการปั่นของสื่อมวลชนเพื่อจุดหมายบางประการ ?

หลังจากอ่านข้อเขียนทั้งหมดของเอกสารชุดนี้แล้ว ท่านจะเลือกโลกกานุวัตร โลกาวิวัฒน์ โลกาวินาศ โลกานุวก โลกันตรานุวัตร หรือ โลกาภิวัตน์ ก็คงขึ้นอยู่กับ "จริต" ของแต่ละบุคคลเป็นสำคัญ

อภิชาต สถิตนิรามัย
คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ต้นหนาว 2537

ภาคที่ หนึ่ง วาทกรรมโลกานุวัตร

GLOBALIZATION = โลกานุวัตร

ชัยอนันต์ สมุทวณิช

หมู่นี้มีผู้ติดต่อถามผมถึงความหมายของ"โลกานุวัตร" บ่อยมาก มีทั้งผู้จัดรายการวิทยุ นิสิต นักศึกษา ครูอาจารย์ ข้าราชการ นักทำโฆษณา นักธุรกิจ เมื่อกลางเดือนกุมภาพันธ์ สภาอาจารย์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ(ประสานมิตร) จัดให้ผมไปพูดเรื่องโลกานุวัตร สังเกตจากคำถามแล้วพบว่า มีผู้เข้าใจเลยเถิดไปมากถึงความหมายเฉพาะตัวของคำ ๆ นี้

ผมเลยต้องอธิบายเสียยืดยาวถึงความเป็นมาของการแปล คำว่า GLOBALIZATION เป็นคำภาษาไทยว่า โลกานุวัตร โดยสาวความว่าผมนั้นงานหลักเป็นครู และเป็นครูผู้สนใจในการสร้างกระบวนทัศน์ใหม่ทางวิชาการ ส่วนงานหลักของผม คือผมชอบเป็นนักเขียนนอกเหนือไปจากความชอบอีกสองสามอย่างของผมคือ กีฬา ดนตรี และศิลปะ (ตามสูตรของผู้เคยเป็นเด็กเล็ก ๆ ในโรงเรียนประจำ ซึ่งถูกกล่อมเกลามาอย่างนั้น)

เรื่อง GLOBALIZATION (ภาษาฝรั่ง) ที่ผมสนใจนั้น ก็เพราะเมื่อหลายปีมาแล้ว ผมได้เสนอกระบวนทัศน์ใหม่ทางการเมืองเปรียบเทียบที่รู้จักกันในนาม "ทฤษฎีไตรลักษณรัฐ" หรือภาษาอังกฤษว่า The Three Dimensional State Theory

กระบวนทัศน์ใหม่นี้ได้ปรากฏเป็นแนวคิดใหม่ในหนังสือภาษาอังกฤษชื่อ Rethinking Third World Politics พิมพ์ในอังกฤษเมื่อปี 1991 และใช้กันอย่างแพร่หลาย จนนักวิชาการอังกฤษกลุ่มหนึ่งจากมหาวิทยาลัยลอนดอน, Sussex, Cambridge, The Open University, Leeds, London School of Economics ได้ร่วมกันนำไปใช้เป็นตัวแบบ (model) ของข้อเสนองานวิจัยที่นักวิชาการเหล่านี้ขอทุนวิจัยจาก British Economicand Social Research Council ในงานวิจัยเรื่อง Security, Development and Participation in Pacific Asia

สถาบันที่เสนอโครงการวิจัยที่ใช้แบบไตรลักษณรัฐเป็นกรอบการวิจัยคือ Institute of Commonwealth Studies ของ University of London ในระหว่างที่ผมทดสอบตัวแบบไตรลักษณรัฐ ซึ่งผมได้เขียนงานทางทฤษฎีนี้เป็นภาษาไทยอย่างกว้างขวางเป็นบทความและหนังสือมาแล้ว ก็ได้มีนักวิชาการฝรั่ง แขก แอฟริกา ละตินอเมริกาและเอเชีย ตั้งคำถามว่าตัวแบบนี้จะเสถียร (static) จะมีพลวัตร (dynamic) ได้อย่างไร เพราะมิติ (dimension) ทั้งสามคือ S (Security) D (Development) และ P (Participation) นั้น เมื่อสัมพันธ์กันจะสามารถอธิบาย วิเคราะห์ และชี้การเปลี่ยนแปลง (change) ในโลกยุคนี้อย่างไร

การจะตอบคำถามนี้ได้ ผมก็ต้องอาศัยการวิเคราะห์ลักษณะของการเปลี่ยนแปลงที่รัฐกับสังคมในโลกเราได้เผชิญมาในรอบ 200-300 ปีที่ผ่านมา โดยผมเน้นว่า โลกที่สามหรือประเทศที่กำลังพัฒนานั้นได้เผชิญกับกระแสภายนอกรัฐและสังคมดั้งเดิมของพวกเขาอยู่สามกระแสที่สำคัญ

สามกระแสของผมนี้ ผมใช้ต่างไปจากของนักคิดอย่าง Toffler หรือนักวิชาการอย่าง Huntington ซึ่ง Toffler กล่าวถึงคลื่นสามลูกที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงในยุคเกษตรกรรม ยุคอุตสาหกรรม และยุคข้อมูลข่าวสาร

ส่วน Huntington นั้นก็ยังคงดื้อใช้การเปลี่ยนแปลงสามระยะของ democracy อยู่ โดยกวาดเอาปรากฏการณ์ทั้งหลายที่ไม่สอดคล้องกับกระแสประชาธิปไตยว่าเป็นการเบี่ยงเบนจากประชาธิปไตย อันเป็นแกนหรือกระแสหลักทั้งสิ้น

ผมเองได้ใช้ตัวแบบสามมิติ ในการประชุมสัมมนาทางวิชาการที่สำคัญ ๆ มาแล้วประมาณ 9-10 ครั้ง เริ่มตั้งแต่กับปรมาจารย์ทางการเมืองเปรียบเทียบ อย่างศาสตราจารย์ Almond, Lipset, Linz และ สานุศิษย์ของพวกเขาเช่น Diamond ไปจนถึงการเสนอตัวแบบที่ผมพัฒนาขึ้นใหม่กับนักคิดอย่าง Ken Ohmae คนเขียน The Borderless World และได้เคยส่งบทความไปร่วมในการประชุมทางวิชาการกับนักเศรษฐศาสตร์ เช่น Jagdish Bhakwati เป็นต้น

ชีวิตทางวิชาการของผมในการเสนอกระบวนทัศน์ใหม่นี้ ผมไม่ค่อยได้นำมาเขียนให้คนทราบอย่างละเอียด เพราะเห็นว่ามันเป็นเรื่องยืดยาวและเป็นความสนใจที่แคบ ๆ เฉพาะตัวของผมในฐานะผู้อยากจะเป็นคนคิดตัวแบบ-ทฤษฎีให้ฝรั่งและใครต่อใครใช้บ้าง (หากเขาเห็นว่าเป็นประโยชน์)

เมื่อนักวิชาการฝรั่งถามถึงประโยชน์เชิงปฏิบัติการ (operational utility) ของตัวแบบนี้ ผมก็ต้องแยกความแตกต่างเชิงคุณภาพของกระแส westernization, internationalization และ globalization ซึ่งผมได้เสนอความคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้เมื่อปี 1992 ในการแสดงปาฐกถาน่าการประชุมนักวิชาการอเมริกัน-ญี่ปุ่น ที่โตเกียว

เรื่องอัศดงคตานุวัตร, สากลานุวัตร และโลกานุวัตร นี้ผม ได้เขียนไว้ในคอลัมน์บนฝั่งเจ้าพระยาแล้ว

สรุปว่า GLOBALIZATION ได้เป็นกระแสของการเปลี่ยนแปลงที่ผมนำมาใช้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมของประเทศโลกที่สาม ซึ่งผมได้ยกระดับพลังของตัวแบบไตรลักษณรัฐขึ้นไปเป็นทฤษฎีที่ผมเรียกว่า ทฤษฎีที่สาม (The Third Theory)

ทฤษฎีที่หนึ่ง คือ ทฤษฎีที่ว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมซึ่งมีความเจริญทางเศรษฐกิจมากขึ้นเรื่อย ๆ จะทำให้ระบบการเมืองเปลี่ยนลักษณะของระบอบ(วิถีการใช้และความสัมพันธ์ทางอำนาจ) จากระบอบเผด็จการอำนาจรวมศูนย์ไปเป็นระบอบประชาธิปไตย

ทฤษฎีที่สอง คือ ทฤษฎีที่ว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมซึ่งมีการคลี่คลายขยายตัวของพลังและความสัมพันธ์ทางการผลิตที่มีความขัดแย้งกันอยู่ในตัว จะทำให้รัฐสลายรูปไปในบั้นปลาย เรียกว่า The state will wither away

ผมนำเอาตัวแบบสามมิติมาอธิบายว่า โครงสร้าง-กระบวนการตลอดจนความคิด ความเชื่อ และพฤติกรรมที่มีอยู่ในมิติ ความมั่นคง (Security = S) การพัฒนา (Development = D) และการมีส่วนร่วม (Participation = P)นั้น ได้รับการตอกย้ำและหยั่งรากลึกในระดับหนึ่ง เพราะกระแสอัศดงคตานุวัตรซึ่งผลักดันให้เกิดรัฐประชาชาติที่ต่อมามีกระแสสากลานุวัตรของโลกตะวันตกที่ทำให้โลกการเมือง-เศรษฐกิจ-สังคมวัฒนธรรมแบ่งเป็นสองโลกคือ โลกเสรีประชาธิปไตย กับโลกสังคมนิยมคอมมิวนิสต์

โลกเสรีประชาธิปไตยก็เสนอตัวแบบสากล และพยายามจะอนุวัตโลกให้เป็นไปตามตัวแบบสากลนั้น

ผมจึงเรียกความพยายามที่จะทำให้โลกเป็นสากลว่า สากลานุวัตร

ผมเห็นว่าทั้งความพยายามของชาติตะวันตกที่จะทำให้คนอื่น ๆ เป็นเหมือนคนตะวันตกนั้น มีลักษณะทางคุณค่า-อุดมการณ์ทางศาสนาแฝงอยู่มาก ส่วนความพยายามของสากลแห่งโลกเสรีประชาธิปไตยและสากลแห่งโลกสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ ก็ซึ่งมีลักษณะทางอุดมการณ์มากขึ้น ผิดกันแต่ว่าเน้นเรื่องคุณค่าคุณธรรมทางศาสนาและศีลธรรมน้อยลงกว่าในยุคที่กระแสตะวันตกแผ่ไปยังส่วนต่าง ๆ ของโลกคือแผ่ศาสนาคริสต์ควบคู่ไปด้วย

ผมนำเอาเรื่อง GLOBALIZATION มาอธิบายว่า หลังยุคสากลของโลกสองขั้ว แม้กระแสทุนนิยมเสรีจะดูว่าแข็งปานใด แต่เนื่องจากอุดมการณ์ลดความสำคัญลง และขอบเขตที่ขึงตึงทางภูมิศาสตร์และลัทธิอธิปไตยนิยมก็ลดความเข้มข้นลง โดยมีการร่วมมือกันเหนือรัฐมากขึ้นเป็นลำดับ กระแสโลกานุวัตรจึงเป็นกระแสที่มีความเป็นกลางในทางคุณโทษพอ ๆ กัน คือกระแสโลกานุวัตรไม่ได้เน้นอุดมการณ์หรือคุณค่าใดคุณค่าหนึ่งโดยเฉพาะเหมือนกับกระแส westernizatio หรือ internationalization

เพราะกระแสโลกานุวัตรได้เปิดให้โลกกว้าง เพราะการไหลอย่างเสรีของข้อมูลข่าวสารที่ทั่วถึงทุกมุมโลก และการขนส่ง สื่อสาร คมนาคม ที่มีค่าโสหุ้ยลดน้อยลงเป็นลำดับ ทำให้คนต่างภาษา-ต่างวัฒนธรรมสามารถมีการแลกเปลี่ยน ไปมาหาสู่กันได้โดยสะดวกยิ่งขึ้น เพราะ

นอกจากจะหมดเครื่องขวางกั้นด้านอุดมการณ์แล้ว ก็ยังมีโอกาสติดต่อกันได้เพราะค่าใช้จ่ายในการติดต่อสื่อสารลดลงเป็นลำดับอีกด้วย

ผมจึงชี้ว่า ในมิติทั้งสามนั้น ความมั่นคงแบบเดิม (ทางการทหาร) จะมีแนวโน้มลดความเข้มข้นลง (การลดอาวุธ ลดขนาดกองทัพ) การพัฒนาจะมีการถ่วงดุลตรวจสอบให้ลดการเร่งขยายที่ทำลายทรัพยากรและทำลายคุณค่าของความเป็นมนุษย์ลง ตลอดจนแผ่เมตตาไปยังโลกและสรรพสัตว์พืชพรรณด้วย แต่มิติที่จะทวีขึ้นทั้งความกว้างไกล ความเข้มข้น และความถี่ คือมิติของการมีส่วนร่วม ซึ่งประชาธิปไตยแบบตะวันตกที่มีรูปแบบของสภาโดยผู้แทนราษฎรเป็นเพียงรูปแบบหนึ่ง จะมีความต้องการมีส่วนร่วมในอีกหลายรูปลักษณ์หลายระดับ

แต่เพราะความเข้มข้นของการแข่งขันระหว่างสากลนิยมทั้งสองค่ายทำให้รัฐในยุคสมัยของสากลนิยมแต่ละค่าย ก่อรูปแข็งแกร่ง ไม่ว่าจะเป็นรัฐไทย อินโดนีเซีย พม่า จีน เม็กซิโก เปรู บราซิล วานาวาตู หรือซามัว

รัฐที่ก่อรูปขึ้นนี้ เน้นทางด้านความมั่นคง-การพัฒนา โดยไม่เปิดการมีส่วนร่วมมากนัก

แต่ในยุคสมัยของโลกานุวัตร พลังที่เติบโตและต้องการติดต่อกับภายนอก และเพราะมีโอกาสเนื่องจากโลกไม่ถูกตราตรึงขึงด้วยลวดหนามหรือกำแพงแห่งลัทธิ-อุดมการณ์ ประกอบกับค่าใช้จ่ายในการขนส่งสื่อสาร คมนาคม ลดต่ำลง และเพราะรัฐเริ่มยอมปลดปล่อยให้เอกชนเข้ามาช่วยขยายเครือข่ายการสื่อสารคมนาคมมากขึ้น พลังที่ต้องการติดต่อไม่ว่าจะเป็นทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมก็จะเคลื่อนตัวไปตลอดเวลา

อย่างไรก็ดี รัฐดั้งเดิมที่เน้นความมั่นคง-การพัฒนา (แบบเน้นการเติบโต) ก็ยังมีน้ำยาอยู่ จึงเปลี่ยนไปช้ากว่าการเปลี่ยนแปลงที่โลกานุวัตร นำมา

ผมจึงเสนอทฤษฎีที่สาม คือแม้รัฐเก่าจะไม่ปฏิรูป แต่พลังที่ต้องการเปลี่ยนมีมากเมื่อกระทบรัฐเพื่อเรียกร้องให้เปลี่ยนแปลง เช่น เปลี่ยนความคิดเกี่ยวกับจังหวัดแบบเดิม ๆ (เป็นเขตการปกครอง) มาเป็นจังหวัดแบบใหม่ (เขตเศรษฐกิจและวัฒนธรรมนำหน้า แต่ก็ยังเป็นเขตการปกครองโดยพื้นฐานอยู่) เมื่อนั้นพลังที่มีกิจกรรมที่เกาะเกี่ยวกับพลังนอกรัฐและมีความสามารถมีโอกาสก็จะข้ามรัฐไป (Bypass the state) ส่วนประชาชนผู้ยากไร้แล้วเรียกร้องจนเหนื่อยอ่อน แต่ไม่ได้รับการตอบสนองหรือตอบสนองช้ามากก็จะลอดรัฐไป คือหลีกเลี่ยงรัฐหันไปรวมกลุ่มในชุมชนช่วยตัวเองมากขึ้น หรือเล็ดลอดข้ามชายแดนไป-มาหาสู่ หางานทำโดยผู้ว่าจ้างรู้เห็นเป็นคอยปกป้องไม่ให้เจ้าหน้าที่ของรัฐรับรู้

ดังนั้น ตัวแบบสามมิติของผม จึงใช้สามกระแสมาอธิบาย ทำให้ตัวแบบสามมิติสามกระแส เป็นตัวแบบที่มีประโยชน์ในการอธิบายโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลงได้ดีกว่าการโต้เถียงกันโดยใช้ตัวแบบเดิม ๆ คือตัวแบบประชาธิปไตย (democratic model)

ดังที่นักวิชาการอังกฤษกำลังใช้ตัวแบบสามมิติของผมอยู่ และนักวิชาการในอเมริกา ญี่ปุ่น ละตินอเมริกา เอเชีย ก็กำลังให้ความสนใจอยู่มาก

ผมก็เล่ามายืดยาวเพราะไม่อยากให้มีผู้เข้าใจผิดไปว่า ผมแปลคำว่า โลกานุวัตร ผิด หรือใช้ผิด เพราะคำ ๆ นี้เป็นคำที่ผมแปลจากคำว่า GLOBALIZATION

คำว่า โลกานุวัตร ที่ปรากฏในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตสถานนั้น เป็นคำที่มีอยู่ในพจนานุกรม ก่อนที่จะมี GLOBALIZATION เป็นกระแสการเปลี่ยนแปลง คือมีความหมายว่า *ความประพฤติตาม*โลก อันมีนัยทาง *พฤติกรรม* หรือการประพฤติ-ปฏิบัติ และโลก ในความหมายของพจนานุกรม ก็ไม่ได้ตรงกับคำว่า โลก ในความหมายของ GLOBE หากหมายถึง หมู่มนุษย์ เช่น ให้โลกนิยม เช่นคำว่า โลกัตถจริยา แปลว่าความประพฤติเป็นประโยชน์แก่โลก (โลก+อตถ+จริยา) โลกวัชชะ แปลว่าโลกติเตียน โลกุตระ แปลว่าพ้นวิสัยของโลก เป็นต้น

คำว่า GLOBE แปลว่า ลูกโลก, ลูกกลม คำเหมือนในภาษาอังกฤษคือ sphere, orb, earth, world

ส่วนคำว่า GLOBAL นั้น เป็นคำคุณศัพท์แปลว่า ซึ่งครอบงำทั่วทั้งพวก ชุด หรือชนิด, ทั่วโลก คำว่า globe-trotter แปลว่า นักท่องเที่ยวรอบโลก เป็นต้น

คำว่า IZATION นั้นมาจาก IZE ใช้เติมคำทำให้เป็น สกรรมกริยา แปลว่าทำให้เป็นเช่นนั้น เช่นนี้ เช่น oxidize แปลว่าทำให้เป็นออกไซด์หรือกลายเป็นออกไซด์

เมื่อคำว่า GLOBE มีความหมายในเชิงกายภาพของโลก มิใช่เชิงพฤติกรรม-การประพฤติปฏิบัติแล้ว globe-trotterที่แปลว่านักท่องเที่ยวทั่วโลกจะท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมหรือทางที่เลวทราม อย่างแสวงหาโสเภณีเด็ก ก็เป็นอีกประเด็นหนึ่ง มิได้ทำให้คำว่า globe-trotterเป็นคำอุบาทว์ จัญไรไปได้

GLOBALIZATION ที่ผมแปลว่าโลกานุวัตรก็เหมือนกัน แปลว่าโลกกำลังเป็นไปเช่นนั้น ถามว่าเป็นอย่างไร ตอบว่าลูกโลกที่เคยใหญ่มีรอบวงกว้างแต่ละส่วน (เทศะหรือพื้นที่ = space) เคยอยู่ห่างกัน เวลา (กาลหรือ time) ต่างกัน เมื่อมีเทคโนโลยีการสื่อสารคมนาคมแบบใหม่ที่ก้าวไปไกลกว่าสมัยก่อน คือมีดาวเทียมสื่อสาร มีเส้นใยแก้วนำแสง ก็ทำให้โลกกำลังเป็นไปอย่างนี้เอง

หากจะแปลคำว่า โลกานุวัตร ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ซึ่งให้ความหมายว่าความประพฤติตามโลกแล้ว ก็ต้องเข้าใจเสียก่อนว่าโลกในที่นั้น หมายถึงหมู่มนุษย์ โลก กับโลกีย์ จึงตรงกัน และในภาษาอังกฤษ โลกในความหมายนี้ คือ world ไม่ใช่ globe

world เป็นคำนาม คุณศัพท์ของมันคือ worldly แปลว่า โลกีย์ เช่น He leads a worldly life. แปลว่า เขาดำเนินชีวิตไปในทางโลกีย์วิสัย

ถ้าจะทำ worldly ให้เป็นคำนาม ก็ต้องเป็น worldliess ดังนั้นความประพฤติตามโลก หรือโลกานุวัตร ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน คือคำว่า worldilness หรือ worldlinization

ส่วนคำว่า GLOBALIZATION หรือโลกานุวัตร ของผม ซึ่งก็เป็นราชบัณฑิตเหมือนกัน แต่เกิดหลังจากที่ราชบัณฑิตยสถานบัญญัติศัพท์โลกานุวัตรดังที่กล่าวมาแล้ว โลกานุวัตรของผมจึงมีความหมายตามกาลสมัย

ดังนั้นคำว่า โลกานุวัตร(ชัยอนันต์บัญญัติ)จึงตรงกับ GLOBALIZATION ส่วนคำว่า โลกานุวัตร (ราชบัณฑิตยสถาน) จึงตรงกับ worldlinization

ผู้อธิบายโลกานุวัตรตามความหมายของราชบัณฑิตยสถาน จึงพยายามอธิบายถึงโลกานุวัตรในแง่ของโลกียานุวัตร ซึ่งก็ถูกต้องว่ามีมานานแล้ว มีมาตั้งเป็นร้อย ๆ พัน ๆ ปีแล้ว

ส่วนผมและคนอื่น ๆ ที่กำลังอธิบายโลกานุวัตร ที่มาจากคำว่า GLOBALIZATION นี้ กำลังอธิบายการเปลี่ยนแปลงของโลกในยุคดาวเทียมการสื่อสารและยุคใยแก้วนำแสง ที่มีการนำมาใช้เป็นประโยชน์อย่างกว้างขวาง

โลกานุวัตรเช่นนี้ไม่เคยมีครับ ไม่ว่าเมื่อร้อยปีหรือพันปีที่ผ่านมา

ส่วนจะ โลกาวินาศ หรือโลกันตร์ โลกุด โลเกลี้ยง อย่างไร ก็สุดแต่การคิดและการอธิบาย การหมกมุ่นของแต่งละคน แต่ละสำนัก นะครับ เพราะถึงอย่างไร คำ ๆ นี้ผมก็ไม่ได้จดหรือสงวนลิขสิทธิ์ทางปัญญาอะไร

เพียงแต่เห็นว่ามันจะGo so big (ไปกันใหญ่) ผมก็เลยต้องWrite so long (เขียนอย่างยืดยาว) อย่างนี้ละครับ

คนที่จะรับเคราะห์เรื่องโลกานุวัตรนี้ หากจะมี คงจะเป็นลูกสาวผมซึ่งเพิ่งมีผัว (แต่งงาน) ไปหยก ๆ ซึ่งถูกผมถามทุกวันว่า "ท้องหรือยังล่ะลูก" "จะมีหลานให้พ่อเลี้ยงเมื่อไหร่"

ลูกสาวผมถามว่า "มีแล้วจะทำไมล่ะพ่อ"

ผมบอกว่า "ก็พ่ออยากตั้งชื่อ ถ้าเป็นผู้ชายก็ชื่อ โลกานุวัตร ยังไงล่ะลูก"

ลูกสาวผมถามต่อว่า "เฮ้อ แล้วชื่อเล่นล่ะ จะเรียกว่าอะไร"

ผมตอบทันควัน (เพราะกลัวลูกมันเปลี่ยนใจ) ว่า "โกลบี้" (Globy) อย่างไงล่ะลูก

ผู้จัดการรายวัน 7 มีนาคม 2537 หน้า 9

"พหุโลกานุวัตร"

เกษียร เตชะพีระ

โจทย์ : ถามจริง ๆ เถอะ แล้วช่วยตอบให้สั้น ๆ ง่าย ๆ ด้วย "โลกานุวัตร" แปลว่าอะไร? พันธง : แปลว่า "หมุนตามโลก"!

ข้อสังเกต : ศัพท์ตัวนี้คนราพันกันมากว่าปัญญัติได้ร้ายกาจแท้ เพราะเมื่อ "โลกานุวัตร" แปลว่า "หมุนตามโลก" มันก็ไม่เหลือ choice เหลือช่องอะไรให้ผู้คนเลือกเลย มีแต่ "หมุนตามโลก" หรือไม่ก็ "ขวางโลก" "ฝืนโลก" "ปฏิโลกกัง" เท่านั้น! แล้วใครข้างล่ะอยากได้ชื่อว่า "ฝืนโลก" มันโดดเดี่ยวหยอกอยู่เสียเมื่อไหร่ ปัทโธ่!

ดังนั้น คนจึงอดไม่ได้ที่จะรู้สึกอึดอัดขัดเคืองกับ "โลกานุวัตร" เพราะมันมีกังวานซึ่งทรงพละกำลังมหาศาล พัดกรากกระโชกกระชั้น กดดันครอบคลุมม่วมทันเข้ามา ราวกับว่าเราท่านช่างไร้อำนาจ ไม่อาจขัดฝืนต้านทานกระแสโลกได้เลย-อะไรทำนองนั้น แต่ยั่นแน่-ความจริงมิได้เช่นนั้นซักกะหน่อย เพราะหากพิศและคิดดูให้ดี "โลกานุวัตร" มีด้านกลับที่มักถูกมองข้ามละเลย คือ

1) โลกานุวัตรมิได้เป็นแท่งเดียวก้อนเดียวเนื้อเดียวกระแสเดียวทิศทางเดียว หากมีมากมายหลากหลายกระแสและทิศทาง กระทั่งขัดแย้งกันเองก็มี เช่น

เกิดกระแสการกลายเป็นสากลของทุน ขณะเดียวกับที่มีกระแสชาตินิยม-ชาติพันธุ์-ท้องถิ่นนิยมพุ่งแรงขึ้น

เกิดกระแสสันติภาพหลังสิ้นสุดยุคสงครามเย็นและการแบ่งค่ายทางอุดมการณ์ ขณะเดียวกับที่มีกระแสสงครามย่อยระดับในประเทศและระหว่างแว่นแคว้นที่เคยเป็นประเทศเดียวกันเนื่องจากความขัดแย้งทางเชื้อชาติศาสนา

เกิดกระแสทุนนิยม-ประชาธิปไตยในฐานะพัฒนาการสุดยอดของประวัติศาสตร์โลก ขณะเดียวกับที่มีกระแส "เขียว" อนุรักษ์สภาพแวดล้อมและกระแสเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติและชุมชนขึ้นท้าทาย เป็นต้น

2) โลกานุวัตรมิได้พัดจากเหนือลงใต้ทางเดียว แต่พัดจากใต้ขึ้นเหนือได้ด้วย

"เหนือ" ในที่นี้หมายถึงประเทศทุนนิยมอุตสาหกรรมที่ก้าวหน้าในทวีปอเมริกาเหนือ ยุโรปตะวันตก และญี่ปุ่น

"ใต้" ในที่นี้หมายถึงประเทศทุนนิยมค่อนข้างยากจนที่กำลังพยายามพัฒนาอุตสาหกรรมทั้งหลาย

ปียังไม่นับลมแรงซึ่งพัดกรรโชกจากประเทศ "กลาง ๆ" ที่กำลังกวดเข้าใกล้หรือไล่เกือบทันประเทศ "เหนือ" ทางเศรษฐกิจ เช่น ลมจากสิ่งเลือนิกส์เจเทีย

การเคลื่อนย้ายทุน แรงงาน เทคโนโลยี สินค้า การแลกแบบเรียน บทเรียน แบบแผน แนวทาง ประสบการณ์ แนวคิดวัฒนธรรมในการพัฒนา การเคลื่อนไหว กิจกรรม การต่อสู้ การแก้ปัญหา จึงมีได้หลายช่อง หลายทางวกวนยอกย้อนซับซ้อนสับสนมาก

3) โลกานุวัตรมีทั้งที่พัดมาจากข้างบน-คือจากอำนาจ และผลประโยชน์ของวัฏฐานุภาพ, ธนานุภาพ และชนชั้นนำทางการเมืองเป็นที่ตั้ง ดังที่เรียกกันว่า "ระเบียบโลกใหม่" กับโลกานุวัตรที่พัดมาจากข้างล่าง-คือจากสังคมานุภาพของกลุ่มองค์กรประชาชนที่ไร้รัฐไร้ทุน (คือไม่ได้ควบคุมกลไกการปกครอง ไม่ได้เป็นเจ้าของปัจจัยเศรษฐกิจ) หากมีเครือข่ายการจัดตั้งติดต่อข่าวสารประสานงานข้ามรัฐ ไม่ว่าจะเป็นองค์กรสันติภาพ อนุรักษ์สภาพแวดล้อม สิทธิมนุษยชน สตรี หรือ วัฒนธรรมชุมชน และชนส่วนน้อยก็ตาม ดังที่เรียกกันว่า "ชุมชนโลก"

และที่สำคัญที่สุด

4) อย่าลืมว่าเราท่านในเมืองไทยก็เป็นส่วนหนึ่งของ "โลก" ด้วย

ก็ถ้าเราจะริเป็นแม่แบบต้นทางบ่อกำเนิดของ "โลกานุวัตร" ปล่อยมหาวายุสยามพัดให้โลกที่อื่นหมุนตามตัวอย่างของเราบ้าง ทำไมจะไม่ได้ละ? ว่าแต่ว่า หลังจาก "ธรรมานุวัตร" ของท่าน "พุทธทาส" ผู้ล่วงลับแล้ว ตัวอย่างดี ๆ เรามีอะไรบ้างเอ่ย? หรือว่าเหลือแต่ "คณิตานุวัตร"

ผู้จัดการรายวัน วันที่ 1 ต.ค. 2536 หน้า 29

โลกานุวัตรกับสังคมเศรษฐกิจไทย
ปาฐกถาสุภา ศิริมานนท์ ปี 2537

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์

ผมรู้สึกเป็นเกียรติชนิดที่หาที่เปรียบมิได้ ที่ได้รับเชิญให้แสดงปาฐกถาสุภา ศิริมานนท์ ในปีนี้ ที่กล่าวเช่นนี้มิได้เป็นเพียงการกล่าวตามจารีตที่องค์ปาฐกแสดงต่อผู้จัดการปาฐกถานั้นเท่านั้น หากแต่ผมยังตระหนักดีว่าคุณสุภา ศิริมานนท์ เป็นผู้ที่มีคุณูปการอย่างสูงต่อวงวิชาการเศรษฐศาสตร์ การเมืองและวารสารศาสตร์ อีกทั้งเป็นผู้ที่พยายามสร้างและเขยิบมาตรฐานทางจริยธรรมในหมู่นักหนังสือพิมพ์ทั้งมวล คุณสุภามิได้มีบทบาทสำคัญเฉพาะต่อบรรณพิภพ หากยังมีบทบาทสำคัญต่อขบวนการสิทธิและเสรีภาพในสังคมไทยอีกด้วย ในประการสำคัญ คุณสุภามิได้เป็นเพียงสาธารณบุคคล หากแต่เป็นบุคคลของครอบครัวอันพึงยึดเป็นแบบอย่าง สังคมอุดมคติจะมิอาจบังเกิดขึ้นได้ หากปราศจากครอบครัวอุดมคติที่อบอวลด้วยความรักและศานติสุข ดังเช่นครอบครัวศิริมานนท์

ด้วยเหตุดังนี้ ผมจึงรู้สึกเป็นเกียรติอย่างยิ่งที่ได้รับเลือกเป็นองค์ปาฐกถาสุภา ศิริมานนท์ ในปีนี้ เกียรติที่ได้รับนี้สูงส่งยิ่งกว่าตำแหน่งทางวิชาการใด ๆ และสูงส่งยิ่งกว่าปริญญาบัตรใด ๆ

สิ่งที่ผมเกรงกลัวมีแต่เพียงว่าปาฐกถาสุภา ศิริมานนท์ ในปีนี้จะมีคุณภาพไม่สมกับเกียรติที่ได้รับ

ผมมีเหตุผลส่วนตัวที่ตอบรับการแสดงปาฐกถาครั้งนี้ ไม่เฉพาะแต่ความเคารพนับถือที่ผมมีต่อคุณสุภา ศิริมานนท์ หากแต่ผมถือตัวว่าเป็นหนอนหนังสือ อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ซึ่งผมนับถือว่าเป็นหนอนหนังสือผู้ยิ่งใหญ่ ยังยอมรับความยิ่งใหญ่ในฐานะหนอนหนังสือของคุณสุภา ดังประจักษ์พยานที่ปรากฏในห้องหนังสือสุภา ศิริมานนท์ ณ สถานศึกษาอันทรงเกียรติแห่งนี้ ในสังคมที่หนอนไม่เคยเป็นใหญ่ในแผ่นดิน ดังเช่นสังคมไทยของเรานี้ ย่อมเป็นหน้าที่ของหนอนหนังสือทุกตัวที่จะต้องยกย่องหนอนหนังสือด้วยกันเอง ปาฐกถาในปีนี้จึงขออุทิศแด่ คุณสุภา ศิริมานนท์ หนอนหนังสือผู้ยิ่งใหญ่

ผมเลือกหัวข้อ "โลกานุวัตรกับสังคมเศรษฐกิจไทย" ในการแสดงปาฐกถาวันนี้ด้วยความมักง่าย ส่วนสำคัญเป็นเพราะเกิดเหตุการณ์ที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของผม จนเป็นเหตุให้ไม่มีเวลาตระเตรียมปาฐกถาเต็มกำลังความสามารถเท่าที่ควรจะเป็น เรื่องที่ผมจะพูดในวันนี้จึงเป็นเพียงการประมวลความรู้และความคิดที่สั่งสมและพัฒนาในช่วง 5 ปีหลังนี้ ผมขอแบ่งเรื่องที่จะพูดออกเป็น 4 ตอนคือ

(1) กระบวนการโลกานุวัตร

(2) โลกานุวัตรกับสังคมเศรษฐกิจไทย

(3) โลกานุวัตรกับการเมืองไทย

(4) โลกานุวัตรกับสังคมวัฒนธรรมไทย

1. กระบวนการโลกานุวัตร

โลกานุวัตร (globalization) เป็นกระบวนการเชื่อมโยงส่วนต่าง ๆ ของโลกเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กระบวนการดังกล่าวนี้มีมาเป็นเวลาช้านาน หาได้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นใหม่ในปัจจุบันสมัยไม่ แต่เดิมการเชื่อมโยงโลกอาศัยกระบวนการทางการเมือง (political integration) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการล่าอาณานิคมตามการแพร่ระบาดของลัทธิจักรวรรดินิยม (imperialism) ความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างเมืองแม่กับอาณานิคม มักจะตามมาด้วยความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ทางการค้าในรูปแบบอาณานิคม (colonial pattern of international trade) กล่าวคือ อาณานิคมเป็นตลาดรองรับสินค้าอุตสาหกรรมจากประเทศเมืองแม่ โดยที่ในขณะเดียวกันก็เป็นแหล่งผลิตอาหาร วัตถุดิบ หรือทรัพยากรธรรมชาติป้อนประเทศเมืองแม่ รูปแบบการค้าภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอาณานิคมนี้มิได้จำกัดเฉพาะแต่ดินแดนที่เป็นอาณานิคมโดยนิตินัย (de jure colony) เท่านั้น หากยังคลุมถึงอาณานิคมโดยพฤตินัย (de facto colony) ดังเช่นระบบเศรษฐกิจไทยด้วย

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง การเชื่อมโยงโลกโดยอาศัยการล่าอาณานิคมลดความสำคัญลงไปเป็นอันมาก แม้จะยังไม่หมดไป แต่ก็มิใช่แบบแผนหลักของกระบวนการโลกานุวัตรอีกต่อไป การเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจ (economec integration) กลายมาเป็นแบบแผนหลักในการโยงใยส่วนต่าง ๆ ของระบบเศรษฐกิจโลก แต่การเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจก็มีการพัฒนาการของมันเองที่ทำให้กระบวนการโลกานุวัตรในปัจจุบันแตกต่างจากช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง การเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจในระยะต้นอาศัยเครือข่ายที่เกิดจากการค้าระหว่างประเทศ การผลิตเพื่อการส่งออกมักจะกระทำในประเทศเมืองแม่ หรืออาณานิคมหนึ่งอาณานิคมใด ต่อเมื่อตลาดขยายตัวจนใหญ่พอและคุ้มที่จะเข้าไปลงทุน การลงทุนระหว่างประเทศจึงเกิดขึ้นในแง่นี้
การค้าระหว่างประเทศเป็นหัวหอกที่จะชักจูงให้เกิดการลงทุนระหว่างประเทศในภายหลัง

แต่รูปแบบการเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจในปัจจุบันแปรเปลี่ยนไปจากเดิมอย่างสำคัญ ส่วนหนึ่งเกิดจากการเติบใหญ่ของบรรษัทระหว่างประเทศ (multinational corporations) อีกส่วนหนึ่งเป็นผลจากความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการผลิตที่ทำให้มีการแยกชิ้นส่วนในการผลิต โดยที่การผลิตมิจำต้องกระทำในโรงงานเดียวกันจนจบกระบวนการ ด้วยเหตุนี้เองบรรษัทระหว่าง

ประเทศจึงสามารถแยกชิ้นส่วนในการผลิต และเลือกที่ตั้งในการผลิตชิ้น ส่วนแต่ละชิ้นให้สอดคล้องกับความได้เปรียบในด้านต้นทุนการผลิต (cost advantage) ของที่ตั้งโรงงานแต่ละแห่งได้ ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการผลิตดังกล่าวนี้เองมีผลอย่างสำคัญต่อการย้ายที่ตั้งการผลิต (relocation of production) ของบรรษัทระหว่างประเทศในช่วงปลายทศวรรษ 2500

การตัดสินใจของบรรษัทระหว่างประเทศในการเลือกที่ตั้งของโรงงาน มิได้มีผลต่อกระแสการเคลื่อนย้ายเงินทุนระหว่างประเทศเท่านั้น หากยังมีผลต่อกระแสการค้าระหว่างประเทศด้วย เพราะบรรดาหน่วยผลิตภายใต้บรรษัทระหว่างประเทศเดียวกันมีการซื้อขายสินค้าและบริการระหว่างกัน ที่เรียกกันว่า intra-firm trade การค้าระหว่างบริษัทภายใต้ความเป็นเจ้าของเดียวกันดังกล่าวนี้นับวันมีแต่จะมีความสำคัญเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ การเติบใหญ่ของบรรษัทระหว่างประเทศในด้านหนึ่งช่วยกระจายทุนไปยังส่วนต่าง ๆ ของโลก ในอีกด้านหนึ่งช่วยเชื่อมสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างส่วนต่าง ๆ ของโลกเข้าด้วยกัน ณ บัดนี้ การตัดสินใจของบรรษัทระหว่างประเทศในการเลือกที่ตั้งโรงงานเก่าก็ดี กลายเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดกระแสการค้าระหว่างประเทศ การค้าระหว่างประเทศจะเปลี่ยนกระแสตามการเปลี่ยนกระแสของเงินทุนระหว่างประเทศ เนื่องเพราะความสำคัญของ intra-firm trade ที่เพิ่มขึ้นตามลำดับนั่นเอง

แม้ว่าการเชื่อมโยงทางการเมืองและการเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจ จะมีส่วนผลักดันกระบวนการโลกานุวัตร แต่ความเร็วของกระบวนการโลกานุวัตรถูกเร่งรัดมากขึ้นด้วยกระบวนการเชื่อมโยงทางเทคโนโลยี (technological integration) ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศ (information technology) มีส่วนทำลายพรมแดนทางภูมิศาสตร์ระหว่างประเทศต่าง ๆ การเชื่อมโยงด้านสารสนเทศกลายเป็นจักรกลสำคัญของกระบวนการโลกานุวัตรซึ่งถูกเร่งให้เร็วขึ้นอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน ผลก็คือ โลกถูกย่อส่วนทั้งด้านกาละ (time) และเทศะ (space) และหดตัวจนมีขนาดไม่ใหญ่ไปกว่าหมู่บ้านซึ่ง Marshal Mcluthan เรียกว่า "หมู่บ้านโลก" (global vilage) ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศหาได้เร่งความเร็วของกระแสโลกานุวัตรเท่านั้น หากทว่ายังช่วยเพิ่มความถี่ของการเปลี่ยนแปลงอีกด้วย ขอให้ท่านทั้งหลายลองเปรียบเทียบความถี่ของการเปลี่ยนแปลงอัตราแลกเปลี่ยนอัตราดอกเบี้ยหรือราคาโภคภัณฑ์ขั้นปฐมที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน กับที่เป็นอยู่เมื่อ 20-30 ปีที่แล้ว ซึ่งจะเห็นได้ว่าแตกต่างกันอย่างมาก

การพังทลายของกำแพงเบอร์ลิน ประกอบกับการล่มสลายของอาณาจักรโซเวียตนับตั้งแต่ปี 2532 เป็นต้นมา มีส่วนผนึกโลกสังคมนิยมเข้ากับโลกทุนนิยม เครือข่ายแห่งกระบวนการโลกานุวัตรแผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวางชนิดที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน

2. โลกานุวัตรกับสังคมเศรษฐกิจไทย

2.1 กระบวนการวิ่งไล่กวดทางเศรษฐกิจ

แม้ว่า globalization มิได้หมายถึงกระบวนการปรับเปลี่ยนตามกระแสการเปลี่ยนแปลงในโลก แต่ด้วยเหตุที่ globalization เกิดจากแรงผลักดันของพลังทุนนิยมโลกซึ่งเข้มแข็งและรุนแรง จนท้ายที่สุดแล้ว globalization ก็กลายเป็นโลกานุวัตรไปจริง ๆ แรงผลักดันของพลังทุนนิยมโลกทำให้สังคมเศรษฐกิจไทยไม่เพียงแต่จะถูกผนวกเข้ากับระบบทุนนิยมโลกและปรับเปลี่ยนตามกระแสโลกเท่านั้น หากทว่าสังคมเศรษฐกิจไทยยังกระโดดสู่ลู่วิ่งทางเศรษฐกิจเพื่อไล่กวดหรือวิ่งหนีนานาประเทศ (catching up)

ในลู่วิ่งทางเศรษฐกิจในสังคมโลกขณะนี้ กลุ่มประเทศอุตสาหกรรมใหม่ในเอเชีย (Asian NICs) กำลังวิ่งไล่กวดกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมเก่า กลุ่มประเทศอุตสาหกรรมใหม่รุ่นที่สอง (Second Generation NICs-SGNs) พยายามวิ่งไล่กวดรุ่นที่หนึ่ง ภายในกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมใหม่รุ่นที่สอง ไทยพยายามวิ่งไล่กวดมาเลเซียโดยที่ในขณะเดียวกันก็วิ่งหนีอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์พร้อม ๆ กับที่สาธารณรัฐประชาชนจีนและเวียดนาม พยายามวิ่งไล่กวดกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมใหม่รุ่นที่สอง ภายในทศวรรษหน้าเราจะเห็นภาพได้ชัดเจนขึ้นว่า ใครเป็นผู้นำและใครเป็นผู้รั้งท้ายในกระบวนการวิ่งไล่กวดทางเศรษฐกิจดังกล่าวนี้

แต่การวิ่งไล่กวดในลู่ทุนนิยมโลกย่อมหนีไม่พ้นที่นานาประเทศ จะต้องเลือกยุทธศาสตร์โลกานุวัตรพัฒนา อันเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาที่แสวงหาประโยชน์จากกระบวนการโลกานุวัตร โดยที่กระบวนการโลกานุวัตรได้ค่อย ๆ ทำให้ยุทธศาสตร์การพัฒนา อันเป็นทางเลือกอื่นตีบตันลงตามลำดับ สังคมเศรษฐกิจไทยก็ตกอยู่ในสถานะเช่นนี้ บรรดาผู้ทรงอิทธิพล ทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจไม่ว่าจะเป็นกลุ่มทุน ชนชั้นนำทางอำนาจ และขุนนางนักวิชาการ ล้วนแล้วแต่สนับสนุนยุทธศาสตร์โลกานุวัตรพัฒนาทั้งสิ้น แรงผลักดันให้ระบบเศรษฐกิจไทยเลือกเส้นทางโลกานุวัตรพัฒนามิได้มาจากภายในประเทศเท่านั้น หากยังมาจากต่างประเทศด้วย

2.2 กระบวนการกำหนดนโยบาย

กระบวนการโลกานุวัตรมีส่วนเปลี่ยนโฉมของกระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจในประเทศไทยไปในทางที่ปัจจัยภายนอกประเทศมีบทบาทและอิทธิพลเพิ่มขึ้น ในปัจจุบันดุลยภาพในตลาดนโยบายเศรษฐกิจเกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นนำทางอำนาจและกลุ่มขุนนางนักวิชาการฝ่ายหนึ่งกับกลุ่มผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มทุนอีกฝ่ายหนึ่ง กระบวนการโลกานุวัตรทำให้ องค์กรเหนือรัฐ (supra-national organizations) มีบทบาทและอิทธิพลในกระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจในประเทศไทยมากขึ้น องค์กรเหนือรัฐเหล่านี้มีอยู่ 2

ประเภท ประเภทที่หนึ่งได้แก่ องค์กรเหนือรัฐที่ทำหน้าที่เป็นโลกบาล ดังเช่น กองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) ธนาคารโลก (IBRD) และองค์การการค้าโลก (WTO) อีกประเภทหนึ่งได้แก่บรรษัทระหว่างประเทศ (MNCs) การเติบใหญ่ของกลุ่มทุนภายในประเทศ ทำให้กลุ่มผลประโยชน์เหล่านี้ทรงอิทธิพลในกระบวนการกำหนดนโยบาย ยิ่งกลุ่มทุนภายในประเทศผสานประโยชน์กับบรรษัทระหว่างประเทศด้วยแล้ว บทบาทและอิทธิพลยิ่งมีมากขึ้นเป็นทวีตรีคูณ

บทบาทและอิทธิพลที่มีมากขึ้นขององค์กรเหนือรัฐและกลุ่มทุนภายในประเทศ ยังผลให้กระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจเป็นกระบวนการที่ขาดความเป็นกลางมากยิ่งขึ้น และเสริมความโน้มเอียงในการดำเนินนโยบายบางประเภท(policy bias) ความโน้มเอียงที่สำคัญมีอยู่อย่างน้อย 3 ด้าน ได้แก่ความโน้มเอียงในการเลือกยุทธศาสตร์โลกานุวัตรพัฒนามากกว่ายุทธศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นพัฒนา ความโน้มเอียงในการพัฒนาภาคตัวเมืองมากกว่าภาคชนบท (urban bias) และความโน้มเอียงในการเลือกเป้าหมายการเติบโตทางเศรษฐกิจและการรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ มากกว่าเป้าหมายความเป็นธรรมในการกระจายรายได้และการแก้ไขปัญหาความยากจน

2.3 <u>โครงสร้างการผลิต</u>

กระแสโลกานุวัตรมีส่วนช่วยเร่งการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตของระบบเศรษฐกิจไทย ความสำคัญของภาคเกษตรกรรมจะลดลงไปอีกมากในขณะที่ภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการมีความสำคัญมากขึ้นรูปแบบการผลิตกำลังปรับเปลี่ยนจากการผลิตที่ใช้แรงงานเข้มข้น (labour-intensive production) ไปสู่การผลิตที่ใช้ทุนเข้มข้น (capital intensive production) และอาจก้าวสู่การผลิตที่ใช้ความรู้เข้มข้น(knowledge-intensive production) ในที่สุด

2.4 <u>ลักษณะ "ชีพจรลงเท้า" ของปัจจัยการผลิต</u>

กระแสโลกานุวัตรมีส่วนช่วยเพิ่มลักษณะ "ชีพจรลงเท้า" (foot looseness) ของปัจจัยการผลิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งทุนและแรงงาน ในส่วนเกี่ยวกับทุน ทุนย่อมหลั่งไหลจากที่ซึ่งให้ผลตอบแทนอัตราต่ำไปสู่ที่ซึ่งให้อัตราผลตอบแทนสูง ยุทธศาสตร์โลกานุวัตรพัฒนา ซึ่งผลักดันให้มีการเปิดประเทศอย่างกว้างขวาง ประกอบกับความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศ ซึ่งช่วยเสริมความสมบูรณ์ของตลาดเงินและตลาดทุนในด้านสารสนเทศ เกื้อกูลให้การเคลื่อนย้ายเงินทุนเป็นไปด้วยความคล่องตัว ยิ่งตลาดการเงินระหว่างประเทศมีเครือข่ายเชื่อมโยงในขอบเขตทั่วโลก การเคลื่อนย้ายเงินทุนจากตลาดการเงินประเทศหนึ่งไปสู่อีกประเทศหนึ่งเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและเกิดขึ้นตลอดเวลา ไม่เพียงแต่นายทุนต่างชาติจะเข้ามาลงทุนแสวงหากำไรในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยเท่านั้น นักลงทุนไทยก็ออกไปลงทุนในตลาดหลักทรัพย์ต่างประเทศด้วย ขบวนการ

"ข่มขืน" ตลาดหลักทรัพย์ฯในโลกที่สามเกิดขึ้นเป็นระลอก ๆ จากประเทศหนึ่งไปสู่อีกประเทศหนึ่ง เมื่อสมอยากในตลาดหนึ่งแล้ว ก็เคลื่อนตัวไปสู่ตลาดอื่นต่อไป

กระแสโลกานุวัตรทำให้นายทุนไทยเป็นมนุษย์พันธุ์ใหม่ที่ไร้สัญชาติ ผู้ซึ่งพร้อมที่จะหอบหิ้วทุนเข้าไปลงทุน ณ ที่ใดก็ได้ที่ให้อัตราผลตอบแทนสูงสุด ทุนจึงกลายเป็นปัจจัยการผลิตที่มีลักษณะ "ชีพจรลงเท้า"

แรงงานก็มีลักษณะ"ชีพจรลงเท้า"เฉกเช่นเดียวกัน นักวิชาชีพที่ทำงานกับองค์การระหว่างประเทศ และบรรษัทระหว่างประเทศย่อมเคลื่อนย้ายแรงงานตามคำสั่งขององค์กรเหนือรัฐเหล่านี้ ในขณะที่แรงงานก่อสร้างต้องเคลื่อนย้ายตามบริษัทก่อสร้างระหว่างประเทศ ยิ่งนายทุนไทยออกไปแสวงโชคด้วยการลงทุนในต่างประเทศด้วยแล้ว แรงงานไทยก็ต้องเคลื่อนย้ายตามกระแสการเคลื่อนไหวของทุนไทย

ลักษณะ "ชีพจรลงเท้า" ของปัจจัยการผลิตจะสร้างปัญหาแก่เศรษฐกิจไทยในอนาคต ในประการแรกลักษณะ "ชีพจรลงเท้า" ของทุนไทยจะเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเศรษฐกิจภูมิภาค บัดนี้อีสานไม่เพียงแต่ต้องแย่งชิงทุนไทยกับกรุงเทพฯ และปริมณฑลเท่านั้น หากทว่าอีสานยังต้องแย่งชิงทุนไทยกับอินโดจีนและสาธารณรัฐประชาชนจีนอีกด้วย ในประการที่สองลักษณะ "ชีพจรลงเท้า" ของแรงงานไทยจะซ้ำเติมปัญหาการขาดแคลนแรงงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักวิชาชีพช่างฝีมือ และแรงงานที่มีทักษะอื่น ๆ แรงงานไทยเหล่านี้จะตบเท้าตามทุนไทยไปแสวงหาโชคในต่างประเทศ ในอีกด้านหนึ่งกระบวนการโลกานุวัตรเกื้อกูลให้แรงงานต่างชาติ "ลอดรัฐ" เข้าสู่ประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นแรงงานพม่า บังกลาเทศ จีนฮ่อ ลาว และกัมพูชา แรงงานต่างชาติเหล่านี้ เกือบทั้งหมดเป็นแรงงานไร้ฝีมือ ในขณะที่ยุทธศาสตร์โลกานุวัตรพัฒนาขับดันแรงงานชนบทเข้าสู่เมือง แรงงานไร้ฝีมือจากชนบทต้องแย่งชิงงานอาชีพกับแรงงานต่างชาติที่ "ลอดรัฐ" เข้ามา

2.5 <u>การเติบโตของกลุ่มทุน</u>

กลุ่มทุนขนาดใหญ่กำลังเติบโตเป็นบรรษัทระหว่างประเทศของโลกที่สาม (Third World Multil- nationals= TWMs) ลักษณะ "ชีพจรลงเท้า" ของทุนไทยกำลังแปรโฉมหน้าของทุนไทยให้เป็นทุนสากล กระบวนการสากลานุวัตรของทุนไทย (Internationalization of Capital) ที่กำลังเกิดขึ้นนี้ ทำให้ทุนไทยกลายเป็นทุนที่ไร้สัญชาติ ทุนไทยจะไม่มีความผูกพันกับแผ่นดินแม่อีกต่อไป

พัฒนาการของทุนไทยดังที่เป็นมาและดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ทำให้น่าเชื่อว่าทุนไทยมิได้มีพัฒนาการเฉพาะแต่ทุนพาณิชย์ (Commercial Capital) ทุนการเงิน (Finance Capital) และทุนอุตสาหกรรม (Industrial Capital) เท่านั้น หากมีแนวโน้มที่จะก้าวไป

สู่ทุนวัฒนธรรม (Cultural Capital) อีกด้วย ระบบทุนนิยมในอนาคตจะเป็นระบบทุนนิยมวัฒนธรรม (Cultural Capitalism) เพราะบัดนี้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้าที่ซื้อขายได้เสียแล้ว

2.6 <u>ประเทศชาติมั่งคั่ง ประชาชนยากจน</u>

ยุทธศาสตร์โลกานุวัตรพัฒนาเป็นยุทธศาสตร์ที่เกื้อประโยชน์ของคนกลุ่มน้อย แม้ว่าระบบเศรษฐกิจไทยจะยังธำรงฐานะสัมพัทธ์ของตนในลู่วิ่งทางเศรษฐกิจ แต่คนจำนวนมากในสังคมไทยจะต้องถูกทอดทิ้ง ปัญหาความยากจนสัมบูรณ์จะยังไม่หมดไป ในขณะที่การกระจายรายได้ยังไม่มีท่าทีดีขึ้น สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติจะทรุดโทรมและร่อยหรอลงไปอีกมาก และกระบวนการสร้างบ้านแปลงเมือง (urbanization) ยังคงขยายตัวต่อไป การทุ่มทรัพยากรของรัฐในการแก้ปัญหาในภาคตัวเมืองก่อให้เกิดวงจรอุบาทว์ในการจัดสรรงบประมาณในแง่ที่ว่า ทรัพยากรของรัฐจะเหลือไว้สำหรับการพัฒนาชนบทและการพัฒนาภูมิภาคจะมีน้อยกว่าที่ควรจะเป็น ในสภาพการณ์ดังที่เป็นอยู่นี้ไม่มีข้อสรุปใด ๆ ที่จะกล่าวได้อย่างเหมาะสมนอกจากจะกล่าวว่า

ประเทศชาติมั่งคั่ง

ประชาชนยากจน

3. <u>โลกานุวัตรกับสังคมการเมืองไทย</u>

กระแสโลกานุวัตรทำให้แนวความคิดว่าด้วยรัฐประชาชาติ (nation state) สิ้นความหมาย ทั้งนี้เนื่องจากบทบาทและอิทธิพลขององค์กรเหนือรัฐที่เข้าไปแทรกแซงกิจกรรมของประเทศต่าง ๆ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ยุทธศาสตร์โลกานุวัตรพัฒนา ซึ่งก่อเกิดบนพื้นฐานของปรัชญาเศรษฐกิจเสรีนิยม มีส่วนพังทลายกำแพงกีดขวางการเคลื่อนย้ายสินค้าและบริการรวมตลอดจนปัจจัยการผลิตทั้งทุนและแรงงานระหว่างประเทศ ในขณะที่ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศช่วยเกื้อกูลให้ตลาดสินค้าและตลาดปัจจัยการผลิตมีความสมบูรณ์มากขึ้นอันเป็นผลจากความสมบูรณ์ของข้อมูลข่าวสารแนวความคิดว่าด้วยรัฐประชาชาติจึงสิ้นความหมาย ในขณะที่การกำหนดพรมแดนเป็นหลักการพื้นฐานของรัฐประชาชาติแต่บัดนี้ประชาชาติกลายเป็นรัฐที่ไร้พรมแดน (borderless state) เสียแล้ว

รัฐไทยก็ดุจดังนานาประเทศที่กลายเป็นรัฐที่ไร้พรมแดน และกำลังพัฒนาไปเป็นรัฐภูมิภาค (regionstate) ดังจะเห็นได้จากความพยายามในการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจด้วยสูตรผสมในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสามเหลี่ยมเศรษฐกิจ สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ หรือ หกเหลี่ยมเศรษฐกิจ ทั้งนี้เพื่อขยายเครือข่ายความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจอันเป็นฐานสำหรับการวิ่งแข่งในลู่วิ่งทุนนิยมโลกต่อไป

กระแสโลกานุวัตรจะสร้างแรงกดดันให้ระบอบการเมืองการปกครองของไทยเปลี่ยนโฉมไปอย่างน้อย 2 ด้าน ในประการแรกโครงสร้างชนชั้นนำทางอำนาจจะเปลี่ยนแปลงไปอีกมากในอนาคต ยุทธศาสตร์โลกานุวัตรพัฒนาซึ่งเสริมฐานความมั่นคงแก่กลุ่มทุนจะทำให้กลุ่มทุนเข้าไปยึดพื้นที่ในโครงสร้างชนชั้นนำทางอำนาจเพิ่มขึ้น กลุ่มทุนไม่เพียงแต่จะมีตัวแทนในคณะรัฐมนตรีเพิ่มขึ้นเท่านั้น หากยังสามารถขยายฐานในสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภาอีกด้วย ในประการสำคัญกลุ่มทุนจะสามารถครอบงำพรรคการเมืองได้มากขึ้น ผลที่ตามมาก็คือ กลุ่มทุนจะมีบทบาทและอิทธิพลในกระบวนการกำหนดนโยบายชนิดที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน

ในประการที่สองแม้ว่าระบอบการเมืองการปกครองจะมีลักษณะรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง (Centralization) และชนชั้นปกครองแข็งขืนต่อการกระจายอำนาจ (decentralization)แต่กระแสโลกานุวัตรจะกดดันให้การกระจายอำนาจกลายเป็นเรื่องจำเป็นที่ต้องทำ เพราะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในส่วนภูมิภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณรัฐชายขอบเป็นเรื่องที่อยู่นอกเหนือการควบคุมและการรับรู้ของรัฐบาลส่วนกลางมากขึ้นเรื่อย ๆ ปัญหาและความขัดแย้งจะสั่งสมจนสุดวิสัยที่รัฐบาลส่วนกลางจะแก้ไขเยียวยาได้

ระบบอุปถัมภ์ทางการเมืองการปกครองก็แปรเปลี่ยนไปด้วย เนื่องเพราะเงินเข้ามาเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน ในตลาดการเมืองมากขึ้น ตลาดการเมืองซึ่งแต่เดิมเป็นตลาดแลกเปลี่ยนการอุปถัมภ์กับความภักดีทางการเมือง จะแปรสภาพเป็นตลาดซื้อขายความชอบธรรม ทั้งนี้ไม่เพียงแต่จะมีการซื้อขายเสียงเท่านั้น หากยังมีการซื้อขายตำแหน่งอื่น ๆ ดังเช่น ตำแหน่งวุฒิสมาชิกและตำแหน่งราชการอีกด้วย

4. <u>โลกานุวัตรกับสังคมวัฒนธรรมไทย</u>

4.1 จักรวรรดินิยมด้านวัฒนธรรม

กระบวนการโลกานุวัตรประกอบกับความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศ ทำให้วัฒนธรรมของชาติพันธุ์ต่างๆ มีปฏิสัมพันธ์กันมากขึ้นและรวดเร็วขึ้น ในชั้นแรกปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวนี้อาจก่อให้เกิดความหลากหลายทางวัฒนธรรม (cultural diversity) จนมีพหุลักษณะทางด้านวัฒนธรรม (cultural pluralism) การปะทะกันระหว่างวัฒนธรรมท้องถิ่นกับวัฒนธรรมต่างชาติเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา แต่ไม่มียุคสมัยใดที่การปะทะกันนี้จะรุนแรงและรวดเร็วเท่ายุคโลกานุวัตร กล่าวโดยทั่วไปแล้ว วัฒนธรรมแองโกลแซกซันโดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมอเมริกา กำลังปกแผ่ครอบคลุมโลก กระบวนการอเมริกานุวัตรของวัฒนธรรมโลก (Americanization of world culture)ก่อให้เกิดความขัดแย้งทางด้านวัฒนธรรม (cultural conflicts) ความขัดแย้งนี้จะรุนแรงมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับจิตสำนึกทางด้านวัฒนธรรมของประชาชนและนโยบายของรัฐบาลกับสังคมนานาประเทศที่กำลังเผชิญกับกระแส

อเมริกานุวัตรของวัฒนธรรมโลกและกำลังต่อสู้กับลัทธิจักรวรรดินิยมทางด้านวัฒนธรรม(Cultural Imperialism)

การแผ่อิทธิพลของวัฒนธรรมแองโกลแซกซัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมอเมริกันเป็นไปอย่างรวดเร็วและเป็นกระแสที่รุนแรง ทั้งนี้โดยอาศัยรายการโทรทัศน์ระหว่างประเทศเป็นกลไกสำคัญ อิทธิพลของรายการโทรทัศน์เหล่านี้มีต่อแฟชั่นการแต่งกาย วิถีการดำรงชีวิต และที่สำคัญเหนือสิ่งอื่นใดก็คือกระบวนทัศน์ทางความคิดอย่างมิอาจปฏิเสธได้

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมไทยกับวัฒนธรรมต่างชาติในท่ามกลางกระแสอเมริกานุวัตร ยังผลให้วัฒนธรรมไทยจำเป็นต้องปรับตัวโดยที่บางส่วนปรับตัวไปในทางที่ดีขึ้น แต่บางส่วนที่ไม่สามารถต่อกรกับวัฒนธรรมต่างชาติได้ก็ต้องสูญสลายไป และถูกครอบงำโดยวัฒนธรรมต่างชาติ

4.2 อัสดงคตานุวัตรด้านการศึกษา

ในขณะที่กระแสอเมริกานุวัตรกำลังส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมโลก ก็เป็นเวลาเดียวกับที่กระแสอัสดงคตานุวัตรกำลังครอบงำระบบการศึกษาของโลก (westernizationof education) การขยายตัวของกระแสอัสดงคตานุวัตรทางด้านการศึกษาเกิดจากสาเหตุหลายประการ สาเหตุส่วนหนึ่งเกิดจากข้อตกลงการค้าพหุภาคีรอบการเจรจาอุรุกวัยที่พยายามให้การค้าบริการเป็นไปโดยเสรี บริการการศึกษากลายเป็นแหล่งรายได้สำคัญของประเทศอุตสาหกรรมเก่าจนท้ายที่สุดมีการลงทุนระหว่างประเทศในการผลิตบริการการศึกษา โรงเรียนนานาชาติและมหาวิทยาลัยนานาชาติผุดขึ้นราวกับดอกเห็ดในโลกที่สาม แต่การขยายตัวของกระแสอัสดงคตานุวัตรทางด้านการศึกษามิได้เกิดจากข้อตกลงการค้าพหุภาคีระหว่างประเทศเท่านั้น หากยังเป็นผลจากความต้องการที่จะหาประโยชน์จากกระบวนการโลกานุวัตรพัฒนา ทำให้ความต้องการเรียนรู้ภาษาต่างชาติ โดยเฉพาะภาษาอังกฤษมีมากขึ้น หากปราศจากความรู้ภาษาอังกฤษย่อมยากที่จะหาประโยชน์จากความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศได้ การเปลี่ยนแปลงความต้องการดังกล่าวนี้มีผลกระทบอย่างสำคัญต่อโครงสร้างการผลิตบริการการศึกษา โดยที่การจัดการศึกษาเป็นภาษาอังกฤษมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น

ไม่เพียงแต่นายทุนต่างชาติจะเข้ามามีบทบาทในอุตสาหกรรมการศึกษา และโครงสร้างการผลิตบริการการศึกษาจะแปรเปลี่ยนไปเท่านั้น หากทว่าวัฒนธรรมเรียนรู้ก็แปรเปลี่ยนไปด้วย ความก้าวหน้าของ Microelectronics กำลังทำให้หนอนหนังสือสูญพันธุ์ปจากโลก การเรียนรู้ซึ่งอาศัยคอมพิวเตอร์และวีดีโอเทปมากขึ้น มีข่าวสารที่ซ่อนเร้น (hidden message) ในแง่ที่ว่าการอ่านเป็นวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่ลดความสำคัญลง การชมหรือดูและการฟังกลายเป็นวัฒนธรรมการเรียนรู้หลัก บทสนทนา (dialogue) ระหว่างผู้เรียนกับผู้สอนกำลังขาดหายไปในไม่ช้า หนอนหนังสือจะกลายเป็นสัตว์ที่หายากในมนุษยพิภพ หนังสือเสียง (audio book)

กำลังมาแทนที่หนังสืออ่าน

4.3 ความเป็นสากลของภาษา

กระแสโลกานุวัตรมีผลกระทบต่อความเป็นสากลของภาษาด้วย ในยุคบุรพกาลการเติบโตของภาษาเกิดจากปัจจัยตามธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเพิ่มขึ้นของประชากรและการอพยพของประชากรในประวัติศาสตร์สมัยใหม่ ความเป็นสากลของภาษาขึ้นอยู่กับอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจระหว่างประเทศ ภาษาของประเทศมหาอำนาจมักจะกลายเป็นภาษาสากล ความข้อนี้ไล่เรียงได้ตั้งแต่ภาษาละติน โรมัน สเปน ปอร์ตุเกส ฮอลันดา อังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมัน ในยุคที่ลัทธิจักรวรรดินิยมเฟื่องฟูภาษาของประเทศมหาอำนาจขยายตัวไปสู่ดินแดนที่เป็นอาณานิคม แต่ในยุคปัจจุบัน อำนาจทางเศรษฐกิจกลายเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดความเป็นสากลของภาษา ด้วยเหตุที่กลุ่มชนแองโกลแซกซันทรงอิทธิพลทางเศรษฐกิจมากว่าสองร้อยปี ภาษาอังกฤษจึงกลายเป็นภาษาหลักของโลกจากยุค PaxBritannica มาสู่ยุค Pax Americana ในขณะที่ภาษาโรมัน สเปน ปอร์ตุเกส และฮอลันดาร่วงโรยตามยุคสมัย กระบวนการโลกานุวัตรมีส่วนช่วยเพิ่มความเป็นสากลของภาษาอังกฤษ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะรายการโทรทัศน์ระหว่างประเทศ อีกส่วนหนึ่งเป็นเพราะภาษาอังกฤษเป็นภาษาธรรมชาติของ Microelectronics แต่ส่วนสำคัญยิ่งกว่าเป็นผลจากการขยายเครือข่ายความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจในสังคมโลก เครือข่ายเหล่านี้ยึดโยงด้วยภาษาอังกฤษเป็นสำคัญ

ไม่เพียงแต่ภาษาอังกฤษเท่านั้นที่กำลังเพิ่มความสำคัญในสังคมโลก ภาษาจีน ญี่ปุ่น และอาหรับก็กำลังดำเนินในมรรควิถีเดียวกัน ในกรณีของภาษาจีนและญี่ปุ่นเป็นผลจากการเติบใหญ่ทางเศรษฐกิจของสาธารณรัฐประชาชนจีนและญี่ปุ่น รวมตลอดจนการขยายเครือข่ายของ "ระบบทุนนิยมจีน" และท้ายที่สุด "ระบบทุนนิยมตะเกียบ" (chopsticks capitalism) ในกรณีของภาษาอาหรับเป็นผลจากการเติบใหญ่ของลัทธิรากเหง้าในศาสนาอิสลาม (Islam Fundamentalism)ความรู้สึกต่อต้านภาษาของประเทศจักรวรรดินิยม และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเพิ่มขึ้นของประชากรชาวอาหรับ

สังคมไทยจะมีการเรียนรู้ภาษาอังกฤษ ภาษาจีน และภาษาญี่ปุ่นเพิ่มขึ้นอีกมาก ในขณะเดียวกัน ก็เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างภาษาไทยกับภาษาสากลเหล่านี้ ทั้งนี้ไม่ต้องประหลาดใจเลยว่า การแทรกซึมของภาษาต่างชาติเข้าสู่ภาษาไทยจะมีมากขึ้น ในประการสำคัญภาษาไทยจะมีลักษณะ "ความเป็นภาษาอังกฤษ" มากขึ้น แต่ภาษาไทยมิได้เผชิญการบุกรุกจากภาษาของประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจเท่านั้น หากยังได้รับ "หางเครื่อง" จากความก้าวหน้าของเทคโนโลยีอีกด้วย ภาษาไทยจะมีลักษณะอิเล็กทรอนิกส์มากขึ้น ไม่เพียงแต่ภาษาของ

Microelectronics จะเข้ามาปะปนในภาษาไทยเท่านั้น ภาษาไทยจะมีแนวโน้มที่จะใช้คำห้วน/สั้น ศัพท์ยาว ๆ จะถูกหั่นให้สั้นลง แนวความคิดว่าด้วยความสละสลวยของภาษาจะแปรเปลี่ยนไป

4.4 การขยายตัวของลัทธิบริโภคนิยม (Consumerism)

กระแสโลกานุวัตรพัฒนาได้ขับดันให้ลัทธิบริโภคนิยมขยายตัว ประชาชนในโลกที่สามพากันเลียนแบบการบริโภคของประชาชนในประเทศที่พัฒนาแล้ว. (demonstration effect) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการดำรงชีวิตตามมรรควิถีของกลุ่มชนแองโกลแซกซัน รายการโทรทัศน์ระหว่างประเทศ ประกอบกับกระบวนการสากลานุวัตรของกิจการโฆษณา (internationalization of advertising) มีส่วนช่วยเร่งพลังขับดันลัทธิบริโภคนิยมอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน ในอีกด้านหนึ่งการเติบใหญ่ของ"ทุนวัฒนธรรม" (cultural capital) มีส่วนสำคัญในการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการบริโภคของประชาชนในโลกที่สาม รวมทั้งสังคมไทยด้วย

บัดนี้ วัฒนธรรม "แดกด่วนยัดเร็ว" (fast-food culture) แทรกซึมเข้าสู่วิถีการดำเนินชีวิตของคนกรุงเรียบร้อยแล้ว ทั้งนี้มิจำต้องพรรณนาถึงวัฒนธรรมการแต่งกาย ดนตรีและสันทนาการในรูปแบบอื่น ๆ ทุนวัฒนธรรมกำลังบุกรุกสังคมเศรษฐกิจไทย โดยอาศัยจุดอ่อนที่กลุ่มวัยรุ่น ลัทธิบริโภคนิยมจะขยายตัวต่อไปได้อีกมาก

แต่การขยายตัวของลัทธิบริโภคนิยมมีผลในการทำลายวัฒนธรรมการประหยัดมัธยัสถ์ในอดีตที่เป็นมา รัฐบาลได้ยึดยุทธวิธีการเร่งเร้าการบริโภคเพื่อก่อให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจ (consumption-led growth) ยุทธวิธีดังกล่าวนี้ใช้ได้ภายในขอบเขตหนึ่ง แต่ผลที่ตามมาก็คือ ระบบเศรษฐกิจไทยกลายเป็นระบบเศรษฐกิจที่ต้องพึ่งพิงเงินทุนจากต่างประเทศเนื่องจากการออมภายในประเทศมีไม่เพียงพอที่จะสนองตอบความต้องการใช้จ่ายภายในประเทศ ในที่สุดแล้ว ยุทธศาสตร์การเติบโตทางเศรษฐกิจโดยอาศัยการเร่งเร้าการบริโภคเป็นยุทธศาสตร์เดียวกับการเติบโตโดยอาศัยการก่อหนี้ต่างประเทศ (debt-led growth)

การขยายตัวของลัทธิบริโภคนิยมจะทำให้ปัญหาการขาดแคลนเงินออมในระบบเศรษฐกิจไทยรุนแรงมากขึ้นในอนาคต

4.5 การทำลายจริยธรรมในการทำงาน (Work Ethics)

จริยธรรมในการทำงานกำลังถูกสั่นคลอน กระแสโลกานุวัตรซึ่งมีพื้นฐานมาจากวัฒนธรรมทุนนิยมเป็นกระแสที่แสวงหาความมั่งคั่ง แต่กระบวนการแสวงหาความมั่งคั่งอย่างไร้ขอบเขตกำลังทำลายมาตรฐานทางจริยธรรมในสังคม การเติบใหญ่ของตลาดหลักทรัพย์ฯ และตลาดอสังหาริมทรัพย์ขยายโอกาสในการแสวงหารายได้จากการเก็งกำไร โดยที่การเก็งกำไรขยายขอบเขตจากหลักทรัพย์ ที่ดิน ตึกอาคาร คอนโดมิเนียม พระพุทธรูป และท้ายที่สุดศิลปะวัตถุ

การแสวงหารายได้จากการเก็งกำไรดังกล่าวนี้ มีข่าวสารที่ซ่อนเร้นว่าการได้มาซึ่ง

รายได้มิจำต้องใช้หยาดเหงื่อแรงงานและมิจำต้องคำนึงถึงคุณธรรม ความเป็นสัตว์เศรษฐกิจของประชาชนคนไทยมีมากขึ้นในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมานี้

4.6 ความเป็นสินค้าของสรรพสิ่ง (Commodification)

ในท่ามกลางกระแสโลกานุวัตรซึ่งขับดันโดยพลังทุนนิยมโลก สรรพสิ่งกลายเป็นสินค้า สิ่งที่ไม่เคยเป็นสินค้าเริ่มแปรเปลี่ยนเป็นสินค้า วัฒนธรรมการให้สิ่งของซึ่งกันและกันซึ่งแสดงถึงความเผื่อแผ่และไมตรีจิตกำลังหดหายไป ประเพณีการลงแขกซึ่งเป็นประเพณีการแลกแรงงานกับแรงงานในสังคมที่มีประชากรบางเบาได้มลายหายไป แรงงานกลายมาเป็น "สินค้า" ที่ต้องมีการจ่ายราคา

พลังทุนนิยมได้แปรเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจที่ยึดถือการแลกของกับของ (barter economy) มาเป็นระบบเศรษฐกิจที่มีการใช้เงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน (exchange economy) มากขึ้น และด้วยการขยายตัวของการใช้เงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนนี้เอง สรรพสิ่งจึงแปรเปลี่ยนสภาพเป็นสินค้าอรรถประโยชน์ในรูปตัวเงิน (pecuniary utility) กำลังเข้าแทนที่อรรถประโยชน์ที่มิใช่ตัวเงิน (nonpecuniary utility)

ไม่จำเพาะแต่แรงงานที่กลายเป็นสินค้า สรรพสิ่งกำลังเรียงแถวเป็นสินค้า ไม่ว่าจะเป็นบริการการศึกษา งานวิจัย บทสัมภาษณ์ บริการให้คำปรึกษา จนท้ายที่สุดแม้แต่ลูกยังกลายเป็นสินค้า

ความเป็นสินค้าของสรรพสิ่งได้แปรเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ไปอย่างสำคัญ ความผูกพันทางใจระหว่างมนุษย์ค่อย ๆ หมดความสำคัญไป ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในสังคมแปรเปลี่ยนมาเป็นความสัมพันธ์บนพื้นฐานของสินค้า กล่าวคือ แปรสภาพเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภค หรือ ระหว่างผู้ขายกับผู้ซื้อ

เมื่อบริการการศึกษากลายสภาพเป็นสินค้า ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภคก็เข้ามาแทนที่ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์

4.7 ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับความสัมพันธ์เชิงสัญญา

ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ (patron-client relationship) ซึ่งรัดร้อยสังคมไทยเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมาแต่โบราณกาล กำลังเผชิญกับกระแสโลกานุวัตรพลังทุนนิยมโลกซึ่งกำลังขับดันให้มีการใช้เงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนมากขึ้น สร้างผลกระทบต่อความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์โดยตรง เงินกำลังเข้าไปมีอิทธิพลในทุกลำดับชั้นของการอุปถัมภ์ ความสัมพันธ์ในการผลิตกำลังแปรเปลี่ยนจากระบบอุปถัมภ์ไปสู่ระบบทุนนิยมด้วยอัตราเร่งที่สูงขึ้น

การเติบโตของพลังทุนนิยมในสังคมเศรษฐกิจไทยมีส่วนในการขับดันให้ความสัมพันธ์เชิงสัญญา (contractual relationship) เข้าไปแทนที่ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์มากขึ้น

ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ด้านการผลิตหรือด้านการค้า ซึ่งแต่เดิมมีลักษณะเป็นความสัมพันธ์ดอย่างไม่เป็นทางการ (non-formal relation) เริ่มแปรเปลี่ยนเป็นความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการ (formal relation) มากขึ้นการซื้อขายสินค้าซึ่งแต่เดิมอาศัยการบอกด้วยปากเปล่าและความไว้เนื้อเชื่อใจซึ่งกันและกันต้องอาศัยสัญญาเป็นกลไกในการลดความเสี่ยงอันเกิดจากการละเมิด

ความสัมพันธ์เชิงสัญญามิได้จำกัดเฉพาะแต่ภาคอุตสาหกรรมและภาคพาณิชยกรรมเท่านั้น หากยังทะลุทะลวงสู่ภาคเกษตรกรรมอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากการขยายตัวของการเกษตรแบบผูกมัดที่มีพันธสัญญา (contract farming) ในตลาดแรงงานเริ่มมีการจ้างงานแบบที่มีการทำสัญญา (contract employment) ซึ่งส่วนใหญ่จำกัดเฉพาะแต่การจ้างผู้บริหารและนักวิชาชีพ โดยที่ยังไม่ขยายสู่ผู้ใช้แรงงานระดับล่าง ในไม่ช้าความสัมพันธ์เชิงสัญญาอาจแทรกตัวเข้าสู่สถาบันการศึกษาและสถาบันการสมรส

การเติบโตของความสัมพันธ์เชิงสัญญา ในด้านหนึ่งทำให้ความต้องการบริการกฎหมายมีมากขึ้น แต่ในอีกด้านหนึ่งก็สร้างปัญหาแก่ประชาชน คนสามัญที่ไม่รู้กฎหมาย และที่ไม่มีอำนาจซื้อในการได้มาซึ่งบริการทางกฎหมาย

4.8 การล่มสลายของวัฒนธรรมชุมชน

ยุทธศาสตร์โลกานุวัตรพัฒนาซึ่งมีความโน้มเอียงที่จะพัฒนาอุตสาหกรรมมากกว่าเกษตรกรรม และมีความโน้มเอียงที่จะพัฒนาเมืองมากกว่าชนบท มีผลอย่างสำคัญในการทำลายลักษณะความเป็นชุมชนของหมู่บ้านในชนบททรัพยากรและแรงงานในชนบทถูกดูดซับและโยกย้ายไปใช้ประโยชน์ในตัวเมืองและในที่สุดถ่ายทอดไปสู่ระบบทุนนิยมศูนย์กลางสภาพบ้านแตกสาแหรกขาดอันเกิดจากพลังเศรษฐกิจทุนนิยมมีส่วนทำลายสถาบันครอบครัวในชนบท สามีต้องทิ้งภรรยาและบุตรเพื่อหารายได้ในตัวเมืองหรือต่างประเทศ บางครอบครัวทั้งพ่อและแม่ต้องทิ้งลูกไว้กับย่าหรือยายเป็นผู้เลี้ยง ลูกหลานเกษตรกรจำนวนมากต้อง "เดินทางไกล" เพื่อหารายได้จากการขายบริการทางเพศ สภาพที่พ่อแม่ลูกจะอยู่กันอย่างพร้อมหน้าพร้อมตาด้วยศานติสุขหามิได้อีกแล้ว

เป็นการสูญเสียลักษณะความเป็นชุมชนของหมู่บ้านมีผลกระทบต่อวัฒนธรรมชุมชนโดยตรง ในขณะเดียวกันวัฒนธรรมชุมชนก็ต้องเผชิญการคุกคามจากวัฒนธรรมทุนนิยม ซึ่งมีพื้นฐานและระบบคุณค่าที่แตกต่างกัน ช่วงเวลาในอนาคตที่เห็นนี้เป็นช่วงเวลาที่วัฒนธรรมชุมชนจะต้องปะทะกับวัฒนธรรมทุนนิยมอย่างรุนแรงกระบวนการปรับตัวของวัฒนธรรมชุมชนเป็นประเด็นที่สมควรแก่การติดตามศึกษา

4.9 ความรุนแรงและความขัดแย้งในสังคม

ความขัดแย้งในสังคมจะทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นในอนาคต สังคมไทยเป็นสังคมที่ปราศจากอหิงสธรรมในขั้นรากฐาน ส่วนสำคัญเป็นผลจากการครอบงำของวัฒนธรรมอำนาจนิยม ลำพังแต่การต่อสู้ระหว่างวัฒนธรรมเสรีประชาธิปไตยกับวัฒนธรรมอำนาจนิยม ก็ก่อให้เกิดความขัดแย้งในสังคมมากพออยู่แล้ว การปะทะกันระหว่างกระแสความคิดยุทธศาสตร์โลกานุวัตรพัฒนากับยุทธศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นพัฒนา จะยิ่งซ้ำเติมความขัดแย้งที่มีอยู่แล้วให้รุนแรงยิ่งขึ้น

การเติบโตของขบวนการประชาชนระหว่างประเทศ ทั้งทางด้านสิทธิมนุษยชน (human rights movement) สันติภาพ (peace movement)และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ (green movement) จะมีผลต่อการเติบโตของขบวนการประชาชนและองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ในประเทศไทยอย่างสำคัญ การขยายตัวของขบวนการประชาชนเหล่านี้จะมีส่วนในการขยายสมรภูมิทางปัญญาความคิด แต่ด้วยการครอบงำของวัฒนธรรมอำนาจนิยมในหมู่ชนชั้นปกครอง ความขัดแย้งทางปัญญาความคิดมักจะจบลงด้วยความรุนแรง

แต่ความขัดแย้งในสังคมไทยที่รุนแรงในอนาคตจะมีที่มา 2 กระแส กระแสแรกเกิดจากการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ ในเมื่อยังไม่มีกติกาในการใช้ทรัพยากรชุมชนที่เป็นประชาธิปไตย กระแสที่สองเป็นความขัดแย้งระหว่างชาติพันธุ์ ปรากฏการณ์การ "ลอดรัฐ" ของแรงงานต่างชาติเข้าสู่ประเทศไทยจะยิ่งมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นในอนาคต แรงงานต่างชาติเหล่านี้เข้ามาแย่งงานของแรงงานไร้ฝีมือภายในประเทศ ซึ่งโดยพื้นฐานย่อมสร้างความคุกรุ่นแห่งความขัดแย้งอยู่แล้ว ยิ่งมีการปะทะกันทางด้านวัฒนธรรม ความขัดแย้งย่อมทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นไปอีก

ผู้จัดการรายวัน 23 กันยายน 2537 หน้า 8

ผู้จัดการรายวัน 30 กันยายน 2537 หน้า 8

โลกาวิวัฒน์
2000

ยุค ศรีอาริยะ

Alvin Toffler ได้เสนอไว้ในงานเรื่อง Power Shift ว่า "ยุคนี้คือ อรุณรุ่งแห่งการเคลื่อนย้ายของอำนาจ เรากำลังอยู่ในช่วงเวลาที่โครงสร้างทั้งหมดแห่งอำนาจ ซึ่งเคยยึดโลกทั้งโลกเข้าไว้ด้วยกันอยู่ในสภาพที่แตกกระจาย โครงสร้างใหม่ของอำนาจที่แตกต่างจากเดิมอย่างสิ้นเชิงกำลังก่อตัวขึ้นในทุก ๆ ระดับชั้นของสังคม พลังที่กำลังเขย่าโครงสร้างของอำนาจในทุกระดับชั้นของสังคมมนุษย์อยู่ตอนนี้จะยิ่งทวีความเข้มข้นและแผ่ไพศาลออกไปมากขึ้นในอนาคตอันใกล้นี้ การปรับโครงสร้างแห่งอำนาจที่ยิ่งใหญ่นี้จะนำไปสู่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้ยากที่สุดในประวัติศาสตร์แห่งมนุษยชาติ เหตุการณ์นี้ก็คือการปฏิวัติในเนื้อแท้ของอำนาจ"

Alian Touraine (2512) และ Danial Bell (2516) เสนอแนวคิดว่าด้วยสังคมหลังอุตสาหกรรม (Post-industrial Society) โดยกล่าวถึงการสิ้นสุดของยุคอุตสาหกรรม และการเกิดขึ้นของสังคมหลังอุตสาหกรรมในรูปของสังคมบริการ

Manual Castells ได้เสนอแนวความคิดของเขาในงานเรื่อง The Information City ว่า ระบบข่าวสารกำลังกลายเป็นหัวใจของระบบการผลิต การแลกเปลี่ยน การบริโภค และการบริหารองค์กร และได้เกิดวิถีพัฒนาการแบบข่าวสารขึ้น

Joel Kurtzman ได้พูดถึงการสิ้นสุดลงของระบบเงินสมัยเก่า และพัฒนาการของ Electronic Economy ในงานเรื่อง The Death of Money

ส่วน Peter F. Drucker นักเศรษฐศาสตร์ผู้โด่งดังได้นำเสนอแนวคิดเรื่องการสิ้นสุดของสังคมธุรกิจและการถือกำเนิดของสังคมความรู้ (The Knowledge Society)

และ Immanuel Wallerstein เจ้าของทฤษฎีระบบโลกได้ประเมินไว้ว่า โลกกำลังก้าวสู่การสิ้นสุดของยุคทุนนิยมภายใน 100 ถึง 150 ปี

นักคิดเหล่านี้กำลังเสนอภาพของการสิ้นสุดของยุคอุตสาหกรรมและการปฏิวัติใหญ่ของสังคม ซึ่งเป็นผลเกี่ยวพันและต่อเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงนี้

หากจะกล่าวอย่างสรุปก็คือ โลกกำลังก้าวสู่การปฏิวัติครั้งใหญ่ การปฏิวัติครั้งนี้ไม่ใช่เป็นการปฏิบัติทางโครงสร้างของอำนาจเท่านั้น หากแต่จะเป็นการปฏิวัติโลกครั้งใหญ่ ทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม

แต่เราต้องไม่ลืมว่าการปฏิวัติใหญ่และวิกฤติการณ์ (การล่มสลายของสิ่งเก่า) คือด้านสองด้านของสิ่งเดียวกัน Alvin Toffler ได้เสนอภาพวิกฤติการณ์ไว้ว่า "ยุคอุตสาหกรรมกำลังถึงจุดวิกฤติ วิกฤติในระบบสวัสดิการ วิกฤติในระบบไปรษณีย์สื่อสาร วิกฤติในระบบการศึกษาวิกฤติการณ์ไว้ว่า"ยุคอุตสาหกรรมกำลังถึงจุดวิกฤติ วิกฤติในระบบสวัสดิการ วิกฤติการในระบบไปรษณีย์สื่อสาร วิกฤติในระบบการศึกษา วิกฤติในระบบสาธารณสุขอนามัย วิกฤติในระบบเมืองวิกฤติในระบบการเงินสากล ประเทศเองก็อยู่ในภาวะวิกฤติ และระบบมูลค่าก็ตกอยู่ในภาวะวิกฤติเช่นกัน"

จริงหรือที่ว่า จะเกิดการเปลี่ยนใหญ่หรือที่เรียกว่าการปฏิวัติ และจริงหรือโลกปัจจุบันกำลังเคลื่อนตัวเข้าสู่สภาวะวิกฤติอย่างรอบด้าน

แปลกแต่จริงที่ไม่มีนักเศรษฐศาสตร์ หรือนักเศรษฐศาสตร์ไทยคนไหนเลยที่เสนอภาพว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในระบบเศรษฐกิจการเมืองและวัฒนธรรมโลก ผมคิดว่าเหตุผลหนึ่งก็คือ คนเหล่านี้มักจะศึกษาแต่ตัวเลขของพัฒนาการเศรษฐกิจในระยะเวลาสั้น ๆ และมีกรอบจำกัดอยู่แต่เฉพาะภายในประเทศใดประเทศหนึ่งเท่านั้น และสนใจเพียงแต่ว่าปีนี้เศรษฐกิจจะมีอัตราการขยายตัวเป็นเท่าไร ปีหน้าและปีถัดไปน่าจะมีแนวโน้มเป็นอย่างไร เป็นการศึกษาปรากฏการณ์การขึ้นลงของเศรษฐกิจมากกว่าจะศึกษาค้นหากฎเกณฑ์ และรากฐานที่มาเบื้องหลังปรากฏการณ์เหล่านี้ และน้อยนักที่จะศึกษาเศรษฐกิจการเมืองในระดับของโครงสร้างการเปลี่ยนแปลงในระดับโลกอย่างรอบด้าน

ดูเหมือนนักรัฐศาสตร์ไทยจะเสนอภาพของโลกที่เป็นระบบระหว่างประเทศกว้างไกลกว่านักเศรษฐศาสตร์ มีการพูดกันถึงเรื่องโลกานุวัตรแต่น่าเสียดายที่การศึกษาเรื่องนี้เป็นการศึกษาเฉพาะปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันเป็นสำคัญ บางท่านได้กล่าวถึงการสิ้นสุดลงของยุคสงครามเย็นโลกปัจจุบันถูกมองว่าเป็นยุคของสงครามทางเศรษฐกิจ และโลกที่ไร้พรมแดนและบางท่านก็บอกว่านี่คือยุคของโลกานุวัตร

ปัจจุบันเราพูดถึง Globalization กันมากจนเหมือนกับเป็นแฟชั่นของยุคสมัย มาก

กว่าที่จะมีการศึกษากันอย่างจริงจังอย่างเป็นระบบ ผมไม่แน่ใจว่าเรารู้กันจริงหรือไม่ว่า Globalization คืออะไร มันมีความเป็นมาอย่างไร เมื่อไม่รู้ว่ามันมีความเป็นมาอย่างไรก็ย่อมไม่รู้ว่ามันจะพัฒนาต่อไปอย่างไร

ผมคิดว่าน่าจะมีปัญหาในเรื่องการแปลถ้อยคำด้วย ผมคิดว่า Globalization น่าจะแปลว่า โลกาวิวัฒน์ ไม่ใช่ โลกานุวัตร ซึ่งคำนี้เป็นคำไทยเก่า หมายถึงการตามกระแสโลก หรือพฤติกรรมตามโลก แต่ถ้าเราแปลอย่างตรงไปตรงมา คำว่า Globalization ไม่มีคำว่า "ตาม' อยู่ และถ้าเราใช้คำว่า พฤติกรรมตามโลก สิ่งที่น่าสงสัยก็คือใครเล่าคือผู้ตามและทำไมต้องตามด้วย

คำว่า Globalization หมายถึงขบวนการพัฒนาในระดับโลกหรือการเกิดขึ้นและการพัฒนาของระบบโลก ผมคิดว่าถ้าจะแปลให้ใกล้เคียงที่สุด น่าจะแปลว่า โลกาวิวัฒน์

และที่สำคัญกว่านี้คือการเกิดขึ้นของ Globalization และโลกที่ไร้พรมแดนก็ไม่ใช่เพิ่งเกิดขึ้น มันได้เกิดขึ้นมานานนับเป็นศตวรรษๆแล้ว

งานชิ้นนี้เป็นการเสนอให้เห็นว่าอะไรคือ Globalization มันมีกำเนิดมาได้อย่างไรมีกฎทั่วไปของพัฒนาการอย่างไร แต่จะเป็นการเสนอภาพแบบคร่าว ๆ เท่านั้น จุดหนักก็คงอยู่ที่การเสนอภาพให้เห็นถึงวิกฤติและการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ที่กำลังเกิดขึ้นในโลกปัจจุบัน เพื่อที่จะตอบคำถามว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่และการสิ้นสุดลงของยุคอุตสาหกรรมหรือไม่

อะไรคือ Globalization

โลกาวิวัฒน์ ก็คือการเคลื่อนตัวหรือการพัฒนาของทุนในระดับโลก ซึ่งเริ่มมาตั้งแต่ประมาณศตวรรษที่ 15 ถึง 16 คลื่นลูกแรกแห่งพัฒนาการของทุนก็คือการปฏิวัติทางการค้าและเงินตราในยุโรปตะวันตก ซึ่งเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับวิกฤติการณ์ของระบบศักดินาในยุโรป (วิกฤติการณ์ของระบบศักดินาเกิดขึ้นในช่วงศตวรรษที่ 13 ถึง 16)

พลังคลื่นการปฏิวัติทางการค้านำไปสู่ความต้องการสินค้า วัตถุดิบ เงิน และทอง นำไปสู่การเชื่อมตัวทางการค้าระหว่างยุโรปตะวันตกกับยุโรปตะวันออก และระหว่างยุโรปกับเอเชีย นำไปสู่การค้นพบทวีปอเมริกา เมื่อ ปี 2035 (1492) และการเข้าสู่ทวีปแอฟริกา เมื่อประมาณปี 1987 (1444) นำไปสู่การค้นพบวิธีการในการสะสมทุนและสร้างกำไรแบบใหม่ นั่นก็คือการล่าอาณานิคมและการปล้นชิงทรัพยากรและความมั่งคั่งจากดินแดนรอบนอก พร้อมกันนี้ได้เกิดรัฐในรูป

แบบรัฐอาณาจักร (Empire States รัฐที่มีขอบเขตอำนาจเกินกว่าเขตแดนของประเทศตนเอง) ขึ้นในยุโรปตะวันตก

การปล้นชิงทองและเงินในอเมริการกลางและอเมริกาใต้ และการล่าทาสในแอฟริกา คือหัวใจที่สำคัญของพัฒนาการของทุนยุโรป การปล้นชิงทรัพยากรที่มีค่าและการค้าทาสก่อให้เกิดกำไรมหาศาลแก่ทุนศูนย์กลางในช่วงศตวรรษที่ 17 บริษัท East India มีกำไรเฉลี่ยประมาณ 100 เปอร์เซ็นต์ การค้าทาสในอเมริกาได้สร้างกำไรมากกว่า 300 เปอร์เซ็นต์ ในช่วงศตวรรษที่ 16 ทาส แอฟริกาเกือบ 1 ล้านคนถูกส่งลงเรือไปอเมริกา ตัวเลขนี้เพิ่มขึ้นเป็น 2.75 ล้านคนในศตวรรษที่ 17 และเพิ่มขึ้นเป็นถึง 7 ล้านคนในศตวรรษที่ 18

ในศตวรรษที่ 16 ถึง 17 ทองและเงินที่ได้มาจากการสร้างระบบเหมืองแร่ และการใช้แรงงานแบบบังคับทาสในทวีปอเมริกาได้กลายเป็นที่มาอันสำคัญของระบบการเงินตราของยุโรป กลายเป็นรายได้ที่นำมาใช้ในการลงทุน การสร้างอาวุธ กระตุ้นการผลิตทางด้านหัตถกรรม และนำไปสู่การขยายตัวทางด้านการค้าระหว่างยุโรปกับเอเชีย

ในศตวรรษที่ 17 การล่าอาณานิคมได้ขยายตัวเข้าสู่เอเชีย อังกฤษ ได้เข้ายึดอินเดียเป็นเมืองขึ้น ขณะเดียวกัน อินโดนีเซียก็ถูกยึดครองโดยเนเธอร์แลนด์และโปรตุเกส เกิดการตั้งหลักแหล่งใหม่ของคนยุโรปในอเมริกาเหนือ ทุนยุโรปเริ่มไปตั้งศูนย์การค้าในแอฟริกาตะวันตก

กล่าวอย่างสรุปก็คือ การขยายตัวของการสะสมทุนและการค้า และการล่าอาณานิคมในช่วงปี 2043 (1500) ถึงปี 2293 (1750) ได้กลายเป็นเงื่อนไขที่สำคัญของการพัฒนาทุนอุตสาหกรรมในยุโรป จะเห็นได้ว่ากำเนิดของทุนได้นำไปสู่การเชื่อมโยงของเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมระหว่างทวีปสี่ทวีปเข้าด้วยกัน คือ ยุโรป อเมริกา แอฟริกา และเอเชียโดยมียุโรปเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาของระบบทุนโลก นี่คือที่มาของสิ่งที่เรียกว่าโลกาวิวัฒน์ (Globalization)

การที่จะเข้าใจพัฒนาการของทุนนั้นไม่สามารถที่จะเข้าใจได้โดยการใช้กรอบการศึกษาระดับประเทศ ทุนไม่ได้พัฒนามาจากประเทศใดประเทศหนึ่งเท่านั้น ทุนเป็นระบบโลกตั้งแต่จุดเริ่มแรกของการพัฒนาทุน เราไม่สามารถศึกษาอารยธรรมทุนนิยมที่เกิดขึ้นในยุโรปตะวันตกได้โดยแยกออกจากการเกิดขึ้นของระบบรัฐอาณาจักร รัฐอาณานิคม การล่าเมืองขึ้น และแนวคิดและทฤษฎีที่สนับสนุนการล่าเมืองขึ้น รวมทั้งการปล้นชิงความมั่งคั่งจากประเทศรอบนอกทั่วโลก โลกที่ไร้พรมแดนก็ไม่ใช่เพิ่งเกิดขึ้นในยุคปัจจุบัน เราคงจำกันได้ถึงคำกล่าวที่ว่าจักรวรรดิอังกฤษคือดิน

แดนที่พระอาทิตย์ไม่ตกดิน ดังนั้นการศึกษาที่ผ่านมาเกี่ยวกับพัฒนาการทุนนิยมโดยใช้กรอบการมองในระดับประเทศล้วนแต่เป็นการเข้าใจพัฒนาการของทุนอย่างจำกัดและผิดพลาด

หลังจากการขยายทุนและความสำเร็จในการสะสมทุนครั้งแรก วิกฤติเศรษฐกิจการเมืองของระบบทุนนิยมโลกก็เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในช่วงปี 2305 (1762) ถึงปี 2332 (1789) นับเป็นช่วงการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างของระบบครั้งใหญ่ วิกฤติเกิดขึ้นทั้งในประเทศทุนศูนย์กลางและเขตเมืองขึ้น สเปนและโปรตุเกสต้องเผชิญกับวิกฤติรุนแรงทั้งทางเศรษฐกิจ และการเมือง ขณะเดียวกันได้เกิดการลุกขึ้นสู้ของชาวอาณานิคม เริ่มด้วยการปฏิวัติเพื่ออิสระภาพใน New Granada เมื่อปี 2323 (1780) การลุกขึ้นสู้ของพวก Incas ประมาณปี 2326 (1783) และตามด้วยสงครามประกาศอิสระภาพของอเมริกา

วิกฤตินี้นำไปสู่การปฏิวัติใหม่ทางเทคโนโลยี และการเปลี่ยนโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองและวัฒนธรรมโลก ซึ่งในที่สุดได้นำไปสู่การปฏิวัติอุตสาหกรรมและการปฏิวัติฝรั่งเศส อันเป็นพลังคลื่นลูกที่สองของพัฒนาการของระบบโลกาวิวัฒน์

อะไรคือวิกฤติการณ์และการปฏิวัติ

การที่จะเข้าใจโลกได้นั้นจะต้องเข้าใจกฎใหญ่ของการพัฒนา นั่นก็คือกฎว่าด้วยการปฏิวัติทางการผลิต ทางการเมือง และทางวัฒนธรรม การปฏิวัตินี้คือพลังหรือลูกคลื่นที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของระบบสังคม

ในยุคการค้าและอุตสาหกรรม หัวใจของการปฏิวัติก็คือการปฏิวัติพลังการผลิต การปฏิวัตินี้จะนำไปสู่การเปลี่ยนแบบวิถีในการสะสมและขยายทุน ความสำเร็จของการสะสมก็จะนำไปสู่วิกฤติใหญ่ของระบบสังคม นี่เป็นเพราะว่าการสะสมและขยายทุนในตัวของมันเองก็คือ ขบวนการในการสะสมและขยายความขัดแย้ง ดังนั้นในแต่ละรอบของการสะสมและขยายทุนยิ่งขบวนการของการสะสมทุนประสบความสำเร็จเท่าไร วิกฤติของระบบก็ยิ่งรุนแรงมากขึ้นเท่านั้น

ดังนั้นวิกฤติก็คือการระเบิดออกของความขัดแย้งที่ซ่อนตัวอยู่ภายใต้ขบวนการของการขยายและการสะสมทุนนั่นเอง วิกฤตินี้จะนำไปสู่การปฏิวัติวิถีทางในการขยายและสะสมใหม่ จะนำไปสู่การต่อสู้ทางชนชั้นและสงครามระหว่างประเทศ นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างของอำนาจในระดับประเทศและระดับโลก เกิดการเปลี่ยนแปลงระเบียบระบบโลกใหม่ พร้อมกับการขึ้นสู่อำนาจและการลงจากอำนาจของจักรวรรดิ์มหาอำนาจต่าง ๆ

ดังนั้นวิกฤติกับการปฏิวัติก็คือด้านสองด้านของเหรียญอันเดียวกัน ทุกครั้งที่โลกเคลื่อนตัวเข้าสู่วิกฤติ การเปลี่ยนแปลงใหญ่ทางโครงสร้าง และการปฏิวัติใหม่ทางการผลิต ทางการเมืองและทางวัฒนธรรม รวมทั้งการเปลี่ยนระเบียบระบบโลกใหม่ก็จะเกิดขึ้น และนำไปสู่การจัดระบบทางเศรษฐกิจการเมืองและวัฒนธรรมใหม่

กล่าวอย่างสรุปก็คือ ทุนจะเคลื่อนตัวเหมือนกับการเคลื่อนตัวของลูกคลื่น มีขึ้นและลง (หรือขยายตัวและวิกฤติ) แต่ละรอบของการขยายตัวและวิกฤติอาจจะกินเวลาประมาณ 25 ปี ผู้ค้นพบกฎแห่งการขึ้นลงของทุนก็คือ Kondratieff ปัจจุบันนักคิดหลายท่านเรียกลูกคลื่นลูกยาวแห่งพัฒนาการของทุนและวิกฤติว่า Kondratieff Wave

การปฏิวัติอุตสาหกรรม

หากการปฏิวัติฝรั่งเศสปี 2332 (1789) ถูกถือว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งการปฏิวัติประชาธิปไตยของชนชั้นนายทุนในประเทศทุนศูนย์กลาง การปฏิวัติอุตสาหกรรมในศตวรรษที่ 18 ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่ประเทศอังกฤษก็อาจถือได้ว่าคือปฏิวัติทางการผลิตของระบบทุนนั่นเอง การปฏิวัติทั้งสองได้นำไปสู่การเกิดขึ้นของคลื่นพัฒนาการประวัติศาสตร์โลกครั้งใหม่

ก่อนการปฏิวัติอุตสาหกรรม ระบบเศรษฐกิจ การค้าและเงินตรา และตลาดโลก คือหัวใจของระบบโลกาวิวัฒน์ หลังจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมการค้าได้กลายเป็นส่วนประกอบหนึ่งของการผลิตแบบอุตสาหกรรม ระบบอุตสาหกรรมสมัยใหม่ได้เกิดขึ้น นี่คือการเกิดขึ้นของอุตสาหกรรมทอผ้าและระบบเครื่องจักรไอน้ำ วิถีทางของการสะสมและขยายทุนได้เปลี่ยนไป ความสัมพันธ์ระหว่างทุนส่วนกลางกับส่วนรอบนอกก็เริ่มเปลี่ยนไป การปล้นชิงทองและการค้าทาสเริ่มลดความสำคัญลง สิ่งซึ่งเกิดขึ้นแทนที่คือการส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมจากประเทศทุนศูนย์กลาง และระบบการแบ่งแยกงานในระดับโลกแบบใหม่ ระบบการค้าระหว่างประเทศหรือที่ถูกเรียกว่าการ "ค้าเสรี"ได้เกิดขึ้น ผลก็คือ อุตสาหกรรมพื้นบ้านในประเทศอาณานิคมถูกทำลายลง ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดคือกรณีของอินเดีย ในปี 2358 (1815) อังกฤษต้องสั่งสินค้าผ้าจากอินเดียถึง 1.3 ล้านปอนด์ แต่พอประมาณปี 2393 (1850) อินเดียกลับต้องสั่งผ้าเข้าจากอังกฤษ อุตสาหกรรมพื้นบ้านของอินเดียพังทลายลง คนจำนวนมากต้องหันกลับไปทำเกษตร ที่สำคัญก็คือการทำงานในไร่ฝ้ายขนาดใหญ่ที่เจ้าของเป็นคนอังกฤษ

ในยุโรป การสะสมทุนขนาดใหญ่ได้นำไปสู่การเกิดระบบการผูกขาดขนาดใหญ่ในรูป

ของทุนการเงิน (Finance Capital) อันเป็นผลสืบเนื่องจากการผนึกตัวกันระหว่างทุนธนาคารกับทุนอุตสาหกรรม Lenin เรียกยุคนี้ว่า ยุคทุนผูกขาด ทุนได้พัฒนาขึ้นอีกก้าวหนึ่ง การส่งทุนออกไปลงทุนทั่วโลกได้กลายเป็นพัฒนาการใหม่ของระบบทุน เกิดการไหลออกของทุนจากศูนย์กลางไปลงทุนในแหล่งอื่น ๆ เกิดการเคลื่อนทุนจากยุโรปสู่แคนนาดา แอฟริกาใต้ และออสเตรเลีย ทำให้ทุนทางการเงินกลายเป็นทุนระดับโลก และได้เกิดเครือข่ายระบบอุตสาหกรรมในระดับโลกขึ้นด้วย กรุงลอนดอนและเงินปอนด์ของอังกฤษจึงกลายเป็นศูนย์กลางของการเงินและการลงทุนในระดับโลก

จากประมาณปี 2538 (1815) ความเหนือกว่าในด้านการปฏิวัติทางเทคโนโลยี และการผลิตทางอุตสาหกรรม รวมทั้งความเข้มแข็งทางด้านการทหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งกองทัพเรือทำให้อังกฤษสามารถสถาปนาตัวเองขึ้นเป็นเจ้าจักรวรรดิ์ของโลก การล่าอาณานิคมได้ก้าวสู่จุดสูงสุดลาตินอเมริกาทั้งหมดกลายเป็นประเทศอาณานิคมหรือกึ่งอาณานิคมแอฟริกาทั้งหมดยกเว้นเอธิโอเปีย ตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษและฝรั่งเศส อินเดียทั้งหมดได้กลายเป็นอาณานิคมของอังกฤษ จีนถูกรุกรานและดินแดนบางส่วนถูกยึดครองโดยชาติยุโรป ส่วนใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตกอยู่ภายใต้การยึดครองของฝรั่งเศสและอังกฤษ

พอถึงประมาณปลายศตวรรณที่ 19 ทุนก็ก้าวเข้าสู่วิกฤตและการปฏิวัติใหญ่อีกครั้งหนึ่ง การลุกขึ้นสู้ของกรรมกรที่กรุงปารีส เมื่อปี 2414 (1871) และการเกิดขึ้นของวิกฤติเศรษฐกิจในปี 2416 (1873) คือ สัญญาณเริ่มแรกแห่งวิกฤติการณ์ทุนโลก อังกฤษได้เริ่มสูญเสียการเป็นผู้นำทางเทคโนโลยี พอถึงประมาณปี 2457 (1914) ถึง 2488 (1945) ความสูงสุดของอังกฤษทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมก็สิ้นสุดลง

วิกฤตินี้นำไปสู่สงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ตามด้วยยุคแห่งการถดถอยทางเศรษฐกิจครั้งใหญ่หลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่งในช่วงปี 2436 (1893) ถึง 2438 (1895) และตามด้วยการปฏิวัติรัสเซีย สงครามโลกครั้งที่สองและสงครามปลอดปล่อยประชาชาติของบรรดาประเทศที่เคยเป็นเมืองขึ้นทั้งหลาย

วิกฤติที่นำไปสู่การปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่สองนี้ก็คือ การปฏิวัติระบบเครื่องยนต์ และระบบมอเตอร์ไฟฟ้า เกิดสิ่งที่เรียกว่า Mass Production และระบบการผลิตแบบ Assembly Line หรือ ระบบการผลิตแบบ Fordism ขึ้นในอเมริกา อำนาจสูงสุดของอังกฤษเริ่มถูกท้าทายเนื่องจากความสำเร็จของการพัฒนาทุนในอเมริกาและเยอรมัน

ประมาณปี 2443 (1900) อเมริกาได้พัฒนาตัวเองขึ้นเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจที่ใหญ่ที่สุดของโลก ก่อนหน้านี้อเมริกาขยายอาณานิคมโดยใช้ทั้งวิธีทำสงครามและการซื้อดินแดน ประมาณปี 2353 (1810) อเมริกาได้ส่งกำลังเข้ายึด West Florida จากสเปน หลังจากนั้นในปี 2362(1819) อเมริกาได้ซื้อ East Florida จากสเปนอีก

หลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง New York ได้กลายเป็นศูนย์กลางของระบบการเงินของโลกแห่งใหม่ กลายเป็นคู่แข่งที่สำคัญของกรุงลอนดอน และอเมริกาเปลี่ยนจากประเทศที่เป็นลูกหนี้สู่การเป็นเจ้าหนี้

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (สงครามในการช่วงชิงความเป็นเจ้าเหนือระบบเศรษฐกิจการเมืองโลก) อเมริกาได้กลายเป็นศูนย์กลางใหม่ของระบบโลกาวิวัฒน์ อเมริกาได้วางระเบียบโลกใหม่ หรือที่เราเรียกกันว่า Pax Americana ขึ้น

ระเบียบโลกใหม่วางอยู่บนหลักการพื้นฐาน 6 ประการด้วยกัน

1. อเมริกาเป็นศูนย์กลางของระบบเศรษฐกิจการเมืองและวัฒนธรรมโลก เงินดอลลาร์ได้เข้าแทนเงินปอนด์ และนิวยอร์คได้กลายเป็นศูนย์กลางของระบบเงินตราต่างประเทศ ก่อกำเนิดพัฒนาการใหม่ของทุนในรูปของบริษัทข้ามชาติขนาดใหญ่ เทคโนโลยีใหม่ในการติดต่อสื่อสารได้เริ่มพัฒนาขึ้นเพื่อสนองตอบต่อความต้องการขยายทุน และการลงทุนแบบผูกขาดของบริษัทข้ามชาติในระดับโลก

2. เกิดการฟื้นฟูเศรษฐกิจทุนนิยมโลกใหม่หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ภายใต้การนำของอเมริกา นั่นคือการฟื้นฟูเศรษฐกิจยุโรปตะวันตกรวมทั้งเยอรมันและญี่ปุ่นด้วยความช่วยเหลือของอเมริกา

3. อเมริกาได้สร้างเครือข่ายระบบความมั่นคงขึ้นทั่วโลก วิธีการก็คือการสร้างระบบฐานทัพขึ้นทั่วโลก ประสานกับการสร้างรัฐทหารขึ้นในประเทศโลกที่สาม และการเชื่อมรัฐทหารนี้เข้ากับรัฐจักรวรรดิ์มหาอำนาจอเมริกา โดยมีเป้าประสงค์เพื่อปิดล้อมการขยายตัวของกลุ่มประเทศสังคมนิยม และสกัดกั้นสงครามปลดปล่อยประชาชาติในประเทศโลกที่สามทั้งหลาย

4. การสร้างศูนย์อารยธรรมทุนนิยมขึ้นในประเทศศูนย์กลางทุนนิยม การเกิดขึ้นของระบบรัฐสวัสดิการ และระบอบการเลือกตั้งและประชาธิปไตยของชนชั้นนายทุนขึ้นในประเทศทุนศูนย์กลาง ถือว่าเป็นยุคทองของนโยบาย Keynesian Policies เป็นยุคของ Mass Production และ Mass Consumption

5. สงครามระหว่างเจ้ามหาอำนาจสิ้นสุดลง สิ่งที่เรียกว่าสงครามเย็นระหว่างโลกทุนนิยมกับค่ายสังคมนิยมได้เข้ามาแทนที่ ระเบียบระบบโลกใหม่วางอยู่บนพื้นฐานของการรักษาไว้ซึ่งดุลอำนาจระหว่างอเมริกาและรัสเซีย ความมั่นคงของระบบทุนนิยมถูกสร้างขึ้นด้วยอำนาจของอาวุธนิวเคลียร์ ช่วงระยะนี้ได้เกิดการแข่งขันกันในด้านการสะสมและพัฒนาอาวุธขนาดใหญ่

6. เพื่อที่จะสะกัดกั้นกระแสแนวความคิดสังคมนิยม นโยบายว่าด้วยความทันสมัย การช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ ได้กลายเป็นนโยบายใหม่ของระบบโลกทุนนิยมที่นำเสนอต่อประเทศอาณานิคมเก่าทั้งปวง ลักษณะเมืองขึ้นแบบเก่าสิ้นสุดลงและถูกแทนที่ด้วยนโยบายเศรษฐกิจใหม่ที่เน้นการพัฒนาทุนนิยม รัฐจักรวรรดิอเมริกา, World Bank, IMF, และ MNC ได้เข้าไปมีส่วนโดยตรงต่อการกำหนดและเสนอแผนพัฒนาของประเทศในโลกที่สามให้สอดคล้องกับผลประโยชน์และขบวนการในการสะสมและขยายทุนของประเทศทุนศูนย์กลาง

วิกฤติระบบโลกปัจจุบัน

หลังจากการขยายตัวและความรุ่งโรจน์ของการพัฒนาของทุนหลังสงครามโลกครั้งที่สอง(จากช่วงปี 2493 ถึง 2513) (1950 ถึง ปี1970) โลกก็เข้าสู่วิกฤติการณ์อีกครั้งหนึ่ง เศรษฐกิจโลกซึ่งเคยขยายตัวประมาณร้อยละ 5 ต่อปี ในช่วงปี 2493 ถึง 2513 (ปี 1950 ถึง 1970) พอถึงช่วงปี 2513 ถึงปี 2522 (1970 ถึง 1979) อัตราการขยายตัวก็ลดลงเหลือเพียงแค่ร้อยละ 3.5 ต่อปี และลดลงอีกจนเหลือประมาณร้อยละ 1 ถึง 2 ต่อปี ในช่วงปัจจุบัน

จุดเริ่มแรกของวิกฤตินี้ อาจจะนับย้อนหลังไปถึงปี 2511 (1968) ในปีนี้ได้เกิดการปฏิวัติขึ้นในยุคยุโรปตะวันตกและอเมริกา การปฏิวัตินี้ถือได้ว่าเป็นสัญญาณของวิกฤติการทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมโลกครั้งใหม่ ซึ่งวิกฤตินี้ยังดำรงอยู่และสืบทอดต่อเนื่องมาจนถึงทุกวันนี้

ในทางเศรษฐกิจ วิกฤตินี้สืบเนื่องมาจากความสำเร็จของการขยายตัวของทุนอย่างรวดเร็วหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสำเร็จของประเทศญี่ปุ่น เยอรมัน และรัสเซีย รวมถึงพัฒนาการของทุนในประเทศโลกที่สามได้ทำให้เกิดการขยายตัวของการผลิตขนาดใหญ่การขยายตัวดังกล่าวได้นำไปสู่สภาวะการถดถอยของกำไร นำไปสู่การแข่งขันกันอย่างรุนแรงระหว่างทุนศูนย์กลาง เกิดความพยายามที่จะขยายกำไรขยายการผูกขาด และทำลายคู่แข่งขันลงไป

ในอีกด้านหนึ่งนั้น วิกฤติเป็นผลต่อเนื่องจากสงครามปล่อยประชาชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือสงครามเวียดนาม อเมริกาได้ปล่อยเงินดอลลาร์เข้าสู่ระบบโลกเป็นจำนวนมหาศาล เพื่อใช้จ่ายในสงครามเพื่อรักษาระบบกองทัพและฐานทัพที่มีอยู่ทั่วโลก เพื่อหนุนช่วยรัฐทหารในประเทศโลกที่สาม และเพื่อหนุนช่วยการขยายตัวและการลงทุนของบริษัทข้ามชาติของอเมริกาในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ผลด้านหนึ่งก็คือ การนำไปสู่ภาวะเงินเฟ้ออย่างต่อเนื่องในระบบเศรษฐกิจโลก ในช่วงปี 2503 ถึงปี 2513 (1960 ถึง 1970) ราคาสินค้าเพิ่มไม่ 1 เปอร์เซนต์ต่อปี พอมาถึงปี 2513 ถึงปี 2515 (1970 ถึง 1972) ราคาสินค้าเพิ่มขึ้นไป 6 เปอร์เซนต์ และเพิ่มขึ้นถึง 30 เปอร์เซนต์ในช่วง 12 เดือนก่อนที่จะเกิดวิกฤติน้ำมัน

การเพิ่มขึ้นของราคาน้ำมัน ทำให้ราคาสินค้าอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ราคาสินค้าอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นจาก 3 เปอร์เซนต์ในปี 2512 (1969) เป็น 5 เปอร์เซนต์ในปี 2513 (1970) และเป็น 70 เปอร์เซนต์ในปี 2518 (1975) ในขณะที่สินค้าทางเกษตรกรรมราคายังเท่าเดิมอยู่ ทำให้ประเทศในโลกที่สามซึ่งไม่มีน้ำมันและผลิตแต่สินค้าทางเกษตรกรรมต้องเผชิญกับภาวะล้มละลายทางเศรษฐกิจ

วิกฤติน้ำมันส่งผลให้เกิดวิกฤติทางด้านการคลังผสมด้วยวิกฤติหนี้สิน ศูนย์กลางที่รุนแรงของวิกฤติก็คือประเทศโลกที่สาม ตามด้วยวิกฤติการณ์ในประเทศทุนศูนย์กลางทั้งในประเทศอเมริกาและยุโรปซึ่งแสดงออกในรูปของการว่างงานและภาวะเงินเฟ้ออย่างรุนแรง

ในขณะเดียวกัน การเปลี่ยนโครงสร้างอำนาจทางการเมืองในระดับโลกก็เกิดขึ้น ความพ่ายแพ้ของจักรวรรดิ์มหาอำนาจอเมริกาในเวียดนามส่งผลให้ระบอบทหารในประเทศโลกที่สามซึ่งเชื่อมตรงกับโครงข่ายอำนาจของจักรวรรดิ์อเมริกาเริ่มถูกท้าทาย การปฏิวัติประชาธิปไตยเพื่อโค่นล้มรัฐทหารเกิดขึ้นในประเทศไทยเมื่อ 14 ตุลาคม 2516 (1973) ตามด้วยการปฏิวัติประชาธิปไตยของประชาชนอิหร่าน (โค่นล้มรัฐเจ้า+ทหาร) การเสื่อมลงของอเมริกาก่อให้เกิดช่องว่างของอำนาจขึ้นในเอเชีย ญี่ปุ่นเริ่มขยายอิทธิทางการเมือง จีนได้ใช้จังหวะนี้ดำเนินการปฏิวัติภายในครั้งใหญ่ นโยบายสี่ทันสมัยเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการปรับขั้วของอำนาจใหม่ หลังจากการตายของเหมาเจ๋อตุง จีนเริ่มหันเข้าสู่ทุนนิยม

นักเศรษฐศาสตร์โดยทั่วไปมักจะเข้าใจว่าวิกฤตินี้คือวิกฤติน้ำมัน ส่วนใหญ่มักจะคิดกันว่าวิกฤตินี้ได้สิ้นสุดลงแล้วหลังจากที่ราคาน้ำมันได้ลดลง ซึ่งความจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่

วิกฤตินี้ได้แสดงตัวอีกครั้งหนึ่ง ปี 2530 (1987) ได้เกิดการทรุดตัวของตลาดหุ้นที่

นครนิวยอร์ค อเมริกาซึ่งเป็นศูนย์กลางของอารยธรรมทุนนิยมเริ่มสั่นไหวอย่างรุนแรง ยุโรปตะวันตกก็เผชิญกับสภาพวิกฤติที่รุนแรง วิกฤติการคลังเกิดขึ้นตามด้วยการเสื่อมทรุดของสิ่งที่เราเรียกกันว่าระบบรัฐสวัสดิการ

วิกฤติระบบโลกครั้งนี้ไม่ได้เกิดขึ้นในโลกทุนนิยมเท่านั้น หากเกิดขึ้นในโลกสังคมนิยมด้วยเช่นกัน หลังจากการรื้อกำแพงเบอร์ลินในปี 2532 (1989) โลกสังคมนิยมยุโรปตะวันออกที่นำโซเวียต และจักรวรรดิโซเวียตได้จมลงสู่สภาวะวิกฤติการที่รุนแรงอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางอำนาจครั้งที่สองเกิดขึ้นหลังจากการสิ้นสุดของสงครามเย็น ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนขั้วครั้งใหม่ในเชิงโครงสร้างอำนาจของโลก ระเบียบระบบโลกเก่าที่วางอยู่บนพื้นฐานของการคานอำนาจกันระหว่างโซเวียตกับอเมริกาได้ถึงจุดจบลง

ไม่เพียงแต่จักรวรรดิโซเวียตเท่านั้นที่ก้าวสู่ความเสื่อมทรุดจักรวรรดิ์มหาอำนาจอเมริกาเองก็เผชิญกับภาวะการเสื่อมทรุดเช่นกัน เพียงแต่ว่าการเสื่อมทรุดนั้นยังมีลักษณะที่ค่อยเป็นค่อยไปและช้ากว่าโซเวียต สิ่งเหล่านี้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างอำนาจใหม่ขึ้นในโลก ในยุโรปอำนาจเริ่มเคลื่อนตัวจากกรุงลอนดอนและปารีสสู่เบอร์ลินเยอรมันตะวันตก การรวมตัวกันของยุโรปกำลังเกิดขึ้น และการรวมตัวนี้กำลังท้าทายความยิ่งใหญ่สูงสุดของอเมริกา ทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ในขณะเดียวกันความสำเร็จของญี่ปุ่นและเศรษฐกิจของกลุ่มประเทศนิกส์และของจีนแผ่นดินใหญ่ได้นำไปสู่การเกิดขึ้นของศูนย์กลางตลาดโลกใหม่ที่มีขอบรอบนอกของมหาสมุทรแปซิฟิกเป็นศูนย์กลาง สิ่งเหล่านี้นำไปสู่การแข่งขันทางอำนาจในระดับโลกขึ้นใหม่โลกศตวรรษที่ 21เปิดฉากขึ้นพร้อมกับการเกิดขึ้นของสงครามเศรษฐกิจระหว่างศูนย์กลางเศรษฐกิจต่าง ๆ ของโลกและระหว่างทุนโลกกับทุนระดับชาติ หรือระหว่างกระแสโลกาวิวัฒน์กับกระแสชาตินิยมใหม่

สู่อนาคตที่ไม่แน่นอน

โลกกำลังก้าวย่างสู่ยุคหลังยุคอุตสาหกรรม หลังยุคที่อเมริกาเป็นใหญ่ หลังยุคความสูงสุดของลัทธิเสรีนิยมประชาธิปไตยชนชั้นนายทุน หลังยุคสังคมนิยมแบบจีนและแบบโซเวียต หรือแม้แต่สิ่งที่เรียกว่าระบอบสังคมประชาธิปไตยที่เกิดขึ้นในกลุ่มประเทศสแกนดิเนเวีย

แน่นอน เรายังอยู่ในระยะแห่งวิกฤติซึ่งเป็นไปได้ว่าจะเกิดความปั่นป่วนและวิกฤติที่รุนแรงยิ่งกว่าวิกฤตที่เกิดขึ้นในช่วงของการเปลี่ยนผ่านจากยุคการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งแรกสู่ยุค

การปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่สอง เราคงจำกันได้ว่าในครั้งนั้นวิกฤตโลกได้แสดงตัวออกมาในรูปของสงครามโลก (สงครามโลกครั้งที่หนึ่งและครั้งที่สอง) จะเกิดสงครามโลกครั้งที่สามหรือไม่คงเป็นคำถามที่ตอบได้ยาก เราคงจะรู้กันถ้าโลกก้าวสู่ช่วงปลายของสงครามเศรษฐกิจ แต่เราต้องตระหนักถึงความเป็นไปได้ที่จะเกิดความรุนแรงที่ไม่คาดฝันขึ้น เพราะการเปลี่ยนโครงสร้างในระดับโลกนั้นมักจะหลีกเลี่ยงสงครามขนาดใหญ่ระดับระหว่างประเทศไปไม่พ้น

อะไรคือสิ่งที่กำหนดความหนักหน่วงของวิกฤติการณ์ในปัจจุบัน และความไม่แน่นอนของอนาคต

1. การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นไม่ได้เกิดขึ้นในทางโครงสร้างอำนาจระหว่างประเทศเท่านั้น การเปลี่ยนแปลงได้เกิดขึ้นในระดับที่เป็นใจกลางของระบอบการผลิตของสังคมด้วย นี่คือสิ่งที่บ่งบอกว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นการเปลี่ยนทางคุณภาพซึ่งจะนำไปสู่การปฏิวัติในทุกระดับโครงสร้างของสังคมโดยมีศูนย์กลางของการเปลี่ยนแปลงอยู่ที่การปฏิวัติพลังการผลิตครั้งใหม่ของโลก

ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำและสงครามเย็นระหว่างค่ายอเมริกาและโซเวียตได้นำไปสู่การปฏิวัติพลังการผลิตครั้งใหญ่ของโลกที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนโฉมหน้าของความสัมพันธ์ทางสังคมในยุคอุตสาหกรรมในทุกระดับ เราอาจจะเรียกการปฏิวัตินี้ว่าการปฏิวัติทาง Information Computer Telecommunication Bio-technology และ Automation การปฏิวัตินี้จะก่อให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อทุกด้านของชีวิตทางสังคมและการเมืองของมนุษยชาติทั้งหมดในอนาคต

อะไรเล่าคือผลกระทบที่เราพอคาดเดาได้จากการปฏิวัติครั้งนี้

ในด้านการผลิต จะเกิดการเคลื่อนตัวไปสู่วิถีการผลิตแบบอัตโนมัติปัจจุบันนี้ทั่วโลกมีหุ่นยนต์อยู่ในระบบอุตสาหกรรมประมาณ 1 ล้านตัว ในอนาคตไม่เกิน 10 ปีข้างหน้า เราจะมีหุ่นยนต์อยู่ในระบบการผลิตและการบริการมากกว่า 10 ล้านตัว และแน่นอนระบบหุ่นยนต์ใน 10 ปีข้างหน้าจะมีประสิทธิภาพสูงกว่าหุ่นยนต์ที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันร้อยเท่า โลกกำลังเคลื่อนตัวเข้าสู่ยุคหุ่นยนต์และระบบการผลิตแบบอัตโนมัติ สิ่งนี้จะนำไปสู่การสิ้นสุดลงของระบบโรงงานอุตสาหกรรมแบบเก่าอย่างสิ้นเชิง

สิ่งนี้ได้นำเสนอความเป็นไปได้ทางเทคโนโลยีที่จะนำไปสู่การสิ้นสุดของยุคทุนนิยม ซึ่งวางอยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกรกับนายทุน และกรรมกรในระบบรัฐวิสาหกิจ และ

ในระบบรัฐสังคมนิยม นำไปสู่การปลดปล่อยมนุษย์จากการเป็นทาสในระบบโรงงานและระบบธุรกิจบริการ แต่การปฏิวัติระบบอัตโนมัตินี้เองจะทำให้วิกฤติปัจจุบันมีความซับซ้อน และรุนแรงและยาวนานกว่าวิกฤติของระบบโลกที่ผ่านมาเพราะวิกฤติที่ผ่านมาเป็นเพียงแต่วิกฤติภายใต้เงื่อนไขของการพัฒนาทุนจากระดับหนึ่งไปสู่อีกระดับหนึ่งเท่านั้น แต่วิกฤติปัจจุบันจะเป็นวิกฤติที่นำไปสู่การเปลี่ยนยุคสมัยของประวัติศาสตร์สู่ความตายของทุน

หากมีความเป็นไปได้ว่าการปฏิวัติใหญ่ของระบบหุ่นยนต์และระบบอัตโนมัติจะเกิดขึ้นอาจจะภายใน 50 ปีข้างหน้า นี่ย่อมหมายถึงระบบโครงสร้างเก่าทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นระบบเศรษฐกิจ การเมืองหรือวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรมเก่าและความสัมพันธ์แบบทุน หรือแบบที่เราเรียกกันว่าสังคมนิยมทั้งหมดก็ต้องถูกทำลายลง เงื่อนไขนี้เองที่จะนำไปสู่การปฏิวัติอย่างถอนรากถอนโคน

ยุคของ Mass Production และ Mass Consumption กำลังสิ้นสุดลง ระบบการผลิตขนาดใหญ่ที่ต้องใช้ผู้ใช้แรงงานจำนวนมากนับพันนับหมื่นคนก็จะสิ้นสุดลง ยุค Fordism และนโยบายเศรษฐกิจแบบ Keynsianism รวมทั้งลัทธิ Consumptionism ก็ต้องพังทลายตามไปด้วยตามด้วยการพังทลายของระบบรัฐสวัสดิการ และระบอบประชาธิปไตยชนชั้นนายทุนที่ถือได้ว่าเป็นอารยธรรมสูงสุดในยุคทุนนิยม

ในอดีตเราพูดถึงการแตกสลายของชนชั้นชาวนา ชาวนา ต้องเข้ามาหางานทำในเมืองเนื่องจากการล่มสลายของการผลิตเกษตรกรรมโบราณ ปัจจุบันเราก้าวสู่ยุคของการล่มสลายของระบบอุตสาหกรรม การพังทลายของเมือง การแตกสลายของชนชั้นกรรมาชีพ ส่วนหนึ่งของชนชั้นกรรมาชีพกำลังต้องกลายเป็นคนว่างงาน จะกลายเป็นปัญหาเรื้อรังที่แก้ไขไม่ได้ จนกว่าจะเกิดการปฏิวัติใหญ่ทางโครงสร้างความสัมพันธ์ทางการผลิตระดับโลก ปัจจุบันคนงานกำลังแตกตัวออกเป็นสองประเภทและแยกออกจากกันโดยเด็ดขาด ประเภทหนึ่งคือคนงานที่มีความรู้เทคโนโลยีระดับสูง อีกประเภทหนึ่งคือคนงานที่ไม่จำเป็นต้องมีความรู้แต่อย่างไรทั้งสิ้น

ไม่ใช่ชนชั้นกรรมาชีพเท่านั้นที่ถูกแระแสโลกกระหน่ำ ชนชั้นนายทุนเองก็ภูกกระแสการปฏิวัติใหม่ของโลกกระหน่ำด้วยเช่นกัน เพราะการปฏิวัติทางการผลิตแบบอัตโนมัติจะนำไปสู่การถดถอยของกำไรอย่างรุนแรงและจะรุนแรงยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ยิ่งการไหลขึ้นของระบบอัตโนมัติเคลื่อนตัวไปข้างหน้ามากขึ้นเท่าไร กำไรที่ได้จากมูลค่าส่วนเกินที่ผลิตโดยคนงานในระบบอุตสาหกรรมก็จะลดถอยลงเท่านั้น ผลลัพธ์ก็คือการเผชิญหน้า และความขัดแย้งระหว่างการผลิตกับการบริโภค และ

ความขัดแย้งนี้จะรุนแรงยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ

2. การกำเนิดขึ้นของทุนกาฝาก หรือทุนที่สามารถเกาะกินและทำลายทุน การถดถอยของกำไร ทำให้ทุนต้องเคลื่อนตัวออกจากวิถีการสะสมทุนแบบเก่า โลกของการสะสมทุนเก่าด้วยการลงทุนในกิจการธุรกิจอุตสาหกรรมกำลังถดถอยลง การสะสมทุนแบบใหม่กำลังเคลื่อนตัวเข้าแทนที่ เกิดรูปแบบเศรษฐกิจที่เรียกว่าเศรษฐกิจคาสิโน หรือบางคนเรียกว่าทุนปลอมขึ้น เศรษฐกิจแบบทุนปลอมได้กลายเป็นหัวใจของระบบทุนในปัจจุบันและกลายเป็นทุนที่แปลกแยกจากการผลิต และมีชีวิตคล้ายกับกาฝากที่สามารถพันมาทำลายและกลืนกินทุนที่ทำการผลิต

การปฏิวัติทางคอมพิวเตอร์ และการปฏิวัติทางการสื่อสารในระดับโลก ได้สร้างชีวิตใหม่ให้กับเศรษฐกิจคาสิโน ระบบคอมพิวเตอร์ได้เชื่อมระบบธนาคารทั่วโลกเข้าด้วยกันกลายเป็นระบบเดียวกัน ได้เชื่อมตัวเลขของบัญชีธนาคารทั่วโลกเข้าด้วยกัน ได้นำไปสู่ความตายของระบบเงินสมัยเก่า นำไปสู่ระบบเงินที่เป็นตัวเลข หรือบางท่านเรียกว่า Electronic Money ตัวเลขเหล่านี้ได้กลายเป็นหัวใจของระบบทุนโลกและมีการเคลื่อนไหวแปรเปลี่ยนตลอดเวลาด้วยความเร็วที่ใกล้กับความเร็วของแสง

มันทำให้อำนาจของรัฐเหนือเงินตราสิ้นสุดลง การเคลื่อนตัวใหม่ของทุนกำลังกลายเป็นอำนาจที่ไม่มีใครสามารถควบคุมได้อีกต่อไป ตลาดใหม่ของโลกซึ่งได้แก่ตลาดที่ซื้อขายตัวเลขนี้กำลังกลายเป็นตลาดที่ใหญ่ที่สุดในโลก ระบบตลาดที่ซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากำลังลดความสำคัญลง

นี่คือโลกของทุนใหม่ โลกของการเก็งกำไร โลกของการปั่นเงิน โลกที่มีชีวิตอยู่กับการสั่นไหวของเศรษฐกิจและการเมือง กำไรเกิดจากการสั่นไหวและความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมของโลก และการปั่นตัวเลข การสะสมทุนแบบนี้กลายเป็นหัวใจของการสะสมทุนแบบใหม่ กลายเป็นทุนที่ทำกำไรสูงสุด และกำลังดึงเอาทุนที่ทำการผลิตทางอุตสาหกรรมไปขึ้นต่อมัน โดยผ่านระบบหุ้น และการซื้อขายบริษัทโดยวิธีการเทคโอเวอร์ ประมาณได้ว่าปัจจุบันทุนปลอมนี้มีขนาดใหญ่กว่าทุนที่ทำการผลิตถึง 20 ถึง 40 เท่า

ความขัดแย้งใหม่กำลังก่อตัวขึ้นระหว่างทุนที่เป็น Productive หรือทุนที่ทำการผลิตกับทุนที่เป็น Non-Productive หรือทุนกาฝาก

ประการแรก การขยายตัวของทุนปลอมไม่ได้ส่งผลที่แท้จริงต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ แต่

ในทางตรงกันข้าม หากทุนเก็งกำไรขยายตัวมากขึ้นและมากขึ้น ในที่สุดก็จะทำให้ Real Economy ซึ่งเป็นฐานของทุนปลอมไม่สามารถที่จะรองรับการขยายตัวของมันได้ และจะนำไปสู่ภาวะเงินเฟ้ออย่างรุนแรง ผลของมันคือ การระเบิดตัวของเศรษฐกิจฟองสบู่ หรือหากกล่าวอย่างสรุปก็คือ ทุนปลอมกลายเป็นกาฝากที่มีชีวิตอยู่ด้วยการเกาะกิน Real Economy กลายเป็นทุนที่สามารถหันกลับมาทำลายทุน นี่คือการเคลื่อนตัวของทุนสู่การขุดหลุมฝังศพตัวเอง

ประการที่สอง ในขณะที่ Real Economy มีชีวิตอยู่กับการผลิตและพัฒนาการแบบมีเสถียรภาพ ทุนปลอมกลับมีชีวิตอยู่กับสภาวะวิกฤติหรือการเคลื่อนไหวขึ้นลงของเศรษฐกิจและการเมืองที่รวดเร็ว ยิ่งการเคลื่อนไหวขึ้นลงรวดเร็วเท่าไร อัตรากำไรก็จะไหวขึ้นลงมากขึ้นเท่านั้น สิ่งนี้นำไปสู่ความขัดแย้งกันโดยตรงระหว่างแนวทางการพัฒนาของ RealEconomy กับทุนปลอม

ประการที่สาม ทุนปลอมสามารถสร้างและขยายวิกฤติได้ด้วย หรือพูดให้ชัดก็คือ ในขณะที่Real Economy อยู่ในภาวะถดถอย ทุนปลอมก็ยังสามารถคงกำไรไว้ได้ ทำให้เกิดภาพหลอนของกำไรซึ่งทันไปกลบเกลื่อนภาวะถดถอยของ Real Economy เมื่อเกิดการระเบิดตัวของทุนปลอม ภาวะความรุนแรงของความถดถอยก็จะปรากฏออกมาอย่างรุนแรงมากกว่าที่คาดคิด

แต่ในขณะที่ Real Economy เกิดขยายตัวไปข้างหน้า ทุนปลอมก็จะมีอัตราการขยายตัวที่รวดเร็วกว่า และมีอัตรากำไรสูงกว่า ทำให้พัฒนาการทั้งหมดไปรวมศูนย์อยู่ที่การพัฒนาทุนปลอมมากกว่าทุนจริงและการเก็งกำไรก็จะไหลขึ้นอย่างรวดเร็วจนยากที่จะควบคุมไว้ได้

ผลก็คือ มันทำให้ทุนกำลังก้าวสู่ทางตันและประสบความยุ่งยากในการก้าวผ่านภาวะวิกฤติปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น หากอีก 2 หรือ 3 ปีข้างหน้า เศรษฐกิจโลกเกิดขยายตัวมากขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง การขยายตัวนี้ก็จะไปรวมศูนย์อยู่ที่การขยายตัวของทุนปลอมมากกว่าทุนจริง สิ่งที่จะตามมาในระยะเวลาอันสั้นก็คือวิกฤติเงินเฟ้อรุนแรง และหาการขยายตัวเป็นไปอย่างรวดเร็วเกินกว่าความสามารถ ที่จะควบคุมไว้ได้ สิ่งที่เรียกว่าการระเบิดของเศรษฐกิจฟองสบู่ขนาดใหญ่ก็จะเกิดขึ้นอีก ดังนั้นเส้นทางการพัฒนาของทุนในระยะต่อไปข้างหน้าก็คือเส้นทางที่นำไปสู่การจมลงสู่ภาวะวิกฤติที่รุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ

3. การสิ้นสุดลงของยุคอุตสาหกรรมและความผุพังของสังคม นอกจากจะนำไปสู่การเกิดขึ้นของทุนปลอมแล้ว ยังก่อให้เกิดวิถีการสะสมกำไรที่หากินกับการพังทลายของระบบสังคม นั่นคือการเคลื่อนตัวของทุนโลกสู่การแสวงหากำไรแบบโบราณและป่าเถื่อนอีกครั้งหนึ่ง วิถีทางของการสะสมทุนแบบนี้ที่สำคัญก็คือ การค้าอาวุธ ค้าโสเภณี ค้าเด็ก ค้ายาเสพติด ในระดับโลก ทุนนี้

กำลังขยายตัวและขยายใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ ในทุกย่านสังคมที่พังทลายและมีส่วนเร่งขยายการพังทลายของสังคมการเกิดแหล่งอาชญากรรมขนาดใหญ่ แก๊งขายยาเสพติดจะกลายเป็นปรากฏการณ์ทั่วไปของสังคมโลกนำไปสู่การพัฒนาของมาเฟียโลก ทำให้มาเฟียสามารถแผ่ขยายอำนาจทางการเมืองมากยิ่งขึ้น ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดก็คือการขยายอิทธิพลของกลุ่มยากูซ่าในญี่ปุ่น และกลุ่มอิทธิพลเถื่อนในประเทศไทยและในประเทศโลกที่สามอื่น ๆที่มีชีวิตอยู่กับการค้าโสเภณี และการค้ายาเสพติด

พัฒนาการนี้ได้นำไปสู่รูปแบบความขัดแย้งใหม่ที่เกิดขึ้นเพราะทุนใหม่กำลังเผชิญหน้าและหากินกับชีวิตและความตายของประชาชาน การสะสมทุนแบบนี้นำไปสู่ความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมนำไปสู่ความเน่าเฟะทางวัฒนธรรม และการพังทลายของระบบกฎหมายและระบบยุติธรรม ปัจจุบันทุนแบบนี้เริ่มเข้ามามีบทบาทและมีอำนาจทางการเมืองในสังคม โดยผ่านการสร้างระบบอิทธิพลและการสร้างอำนาจผ่านการซื้อตำรวจ ซื้อนักการเมือง กลายเป็นกลุ่มทุนที่บงการเหนือการปั่นหุ้น เหนือระบบพรรคการเมือง

4. กระแสโลกปัจจุบันกำลังเคลื่อนตัวไปสู่การผนวกรวมศูนย์ของทุนในระดับโลกขนาดใหญ่ เทคโนโลยีใหม่กำลังเอื้ออำนวยแก่การเกิดขึ้นของการรวมศูนย์และการผูกขาดของทุนโลก โลกกำลังถูกยึดครองโดยจักรวรรดิ์ทางเศรษฐกิจ ศูนย์ของจักรวรรดิ์ทางเศรษฐกิจก็คือบริษัทข้ามชาติขนาดใหญ่ซึ่งปัจจุบันมีประมาณ 25 บริษัท ซึ่งมีอำนาจเหนือระบบรัฐทั้งปวง ระบบโลกกำลังถูกครอบครองโดยจักรวรรดิ์ที่ลึกลับเหล่านี้

เทคโนโลยีปัจจุบันซึ่งรวมศูนย์อยู่ที่ประเทศทุนศูนย์กลางจะยิ่งเร่งขยายช่องว่างระหว่างประเทศยากจนกับประเทศร่ำรวยออกไปอีก พัฒนาการที่ไม่สม่ำเสมออย่างยิ่งในโลกาวิวัฒน์ก็ยิ่งขยายตัวออกไปอีกเช่นกัน

การเสื่อมลงของแนวคิดและอุดมการณ์สังคมนิยม การพังทลายของพลังชาวนาและพลังกรรมกรจะมีผลโดยตรงทำให้ช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวยขยายตัวออกไปอีก การเผชิญหน้าทางชนชั้น โดยเฉพาะระหว่างคนจนกับคนรวยกำลังเป็นปรากฏการณ์ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ในอนาคต

สงครามเศรษฐกิจในปัจจุบันไม่ได้เป็นเพียงสงครามที่ชิงกันเป็นผู้นำระหว่างสามศูนย์กลางเศรษฐกิจโลก คือระหว่างยุโรป ญี่ปุ่น และอเมริกา เท่านั้น มันยังกลายเป็นสงครามระหว่างทุนระดับชาติและระดับภูมิภาคกับทุนระดับโลก ทุนระดับชาติทั้งหลายกำลังถูกทำลายและกำลังก้าวสู่ระยะของการล่มสลาย เกิดยุคของการ Takeovr Merger and Buyout และการขยาย

เครือข่ายของทุนระดับโลกเข้าควบคุมเหนือเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมในระดับชาติทั้งหลาย

รูปแบบความขัดแย้งใหม่กำลังก่อตัวขึ้นในระบบโลก นั่นคือความขัดแย้งระหว่างพัฒนาการของทุนระดับโลกกับพัฒนาการของเศรษฐกิจแห่งชาติ หรือพูดอีกอย่างหนึ่งก็คือทุนโลกไม่ว่าในรูปของทุนปลอม หรือทุนผูกขาดระดับโลกกำลังกลืนกินหรือแม้แต่ทำลายเศรษฐกิจแห่งชาติ ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดของความขัดแย้งนี้ก็คือ ความเสื่อมทรุดของเศรษฐกิจแห่งชาติของอเมริกากับความรุ่งเรืองมั่งคั่งของบริษัทข้ามชาติของอเมริกา ยิ่งความสำเร็จของบริษัทข้ามชาติมีมากเท่าไร ความแปลกแยกของทุนโลกกับเศรษฐกิจภายในชาติจะยิ่งรุนแรงมากขึ้นเท่านั้น นอกจากนี้ทุนเหล่านี้จะมีฐานะเป็นกาฝากที่เกาะกินรัฐและงบประมาณของแผ่นดินมากขึ้นและมากขึ้น

สิ่งที่เราเรียกว่า ตลาดเสรี กับสิ่งที่เรียกว่า Protectionism กำลังเผชิญหน้ากัน ยิ่งสิ่งที่เรียกว่า Free Market เคลื่อนตัวไปข้างหน้ามากขึ้นเท่าไหร่ กระแสที่เรียกร้องให้เกิด Protectionism ก็จะรุนแรงมากขึ้นเท่านั้น หรือหากมองในอีกด้านหนึ่ง เราอาจจะกล่าวได้ว่าลัทธิชาตินิยม (Nationalism) กำลังกลับมาอีกครั้งหนึ่ง ยิ่งกระแสหลักของโลกกำลังก้าวสู่ความเป็น Globalization กระแสชาตินิยมก็จะหันกลับมาท้าทายมากขึ้นเท่านั้น รูปแบบของลัทธิชาตินิยมกำลังแสดงออกในหลายรูปแบบ ทั้งการต่อต้านคนเอเชียที่ไปขายแรงงานในยุโรป การเรียกร้องของคนอเมริกันด้วยคำขวัญว่าอเมริกันต้องมาก่อน การลุกขึ้นสู้ของชาวนาในยุโรปและญี่ปุ่น กระแสชาตินิยมที่เกิดขึ้นในรัสเซียและในยุโรปตะวันออก การลุกขึ้นสู้ของชาวนาในประเทศจีนเพื่อต่อต้านกระแสการผนึกตัวเข้าสู่ระบบโลกของรัฐจีน การระแสชาตินิยมและการระแสศาสนาที่ต่อต้านกระแสโลกที่เกิดขึ้นในตะวันออกกลางภายใต้การนำของโคไมนี ฮุตเซน และขบวนการปาเลสไตน์

5. ไม่เพียงแต่วิถีการผลิตของโลกกำลังเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างถอนรากถอนโคนเท่านั้น ระบบและระบอบอำนาจทางการเมืองทั้งหมดก็จะถูกปฏิวัติอย่างถอนรากด้วยเช่นกัน รัฐทุนนิยมทั้งหมดกำลังจะสูญเสียความสูงสุดแห่งอำนาจของมัน ไม่เพียงแต่อำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนและเหนือเงินตราเท่านั้นที่กำลังสูญเสียไป อำนาจเหนือระบบข่าวสารและเหนือวัฒนธรรมแห่งชาติก็กำลังหลุดลอยไปด้วย

วัฒนธรรมที่คลั่งไคล้ความเป็นตะวันตก ความเป็นญี่ปุ่น วัฒนธรรมของฮอลลีวูด การบริโภคแบบแตกด่วนกำลังแพร่กระจายไปทั่วโลกผ่านระบบข่าวสาร และโทรทัศน์ ข่าวสารที่เชื่อม

ต่อกันได้ทั่วโลกกำลังกลายเป็นพลังอำนาจใหม่ จอโทรทัศน์คือสื่อที่ถ่ายทอดและเชื่อมต่อมนุษย์ทั่วโลกเข้าด้วยกัน มันจะกลายเป็นศูนย์กลางของความรับรู้ แหล่งผลิตแบบวัฒนธรรม ศูนย์ที่ตัดสินความถูกผิดข่าวสารไม่ว่าจะผ่านโทรทัศน์หรือหนังสือพิมพ์กำลังกลายเป็นเครื่องมือสำคัญของทุนโลกในการควบคุมพฤติกรรมของคนในประเทศต่าง ๆ

นอกจากนี้รัฐทั่วโลกกำลังกลายเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดของทุนระดับโลกในการแสวงหากำไรสูงสุด ผ่านระบบงบประมาณแผ่นดิน และการกู้หนี้ยืมสินจากต่างประเทศเพื่อสนับสนุนการลงทุนของบริษัทข้ามชาติทั่วโลก บริษัทข้ามชาติ IMF และ World Bank กำลังเข้าควบคุมเหนือรัฐประเทศในโลกที่สามทั้งหลาย เหนือแผนเศรษฐกิจแห่งชาติโดยผ่านการสร้างพันธมิตรกับกลุ่มทุนใหม่ภายในประเทศโลกที่สาม สิ่งนี้ทำให้เกิดรูปแบบความขัดแย้งใหม่ระหว่างประชาชนผู้ไม่มีอำนาจรัฐกับรัฐซึ่งมีแนวโน้มที่จะรับใช้ผลประโยชน์ของทุนระดับโลกมากขึ้นและมีแนวโน้มที่จะคอรัปชั่นต่อประชาชนของตนเองมากขึ้น

ขณะที่ประชาชนทั่วโลกที่กำลังตั้งคำถามต่อการพัฒนา ต่อการทำลายทรัพยากร ต่อการทำลายสิ่งแวดล้อม ต่อปัญหามลภาวะ ต่อการทำลายวัฒนธรรมและศีลธรรมภายในชาติ ต่อการขยายตัวของกลุ่มอิทธิพลเถื่อน ต่อความยากจนในชนบท ต่อความผุพังของสังคมเมืองและวัฒนธรรม และต่อปัญหาประชาธิปไตย รัฐในประเทศโลกที่สามกลับหันไปชื่นชมต่อสิ่งที่เรียกว่าการพัฒนา เร่งขยายการทำลายทรัพยากรของชาติที่มีอยู่ ละเลยปัญหาความยากจนในชนบท สนใจแต่เฉพาะตัวเลข การขยายตัวของการลงทุน ทำทุกอย่างเพื่อให้ทุนต่างชาติเข้ามาลงทุน ด้วยการลดภาษี และให้สิทธิพิเศษต่าง ๆ มากมาย แต่กลับละเลยการส่งเสริมทุนระดับกลางและระดับเล็ก ปล่อยให้ทุนเหล่านี้ล้มละลาย

สิ่งที่หลีกหนีไม่พ้นก็คือ การเผชิญหน้าระหว่างรัฐกับประชาชน หรือแม้แต่การเกิดสงครามระหว่างรัฐกับประชาชน

กล่าวอย่างสรุปก็คือ ระบบโลกกำลังเคลื่อนย้ายตัวเข้าสู่สภาวะวิกฤติที่ดูจะรุนแรงยิ่งขึ้นและยิ่งขึ้น วิกฤติระบบโลกนี้ได้เกิดขึ้นในทุกระดับของสังคมและทุกมุมของสังคมในสภาวะต่าง ๆ กัน และมีความรุนแรงมากน้อยแตกต่างกัน บางจุดของโลกอาจจะดูเหมือนว่าสามารถดำรงสภาวะการขยายตัวของทุนได้อย่างต่อเนื่อง ตัวอย่างเช่น ประเทศอุตสาหกรรมใหม่ในแถบเอเชีย เช่น ไต้หวัน สิงคโปร์ ประเทศไทย และภาคตะวันออกเฉียงใต้ของจีน แต่พัฒนาการของทุนเหล่านี้ก็ต้องเผชิญหน้ากับภาวะเงินเฟ้อที่รุนแรงและการขยายตัวอย่างรวดเร็วของทุนเก็งกำไรหรือ

ทุนปลอม ยิ่งทุนปลอมกลายเป็นระบบโลกมากขึ้นเท่าไร และมีอัตราการพัฒนารวดเร็วเท่าไร วิกฤติอันเป็นผลต่อเนื่องจากการเคลื่อนตัวที่รวดเร็วของทุนปลอมก็ยากแก่การควบคุมมากขึ้นเท่านั้น

ทำไมอนาคตจึงไม่แน่นอน

วิกฤติกับการปฏิวัติคือสองด้านของความจริงอันเดียวกัน เมื่อเกิดวิกฤติ วิกฤติก็จะนำไปสู่สภาวะของการปฏิวัติ การปฏิวัติในตัวของมันเองคือ การเปลี่ยนแปลงใหญ่ที่หลีกหนีสภาพความรุนแรงไปไม่พ้น ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นแล้วว่า มีความเป็นไปได้ที่การเปลี่ยนผ่านนี้ไม่เพียงแต่เป็นการเปลี่ยนผ่านจากขั้นตอนของการสะสมทุนแบบหนึ่งไปสู่ขั้นตอนที่สูงกว่าเท่านั้น แต่หากเป็นการเปลี่ยนผ่านยุคสมัยของประวัติศาสตร์โลกเลยทีเดียว ระบบโลกเคยมีการเปลี่ยนผ่านยุคสมัยมาแล้วครั้งหนึ่ง นั่นคือการเปลี่ยนผ่านจากระบบศักดินาแบบตะวันตกและจากสังคมเอเชียโบราณสู่ระบบทุน ระยะของวิกฤติและการเปลี่ยนผ่านนี้กินเวลาเกือบ 200 ถึง 300 ปี เริ่มจากศตวรรษที่ 13-14 ถึงประมาณศตวรรษที่ 16 หากการเปลี่ยนผ่านนี้คือการเปลี่ยนยุคของประวัติศาสตร์ สิ่งนี้บ่งบอกถึงความเป็นไปได้ว่าวิกฤติของระบบโลกครั้งนี้อาจจะยาวนานกว่าที่คิด อาจจะกินเวลาอย่างน้อยถึง 100 ปี หรือกว่าร้อยปีขึ้นไป

ปัจจุบันเราไม่เพียงแต่เห็นการผุพังของสังคมเก่า เราเห็นการทำลายตัวเองของทุนและขณะเดียวกันเราเริ่มเห็นการปฏิวัติทางเทคโนโลยีและการก่อตัวของวิถีการผลิตในอนาคตและแน่นอนทีเดียว สงครามเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในปัจจุบันคือปัจจัยสำคัญที่จะนำไปสู่การขยายตัวอย่างรวดเร็วของวิถีการผลิตใหม่ เพราะการแข่งขันทางเทคโนโลยีคือหัวใจของสงครามเศรษฐกิจปัจจุบันดังนั้น สงครามเศรษฐกิจปัจจุบันก็จะเป็นตัวเร่งการเปลี่ยนผ่านประวัติศาสตร์โลก แต่เราก็ต้องไม่ลืมว่าสงครามเศรษฐกิจก็อาจจะนำไปสู่ทางสงครามทางการเมืองได้ เพราะสงครามทุกครั้งย่อมมีผู้ชนะและผู้แพ้ และแน่นอนการต่อสู้ทางการเมืองคือหัวใจชี้ขาดสงคราม Wallerstein เสนอความคิดไว้ว่าหากสงครามโลกครั้งที่ 1 และ 2 เกิดขึ้นได้ก็ไม่มีเหตุผลที่จะปฏิเสธความเป็นไปได้ของสงครามครั้งที่สาม

โอกาสของความรุนแรงยิ่งมากขึ้นเท่าไร การเดาทายอนาคตยิ่งยุ่งยากขึ้นเท่านั้น และยิ่งสภาพวิกฤตมีความซับซ้อนขึ้นเท่าไร ย่อมนำไปสู่ความไม่แน่นอนของอนาคต

แต่สิ่งที่ทำให้เกิดความยุ่งยากในการเดาทายอนาคตนี้ก็คือ วิกฤติระบบโลกกำลังเคลื่อนตัวไปพร้อม ๆ กับการเกิดขึ้นของวิกฤติทางธรรมชาติ วิกฤติทางธรรมชาติกำลังย่างก้าวเข้ามา

และมีแนวโน้มที่จะรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ

หากจะกล่าวอย่างสั้น ๆ ระบบเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมไม่ได้นำมาซึ่งการขูดรีดมนุษย์ในขบวนการผลิตเท่านั้น หากนำมาซึ่งการขูดรีดและการทำลายธรรมชาติอย่างรุนแรง ปัจจุบันประมาณ 40 เปอร์เซนต์ของป่าในเขตร้อนได้ถูกทำลาย และทุกปีการทำลายป่าจะเพิ่มขึ้นประมาณ 30,000 ถึง 37,000 สแควร์ไมล์ ในขณะที่ผิวหน้าดินที่อุดมสมบูรณ์ประมาณ 25 ล้านตันถูกทำลายลงทุกปีเนื่องจากการเร่งขยายการเพาะปลูก ทุกปีเขตที่เป็นทะเลทรายจะเพิ่มขึ้นประมาณ 6 ล้านเฮคเตอร์ นอกจากนี้การทำลายป่าไม้ได้นำไปสู่การทำลายต้นน้ำลำธารทำให้วิกฤติความแห้งแล้งรุนแรงขึ้น

การเผาไม้เชื้อเพลิงยังทำให้คาร์บอนไดออกไซด์ในบรรยากาศเพิ่มขึ้น นำไปสู่การขยายตัวของความร้อนขึ้นทุกปี โลกกำลังร้อนขึ้นในอัตรา 2 เท่าของที่คิดไว้เมื่อ 5 ปีก่อน คาดว่าในระหว่างปี 2563 และ 2593 (2020 และ 2050) อุณหภูมิเฉลี่ยของโลกจะเพิ่มขึ้น 3 ถึง 8 องศา บางเขตอาจจะสูงถึง 8 ถึง 10 องศา มีการประเมินกันว่า การที่อุณหภูมิเพิ่มขึ้น 6 องศาก็จะทำให้น้ำทะเลสูงขึ้นถึง 3 ฟุต ผลก็คือจะเกิดวิกฤติการณ์ทางธรรมชาติอย่างรุนแรงในทวีปเอเชียดินแดนบางส่วนจะจมลงไปในทะเล โดยเฉพาะแถบที่ราบลุ่มที่ใช้ในการเพาะปลูก

เป็นเวลาเกือบ 200 ปี แล้วนับจากการเกิดขึ้นของระบบอุตสาหกรรมโรงงานรถยนต์ได้ปล่อยสารพิษมากมายเข้าสู่ชั้นบรรยากาศ สะสมกันมากขึ้นและมากขึ้น เดี๋ยวนี้เราดื่มกินน้ำฝนไม่ได้ เกิดสิ่งที่เรียกว่า ฝนกรด เดี๋ยวนี้เรามีชีวิตอยู่กับการสูดเอาสารพิษเข้าร่างกายทุกวันและเรากำลังมีชีวิตอยู่กับการบริโภคอาหารและเครื่องดื่มที่เป็นพิษ ไม่ว่าในรูปของสินค้าเกษตรกรรมที่ใช้สารเคมี ไม่ว่าในรูปแบบของสิ่งที่เราเรียกว่ายารักษาโรคและเรากำลังบริโภคสิ่งเหล่านี้มากขึ้น และมากขึ้นทุกวัน

อะไรจะเกิดขึ้นหากวิกฤติใหญ่ทางสังคมและธรรมชาติเกิดระเบิดขึ้นในเวลาใกล้เคียงกัน ผมตอบไม่ได้ คงต้องยืมทฤษฎีไร้ระเบียบ (Chaos Theory) ขึ้นมาใช้ เพื่อช่วยอธิบายอนาคต และตอบคำถามที่ตอบไม่ได้นี้คำตอบน่าจะเป็นไปได้ว่า อนาคตโลกกำลังก้าวเข้าสู่สภาวะไร้ระเบียบ ที่รุนแรงอันเนื่องจากการเสียสมดุลอย่างรุนแรงทั้งทางสังคมและทางธรรมชาติหรือเราอาจจะยืมแนวความคิดของพุทธศาสนาว่าด้วยการเกิดขึ้นของสภาวะกลียุคหรือพูดง่าย ๆ ก็คือเรากำลังก้าวเข้าสู่ทะเลแห่งความปั่นป่วนอันน่าสะพรึงกลัว

บางท่านเข้าใจว่า ผมเป็นศาสดาผู้ประกาศถึงการสิ้นสลายของมนุษยชาติ นี่เป็นความเข้าใจผิดอย่างยิ่ง ผมเป็นคนที่เชื่อมั่นในพลังของมนุษยชาติ คำว่ากลียุคหมายเพียงถึงความปั่นป่วนที่รุนแรง ไม่ได้หมายถึงการสิ้นสุดของมนุษยชาติ หมายถึงยุคที่ความไร้เหตุผลกำลังเข้ามาแทนที่ความมีเหตุผล ยุคของความตายของวิทยาศาสตร์และหลักการที่แน่นอน ยุคที่อุบัติเหตุคือกฎของประวัติศาสตร์ สงครามและความตายก็จะเกิดขึ้นได้เช่นกัน แต่รุนแรงแค่ไหนนั้นคงยากที่จะคาดเดา

นี่เป็นครั้งแรกที่รายงานของสหประชาชาติ (Palme Report1 และ Brandt Reports) ได้ออกมาเตือนว่า การดำรงอยู่ของมนุษยชาติอยู่ในภาวะน่าสะพรึงกลัวอย่างยิ่ง ในงานเรื่อง Power and Money ของ Ernest Mandel นักวิชาการผู้มีชื่อเสียงได้กล่าวเตือนถึงความเป็นไปได้ของการสิ้นสุดเผ่าพันธุ์ของมนุษย์

สำหรับผม ผมก็ไม่ได้มองโลกในแง่ร้าย ไม่ได้บอกว่าเรากำลังสิ้นทางออก บนโลกที่มืดมิดย่อมมีจุดที่สว่างไสว แม้จะเป็นเพียงประกายน้อยนิด ผมเชื่อว่ามนุษย์ก็ดิ้นรนและแสวงหาสิ่งนี้จนพบ เพราะไม่มีสัตว์โลกชนิดใดที่จะรู้วิธีที่จะอยู่รอดได้อย่างชาญฉลาดเท่ากับมนุษยชาติ

ทางรอดของมนุษย์อยู่ที่การเตือนภัยล่วงหน้า เตือนให้มนุษย์ได้ตระหนักถึงความหนักหน่วงและสภาวะวิกฤติที่มนุษย์ต้องเผชิญในอนาคต การปฏิวัติทางจิตสำนึก วัฒนธรรม และมโนธรรมจะก่อให้เกิดพลังคลื่นที่ก้าวหน้าที่จะนำโลกก้าวผ่านภาวะวิกฤติและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่สอดคล้องกับพัฒนาการของมนุษย์ชาติได้

บทสรุป

วิกฤติทุกครั้งย่อมมีทางออกของมัน หากแต่ทางออกของวิกฤติปัจจุบันอาจจะซับซ้อนเกินกว่าที่เราคิด แต่นี่ไม่ได้หมายความว่าเราจะคาดการณ์อนาคตไม่ได้ เพียงแต่วิธีคาดการณ์อาจจะต้องแตกต่างไปจากอดีต โดยแสนอความเป็นไปได้ในหลายรูปแบบ ไม่ใช่ความเป็นไปได้ในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งเท่านั้น การที่โลกเคลื่อนตัวเร็วขึ้น การเปลี่ยนผันก็จะรวดเร็วขึ้นและผันผวนยิ่งขึ้น

การก้าวสู่สภาวะวิกฤติไม่ว่าจะเป็นวิกฤติทางธรรมชาติหรือทางสังคมในแต่ละมุมโลกจะมีความหนักหน่วงที่แตกต่างกันเพราะพัฒนาการที่ไม่สม่ำเสมอของโลก เส้นทางการแก้ไขภาวะวิกฤติก็อาจจะแตกต่างกันออกไป เดี๋ยวนี้ในหลายจุดของโลกจมลงสู่สภาพกลียุคแล้ว ตัวอย่างเช่นที่บางส่วนของแอฟริกา ลาตินอเมริกา รัสเซียและยุโรปตะวันออก และแม้แต่ในใจ

กลางของศูนย์กลางอารยธรรมทุนโลกเอง สภาพกลียุคได้เกิดขึ้นกลางนครหลวงของโลกไม่ว่าจะเป็นที่นิวยอร์คหรือที่แอลเอในปี 2528 (1985) คนที่ไร้ที่อยู่อาศัยหรือคนข้างถนน 400 คนตายอยู่ข้างถนนในนครชิคาโก ปีที่ผ่านมาคนจนที่แอลแอได้ลุกขึ้นเผาบ้านเผาเมือง ผมคิดว่าจะเกิดการลุกขึ้นสู้ของคนจนอีกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

แม้ว่าประเทศไทยจะยืนอยู่ในจุดที่ดีที่สุดของระบบโลกาวิวัฒน์ แต่ก็จะหลีกหนีสภาวะกลียุคไปไม่พ้น ปัจจุบันผู้นำประเทศกำลังปิดบังความจริง พวกเขาบอกประชาชนว่าเศรษฐกิจจะดีขึ้นปีหน้าอัตราการพัฒนาจะเป็น 8 เปอร์เซนต์กว่า ไทยจะก้าวสู่ความรุ่งโรจน์อีกครั้งหนึ่ง ผมคงจะไม่ถกว่าปีหน้าอัตราการพัฒนาจะเป็นกี่เปอร์เซนต์ แต่ทำไมเราสนใจแต่ตัวเลข ทำไมเราไม่มองความจริงเบื้องหลังตัวเลขการพัฒนา ลองบอกมาซิว่าสภาพคนส่วนใหญ่ของประเทศจะดีขึ้นหรือไม่อย่างไร ทำไมไม่บอกความจริงว่าคนจนจะจนลงอีก ทำไมไม่พูดถึงอันตรายจากเศรษฐกิจฟองสบู่ และทำไมปกปิดและไม่พูดถึงภาวะกลียุคที่กำลังคุกคามประชาชนไทย

ปัจจุบัน ประชาชนไทยโดยเฉพาะชาวไร่ชาวนากำลังจะต้องเผชิญกับวิกฤติทางธรรมชาติที่รุนแรงโดยเฉพาะอย่างยิ่งภัยแล้งหรือวิกฤติน้ำความหนักหน่วงจะยิ่งกว่าวิกฤติแล้งที่ผ่านมาในอดีตทั้งหมด ทำไม่ไม่บอกคนกรุงเทพฯ ว่ามลภาวะในกรุงเทพฯ อยู่ในภาวะวิกฤติรุนแรงอย่างยิ่งซึ่งจะส่งผลต่อสุขภาพหรือแม้แต่ความตายของประชาชนในอนาคตได้ ทำไมไม่เอ่ยถึงความยากจนจนล้มละลายของคนชนบทที่ดูจะหนักหน่วงยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ และหากภัยแล้งมีระยะติดต่อกันยาวนานความหายนะรุนแรงจะเกิดแก่ชาวไร่ชาวนา ทำไมไม่พูดถึงวิกฤตที่เกิดจากโรคเอดส์ซึ่งอีกไม่นานนักคนนับแสนนับล้านจะต้องตาย โรงพยาบาลจะไม่มีที่พอที่จะรักษาคนเจ็บ งานศพจะกลายเป็นชีวิตประจำวันของคนไทยและเวลานั้นประเทศไทยจะจมสู่ทะเลแห่งความปั่นป่วนและวังน้ำวนที่หาทางออกได้ยาก ผิดหรือที่จะให้บอกประชาชนรู้ความจริงเหล่านี้

"โลกาวิวัฒน์ 2000". ในโลกาวิวัฒน์ 2000. หน้า 3-32. กรุงเทพฯ : ไอโอนิค อินเตอร์เทรด รีซอสเซส, 2537

ภาคที่ สอง สารสนเทศและสื่อมวลชนข้ามรัฐ

รากฐานและกองหน้าของการเปลี่ยนแปลง

รัฐศาสตร์ในยุคโลกานุวัตร
ศาสตร์ที่นับวันไร้รัฐ (2)

เกษียร เตชะพีระ

ผลกระทบของกระแสโลกานุวัตรต่อความรู้ทางรัฐศาสตร์ ก็คือมันทำให้กระบวนทัศน์ (paradigm) หลัก ๆ ที่ใช้กันอยู่ในแวดวงวิชาการรัฐศาสตร์ไทยในรอบ 20 ปีที่ผ่านมา ถดถอยร่อยหรอในการอธิบายลงไป

ที่เห็นเด่นชัดอย่างน้อยก็ 2 กระบวนทัศน์ ได้แก่

1. ทฤษฎีระบบ (systems analysis) ของรัฐศาสตร์กระแสหลักอเมริกัน และ

2. ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองมาร์กซิสต์ ของนักวิชาการทวนกระแสหลากหลายสัญช

ในแง่ทฤษฎีระบบ ปัญหาของมันในยุคโลกานุวัตรก็คือ เส้นพรมแดนกางกั้นระหว่างตัวระบบการเมืองกับสภาพแวดล้อมนับวันจะขีดลากได้ยาก ไม่รู้จะขีดลากตรงไหน เพราะอิทธิพลของกระแสโลกานุวัตรจากภายนอก กลายเป็นเหตุปัจจัยที่สามารถข้ามลอดทะลุทะลวงเส้นพรมแดนสมมติดังกล่าว เข้ามากระทบกระแทกการเมืองภายในได้ตลอดเวลา จนปรุพรุนไปหมด ทำให้จำแนกปัจจัตัวแปรภายในระบบออกจากปัจจัยตัวแปรภายนอกระบบไม่ได้เข้าไปทุกที

ใครไม่เชื่อก็ลองไปถาม คุณณรงค์ วงศ์วรรณ, คุณทนง ศิริปรีชาพงษ์, คุณมงคล จงสุทธนามณี, หรือล่าสุด คุณวัฒนา อัศวเหม ดูได้

ในแง่ทฤษฎีมาร์กซิสต์ การที่ระบอบสังคมนิยม (ดังที่เป็นอยู่) ล่มสลายหรือเปลี่ยนสีแปรธาตุไปทั่วโลก ทำให้ปัจจุบันไม่มีทางเลือกอื่นที่ดำเนินงานได้จริงในฐานะระบบโลกนอกจากทุนนิยม

ลัทธิจักรวรรดินิยม ลัทธิอาณานิคมแผนใหม่ ทุนนายหน้า ทุนต่างชาติ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ซึ่งครั้งหนึ่งเคยถูกวิพากษ์ต่อต้านโจมตี กลับถูกประเมินค่าใหม่หมด ได้รับการเชื้อเชิญต้อนรับอย่างเร่าร้อน ในฐานะปัจจัยที่สำคัญในการช่วยพัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรมของประเทศ

ไม่มีชนชั้นกรรมาชีพสากล มีแต่คนงานประเทศต่าง ๆ ซึ่งผลประโยชน์ขัดกัน เพราะบัดนี้การได้งานทำของคนงานประเทศหนึ่ง มักหมายถึงการถูกปลดโละออกจากงานของคนงานอีกประเทศหนึ่ง

ไม่มีชนชั้นกรรมาชีพแห่งชาติ มีแต่คนงานท้องที่ท้องถิ่นภูมิภาคต่าง ๆ สาขาอุตสาหกรรมบริหารต่าง ๆ ซึ่งมีลักษณะงานระดับทักษะฝีมือ การศึกษา รายได้ สวัสดิการ โอกาสไต่เต้า ความมั่นคงในอาชีพและฐานะตำแหน่งในโครงสร้างการผลิตของชาติ แตกต่างหลากหลายกันมาก จนยากจะหาความเป็นปึกแผ่นอันหนึ่งอันเดียวกันทางจุดยืนทรรศนะและผลประโยชน์ของ

ชนชั้นในขอบเขตทั่วประเทศได้

ขณะที่ความเป็นปึกแผ่นอันหนึ่งอันเดียวกันรูปแบบใหม่ กลับปรากฏตัวให้เห็นในตลาด ในลักษณะของกลุ่มผู้บริโภค และจุดยืน ทรรศนะ ผลประโยชน์ร่วม เกิดมีขึ้นได้ในลักษณะทีละเรื่อง ทีละประเด็นไป (issue-oriented) ซึ่งชั่วคราวกว่ามาก และตัดผ่าพาดผ่านชนชั้นต่าง ๆ ไขว้สลับไปมา มากกว่าจะสอดคล้องลงร่องลงรอยกับเส้นแบ่งทางชนชั้นของผู้ผลิตในทฤษฎีมาร์กซิสต์คลาสสิก

เพื่อรับมือกับวิกฤตกระบวนทัศน์รัฐศาสตร์ดังกล่าวมานี้เอง ที่นักรัฐศาสตร์ไทยบางท่าได้พยายามสร้างทฤษฎีใหม่ขึ้นมารับมือกระแสโลกานุวัตร เช่น ทฤษฎีที่สาม "ไตรลักษณ์รัฐ" ของอาจารย์ชัยอนันต์ สมุทวณิช (ดูคำอธิบายใน "GLOBALIZATION = โลกานุวัตร , "ผู้จัดการรายวัน 7 มี.ค. 2537 น.9)

แต่ที่กล่าวมาเป็นแต่วิกฤตในระดับกระบวนทัศน์ การท้าทายที่ลึกกว่านั้น มูลฐานกว่านั้นยังมี ได้แก่การท้าทายของกระบวนการโลกานุวัตรต่อตัว "รัฐ" อันเป็นวัตถุวิสัยและเป้าหมายศึกษารองรับการดำรงอยู่ (raison d etre) ของรัฐศาสตร์ในรูปลักษณ์ปัจจุบัน

การปฏิวัติเทคโนโลยีสารสนเทศ ฐานรากของความเปลี่ยนแปลง

"รัฐ" ของวิชารัฐศาสตร์ที่ผมกำลังกล่าวถึงนี้หมายความเฉพาะเจาะจงถึง รัฐสมัยใหม่หรือเรียกอีกอย่างว่า รัฐชาติ

การดำรงอยู่ของรัฐชาติสมัยใหม่ ตั้งอยู่บนระบบ 3 ระบบ ซึ่งเปรียบประดุจขาหยั่งทั้งสามของมัน ได้แก่

1.ระบบรัฐสากล

2.ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมโลก และ

3.ประชาสังคมภายในประเทศ

ความเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ที่กำลังเกิดขึ้นต่อ "รัฐ" จนทำให้นับวันไร้รัฐในความหมายเดิมแบบที่เราเข้าใจ สะท้อนความเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้นต่อขาหยั่งทั้งสามนี้

มูลเหตุแห่งความเปลี่ยนแปลงใน 3 ขาหยั่ง มีทั้งที่เป็นมูลเหตุระยะสั้นเฉพาะหน้าในโครงสร้างส่วนบนของโลก คือการพังทลายของค่ายคอมมิวนิสต์ และการยุติการสงครามเย็น ไปจนถึงมูลเหตุระยะยาวในเชิงโครงสร้างส่วนฐานทางเทคโนโลยีซึ่งส่งผลลึกซึ้งกว้างไกลยืนนานกว่า คือการปฏิวัติเทคโนโลยีสารสนเทศ (technological informational revolution) ซึ่งนำไปสู่ สังคมสารสนเทศ (informational society) ในปัจจุบัน

การปฏิวัติเทคโนโลยีสารสนเทศเริ่มปรากฏเต็มตัวในเชิงประยุกต์ใช้ทางปฏิบัติราวกลางคริสต์ทศวรรษที่ 1970

(ผมยังจำได้ถึงช่วงกลางคริสต์ทศวรรษ 1980 ตอนผมไปเรียนต่อที่มหาวิทยาลัยคอร์แนว สหรัฐอเมริกา ทางมหาวิทยาลัยเพิ่งจะ "ปฏิวัติเทคโนโลยี" โดยยกระดับจากเครื่องเทอร์มินัลของคอมพิวเตอร์เมนเฟรมอันแสนอืดอาดล่าช้าใช้ลำบากลำบน มาเป็นเปิดบริการเครื่อง PC (personal computer) หลายสิบเครื่อง ให้นักศึกษาใช้อย่างสะดวกสบายรวดเร็วคล่องแคล่วทั่วมหาวิทยาลัย (เป็นที่ชื่นชมชอบอกชอบใจมาก จดหมายภาษาไทยที่ผมเขียนถึงภรรยาทุกสัปดาห์รวมปักใหญ่หลายร้อยหน้าก็ทั้งเคาะกันสด ๆ ด้วยตัว font "ayudhya" บนแป้น PC ในห้องสมุดมหาวิทยาลัยนั่นเอง)

ฐานของการปฏิวัติครั้งนี้ คือเทคโนโลยีสารสนเทศที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาเป็นลำดับก่อนหน้านั้น

ทั้งนี้หมายรวมถึงเทคโนโลยีประเภทวิศวพันธุกรรม (genetic engineering) ซึ่งก็คือการถอดรหัสและจัดโปรแกรมใหม่ให้แก่รหัสในยีนส์สิ่งมีชีวิต

ลักษณะเด่นประการแรกของการปฏิวัติเทคโนโลยีสารสนเทศคือ มันส่งผลครอบคลุมทั่วทุกปริมณฑลของกิจกรรมสังคม ผลิตโฉมหน้าของทั้งการผลิตและการบริโภค วัฒนธรรม และสงคราม (ลองคิดถึงสงครามอ่าวเปอร์เซียที่รบกันเหมือนเล่นวีดีโอเกม) การสื่อสารและการศึกษา กาละและเทศะ จนกล่าวได้ว่าโลกได้ก้าวเข้าสู่กระบวนทัศน์ใหม่ทางเทคโนโลยี

ลักษณะเด่นประการหลังของมันคือ เทคโนโลยีสารสนเทศได้กลายเป็นกระดูกสันหลังของการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างหลักอื่น ๆ ทั้งมวล

มันสร้างเครือข่ายโครงสร้างส่วนฐาน ให้องค์ประกอบส่วนต่าง ๆ ของระบบเศรษฐกิจโลกสามารถทำหน้าที่เชื่อมโยงสอดรับกัน ทำให้ระบบเศรษฐกิจโลกก่อตัวสมบูรณ์ขึ้น

มันกลายเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งในการเพิ่มผลิตภาพและความสามารถในการแข่งขันของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก นำไปสู่การแบ่งงานกันทำระหว่างประเทศรอบใหม่

มันทำให้เกิดการรวมศูนย์ข่าวสาร และแพร่กระจายการรับข่าวสาร ขึ้นพร้อมกัน

มันดลบันดาลโลกใหม่แห่งการสื่อสารขึ้นมา ซึ่งด้านหนึ่งก็ทำให้คนบนโลกขยับเข้าใกล้ชิดกัน เหมือนอยู่บ้านใกล้เรือนเคียงในหมู่บ้านเดียวกัน (global village) แต่อีกด้านหนึ่งสำหรับชุมชนใดที่ขาดไร้เครื่องเครื่องอุปกรณ์เสียแล้ว ก็เสมือนถูกตัดขาดปิดเครื่องรับส่งจากเครือข่ายสื่อสารโลก

เพราะแน่นอนว่าในเมื่อผู้คนในที่ต่าง ๆ มีโอกาสได้เข้าถึง ยึดกุมระบบสื่อสารโลกไม่เท่าเทียมกัน การไหลเวียนของกระแสข่าวสารที่ลื่น ก็ย่อมไม่สมดุลไปด้วย

เปีเตอร์ กาเบรียล นักร้องชาวอังกฤษผู้เพิ่งออกอัลบัมเพลงชุด "Xplora 1" เป็น cd-rom disc สำหรับเล่นกับเครื่องแอปเปิลแมคอินทอชรุ่นล่าสุดไปเมื่อต้นปี จึงฝันดัง ๆ ให้ผู้สื่อข่าวฟังในการแถลงข่าวเปิดตัวผลงานสชิ้นนี้ที่ฮ่องกงว่า ชาติตะวันตกน่าจะให้ความช่วยเหลือทางเทคโนโลยีแก่โลกที่สาม โดยซื้อเครื่อง PC บวกเครื่องกำเนิดไฟฟ้าพลังแสงอาทิตย์ขนขึ้นเครื่องบินไปหย่อนให้ตามหมู่บ้านชนบทกันดารทั่วทุกมุมโลกเพื่อที่ "ชุมชนเหล่านั้น จะได้เป็นผู้ผลิตข่าวสารแข่งกับส่วนอื่นของโลกอย่างพอฟัดพอเหวี่ยงได้บ้าง" (Pop star wants to drop PCs on poor." Bangkok Post, 15 March 1994, p.9)

ความข้อนี้มีนัยสำคัญทางเศรษฐกิจโดยตรง เนื่องจากการให้พลังการผลิตของเศรษฐกิจเชื่อมโยงเข้าโดยตรงกับสมรรถภาพทางวัฒนธรรมของสังคม

การสร้างความรู้และกระบวนการแยกย่อยแปรรูปสารสนเทศ กลายเป็นฐานรากของผลิตภาพแบบใหม่

ดังนั้น ความสามารถของสังคมในการสั่งสมองค์ความรู้ และฉวยใช้สัญลักษณ์จึงแปลออกมาเป็นผลิตภาพทางเศรษฐกิจและพลานุภาพทางการเมืองการทหาร

นั่นหมายความว่าในแต่ละสังคม แหล่งที่มาของความมั่งคั่งและอำนาจ ยอมทอดหยั่งอยู่ในสมรรถภาพทางสารสนเทศของสังคมนั้น ๆ

Information is Power

เพราะแม้แต่ในหมู่บ้านแดนกันดารล้อยพัฒนาของเม็กซิโกที่ไม่มีทั้งโทรศัพท์ ไฟฟ้า น้ำประปา และสาธารณูปโภค พื้นฐานอื่น ๆ กองทัพปลดปล่อยประชาชาติชาปาติสต้า ซึ่งก่อการลุกขึ้นสู้ของชาวนากับรัฐบาลเมื่อต้นปีนี้ ก็ยังใช้คอมพิวเตอร์ที่เดินเครื่องด้วยไฟแบตเตอร์รี่รถยนต์พิมพ์แถลงการณ์ของกรมการเมืองเลย ("Mexican rebels, villagers make best of life under siege," Bangkok Post, 15 April 1994. p.11)

ผู้จัดการรายวัน 4 กรกฎาคม 2537 **หน้า** 8

รัฐศาสตร์ในยุคโลกานุวัตร
ศาสตร์ที่นับวันไร้รัฐ (3)

เกษียร เตชะพีระ

บ่ายโมงเศษของวันที่ 30 มิถุนายน ศกนี้ ชายอายุราว 40 ปีคนหนึ่ง ปรากฏกายขึ้นที่ร้านบริการส่งโทรสาร เลขที่ 238/122 ย่านถนนจรัญสนิทวงศ์ 33 ฝั่งธนบุรี เขาแสดงความจำนงขอใช้บริการเครื่องโทรสารของร้านหมายเลข 662-433-7190 เพื่อส่งเอกสารไปยังสำนักข่าวและหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ 10 แห่ง เมื่อนางสาวเสาวพร วรสิทธิกร เจ้าของร้านขอดูเอกสารที่จะส่ง ก็กลับถูกชายผู้นั้นปฏิเสธ โดยอ้างว่าเป็นความลับของราชการไม่สามารถให้ดูได้

(ประมวลจาก **ผู้จัดการรายวัน**, 1 ก.ค. 2537, น.15 ; **สยามโพสต์**, 1 ก.ค. 2537, น.14)

กระดาษโทรสารแผ่นนั้นแผ่นเดียวซึ่งลงฉายานานไว้ว่า "คนไทยผู้เกลียดชังการค้ายาเสพติด" ทำให้เกิดอาการสะเทือนสะท้านสั่นไหวไปทั้งวงการเมืองระดับชาติและระหว่างประเทศ

นี่คือตัวอย่างแบบไทย ๆ ของความจริงในยุคสังคมสารสนเทศที่ว่า

Information is Power :

เพื่อความเข้าใจ อาจเปรียบเปรยกระบวนการดังกล่าวนี้ด้วยสำนวนกำลังภายในว่า

ข่าวสาร = พลังลมปราณ

ภาพลักษณ์หรือฟองสบู่ที่ประดิษฐ์สร้างขึ้นจากข่าวสาร = เพลงกระบี่

เครื่องโทรสาร = กระบี่วิเศษ

เครือข่ายสารสนเทศโทรคมนาคมข้ามโลก = เวทีประลองยุทธ์

"คนไทยผู้เกลียดชังการค้ายาเสพติด" = ยอดฝีมือผู้รู้จักฉวยใช้วรยุทธ์ใหม่ อาวุธใหม่ ยุทธภูมิใหม่ ในสังคมสารสนเทศมาทำงานการเมืองของตัว

แต่อะไรเล่าคือสถานะความสำคัญและบุคลิกลักษณะเด่นของ "สังคมสารสนเทศ"

ตอบ : กล่าวโดยทั่วไปสังคมสารสนเทศเป็นองค์ประกอบสำคัญของโครงสร้างสังคมใหม่ ที่เป็นบุคลิกของโลกยุคโลกานุวัตรปัจจุบัน

พอจะนิยามมันได้ว่า

"สังคมสารสนเทศ คือโครงสร้างสังคมแบบหนึ่ง ซึ่งแหล่งที่มาของผลิตภาพทางเศรษฐกิจ อำนาจนำทางวัฒนธรรม และพลานุภาพทางการเมือง-การทหารในโครงสร้างสังคมนั้นโดยพื้นฐานแล้ว ล้วนแต่ต้องพึ่งพาอาศัย หรือขึ้นอยู่กับสมรรถนะในการเรียกเอามาเก็บรวบรวมแยกย่อย และให้กำเนิดซึ่งสารสนเทศและความรู้

ยนที่จริงไม่ใช่ว่าสารสนเทศและความรู้จะไม่สำคัญหรือสำคัญน้อยในรูปการสังคมเศรษฐกิจแบบอื่น ๆ ที่เคยมีมาก่อนในประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นสังคมเกษตรกรรมหรืออุตสาหกรรม

แต่ที่มันทวีความสำคัญขึ้นมาถึงขนาดที่เราต้องขนานนามโครงสร้างสังคมปัจจุบันว่า "สังคมสารสนเทศ" ก็เพราะ เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่สารสนเทศและความรู้กลายเป็นพลังการผลิตโดยตรง และกลายเป็นวัตถุดิบอันสำคัญขั้นอุกฤษฏ์ ในการสร้างสรรค์กระบวนการและองค์การจัดตั้งทางสังคมทั้งปวง

เงื่อนไขที่อำนายให้สารสนเทศและความรู้แสดงบทบาททางเศรษฐกิจสังคมโดยตรงดังกล่าว ได้แก่

1.การที่โลกทั้งใบมีการติดต่อสื่อสารเชื่อมโยงถึงกันและกัน และ

2.ศักยภาพความเป็นไปได้ในปัจจุบันที่จะอัตโนมัติ (automate) หน้าที่มาตรฐานด้านการผลิตและการจัดการส่วนใหญ่ (ขอให้คิดถึงหุ่นยนต์และคอมพิวเตอร์)

สภาวะดังกล่าว แสดงออกให้เห็นโดยที่ในระบบการผลิตทางเศรษฐกิจและการจัดตั้งทางสังคมการผลิตทางวัตถุ รวมทั้งการบริการ กลายเป็นเบี้ยรองบ่อนการจัดการกับข่าวสารสนเทศ กิจกรรมแยกย่อยข่าวสารข้อมูลทั้งหลายทวีความสำคัญและปริมาณขึ้นทุกทีในการผลิตสินค้าและให้บริการ

นั่นหมายความว่า การให้กำเนิดและควบคุมความรู้ สารสนเทศ และเทคโนโลยี เป็นเงื่อนไขที่จำเป็นและพอเพียงแล้วในการที่ใครสักคนจะดำเนินการจัดตั้งโครงสร้างสังคมโดยรวมให้ล้อมรอบขึ้นต่อผลประโยชน์ของเขา-ในฐานะ...

ผู้ยึดกุมข่าวสารสนเทศ

ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น ?

ตอบ : ลักษณะเฉพาะพิเศษของระบบเศรษฐกิจในสังคมสารสนเทศก็คือ มันเป็นเศรษฐกิจที่อาศัยข่าวสารความรู้เป็นฐานทรัพยากรที่สำคัญที่สุด

ข่าวสารความรู้ในเศรษฐกิจของสังคมสารสนเทศ มีสภาวะเหมือนสิ่งมีชีวิตทางเศรษฐกิจอย่างหนึ่งที่มีหลายชีวิตหลายอวตาร คือ

1.เป็นสินค้าที่มีต้นทุนในการผลิต และมูลค่าในตลาด เพราะมีอุปสงค์ มีลูกค้ายอมจับจ่ายเงินทองซื้อหามันมาใช้สอย และดังนั้นจึงมีอุปทานหรือผู้ลงทุนลงแรงผลิต (ให้กำเนิดแยกย่อย แพร่กระจาย) ข่าวสารความรู้ออกมาตอบสนอง

2.เป็นวัตถุดิบสำหรับผลิตซ้ำข่าวสารความรู้ใหม่ ๆ เพิ่มเติมงอกเงยขึ้นมาได้ไม่รู้จักหมดจักจบจักสิ้น ขึ้นอยู่กับการจัดระเบียบแบ่งประเภทข่าวสารความรู้ต่าง ๆ อันหลากหลาย (order & classification) ซึ่งแปรตามวัตถุประสงค์ในการใช้ข่าวสารความรู้อันแตกต่าง

หลากหลายกันออกไปของต่างบุคคลต่างกลุ่มต่างองค์กร ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ในสังคม

3. เป็นปัจจัยการผลิต ซึ่งฟังแล้วอาจจะชวนงง แต่ความจริงก็คือในการผลิตสินค้าข่าวสารความรู้ชุดใหม่ขึ้นชุดหนึ่ง (output) เราไม่เพียงแต่ต้องอาศัยข่าวสารความรู้ชุดเก่าที่มีมาก่อนเป็นวัตถุดิบ (input) เท่านั้น แต่ต้องใช้ข่าวสารความรู้อีกชุดหนึ่งต่างหาก ซึ่งมีลักษณะเป็นแม่แบบเป็นนามธรรมทฤษฎีกว่า ครอบคลุมลุ่มลึกกว่า มีคุณภาพมากกว่า เป็นระเบียบกว่า และมีพลังในการจัดระเบียบข่าวสารความรู้อื่น ๆ เป็นปัจจัยการผลิต (means of production) ด้วย

มิหนำซ้ำ - ดังที่ได้พรรณนามาข้างต้น - มันยังเป็นปัจจัยการผลิตชนิดที่รื้อหยิบหมุนเวียนเอามาใช้ใหม่ได้ (recyclical) ฟื้นฟูใหม่ได้ สร้างใหม่ได้ (renewable) ให้กำเนิดตัวเองออกลูกออกหลานเหลนโหลนมาได้ไม่รู้จักหมด (self-generating)

ไม่เหมือนถ่านหิน น้ำมัน ป่าไม้ อันเป็นปัจจัยการผลิตชนิดใช้แล้วหมดสูญไป

แต่คุณสมบัติพิเศษดังกล่าวของข่าวสารความรู้ กลับสร้างปัญหาสำคัญขึ้นในสังคมสารสนเทศ อันเป็นปัญหาชนิดที่ไม่เคยมีมาก่อนในรูปการเศรษฐกิจสังคมอื่น ๆ

คือปัญหาข่าวสารความรู้มากเกินไป ข่าวสารความรู้ท่วมท้น คนซึมซับรับรู้ไม่ไหวไม่ทัน (ขอให้นึกถึงกองหนังสือพิมพ์นิตยสารที่คุณพับเก็บไว้ตั้งใจจะอ่าน แต่ไม่เคยอ่านทันสักที เพราะฉบับเก่าไม่ทันหมดไป ฉบับใหม่ก็ไหลมาเทมาทุกวันทุกสัปดาห์ทุกเดือน และมันกำลังสูงท่วมหัวท่วมหูขึ้นมาเรื่อย ๆ เรื่อย ๆ อย่างน่ากลัวววววว)

นี่คืออาการ "มลภาวะสารสนเทศ" (information pollution) ซึ่งเป็นโรคพิเศษของสังคมสารสนเทศ เหมือนที่อาการ "การผลิตล้นเกิน" (overproduction) เคยเป็นโรคพิเศษของสังคมทุนนิยมคลาสสิกในยุคคาร์ล มาร์กซ์

มลภาวะสารสนเทศมากเข้า ก็ง่ายจะนำไปสู่สภาพอภิมหาโกลาหล หรือไร้ระเบียบทางข่าวสาร (information chaos) ลุกลามไปสู่อภิมหาโกลาหล หรือไร้ระเบียบทางสังคม

ตรงนี้เองที่จำเป็นต้องหาทางออกโดยใช้ "คนงานสารสนเทศ" หรือ "คนงานความรู้ (information of knowledge workers) ผู้รู้จักใช้อุปกรณ์เทคโนโลยีสารสนเทศ โทรคมนาคมสมัยใหม่ เข้ามาทำหน้าที่เลือกสรร แยกย่อย รวบรวม เรียบเรียง จัดระเบียบ แบ่งประเภท สร้างสรรค์ แพร่กระจายข่าวสารความรู้แบบเดียวกับที่ คุณชาญชัย จารุวัสตร์ กรรมการผู้จัดการ IBM (Thailand) ท่าน "วิสัยทัศน์" ไว้นั่นแหละ ("Charnchai envisions a new age of knowledge workers" Bangkok Post, 18 June 1994, Post Database Section, p.5)

ใช้ข่าวสารความรู้ที่มีคุณภาพอันเป็นปัจจัยการผลิต เข้ามาจัดการกับข่าวสารความรู้ที่มากด้วยปริมาณแต่กระจัดกระจายไร้ระเบียบอันเป็นวัตถุดิบ ทำให้มันเพิ่มมูลค่าขึ้นมาก กลายสภาพเป็นสินค้าข่าวสารความรู้ที่มีคุณภาพ ปริมาณ และ "หีบห่อ" ต้องตรงกับอุปสงค์ของผู้ซื้อ

ตั้งแต่ 12 ปีก่อน นายจอห์น แนสบิทท์ จึงเสนอผ่าหมากว่า ได้เวลาต้องแทนที่ทฤษฎีแรงงานให้กำเนิดมูลค่า (Labour Theory of Value) ของมาร์กซ์ ด้วยทฤษฎีความรู้ให้กำเนิดมูลค่า (Knowledge Theory of Value) ของแกเองได้แล้ว (**Megatrends** (1984) p.8)

ไม่ใช่โดยตรงการตีความที่อตรง หากโดยนัยอันสลับซับซ้อนดังกล่าวมานี่แหละ ที่พอจะเล่าวได้ว่า ในสังคมสารสนเทศนั้น

Infomation is Power

and the Information Holders are the Power Holders

ถามว่าเมืองไทยเราล่ะถึงไหน พอจะนับเป็นสังคมสารสนเทศได้หรือยัง

ขอเท้าความนิดหนึ่งว่า ในการสืบสาวเค้าความเป็นมาของสังคมสนเทศในสหรัฐอเมริกา นายแนสบิทท์ถือเอาปี ค.ศ.1956 ซึ่งเป็นปีแรกที่คนงานสารสนเทศหรือคนงานความรู้มีจำนวนมากกว่าคนงานอุตสาหกรรมในอเมริกา และปี ค.ศ. 1957 ที่ดาวเทียมสปุตนิคของโซเวียตทะยานขึ้นโคจรรอบโลกเป็นหลักหมายเริ่มต้น (**Megatrends**, p.2)

หากยกมาเทียบกับเมืองไทยเราปี พ.ศ. 2536 ที่ผ่านมา วันที่ 1 ธันวาคม ดาวเทียมไทยคมดวงแรกก็ทะยานขึ้นโคจรรอบโลกกับเขาบ้าง

เป็นสัญลักษณ์เด่น แม้ว่าความจริงเราจะใช้บริการดาวเทียมของชาติอื่นในการสื่อสารโลกกานุวัตรมานานแล้วก็ตาม ดู "Shinawatra announces new satellite TV project" **Bangkok Post**, 18 December 1993, p.17 "ดาวเทียมดันไทยสู่โลกานุวัตรเต็มตัว ธุรกิจ-องค์กรสร้างเน็ตเวิร์กใช้งานเอง" **ผู้จัดการรายวัน**, 11 ม.ค. 2537, น.21)

แต่ในแง่แรงงานส่วนใหญ่ที่สุดของสังคมเรามิเพียงมิใช่ "คนงานสารสนเทศหรือคนงานความรู้" เท่านั้น ทั้งยังมิใช่ "คนงานอุตสาหกรรม" ด้วยซ้ำไป หากเป็น "คนงานเกษตรกรรม"

(ประมาณ 18 ล้านจากจำนวนผู้มีงานทำทั้งหมดทั่วประเทศ 30 ล้านคนตามตัวเลขประมาณการปี 2535 ดู กองวิชาการและวางแผน กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน **สถิติแรงงาน 2534**. (2535) น.9)

บทสรุปฟันธงเรื่องนี้ (ซึ่งชวนให้ระลึกถึงทฤษฎีการพัฒนาแบบเชิงซ้อนของ Leon Trotsky มาร์กซิสต์บอลเชวิค เชื้อสายยิว และทฤษฎีการปะทะประสานของหลายแบบวิธีการผลิตของ Ken Post นักวิชาการชื่อดังแห่งสถาบันสังคมศาสตร์ กรุงเฮก เนเธอร์แลนด์ อาจารย์

คนหนึ่งของธีรยุทธ บุญมี มาจากปากคำของสนธิ ลิ้มทองกุล (**ผู้จัดการรายวัน**, 24 พ.ค. 25 น.4) ว่า

"ยุคก่อนเราพูดว่า ถ้าไม่ลดช่องว่างระหว่างเมืองกับชนบท ระหว่างคนจนกับคนรวย ประเทศไทยจะลำบาก แต่วันนี้ผมอยากจะพูดเสียใหม่ว่า ถ้าไม่ลดช่องว่างระหว่างคลื่น ประเทศไทยจะไปไม่รอด ประชากรส่วนใหญ่ที่อยู่ในภาคเกษตรกรรมจะยากจนและถูกเอารัดเอาเปรียบมากที่สุด ประชากรที่อยู่ในภาคข้อมูลข่าวสารหรือคลื่นลูกที่สามจะรวยที่สุด และมีอำนาจมากที่สุด โดยประชากรส่วนที่อยู่ในภาคอุตสาหกรรมหรือคลื่นลูกที่สอง เป็นเครื่องมือของคลื่นลูกที่สาม"

ผู้จัดการรายวัน 11 ก.ค. 2537. หน้า 8

เปิดพรมแดนใหม่ในจิตสำนึก
บทบาทสื่อมวลชนโลก

บุญรักษ์ บุญญะเขตมาลา

ใน ค.ศ.1917 เมื่อการปฏิวัติครั้งยิ่งใหญ่บังเกิดขึ้นในรัสเซีย ปรากฏการณ์นั้นออกจะลี้ลับ แม้กระทั่งในรัสเซียเองก็คงมีเพียงไม่กี่คนเท่านั้นที่ตระหนักว่าอะไรกำลังเกิดขึ้น ในยามที่โลกภายนอกแทบจะไม่มีส่วนได้รู้เห็นอะไรด้วยเลย นอกจากการได้เป็นพยาน (อย่างไม่มีทางเลือกอะไรนัก) ในเวลาต่อ ๆ มาว่า นั่นก็คือปัจจัยที่กำหนดโฉมหน้าของโลกอย่างใหญ่หลวงนานต่อเนื่องกันหลายทศวรรษ ท่ามกลางการระเบิดของสงครามร้อนและสงครามเย็นระหว่างอภิมหาอำนาจที่มีสงครามตัวแทนสลับฉากที่นั่น แล้วก็ที่นี่ อันสร้างความเดือดร้อนให้คนตัวเล็ก ๆ ในประเทศเล็ก ๆ มากมาย สุดจะคณานับ

ตกถึง ค.ศ.1991 ในคราวที่รัฐบาลปฏิรูปของโซเวียตรัสเซียถูกรัฐประหารโดยฝ่ายอนุรักษ์นิยม ในขณะที่ชาวบ้านของประเทศนั้นจำนวนมากล้วนรู้ว่าอะไรเป็นอะไร มิหนำซ้ำ ยังพากันออกมาแสดงความคิดเห็นของตนอย่างตรงไปตรงมา รวมทั้งการประท้วงหน้าปากกระบอกปืนด้วยมือเปล่า ๆ ใคร ๆ ในโลกก็ได้ร่วมรับรู้เหตุการณ์ต่าง ๆ อย่างใกล้ชิดและฉับพลันแบบไม่น่าเชื่อ ทั้งนี้ผู้นำของโลกภายนอกต่างมีโอกาสได้แสดงปฏิกิริยาของตนต่อการรัฐประหาร ท่ามกลางการจับตาของชาวโลกอย่างกันทีกันใดด้วย

แล้วชื่อของคนแบบนายมิคาอิล กอร์บาชอฟ นายเกนนาดี ยานาเยฟ และนายบอริส เยลต์ซิน ก็ติดปากคนทั่วโลกในระยะเวลาเพียงสั้น ๆ เหนือไปยิ่งกว่านั้น รายละเอียดสารพัดเกี่ยวกับบุคคลเหล่านี้ยังได้รับการนำมาเผยแพร่อย่างมากมายและรวดเร็ว จนกระทั่งแทบทุกคนสามารถเลือกข้างได้อย่างมั่นอกมั่นใจว่า ตนเองจะสนับสนุนฝ่ายใด และเพราะเหตุผลอะไรอีกด้วย

ใครจะถือหางใครก็ช่างเถิด ผมเองชออยู่ข้างนายกอร์บาชอฟอย่างแน่นอน เอาแค่ที่ได้รู้ว่านายกอร์บาชอฟ เพิ่งจะได้ขึ้นเงินเดือนเมื่อเดือนพฤษภาคมปีกลายนี้ อีกร้อยละ 160 เป็น 12,000 บาท ผมก็สงสารจับใจแล้ว ครั้นพอได้ทราบเพิ่มเติมอีกว่าเขาได้รับรางวัลโนเบิลสาขาในติภาพ มีเมียเก่ง อีกทั้งในเวลาว่าง ๆ ก็ชอบอ่านหนังสือ ดูละคร ฟังดนตรี ดูหนัง และเดินป่า ผมก็ใจอ่อนปวกเปียกไปเลย ผมนึกไม่ออกเหมือนกันว่าถ้าเราไม่อยากเห็นคนที่มีดวงวิญญาณสมถะ ใฝ่ฝัน รสนิยมดี และละเอียดอ่อนขนาดนี้เป็นผู้นำของโซเวียตรัสเซีย (หรือของประเทศไหนก็ตาม) แล้ว เราอยากจะให้คนประเภทไหนมาเป็น

สำหรับนายยานาเยฟที่ชอบใช้ปืนผาหน้าไม้มาชู้คนอื่นเล่นในนามของความรักชาตินั้น อย่างมาพูดกันให้เสียเวลาดีกว่า นอกจากจะน่าเบื่ออย่างไม่น่าเชื่อแล้ว คนอย่างนี้ยังมีความถนัด

พิเศษในการทำลายล้างความสำเร็จคนอื่น ๆ เขาสู้อุตส่าห์สร้างไว้อีกต่างหาก

ส่วนนายเยลต์ซิน ความที่เขาเป็นนักต่อสู้โดยอาศัยความศรัทธาต่ออำนาจอหิงสาในมนุษย์ ทั้ง ๆ ที่เหตุการณ์ออกจะหน้าสิ่วหน้าขวาน อันไม่เอื้ออำนวยอย่างยิ่งแก่คนมือเปล่า เพียงแค่คน ๆ นี้สมควรแก่การคารวะอย่างไม่ต้องสงสัย ไม่ว่าผลลัพธ์ในตอนท้ายจะเป็นอย่างไรก็ตาม

สถานการณ์อะไร ๆ ในทำนองเดียวกันนี้ได้เกิดขึ้นมาก่อนหน้านี้แล้ว ในกรณีของความรุนแรง ณ จัตุรัสเทียนอันเหมินและอ่าวเปอร์เซีย ซึ่งไม่ว่าจะชอบการประจันหน้าอะไรทำนองนี้หรือไม่ ผม (และคงจะคุณด้วย) ต่างก็มีส่วน "เข้าร่วม" ด้วย อย่างน้อย ๆ ก็ในฐานะ "คนดู"

ประเด็นในที่นี้ก็คือ นับตั้งแต่ ค.ศ.1917 เป็นต้นมา โลกได้กลายสภาพเป็นอะไรอีกอย่างหนึ่งอย่างหน้ามือกลับเป็นหลังมือทีเดียว ในทางเศรษฐกิจ การวิภาคแรงงานระหว่างประเทศของระบบทุนนิยมได้ก้าวหน้าขึ้น จนถึงขีดที่ผู้ที่ไม่เข้าร่วมอย่างแข็งขันจะต้องได้รับความเสียหายในทางการเมือง ประเทศใดก็ตามที่ฝ่าฝืนกติกาของระบบเปิด ด้วยการพยายามเชิดชูชากเดนของระบบเผด็จการจะต้องได้รับการลงโทษ ในทางวัฒนธรรม วิถีชีวิตแบบกฎุมพี (อันมีลัทธิบริโภคนิยมเป็นฐาน) ได้กลายเป็นกระแสหลักที่กำหนดความปรารถนาของชาวโลกอย่างแทบไม่มีข้อสงสัย

แน่นอน พลังที่ทำหน้าที่หัวหอกทะลวงความคืบหน้าให้แก่ขบวนการทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมระหว่างประเทศ ดังกล่าวข้างต้นนั้นก็คือ สื่อมวลชนต่าง ๆ ในขณะที่สื่อมวลชนชาติอาจจะทำหน้าที่นี้ได้ไม่เต็มที่นัก เพราะแรงกดดันจากฝ่ายปฏิกิริยาภายในชาตินั้นๆ อาจจะขัดขวางอยู่ในอัตราต่าง ๆ ภารกิจของสื่อมวลชนโลก (ที่อยู่ในการครอบครองของผู้จัดการใหญ่ของระบบโลกทุนนิยม) ก็คือ การผลักดันอุดมการณ์โลกนิยมให้รุดหน้าไปอย่างต่อเนื่อง

ในกรอบของอุดมการณ์โลกนิยม ชีวิตทางเศรษฐกิจที่ดีจะต้องมีการเคลื่อนไหวของทุนอย่างเสรี (และกลุ่มที่แข็งแรงกว่าก็จะได้เปรียบตลอดเวลาอย่างอัตโนมัติ) ชีวิตทางการเมืองที่ดีจะต้องเปิดโอกาสให้การเข้าร่วมในการตัดสินใจเลือกนโยบายสาธารณะเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ (หว่าหากจะสลับฉากด้วยการยึดอำนาจที่อ ๆ ของฝ่ายทหารที่มักจะรักชาติมากกว่าคนอื่น ๆ บ้าง ตราบที่เสถียรภาพหลักยังคงอยู่ ก็อาจจะได้รับการอภัย แต่ก็จะยากแก่การอดทนยิ่งขึ้น เพราะความเสียหายจะสูงกว่าแต่ก่อน) และชีวิตทางวัฒนธรรมที่ดีจะต้องปล่อยให้ลัทธิปัจเจกชนนิยมรุ่งโรจจนกระตุ้นความต้องการสินค้าและความคิดสร้างสรรค์ใหม่ ๆ (แต่ก็ไม่ควรใหม่มากถึงกับท้าทายระบบทั้งหมดก็แล้วกัน)

ปฏิบัติการของสื่อมวลชนโลกก็คือการเผยแพร่ ดำรงรักษา และขยายอิทธิพลของความเชื่อทั้งหมดนั้นให้กินเนื้อที่กว้างและลึกยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ด้วยประการฉะนี้สื่อมวลชนโลกจะปะทะกับกลุ่มอำนาจต่าง ๆ ภายในสังคมโลกในทางใดทางหนึ่งเสมอ สุดแต่ว่ากลุ่มอำนาจนั้น ๆ จะมี

ผลประโยชน์ตั้งอยู่ที่การปิดหรือการเปิดสังคมของตนในส่วนที่สัมพันธ์กับระบบโลก

การทำงานของสื่อมวลชนโลกในระยะราว ๆ หนึ่งทศวรรษที่ผ่านพ้นมาเมื่อยุคสงครามเย็นคลี่คลายไปอย่างสำคัญนี้ ยังผลให้พรมแดนแห่งจิตสำนึกในโลกขยายออกไปจากที่เคยเป็นมาก่อนอย่างรุนแรง

เดิมเคยทีเดียวการดำรงอยู่ของชุมชนต่าง ๆ เป็นไปอย่างโดดเดี่ยว ไม่มีความสัมพันธ์ที่สำคัญใด ๆ กับโลกภายนอก ครั้นเมื่อรัฐชาติค่อย ๆ ก่อตัวขึ้นพร้อม ๆ กับการขยายตัวยุคแรก ๆ ของระบบอาณานิคม แต่ละแห่งก็สร้างความสัมพันธ์กับ "ผู้ครอบงำ" รายใดรายหนึ่งในลักษณะที่ค่อนข้างผูกขาด ซึ่งพัฒนาขึ้นเป็นค่าย ๆ ในเวลาต่อมา ข้อสังเกตประการหนึ่งที่ควรบันทึกไว้ในที่นี้ก็คือในส่วนหนึ่งรัฐชาติเป็นผลผลิตของกำเนิดของสื่อมวลชนชาติ อันก่อตั้งระบบสัญลักษณ์ของชาติขึ้นมาชุดหนึ่ง แล้วก็สลายระบบสัญลักษณ์ระดับท้องถิ่นอื่น ๆ ที่ขัดแย้งกันจนอ่อนกำลังลงไป

ในปัจจุบัน ถึงแม้ความรู้สึกเรื่องค่ายยังคงมีตกค้างอยู่บ้าง ในระดับที่ลึกไปยิ่งกว่านั้นเมื่ออภิมหาอำนาจของโลกกำลังเบื่อหน่ายสงคราม (ซึ่งแม้จะมีผลกำไรอยู่บ้าง มันก็ตกถึงกลุ่มอำนาจต่าง ๆ ไปค่อยกั่วถึงดี ประกอบกับค่าใช้จ่ายของระบบสูงยิ่งขึ้นทุกที) และในเวลาเดียวกันประเทศเหล่านี้ต่างอยากมุ่งขยายขนาดของตลาดรองรับระบบการผลิตของตนที่ก้าวหน้ายิ่งขึ้นตลอดเวลา มากกว่าการแข่งขันระหว่างประเทศ จึงหันมาเน้นที่เศรษฐกิจ

เมื่อแรงผลักดันหลักของระบบโลกแปรผันไปอย่างนี้ อะไรอื่น ๆ ก็จะคงที่อยู่ไม่ได้ ชีวิตทางการเมืองและวัฒนธรรมทั่วโลกจะต้องปรับตัวรองรับความเปลี่ยนแปลง

นักลงทุนส่วนมากพากันเชื่อว่าเป็นเรื่องของเวลาเท่านั้นที่วิถีชีวิตแบบกฎมีจะขึ้นครองโลก (ท่ามกลางเสียงปฏิเสธอย่างแข็งขันของผู้นำทางวัฒนธรรมท้องถิ่นบางแห่ง) อย่างไรก็ตาม การแข่งขันทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศที่กำลังดำเนินอยู่จะสนุกจริง ๆ ได้ก็ต่อเมื่อชีวิตทางการเมืองของโลกมันมีเสถียรภาพเพียงพอ ไม่ใช่ล้มลุกคลุกคลานจนนักลงทุนต้องอกสั่นขวัญเขวนอยู่เรื่อย ๆ

ณ ตรงนี้เองที่สื่อมวลชนโลกเข้ามาร่วมมีบทบาท กล่าวรวม ๆ แล้วแม้สื่อมวลชนโลกจะไม่ได้ออกคำสั่งให้ประเทศต่าง ๆ เข้าแถวตรงเหมือนนักเรียนเคารพเพลงชาติ ทว่าระบบสัญลักษณ์ที่ซ่อนเร้นอยู่เบื้องหลังการทำงานของมัน ล้วนแต่ชักชวนให้รัฐบาลและประชาชนทั้งหลายได้รับรู้กฎเกณฑ์หรือค่านิยมของโลกพร้อม ๆ กัน ความจริงประการหนึ่งที่สื่อมวลชนโลกสร้างขึ้นเรื่อยมาวันต่อวันก็คือ ข้อคิดเห็นของโลกภายนอกมีความสำคัญต่อชะตากรรมของทุกประเทศมากยิ่งขึ้นทุกที

เมื่อสื่อมวลชนโลกขยายพรมแดนแห่งจิตสำนึกออกไปเช่นนี้ การฝ่าฝืน "สาธารณมติโลก" จะเป็นที่มาของ "ค่าใช้จ่าย" ที่ไม่มีใครคิดถึงมาก่อน สิ่งที่ไม่เคยมีใครมองเห็นว่ามันเกี่ยวกันก็จะกลายมาเป็นเรื่องเดียวกันจนได้ ฉะนั้นสงครามในต่างประเทศจึงทำให้ราคาหุ้นใน

กรุงเทพฯตกต่ำ การรัฐประหารของ รสช. จึงทำให้นักลงทุนต่างชาติขยาด เร่งขายหุ้นของตนในกรุงเทพฯ การระบาดของโรคเอดส์ในกรุงเทพฯ จึงทำให้นักท่องเที่ยวต่างชาติเปลี่ยนเส้นทางของตน ฯลฯ

ไม่ว่าใครจะชอบหรือไม่ก็ตาม ขรมแดนใหม่แห่งจิตสำนึก ที่สื่อมวลชนโลกเป็นผู้ชี้แนวเส้นนี้ กำลังกลายเป็นปัจจัยที่มีอำนาจกำหนดชีวิตวันต่อวัน ของเราและของโลกมากยิ่งขึ้นทุกที

ข่าวเมื่อตะกี้นี้แจ้งว่าประชาคมยุโรป แสดงจุดยืนว่าต้องการนายกอร์บาชอฟกลับคืนสู่อำนาจ และระงับความช่วยเหลือมูลค่าหนึ่งพันล้านดอลล่าร์อเมริกัน เพื่อสั่งสอนนักรัฐประหารของโซเวียตรัสเซีย ในเวลาเดียวกันสหรัฐอเมริกา อังกฤษ และญี่ปุ่น ก็ตั้งท่าจะทำเช่นนั้นเหมือนกัน แล้วข่าวล่าสุดก็ตามมาว่า นายเยลต์ซินดูจะได้รับชัยชนะ นายยานาเยฟกำลังหนีออกนอกประเทศ และนายกอร์บาชอฟคงคืนสู่อำนาจในเร็ววัน

ภายในอุดมการณ์โลกนิยม เรื่องของโลกกลายเป็นเรื่องของเรา เรื่องของเรากลายเป็นเรื่องของโลก กว่าในอุดมการณ์เก่า ๆ ที่เราคุ้นเคย เรื่องของเราแท้ ๆ ก็กลับมีใครไม่รู้มาตะโกนปาว ๆ ว่ามันไม่ใช่เรื่องของเรา แต่เป็นเรื่องของเขา ส่วนเรื่องของเขา ก็หาว่าเป็นเรื่องของเรา อย่างนี้จะไหวหรือ ?

ถ้าใครจะอยู่ข้างอนาคต ขรมแดนแห่งจิตสำนึกจะต้องขยายออกไป ไม่ใช่หดลง!

ฐานันดรที่สี่ จากระบบโลกถึงรัฐไทย หน้า 68-72

โลกานุวัตร
และแนวโน้มของสื่อมวลชนข้ามชาติ

บุญรักษ์ บุญญะเขตมาลา

ช่วงเดือนที่ผ่านมา เพื่อน ๆ ได้ชวนผมไปบรรยายเรื่อง "บทบาทของสื่มวลชนข้ามชาติ" ซึ่งเป็นส่วนย่อย ๆ ของ "ทฤษฎีสื่อสารมวลชน" อันเป็นวิชาตามหลักสูตรของโครงการบัณฑิตศึกษา ณ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นี่ดูจะเป็นนิมิตรที่ดียิ่งนัก เพราะทั้ง ๆ ที่สื่อมวลชนข้ามชาติมีบทบาทในโลกมานานและจะมีความสำคัญเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ หลักสูตรด้านสื่อมวลชนศึกษาในประเทศไทยยังมิได้ครอบคลุมปรากฏการณ์นี้เท่าไรนัก เท่าที่ทราบ "การสื่อสารระหว่างประเทศ" อันเป็นวิชาเลือกซึ่งผมริเริ่มขึ้นตอนกลาง ๆ ทศวรรษที่ 1980 ในโครงการบัณฑิตศึกษา คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ดูจะเป็นวิชาเดียวที่มุ่งเข้าใจปัญหานี้โดยตรง ตอนที่ผมเป็นผู้สอนอยู่ เนื้อหาของวิชาครอบคลุมถึงประวัติศาสตร์ ทฤษฎี โครงสร้าง ขบวนการ นโยบาย ผลกระทบต่อประเทศผู้รับ และแนวทางการวิจัยด้านสื่อมวลชนข้ามชาติ

ความที่ตั้งแต่ไหนแต่ไรมา "สื่อมวลชนชาติ" ที่ผุดขึ้นมาใน "โลกที่สาม" เป็นปรากฏการณ์ข้ามชาติ ทั้งในแง่เทคโนโลยี การจัดองค์กรทางธุรกิจและอุดมการณ์ทางวิชาชีพ ซึ่งรวม ๆ กันแล้วยังผลให้สื่อมวลชนเหล่านี้กลายเป็นหัวหอกของระบบเศรษฐกิจการเมืองข้ามชาติโดยไม่รู้สึกตัว จนนักทฤษฎีบางสำนักถือว่าขบวนการทั้งหมดคือส่วนหนึ่งใน "จักรวรรดินิยมทางวัฒนธรรม" อีกระดับหนึ่ง เนื้อหาของสื่อมวลชนข้ามชาติมีส่วนแบ่งไม่ใช่น้อยในตลาดของ "โลกที่สาม" มาอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นข่าวสารหรือความบันเทิง

ด้วยประการฉะนี้ การละเลยขบวนการข้ามชาติในธุรกิจดังกล่าว จึงเป็นความผิดพลาดใหญ่หลวงของสื่อมวลชนศึกษา โดยข้อเท็จจริงแล้ว "การสื่อสารระหว่างประเทศ" ควรจะเป็นวิชาบังคับ ทั้งในระดับปริญญาตรีและบัณฑิตศึกษา ไม่ใช่เป็นเพียงวิชาเลือก หรือ"เชิงอรรถ"ในวิชาอื่น ๆ เท่านั้น ถ้าผิดไปจากนี้ นักศึกษาก็ไม่สามารถเข้าใจสิ่งแวดล้อมและรากเหง้าทางวิชาชีพของตนได้

อีกนัยหนึ่ง ในโลกที่พรมแดนของประเทศต่าง ๆ มีความคลุมเครือยิ่งขึ้นทุกทีนี้ กระบวนทัศน์ที่ถือเอารัฐชาติเป็นศูนย์กลาง (state-centric paradigm) ในวาทกรรมทางวิชาการนั้นกำลังอ่อนแรงลงตลอดเวลา ไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ "ภายใน" ได้โดยไม่อ้างอิงถึงขบวนการที่ถือกำเนิดขึ้นจาก "ภายนอก" อันดูจะเป็น "วิกฤติการณ์" ของไทยศึกษา โดยทั่วไปที่ควรจะกล่าวถึงเป็นการต่างหากในโอกาสอื่น

หากจะพูดอย่างสั้นๆ สื่อมวลชนข้ามชาติคือส่วนหนึ่งของระบบการครอบงำระหว่างประเทศอันประกอบด้วยขบวนการเศรษฐกิจ การเมือง การทหาร การสื่อสารและคมนาคม วัฒนธรรม และสังคม ซึ่งมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด และดำเนินอยู่ตลอดเวลาโดยพร้อม ๆ กั

ทว่าในแต่ละยุค แต่ละสังคม แต่ละส่วนของขบวนการเหล่านี้จะมีน้ำหนักและจังหวะไม่เท่าเทียมกัน สุดแต่ความจำเป็นทางการเมืองและความเป็นไปได้ทางเทคโนโลยี ในช่วงแห่การสถาปนาเมืองบริวาร กลไกแห่งการบีบบังคับทางการทหารย่อมจะเด่นมากที่สุด ครั้นในช่วงที่ผู้นำของเมืองบริวารสามารถปรับตัวเข้ากับระบบการครอบงำได้ในระดับหนึ่งแล้ว กลไกทางการเมืองก็จะเข้ามาทำหน้าที่ควบคุมการทหารมากขึ้น ส่วนในช่วงที่ผู้นำของเมืองบริวารมีความพึงพอในระบบการครอบงำมากขึ้นอีกระดับหนึ่ง กลไกทางสังคมและวัฒนธรรมก็จะมีบทบาทสูงขึ้น ทว่าเป้หมายตลอดกาลก็คือการสร้างระเบียบสังคมและวัฒนธรรมเพื่อรองรับการแทรกแซงจากภายนอกได้ทั่วถึงขึ้น

ในที่สุด เมื่อผู้นำของเมืองบริวารมีความรู้สึกว่าตนมีส่วนได้ส่วนเสียอย่างสำคัญ ในอที่จะดำรงรักษาระบบการครอบงำไว้ต่อไป กลไกทางการสื่อสารและคมนาคมก็จะดูเด่นเป็นพิเศษ ซึ่งแปลว่าระบบนี้บรรลุถึงเอกภาพใหม่ที่อาจจะเรียกว่า "หมู่บ้านโลก" ในความหมายที่แท้จริงแล้ว มาถึงจุดนี้ "ต้นทุน" ในการดูแลระบบจะต่ำมาก เพราะทุกฝ่ายจะเป็นผู้ออก "ค่าใช้จ่าย" กันเอง นี่ละกระมังที่เป็นเป้าหมายสูงสุดของ "โลกานุวัตร" (globalization) ของอาจารย์ชัยอนันต์ สมุทวณิช

ไม่ว่าการ "อนุวัตร" ตาม "โลก" จะมีนิยามที่แม่นยำว่ากระไรก็ดี ลักษณะเด่นของขบวนการนี้คือ นับตั้งแต่การสิ้นสุดของสงครามเวียดนาม ระบบโลกได้ค่อย ๆ ปรับตัวเข้าสู่เสถียรภาพใหม่ ซึ่งการเผชิญหน้าทางการทหารและอุดมการณ์ลดน้อยลง และ "ผู้แสดง" มีมากขึ้น นอกจากรัฐชาติแล้ว ทุนเอกชน หรือแม้กระทั่งประชาชนก็มีสิทธิ์มีเสียงเพิ่มขึ้น ดังนั้น โลกานุวัตรจึงเป็ขบวนการที่ค่อนข้างกระจายศูนย์ในทางการเมือง ลัทธิประชาธิปไตรสะพัดไปทั่วโลก จนกระทั่งสหภาพโซเวียตและบริวารล้วนต้องดัดแปลงโครงสร้างอำนาจบางระดับ ทั้งนี้ โดยอาศัยแรงกดดันตามอุดมการณ์สิทธิมนุษยชน (แทนที่ทางการทหาร) จากภายนอก ซึ่งแปรรูปเป็นการริเริ่มจากภายในอย่างธรรมชาติ

ในทางเศรษฐกิจ ลัทธิทุนนิยมได้ฝังรากลึกลงในอาณาบริเวณส่วนมากของโลก ยังผลให้ทุนเอกชนในแต่ละแห่ง เชื่อมโยงเข้าหากันเองได้อย่างเสรีและกว้างขวางในระดับซึ่งไม่เคยเป็นมาก่อน ทั้งนี้ บทบาทของสถาบันการเงินระหว่างประเทศในการจัดระเบียบเศรษฐกิจโลกได้ลดความสำคัญลงไปกว่าเดิม

ในทางสังคม ในขณะที่ระเบียบสังคมของ "โลกเสรี" แปรสภาพเป็นโครงสร้างสามชนชั้น (three-tiered class structure) ทั้งในระดับระหว่างประเทศและประเทศเรียบร้อยแล้ว ระเบียบสังคมของ "โลกสังคมนิยม" (ในอดีต) ก็กำลังปรับตัวสู่ทิศทางเดียวกัน

ในทางวัฒนธรรม วิถีชีวิตแบบบริโภคนิยมที่รบกวนความสมดุลของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างหนักหน่วง ได้แพร่หลายออกไปอย่างไม่มีขอบเขต โอกาสแห่งการเข้าร่วมดูจะถูกจำกัดเอาไว้ด้วยฐานะทางชนชั้น หรือไม่ก็ "ความเชื่อมั่นทางจริยธรรม" ซึ่งมักจะอ่อนพลังกว่ามาก จะมีก็แต่ประเทศที่เกาะเกี่ยวกับศาสนาที่ให้น้ำหนักแก่การจัดตั้งองค์กรทางการเมืองเท่านั้น ที่วิถีชีวิตแบบบริโภคนิยมทะลวงลำบาก

ในทางคมนาคม การแข่งขันในธุรกิจการบินที่ได้ทำให้การเดินทางข้ามประเทศราคาถูกลงเรื่อย ๆ นอกจากจะทำให้สินค้าหมุนเวียนในตลาดโลกได้คล่องขึ้นแล้ว การท่องเที่ยวยังกลายเป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ เมื่อประกอบกับการย้ายถิ่นข้ามประเทศที่มากขึ้น ผู้คนที่เป็น "ประชากรโลก" เพิ่มขึ้นตลอดเวลา

ในบริบทเช่นนี้ สื่อมวลชนข้ามชาติได้พุ่งเข้าสู่อีกยุคหนึ่ง ซึ่งมีแนวโน้มใหม่ ๆ ปรากฏออกมาให้เห็นแล้วอย่างน้อยสามด้าน :

หนึ่ง ดังที่ผมเคยตั้งข้อสังเกตไว้แล้วว่า ย้อนหลังไปตอนปลาย ๆ ทศวรรษที่ 1960 การถ่อยทอดโทรทัศน์ข้ามประเทศผ่านดาวเทียมไปถึงผู้รับโดยตรงเป็นสิ่งต้องห้ามในการเมืองโลก (**มติชนรายวัน,** วันที่ 4 กันยายน 2532) ทว่าตกถึงทศวรรษที่ 1980 การกระทำเช่นนี้กลับไม่มีแรงต่อต้านเท่าไรนัก การขยายตัวอย่างรวดเร็วของ Cable News Network (CNN) ได้ก่อให้เกิดความตื่นตัวไปทั่วทวีปยุโรป (**ผู้จัดการรายวัน,** วันที่ 20-21 กรกฎาคม พ.ศ.2534)

ครั้น CNN แสดงบทบาทในทางการโฆษณาชวนเชื่อในช่วงสงครามอ่าวเปอร์เซีย ตลอดทั้งการนำนายทหารเข้ามาในขบวนการผลิตข่าว (**ผู้จัดการรายวัน,** วันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2535) ถึงแม้ผู้สังเกตการณ์อเมริกันบางคนจะตื่นตระหนกกับ "ความตายของข่าวโทรทัศน์" (**ผู้จัดการรายวัน,** วันที่ 9 มีนาคม พ.ศ.2535) British Broadcasting Corporation (BBC) กลับอดรนทนไม่ไหวจนต้องหันไปปรับระบบงานโทรทัศน์ข้ามชาติของตนเข้ารับมือขนานใหญ่ (**ผู้จัดการรายวัน,** วันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ.2534)

สอง แทนที่จะมีพื้นฐานอยู่ที่ทุนชาติใดชาติหนึ่งดังที่เป็นมาในอดีต การผสมผสานทุนระหว่างชาติกลายเป็นแนวโน้มใหม่ ด้วยประการฉะนี้ การที่คนออสเตรเลียผู้เปลี่ยนสัญชาติเป็นชาวอเมริกันอย่างนายรูเปิร์ต เมอร์ด๊อค จะซื้อหุ้น Bangkok Post ขายหุ้น South China Morning Post หรือซื้อหุ้น Star TV และมีแผนงานที่จะขยายเครือข่ายข่าวโทรทัศน์ผ่านดาวเทียมที่กินเนื้อที่ได้ทั่วโลก จึงไม่ใช่เรื่องแปลกอีกต่อไป

ในบริบทคล้าย ๆ กัน การที่นายทุนญี่ปุ่นไปลงทุนขนาดใหญ่ในฮอลลีวูด จึงบังเกิดขึ้นได้ (**ผู้จัดการรายวัน,** วันที่ 23 ธันวาคม 2534) ผลลัพธ์ส่วนหนึ่งก็คือฐานภาพของคนญี่ปุ่นในภาพยนตร์ที่ปั่นออกมาจากเงินทุนญี่ปุ่น ด้วยฝีมือของผู้กำกับชาวออสเตรเลีย โดยมีพระเอกเป็นอเมริกัน และนางเอกเป็นญี่ปุ่นแบบ "Mr.Baseball" ได้เปลี่ยนไปอย่างหน้ามือเป็นหลังมือ(**ผู้จัดการรายวัน,** วันที่ 11 มีนาคม พ.ศ.2536)

สาม หากกรณี CNN ในสงครามอ่าวเปอร์เซีย และMr.Baseball เป็นการโฆษณาชวนเชื่อ แนวโน้มทั่วไปอีกระดับหนึ่งของสิ่งที่ผมเรียกว่า "สื่อมวลชนโลก" คือการเป็นตัวแทนทางอุดมการณ์ของระบบโลก อันทรงอานุภาพเพียงพอที่จะเบี่ยงเบนการรัฐประหารในสหภาพโซเวียตเมื่อพ.ศ.2534 ดังที่ผมเคยสรุปว่า "ปฏิบัติการของสื่อมวลชนโลกก็คือการเผยแพร่ ดำรงรักษาและขยายอิทธิพลของความเชื่อ (ตามอุดมการณ์โลกนิยม) ให้กินเนื้อที่กว้างและลึกยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ด้วยประการฉะนี้ สื่อมวลชนโลกจึงจะปะทะกับอำนาจต่าง ๆ ภายในสังคมโลกในทางใดทางหนึ่งเสมอ สุดแต่ว่ากลุ่มอำนาจนั้น ๆ จะมีผลประโยชน์ตั้งอยู่ที่การปิดหรือการเปิดสังคมของตนในส่วนที่สัมพันธ์กับระบบโลก" (**ผู้จัดการรายวัน,** วันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ.2534)

พูดอย่างสั้น ๆ ในระยะเวลาเพียงไม่นาน ระบบการครอบงำระหว่างประเทศได้เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว แบบที่ผมได้สาธยายเอาไว้แล้วว่า "หากจักรวรรดินิยมแห่งศตวรรษที่สิบเก้ามีเรือปืนเป็นอาวุธ และศตวรรษที่ยี่สิบยิดระเบิดนิวเคลียร์เป็นหลัก ในศตวรรษที่ยี่สิบเอ็ดตัวแปรสำคัญคือดาวเทียมรากฐานของระบบจักรวรรดินิยมใหม่อย่างใหม่ ที่จะก้าวข้ามยุคแห่งการข่มขู่ทางกายภาพ เข้าสู่สมัยแห่งการครองงำจิตสำนึกมากยิ่งขึ้น" (**ผู้จัดการรายวัน,** วันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ.2534)

เหนือจากพลวัตของการสื่อสารข้ามประเทศแล้ว สังคมไทยดูจะต้องเรียนรู้อะไรใหม่ ๆ อีกมาก บางทีการเรียนรู้นี้จะเริ่มต้นได้ก็ต่อเมื่อเราพร้อมที่จะลืม (unlearning) บางอย่างที่เราคุ้นเคยก็ได้ เพราะในโลกที่กำลังก่อรูปขึ้น เวทีแห่งการเผชิญหน้าและการกระทำทางสังคมไม่ได้มีขอบเขตง่าย ๆ จำกัดอยู่เพียงภายในประเทศ ระหว่างประเทศ หรือแม้กระทั่งระหว่างค่ายแบบแต่ก่อนอีกต่อไป ทว่ากลับยืดและหดได้อย่างน่าอัศจรรย์ใจ

ความหวังก็คือนักศึกษาที่ผมได้พบในที่ไหน ๆ ก็ล้วนถามถึง "โลกานุวัตร" แบบไม่ยอมถอย

ฐานันดรที่สี่ จากระบบโลกถึงรัฐไทย หน้า 103-108

ภาคที่ สาม โฉมหน้าโลกทุนนิยม

ไตรอภิรัฐพิภพ

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์

สังคมเศรษฐกิจโลกกำลังแบ่งซอยเป็นเขตเศรษฐกิจภูมิภาคจำนวนหลายต่อหลายเขต โดยที่ในขณะเดียวกันก็มีกระบวนการก่อตัวของเขตเศรษฐกิจขนาดใหญ่ทั้งนี้มีความเป็นไปได้อย่างสูงที่โลกจะมีเขตเศรษฐกิจขนาดใหญ่ 3 เขต หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ โลกกำลังพัฒนาไปสู่การเป็นไตรอภิรัฐพิภพ (Tripolarity)

เขตเศรษฐกิจขนาดใหญ่ 3 เขต ประกอบด้วยเขตเศรษฐกิจยุโรป เขตเศรษฐกิจอเมริกา และเขตเศรษฐกิจอาเซียนแปซิฟิก ในบรรดาเขตเศรษฐกิจขนาดใหญ่ทั้งสามนี้ เขตเศรษฐกิจยุโรปปรากฏเป็นรูปเป็นร่างมากที่สุดในขณะที่เขตเศรษฐกิจอาเซียนแปซิฟิกมีแต่เงาที่ไม่มีร่าง

เขตเศรษฐกิจยุโรป (European Economic Area = EEA) ปรากฏเป็นรูปเป็นร่างในเดือนพฤษภาคม 2535 เมื่อมีการรวมประชาคมยุโรป (European Community) เข้ากับเขตการค้าเสรียุโรป (European Free Trade Area = EFTA)

ประชาคมเศรษฐกิจยุโรป (European Economic Community = EEC) ก่อตั้งขึ้นในปี 2500 โดยที่ก่อนหน้านั้นมีการจัดตั้งประชาคมถ่านหินและเหล็กกล้ายุโรป (European Coal and Steel Community) และประชาคมพลังงานปรมาณูยุโรป (European Atomic Energy Community = EURATOM) ต่อมาในปี 2510 องค์กรทั้งสามนี้รวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยเรียกชื่อว่า ประชาคมยุโรป (European Community = EC) ภายหลังมีการจัดตั้งศาลยุติธรรมยุโรป (European Court of Justice) และรัฐสภายุโรป (European Parliament) ประชาคมยุโรปไม่เพียงแต่จะมีการผนึกทางเศรษฐกิจเท่านั้น หากยังมีการผนึกทางการเมืองและสังคมอีกด้วย ด้วยเหตุดังนี้ประชาคมยุโรป จึงพัฒนามาเป็นสหภาพยุโรป (European Union) ในเดือนธันวาคม 2536

ส่วนเขตการค้าเสรียุโรป (EFTA) นั้นถือกำเนิดขึ้นในปี 2503 หลังจากที่มีการจัดตั้งประชาคมเศรษฐกิจยุโรป (EEC) สมาชิกดั้งเดิมประกอบด้วยออสเตรีย นอร์เวย์ สวีเดน สวิตเซอร์แลนด์ โปรตุเกส เดนมาร์ก และสหราชอาณาจักร ต่อมาไอซ์แลนด์และฟินแลนด์เข้าร่วมเป็นสมาชิก โดยที่เดนมาร์ก สหราชอาณาจักรและโปรตุเกสถอนตัวไปเป็นสมาชิกประชาคมยุโรป เขตการค้าเสรียุโรปปล่อยให้มีการค้าสินค้าบัตถอุตสาหกรรมภายในเขตโดยไม่เก็บภาษีศุลกากร มิได้กำหนดอัตราอากรขาเข้าร่วมกันสำหรับสินค้าที่นำเข้าจากนอกเขต ขณะเดียวกัน เขตการค้า

เสรียุโรปก็ทำข้อตกลงการค้าเสรีหลายต่อหลายเรื่องกับประชาคมยุโรป จนกระทั่งรวมตัวกันเป็นเขตเศรษฐกิจยุโรปในที่สุดโดยที่สวิตเซอร์แลนด์ และลิกุเตนสไตน์ มิได้เข้าร่วมด้วย

ในช่วงเวลา 10 ปีข้างหน้านี้ยุโรปจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวง ในด้านหนึ่งสหภาพยุโรปจะมีการผนึกตัวทางการเมืองในอีกด้านหนึ่งเขตการค้าเสรียุโรปจะหล่อหลอมเข้ากับสหภาพยุโรปในทางเศรษฐกิจ โดยที่จะมีการหล่อหลอมทางการเมืองในภายหลัง นอกจากนี้ ยังมีความเป็นไปได้อย่างสูงที่ยุโรปตะวันออกบางประเทศ ดังเช่นโปแลนด์ ฮังการี และรูมาเนีย จะเข้าร่วมเขตเศรษฐกิจยุโรป ดังนั้น เขตเศรษฐกิจยุโรปจึงอยู่ในกระบวนการพัฒนาเป็นอภิมหารัฐทางเศรษฐกิจ

การจัดตั้งเขตการค้าเสรีอเมริกาเหนือ (North America Free Trade Area = NAFTA) ในปี 2533 ด้วยการรวมตัวระหว่างสหรัฐอเมริกา แคนาดาและเม็กซิโก นับเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการพัฒนาไปสู่เขตเศรษฐกิจอเมริกาในภายหลัง ทั้งนี้มีความเป็นไปได้อย่างสูงที่เขตการค้าเสรีอเมริกาเหนือ จะขยายตัวไปสู่ละตินอเมริกาและอเมริกาใต้

ในขณะที่เศรษฐกิจยุโรปและเขตเศรษฐกิจอเมริกากำลังปรากฏเป็นรูปเป็นร่าง เขตเศรษฐกิจอาเซียแปซิฟิกยังเป็นเพียงเงาที่ไม่มีร่าง เขตการค้าเสรีอาเซียน (AFTA) ไม่อยู่ในฐานะที่จะเติบโตเป็นเขตเศรษฐกิจอาเซียแปซิฟิกได้เพราะแม้แต่การผนึกเป็นกลุ่มก็ยังเป็นไปได้ด้วยความยากลำบาก เนื่องจากโครงสร้างการผลิตของประเทศต่าง ๆ ในอาเซียนคล้ายคลึงกัน เขตความร่วมมือทางเศรษฐกิจแห่งอาเซียแปซิฟิก (Asia Pacific Economic Cooperation = APEC) อยู่ในฐานะที่จะพัฒนาเป็นเขตเศรษฐกิจอาเซียแปซิฟิกได้ แต่การรวมตัวยังเป็นไปอย่างหลวม ๆ เนื่องจากเป้าประสงค์ในการรวมตัวแตกต่างกันออสเตรเลียซึ่งเป็นผู้ริเริ่มจัดตั้ง APEC ต้องการใช้ APEC เป็นเครื่องมือในการคานอำนาจของสหรัฐอเมริกาในอาเซียแปซิฟิก และเป็นกลไกในการส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศของออสเตรเลีย ด้วยเหตุนี้เอง ออสเตรเลียจึงพยายามกันสหรัฐอเมริกาออกไปจาก APEC ตั้งแต่ต้น ส่วนสหรัฐฯ ซึ่งประสบความสำเร็จในการแทรกตัวเข้าสู่ APEC ต้องการใช้ APEC เป็นเครื่องมือในการต่อรองผลประโยชน์กับญี่ปุ่น พร้อมทั้งผลักดันให้ APEC เป็นเขตการค้าเสรี แต่ญี่ปุ่นซึ่งมีฐานเศรษฐกิจในอาเซียแปซิฟิกอยู่แล้ว ไม่ต้องการให้ APEC เป็นเขตการค้าเสรี เพราะจะมีผลในการเปิดตลาดให้สหรัฐฯ เข้ามาแย่งชิงผลประโยชน์ในอาณาจักรของญี่ปุ่นเอง

นโยบายของกลุ่มประเทศอาเซียนมีความสำคัญต่อการพัฒนา APEC แต่ภาคีอาเซียนก็มีนโยบายในเรื่องนี้แตกต่างกัน โดยที่มาเลเซียแสดงความไม่ยินดียินร้ายกับการรวมกลุ่ม APEC ส่วนประเทศอื่น ๆ ก็แสดงความไม่แน่ใจว่า การผลักดันให้ APEC เป็นเขตการค้าเสรีโดยที่มีญี่ปุ่นและสหรัฐฯ ร่วมอยู่ด้วย จะเป็นประโยชน์ต่อตน

ในขณะที่สหรัฐอเมริกาและสหภาพยุโรปพยายามรักษาตำแหน่งสัมพันธ์ของตนในสังคมเศรษฐกิจโลก ด้วยการขยายเขตเศรษฐกิจภูมิภาค แต่อาเซียแปซิฟิกยังไม่สามารถก่อตั้งเขตเศรษฐกิจของตนได้ ในสภาพการณ์เช่นนี้ทั้งสหรัฐอเมริกาและสหภาพยุโรปไม่เพียงแต่จะรักษาระยะห่างจากญี่ปุ่นและกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมใหม่ในเอเชีย(Asian NICs) เท่านั้น หากยังสามารถวิ่งหนีห่างไกลออกไปอีกได้ด้วย ทั้ง ๆ ที่อาเซียแปซิฟิกเป็นภูมิภาคที่มีศักยภาพในการจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจมากกว่าภูมิภาคอื่นใด แรงกดดันจากกระบวนการวิ่งไล่กวดทางเศรษฐกิจในสังคมโลก (catching-up process) จะทำให้อาเซียแปซิฟิกรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจเพื่อสร้างอำนาจต่อรองกับเขตเศรษฐกิจยุโรปและเขตเศรษฐกิจอเมริกาในอนาคต

แต่ขอบเขตเศรษฐกิจอาเซียแปซิฟิกจะก่อเกิดขึ้นได้อย่างไร? คำตอบคำถามข้อนี้มิอาจหลีกเลี่ยงการคาดเดาได้

การจัดตั้งเขตเศรษฐกิจอาเซียแปซิฟิกจากกลุ่ม APEC เป็นเรื่องยากยิ่ง ความเป็นไปได้ที่มีมากกว่าน่าจะเป็นการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศในอาเซียแปซิฟิกที่มีพื้นฐานวัฒนธรรมคล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศที่ถูกครอบงำโดย "ระบบทุนนิยมจีน" ซึ่งครอบคลุมไม่เฉพาะแต่สาธารณรัฐประชาชนจีนและไต้หวัน หากยังรวมถึงประเทศที่กลุ่มทุนจีนโพ้นทะเลเข้าไปมีอิทธิพล ดังเช่น สิงคโปร์ ฟิลิปปินส์ และไทย แม้แต่มาเลเซีย อินโดนีเซีย และเวียดนามก็มิใช่ข้อยกเว้น ในชั้นแรกแม้จะยังไม่มีการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจอาเซียแปซิฟิก แต่การขยายเครือข่ายความสัมพันธ์ในการลงทุนในสาธารณรัฐประชาชนจีนและเวียดนาม จะมีผลอย่างสำคัญต่อการเติบโตของ "ระบบทุนนิยมจีน" เครือข่ายความสัมพันธ์การลงทุนระหว่างประเทศดังกล่าวนี้ ย่อมมีผลในการขยายเครือข่ายการค้าระหว่างประเทศด้วย ในขณะที่มีการเติบโตของ "ระบบทุนนิยมจีน" ญี่ปุ่นได้เข้ามาสู่เครือข่ายความสัมพันธ์นี้ด้วย การผนึกเข้าด้วยกันระหว่าง "ระบบทุนนิยมจีน" กับ "ระบบทุนนิยมญี่ปุ่น" จะก่อให้เกิด "ระบบทุนนิยมตะเกียบ" (chopsticks capitalism) อันเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศที่มีวัฒนธรรมการใช้ตะเกียบ ภายใต้ข้อคาดคะเนดังกล่าวนี้ ประเทศที่จะเข้าร่วมเขตเศรษฐกิจอาเซียแปซิฟิกจะประกอบด้วย ญี่ปุ่น สาธารณรัฐประชาชนจีน เวียดนาม กลุ่มประเทศอาเซียน และกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมใหม่ในเอเชีย

หากเขตเศรษฐกิจอาเซียแปซิฟิกเกิดจากการรวมกลุ่มของประเทศที่มีวัฒนธรรมการใช้ตะเกียบ การรวมกลุ่มจะเกิดขึ้นได้จักต้องมีผู้นำ คำถามต่อไปก็คือ ใครจะเป็นผู้นำในการรวมกลุ่มนี้ สาธารณรัฐประชาชนจีนหรือญี่ปุ่น

ญี่ปุ่นอยู่ในฐานะที่จะเป็นผู้นำได้ดีกว่าสาธารณรัฐประชาชนจีนเพราะญี่ปุ่นเหนือกว่าสาธารณรัฐประชาชนจีนทั้งในด้านพลานุภาพทางเศรษฐกิจและเสถียรภาพทางการเมือง ความเป็นไป

ได้ที่จะมีปัญหาการสืบทอดอำนาจภายหลังมรณกรรมของเติ้งเสี่ยวผิง สงครามระหว่างชาติพันธ์อันเกิดจากปัญหาของชนกลุ่มน้อย และความขัดแย้งอันเกิดจากการเติบโตของขบวนการประชาธิปไตย ทำให้สาธารณรัฐประชาชนจีนอาจไม่อยู่ในฐานะผู้นำการรวมกลุ่มได้ อย่างไรก็ตาม แม้ญี่ปุ่นจะพยายามถีบตัวเองขึ้นมาเป็นผู้นำอาเซียแปซิฟิกก็ยังมีปัญหาอีกว่า ประเทศอื่น ๆ จะยอมรับความเป็นผู้นำของญี่ปุ่นหรือไม่ ปัจจัยเดียวที่จะจุดประกายการรวมเศรษฐกิจอาเซียแปซิฟิกก็คือ การที่เขตเศรษฐกิจยุโรป และเขตเศรษฐกิจอเมริกากลายเป็นป้อมปราการที่สกัดสินค้าเข้าจากนอกเขตอย่างเข้มงวดและรุนแรง ถึงตอนนั้น อานิสงส์ของการรวมกลุ่มจะเป็นเรื่องเห็นได้ชัด

โลกกำลังแบ่งเป็น 3 ก๊กใหญ่ ๆ คำถามปฐมฐานที่พึงหาคำตอบต่อไปก็คือ โลกที่มี 3 ก๊กนี้จะอุดมด้วยสานติสุข หรืออุดมด้วยความขัดแย้ง

ผู้จัดการรายวัน : วันที่ 13 พฤษภาคม 2537

พหุอภิรัฐพิภพ

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์

ในขณะที่โลกมีแนวโน้มที่จะแบ่งซอยเป็นเขตเศรษฐกิจขนาดใหญ่ (super blocs) อย่างน้อย 3 เขต อันประกอบด้วยเขตเศรษฐกิจยุโรป เขตเศรษฐกิจอเมริกา และเขตเศรษฐกิจอาเซียแปซิฟิก จนกลายเป็น*ไตรอภิรัฐพิภพ* (tripolarity) ในทางเศรษฐกิจ แต่ในทางการเมืองโลกมีแนวโน้มที่จะเป็น *พหุอภิรัฐพิภพ* (multi-polarity)

เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองยุติลง โลกถูกจัดระเบียบเป็น*ทวิอภิรัฐพิภพ* (bipolarity) กล่าวคือ จำแนกออกเป็นสองขั้วระหว่างขั้วเสรีประชาธิปไตยกับขั้วคอมมิวนิสต์ แม้สงคราม 'ร้อน' จะยุติลงแล้ว แต่สิ่งที่มาแทนที่กลับเป็นสงครามเย็นซึ่งมีอาการรุนแรงเป็นระลอก ๆ โดยที่มี 'สงครามร้อน' เกิดขึ้นในบางภูมิภาคเป็นครั้งคราวเพื่อทดสอบพลานุภาพทางทหารของอภิมหาอำนาจทั้งสองขั้ว การทำ 'สงครามตัวแทน' ปรากฏตลอดช่วงเวลา 30 ปี หลังสงครามโลกครั้งที่สอง

ทวิอภิรัฐพิภพค่อย ๆ สลายไปภายหลังการพังทลายกำแพงเบอร์ลินและการล่มสลายของอาณาจักรโซเวียตนับตั้งแต่ปี 2532 เป็นต้นมา นักรัฐศาสตร์อเมริกันจำนวนไม่น้อยเสนอบทวิเคราะห์ว่าโลกกำลังแปรสภาพเป็น *เอกอภิรัฐพิภพ* (uni-polarity) กล่าวคือ เป็นโลกที่มีขั้วเดียว โดยที่มีอภิมหาอำนาจเพียงประเทศเดียว และสหรัฐอเมริกาเป็นอภิมหาอำนาจดังกล่าวนั้น ยิ่งสหรัฐฯ แสดงตนเป็นผู้นำอันโดดเด่นในสงครามอ่าวเปอร์เซียด้วยแล้ว นักวิชาการอเมริกันบางคนถึงกับตีขลุมว่า บัดนี้สหรัฐฯ หวนกลับมาเป็น 'จ้าวโลก' อีกครั้งหนึ่ง ความเห็นทำนองนี้ปรากฏอย่างเด่นชัดในวารสาร FOREIGN AFFAIRS

โลกเคยมีอภิมหาอำนาจที่ทำหน้าที่ 'จ้าวโลก' มาแล้วแต่ 'จ้าวโลก' ในความหมายที่เคร่งครัดหามีไม่ เพราะไม่เคยมีอภิมหาอำนาจประเทศหนึ่งประเทศใดเพียงประเทศเดียวที่ทำหน้าที่ 'โลกบาล' ดูแลศานติสุขครอบคลุมทั้งโลกได้ บทวิเคราะห์ที่ตรงต่อความเป็นจริงมากกว่า ก็คือการมองโลกเป็นส่วน ๆ โลกประกอบด้วย 'ระบบโลก' (world-systems) หลาย 'ระบบโลก' แต่ละระบบล้วนมีผู้นำอันเด่นชัด โดยที่ระบบโลกแต่ละระบบหามีอาณาบริเวณอันเท่าเทียมกันไม่ ในแต่ละยุคแต่ละสมัยจะมีระบบโลกบางระบบที่ครอบคลุมอาณาบริเวณ และทรงอิทธิพลทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจเหนือระบบโลกอื่น ๆ

ภายหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งแรกในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ระบบโลกที่มีอังกฤษเป็นผู้นำเปล่งประกายอิทธิพลเหนือระบบโลกอื่นใด ระบบโลกที่อังกฤษเป็นผู้สถาปนาและธำรงไว้ซึ่งศานติสุขนี้มีชื่อเรียกในภาษาละตินว่า Pax Britannica ซึ่งสืบต่อด้วย Pax Americana

เมื่อสหรัฐฯ ถีบตัวขึ้นเป็นผู้นำแทนอังกฤษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ตลอดยุคสงครามเย็นระหว่างปี 2488-2532 โลกประกอบด้วยระบบโลกที่มีพลานุภาพไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน 2 ระบบ อันได้แก่ ระบบโลกภายใต้ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และระบบโลกภายใต้ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม

ระบบโลกภายใต้ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมเริ่มไร้เอกภาพเมื่อเกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างสาธารณรัฐประชาชนจีนกับสหภาพโซเวียตในปลายทศวรรษ 2490 และเริ่มสั่นคลอนเมื่อสาธารณรัฐประชาชนจีนละทิ้งแนวทางสังคมนิยม โดยประกาศใช้นโยบาย 'สี่ทันสมัย' ตามแนวทางทุนนิยมในปี 2521 ยิ่งเมื่อเยอรมนีตะวันออกผนึกเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับเยอรมนีตะวันตก ประกอบกับสหภาพโซเวียตหันเข้าสู่ระบบตลาดด้วยแล้ว ระบบโลกภายใต้ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมนับตั้งแต่ปี 2532 เป็นต้นมาก็หดตัวไปเป็นอันมาก

ในขณะที่ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมขยายตัวอย่างรวดเร็ว และปกคลุมโลกกว้างขวางขึ้น ระบบโลกในส่วนนี้กลับไร้ 'จ้าวโลก' นับตั้งแต่ปี 2514 เป็นต้นมา เมื่อสหรัฐฯ ไม่สามารถทำหน้าที่จัดระเบียบและดูแลระเบียบเศรษฐกิจระหว่างประเทศ จนเป็นเหตุให้ระบบเบรตตันวูดส์ (Bretton Woods System) ซึ่งเป็นระเบียบการเงินระหว่างประเทศต้องล่มสลาย

ในปัจจุบัน การธำรงสถานะความเป็น 'จ้าวโลก' เป็นเรื่องยากยิ่ง ความเป็นจ้าวโลกมิได้มาจากการครอบครองอาวุธนิวเคลียร์เพียงอย่างเดียว ดังเช่นที่เป็นอยู่ในยุคสงครามเย็น พลานุภาพและศักยภาพทางเศรษฐกิจกลับกลายเป็นตัวแปรสำคัญ ทั้งนี้น่าสังเกตว่าบรรดาประเทศอภิมหาอำนาจล้วนแล้วแต่มีปัญหาเศรษฐกิจในขั้นรากฐานและอยู่ในช่วงของการปรับโครงสร้างการผลิต รวมตลอดจนการปรับตำแหน่งสัมพัทธ์ในสังคมโลกด้วยการขยายเขตเศรษฐกิจ ความอ่อนแอทางเศรษฐกิจทำให้ไม่มีประเทศอภิมหาอำนาจใดขึ้นมาเป็น 'จ้าวโลก' ได้นอกจากนี้บรรดาประเทศอภิมหาอำนาจต่างมีความขัดแย้งในผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ จนถึงขั้นเกิดข้อพิพาทอยู่เนือง ๆ การที่ประเทศต่าง ๆ จะยอมรับประเทศอภิมหาอำนาจประเทศหนึ่งประเทศใดเป็นจ้าวโลกจึงเป็นไปได้ยากยิ่งเพราะภาพลักษณ์ของจ้าวโลกก็คือการเป็นผู้ให้ โดยต้องไม่เข้าไปแย่งชิงผลประโยชน์กับประเทศอื่น ในปัจจุบันไม่มีประเทศอภิมหาอำนาจใดที่มีภาพลักษณ์เช่นนี้

สังคมโลกเติบใหญ่และซับซ้อนเกินกว่าที่จะมีประเทศใดเป็นจ้าวโลกได้ ส่วนสำคัญเป็นเพราะการเป็นจ้าวโลกมีต้นทุนที่ต้องเสีย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จ้าวโลกต้องแบกรับภาระต้นทุนการผลิต*สินค้าสาธารณะระหว่างประเทศ* (international public goods) หากมิใช่การรับภาระทั้งหมดก็ต้องรับภาระส่วนสำคัญ สินค้าสาธารณะระหว่างประเทศที่สำคัญ ได้แก่ สันติภาพเสถียรภาพทางการเมืองระหว่างประเทศ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรโลกการจัดระเบียบการสัญจรในอวกาศ ฯลฯ

ในยุค Pax Britannica และ Pax Americana จ้าวโลกเป็นผู้รับภาระต้นทุนการผลิตสินค้าสาธารณะระหว่างประเทศในสัดส่วนสำคัญ ในปัจจุบันประเทศอภิมหาอำนาจต่างลังเลที่จะรับภาระดังกล่าวนี้ต่อไป ส่วนหนึ่งเป็นเพราะความอ่อนแอทางเศรษฐกิจ อีกส่วนหนึ่งเป็นเพราะต้นทุนการผลิตสินค้าสาธารณะระหว่างประเทศถีบตัวสูงขึ้นมาก

ด้วยเหตุผลดังที่กล่าวข้างต้นนี้ ระบบโลกที่มีประเทศหนึ่งประเทศใดเป็นจ้าวโลกแต่เพียงประเทศเดียวจะไม่หวนกลับมาอีก นั่นย่อมหมายความว่า การที่โลกจะพัฒนาไปสู่*เอกอภิรัฐพิภพ* นั้นเป็นเรื่องที่เกือบเป็นไปไม่ได้เลย

แม้ว่าโลกจะแปรสภาพเป็น*ไตรอภิรัฐพิภพ* ในทางเศรษฐกิจ กล่าวคือประกอบด้วยเขตเศรษฐกิจขนาดใหญ่ 3 เขต แต่เขตเศรษฐกิจแต่ละเขตมิได้มีฐานะเป็นเอกรัฐ (unitary state) เพราะยังมิได้มีการผนึกตัวทางการเมือง แม้แต่สหภาพยุโรปก็ยังมิได้มีลักษณะเป็นเอกรัฐ เพราะภาคีสมาชิกแต่ละประเทศยังไม่ยินยอมที่จะสละอธิปไตยของตนเอง ดังนั้น ไตรอภิรัฐพิภพทางเศรษฐกิจจึงมิได้มีความหมายเท่ากับไตรอภิรัฐพิภพทางการเมือง เพราะเขตเศรษฐกิจแต่ละเขตเกิดจากการผนึกตัวทางเศรษฐกิจเท่านั้น หาได้มีการผนึกทางการเมืองการปกครองไม่ ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้เอง โลกจึงกำลังดำเนินอยู่บนเส้นทางของการเป็น*ไตรอภิรัฐพิภพ*เศรษฐกิจ ควบคู่กับการเป็น*พหุอภิรัฐพิภพ* ทางการเมือง

การเมืองในโลกแตกกระจายเป็นหลายขั้ว ในกลุ่มประเทศทุนนิยมดั้งเดิม ไม่แต่สหรัฐฯเท่านั้นที่เป็นอภิมหาอำนาจหากยังมีเยอรมนี ญี่ปุ่น อังกฤษ และฝรั่งเศสด้วย ในกลุ่มประเทศสังคมนิยมดั้งเดิม รัสเซียและสาธารณรัฐประชาชนจีนยังคงทรงอิทธิพลทางการเมืองระหว่างประเทศ ด้วยเหตุผลดังนี้ สังคมการเมืองโลกจึงแปรสภาพจาก *ทวิอภิรัฐพิภพ* (bi-polarity) มาสู่ *พหุอภิรัฐพิภพ* (multi-polarity)

การที่โลกมีอภิมหาอำนาจหลายประเทศเช่นนี้อาจมีผลในข้อที่ไม่มีผู้นำในการจัดและรักษาระเบียบการเมืองระหว่างประเทศ การผลิตสินค้าสาธารณะระหว่างประเทศจะมีน้อยกว่าระดับที่ก่อให้เกิดสวัสดิการสูงสุดแก่สังคมโลก (global optimal level) เนื่องเพราะประเทศอภิมหาอำนาจต่างเกี่ยวกันรับภาระต้นทุนการผลิตสินค้าสาธารณะเหล่านั้น ทุกประเทศจะมีพฤติกรรมประหนึ่ง ผู้โดยสารที่ชอบตีตั๋วฟรี (free rider) เพราะตระหนักแก่ใจดีว่า หากมีประเทศหนึ่งประเทศใดรับภาระการผลิตสินค้าสาธารณะระหว่างประเทศ ประโยชน์มิได้ตกแก่ประเทศผู้รับภาระเท่านั้น ประเทศอื่น ๆ ร่วมรับประโยชน์ด้วย

ความลังเลใจของสหรัฐอเมริกาและประเทศมหาอำนาจอื่น ๆ ในการเข้าไปมีบทบาทเพื่อยุติสงครามบอสเนียก็ดี หรือสงครามในรวันดาก็ดี รวมตลอดจนการที่นานาประเทศค้างชำระค่าสมาชิกแก่องค์การสหประชาชาติก็ดี ล้วนแล้วแต่เป็นประจักษ์พยานอันดียิ่งว่าในพหุอภิรัฐพิภพ

นานาประเทศมีแนวโน้มที่จะเป็น 'ผู้โดยสารที่ไม่ยอมเสียค่าโดยสาร' และสินค้าสาธารณะระหว่างประเทศจะมีน้อยกว่าระดับอันเหมาะสม สภาวการณ์ดังกล่าวนี้จะไม่เกื้อกูลต่อการสถาปนาศานติสุขในโลกและอาจเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างอันนำมาสู่สภาพ '*นวโลกาจลาจล*' (new world disorder)

ผู้จัดการรายวัน วันที่ 17 มิถุนายน 2537 หน้า 10

โลกทุนนิยม ยุคหลังสิ้นสุดสงครามเย็น

สุวินัย ภรณ์วลัย

" Whether we know it or not, most of us are already engaged in either resisting - or creating - the new civilization"

Alvin Toffler, The Third Wave

ปัจจุบัน เศรษฐกิจทุนนิยมของประเทศไทยกำลังก้าวเข้าสู่สภาพแวดล้อมทางสากลที่ไม่เคยประสบเห็นมาก่อน นับตั้งแต่ประวัติศาสตร์โลกได้สิ้นสุดยุค "โครงสร้างสงครามเย็น" พร้อม ๆ กับการล่มสลายของสหภาพโซเวียตและค่ายคอมมิวนิสต์ในยุโรปตะวันออก นับตั้งแต่ปี 1989 เป็นต้นมา

ไม่เพียงแต่ "โลกคอมมิวนิสต์" เท่านั้นที่ได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว ตลอดช่วงทศวรรษที่ 1990 นี้ หรือก่อนที่มนุษยชาติจะก้าวเข้าสู่ศตวรรษใหม่ที่ 21 นี้ "โลกทุนนิยม" ก็คงจะเปลี่ยนแปลงตัวเองไปอีกเป็นอย่างมากเช่นกัน

ผมมีความเห็นว่า ในขณะนี้ระบบทุนนิยมโลกกำลังย่างเข้าสู่ "มิติใหม่" ซึ่งผมยังไม่รู้ว่าจะตั้งชื่ออย่างไรดี นอกจากจะขอเรียกอย่างง่าย ๆ ไปก่อนว่าเป็น

"ยุคของการแข่งขันกันเองระหว่างระบบทุนนิยมด้วยกัน"

จนถึงขณะนี้ผมก็ยังมีความเชื่ออยู่ว่า มิใช่แต่สหภาพโซเวียตเท่านั้นที่เป็นผู้แพ้หรือผู้ล้มละลายทางการเมือง เศรษฐกิจ และอุดมการณ์ สหรัฐอเมริกาผู้เป็นคู่ปรับสำคัญของสหภาพโซเวียตในโครงสร้างสงครามเย็น ก็น่าจะถูกจัดให้เป็น "ผู้แพ้" ด้วยเช่นกัน

โดยเฉพาะความพ่ายแพ้ทางเศรษฐกิจให้แก่ประเทศญี่ปุ่นและเยอรมนี

ตลอดช่วงสงครามเย็น สหรัฐฯได้ทุ่มเททรัพยากรส่วนใหญ่ของประเทศไปทางด้านการทหาร และการเป็นตำรวจโลก เพื่อเผชิญหน้ากับโซเวียต จึงปล่อยให้ญี่ปุ่นกับเยอรมนีตะวันตกสามารถสะสมแสนยานุภาพทางเศรษฐกิจ จนไล่ทันหรือแซงหน้าตนเองไปได้ในอุตสาหกรรมยุทธศาสตร์อย่างรถยนต์ อิเล็กทรอนิกส์ ฯลฯ

ในปัจจุบัน เราก็ยิ่งแลเห็นภาพได้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่า แท้ที่จริงแล้วความขัดแย้งหลักในโลกปัจจุบันนี้ก็คือ ความขัดแย้งระหว่างระบบทุนนิยมด้วยกันเอง และเราเริ่มเห็นชัดขึ้นแล้วว่าใน "ระบบทุนนิยม" เอง ก็ยังมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป โดยในที่นี้ผมจะขอเรียกง่าย ๆ เพื่อสะดวกแก่ความเข้าใจว่า ระบบทุนนิยมในขณะนี้สามารถจำแนกประเภทได้ออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ "ระบบทุนนิยมแบบปัจเจกชน" (Individualistic Capitalism) หรือทุนนิยมแบบอเมริกา

จะเรียกกันหยาบ ๆ กับ "ระบบทุนนิยมลัทธิรวมหมู่" (Collective Capitalism) หรือทุนนิยมแบบญี่ปุ่น หรือแบบเยอรมนี โดยปัจจัยต่าง ๆ ที่ก่อตัวขึ้นมาเป็นลักษณะพิเศษของระบบทุนนิยมแต่ละประเภทนั้น ที่สำคัญได้แก่

1) ระบอบการเมือง โดยเฉพาะกระบวนการตัดสินนโยบายเศรษฐกิจ

2) ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับกลุ่มทุน

3) รูปแบบของความสัมพันธ์เครือข่าย (Network) ของกลุ่มธุรกิจ หรือองค์กรอุตสาหกรรม

4) ท่วงทำนองของการบริหารองค์การในสถาบันต่าง ๆ โดยเฉพาะสถาบันธุรกิจ

5) โครงสร้างสารสนเทศขององค์กรขนาดใหญ่

6) ระบบค่านิยมในการใช้ชีวิตและการทำงาน

7) จิตวิญญาณ (Ethos) หรือสำนึกแห่งความเป็นทุนนิยมขนานแท้

8) ระบบการศึกษาภายในองค์กรธุรกิจและระบบการศึกษาของรัฐ

9) คุณภาพและปริมาณของทรัพยากรมนุษย์

10) แรงดานที่ประชาสังคม (Civil Society) มีต่อรัฐ

11) ทัศนคติของประชาชนที่มีต่อโลกภายนอก

ฯลฯ

ปัจจัยต่าง ๆ ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรมเหล่านี้ ได้หล่อหลอมและรวมกันในการกำหนด "ความได้เปรียบในการแข่งขัน" (Competitive Advantage) ของประเทศหนึ่ง ๆ หรือของระบบทุนนิยมหนึ่ง ๆ ในการออกไปแข่งขันทางสากล

ปัจจุบัน ทุนนิยมไทยกำลังเผชิญกับปัญหาการสถาปนา "ความได้เปรียบในการแข่งขัน" อยู่ นอกเหนือไปจากปัญหาอื่น ๆ ที่กำลังรุมเร้าสังคมไทย ไม่ว่าจะเป็นปัญหาการขจัดวงจรอุบาทว์ของกลุ่มอำนาจนิยมให้หมดสิ้นไป ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ ปัญหาโรคเอดส์

ผมมีความเชื่อมั่นส่วนตัวว่า ระบบทุนนิยมแบบลัทธิรวมหมู่ อย่างของญี่ปุ่นนี้ เป็นระบบที่ประสิทธิภาพมากกว่า มีความโดดเด่นเหนือกว่าระบบทุนนิยมแบบลัทธิปัจเจกชนอย่างของสหรัฐฯ ไม่ว่าจะมองแง่มุมของทฤษฎีเกม (Game Theory) การสร้างแรงจูงใจในการทำงาน ประสิทธิผลระยะยาว ความเป็นธรรมทางโอกาสในการพัฒนาคน ฯลฯ เพราะฉะนั้นระบบนี้จึงสามารถช่วยนำพาทุนนิยมไทยให้แก้ไขปัญหา "ความได้เปรียบในการแข่งขัน" ได้

ภารกิจทางยุทธศาสตร์ของทุนนิยมไทยต่อจากนี้ไปก็คือการสร้าง "ระบบทุนนิยมแบบลัทธิรวมหมู่อย่างตะวันออก" ขึ้นมาเพื่อความอยู่รอดในโลกอนาคตข้างหน้า

หาใช่สิ่งใดอื่นไม่ ::

แล้วใช้ "การทำงานของระบบ" นี้แก้ไขปัญหาหลักต่าง ๆ ของสังคมไทยในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความยากจนในชนบท ปัญหาคุณภาพชีวิตของประชาชน ปัญหาการยกระดับทักษะและความสามารถทางเทคโนโลยีของคนงานช่าง และวิศวกรไทย ปัญหาการขนส่งมวลชนไทย ฯลฯ มิใช่การแก้ปัญหาเป็นจุด ๆ อย่างขอไปที อย่างไร้แผนการ และอย่างไร้จินตภาพแห่งอนาคต (vision) อีกต่อไปแล้ว ::

ในคราวต่อ ๆ ไป พวกเราคงจะได้พูดกันอีกถึงปัญหาการสร้าง "ระบบ" เช่นนี้อย่างเจาะลึกเป็นข้อ ๆ ในแต่ละประเด็นไปอย่างแน่นอน สำหรับในครั้งนี้ ผมจะขอพูดถึงความเคลื่อนไหวที่ผลวัต 6 ประการที่กำลังดำเนินอยู่ในขณะนี้ และกำลังก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ขึ้นในโลกทุนนิยม ซึ่งจะเป็น "สภาพแวดล้อม" ที่ระบบทุนนิยมไทยจะต้องเผชิญอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ความเคลื่อนไหวประการหนึ่ง....

ปัจจุบันเศรษฐกิจโลกกำลังเข้าสู่ช่วงการเคลียร์ปัญหาความยุ่งเหยิงทางเศรษฐกิจมาจากการล่มสลายของ "เศรษฐกิจฟองสบู่" ที่ก่อตัวขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 1980 การล่มสลายของ "เศรษฐกิจฟองสบู่" ในสหรัฐฯ และโดยเฉพาะในญี่ปุ่น ได้ทำให้เศรษฐกิจโลกตกไปสู่ภาวะถดถอยทางเศรษฐกิจนับตั้งแต่ปลายปี 1990 จนบัดนี้ก็ยังไม่มีวี่แววว่าจะฟื้น ยิ่งถ้าภาวะถดถอยนี้ดำรงอยู่ยาวนานยิ่งขึ้นเพียงใด ความเป็นไปได้ที่จะเกิดการปรับโครงสร้าง (Restructueing) ในเศรษฐกิจโลกก็จะมีสูงยิ่งขึ้น โดยที่ตัวหลักที่จะก่อให้เกิดการปรับโครงสร้างทางธุรกิจอย่างขนานใหญ่นี้ก็คือ "บรรษัทข้ามชาติ" ความเคลื่อนไหวในการปรับโครงสร้างธุรกิจของบริษัทขนาดใหญ่เช่นนี้เราและเห็นได้ชัดทั้งในสหรัฐฯ ยุโรป และญี่ปุ่น

ความเคลื่อนไหวประการที่สอง...

การเปลี่ยนแปลงในโลกคอมมิวนิสต์ที่มีผลโดยตรงต่อโลกทุนนิยมอย่างเห็นได้ชัดก็คือทำให้อุปสงค์ต่อการผลิตอาวุธ และกำลังทหารของสหรัฐฯ ต้องลดลงอย่างฮวบฮาบ ซึ่งมีผลต่อธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการทหารของสหรัฐฯ ทำให้ต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอดตามไปด้วย อัตราการว่างงานของชาวฮิวชาวที่เพิ่งสูงขึ้นมากในสหรัฐฯช่วงหลัง ๆ นี้ จะมากหรือน้อยคงจะเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้อย่างแน่นอน ในอีกด้านหนึ่งรัสเซียและกลุ่มประเทศยุโรปตะวันออกก็ผันตัวเองกลายเป็นกลุ่มประเทศผู้ผลิตและส่งออกแร่โลหะที่สำคัญต่าง ๆ และต่อไปอาจจะกลายเป็นผู้ส่งออกสินค้าเกษตรรายสำคัญด้วย สิ่งนี้ย่อมมีผลต่อราคาสินค้าเกษตรและแร่โลหะในตลาดโลก (คือทำให้ราคาตกต่ำลง) ในอนาคตไม่กี่ปีข้างหน้านี้อย่างแน่นอน

ความเคลื่อนไหวประการที่สาม...

สนธิสัญญาการค้าทั่วไปและภาษีศุลกากร หรือ GATT ซึ่งมีบทบาทสำคัญในฐานะที่เป็นกรอบ (Framework) ให้แก่การค้าของโลก นับตั้งแต่ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น กำลังจะถึงจุดตีบตัน GATT เป็นกรอบทางสถาบันที่เกิดขึ้นในช่วงที่สหรัฐฯครองความยิ่งใหญ่แต่เพียงผู้เดียวทางเศรษฐกิจ แต่ในสภาวะปัจจุบันที่ขั้วเศรษฐกิจของโลกได้แตกออกเป็น 3 ขั้ว คือสหรัฐฯ ญี่ปุ่นและยุโรป จึงมีความจำเป็นที่จะต้องหากรอบทางสถาบันอันใหม่ที่จะมาทดแทน GATT แต่ก็ยังหาไม่ได้ เพราะแต่ละประเทศต่างก็คิดแต่ผลประโยชน์เฉพาะหน้าของตัวเองเป็นสำคัญ ทำให้ยากแก่การเจรจาและร่วมมือกัน ความอืดอาดล่าช้าของการประชุมรอบอุรุกวัยของ GATT สาเหตุใหญ่ก็มาจากเรื่องนี้นี่เอง

ถ้าแนวโน้มเป็นอย่างนี้ต่อไปเรื่อย ๆ โลกทุนนิยมก็คงจะถูกแบ่งออกเป็นกลุ่มการค้าหรือกลุ่มเศรษฐกิจ (Economic Bloc) ที่มีลักษณะกีดกันทางการค้าต่อประเทศนอกกลุ่มอย่างแน่นอน ในปัจจุบันแนวโน้มของการกลายเป็นกลุ่มเศรษฐกิจที่มีลักษณะกีดกันทางการค้าเช่นนี้ ได้ปรากฏให้เห็นแล้วทั้งในยุโรป สหรัฐฯ และเอเชีย

ความเคลื่อนไหวประการที่สี่...

การนวัตกรรมทางเทคโนโลยี โดยเฉพาะทางด้านอิเล็กทรอนิกส์และโทรคมนาคมที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วงไม่กี่ปีมานี้ น่าจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการกำหนดทำเล (Location) สำหรับการลงทุนข้ามชาติ ในปัจจุบันเงินทุนและวัตถุดิบมิได้เป็นปัจจัยชี้ขาดในการกำหนดความได้เปรียบโดยเปรียบเทียบอีกต่อไปแล้ว เพราะเดี๋ยวนี้ปัจจัยเหล่านี้ไม่ยากต่อการได้มาเหมือนแต่ก่อน และยิ่งความรุดหน้าในการเลียนแบบสินค้าใหม่ ๆ ด้วยวิธีการ Reverse Engineering ที่ทำให้ข่าวสารทางเทคโนโลยีกระจายได้อย่างรวดเร็ว ก็เลยทำให้ในปัจจุบันนี้ "ปัจจัยคน" เท่านั้น ที่เป็นตัวชี้ขาดในการกำหนดทำเลสำหรับการลงทุนในที่ต่าง ๆ ทั่วโลกของบรรษัทข้ามชาติ

สรุปก็คือ ในยุคสมัยที่ไม่ว่าใครก็ตามก็สามารถกู้เงิน ซื้อวัตถุดิบ และเลียนแบบสินค้าได้โดยง่ายอย่างสมัยนี้ วิธีการเดียวที่จะสามารถธำรงรักษาความได้เปรียบในการแข่งขันของบริษัทได้ ก็โดยการให้อบรมให้การศึกษาแก่คนงาน ให้มีความสามารถในการทำงานเหนือกว่าที่อื่นหรือประเทศอื่นเท่านั้นเอง

ปัจจัยทางด้านทรัพยากรประเภทอื่น ๆ และความได้เปรียบที่ประเทศที่มีทรัพยากรธรรมชาติบริบูรณ์มีต่อประเทศที่ขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติ ก็มีน้อยลงทุกที ๆ

ความเคลื่อนไหวประการที่ห้า...

อุตสาหกรรมยุทธศาสตร์ของโลกในอนาคตซึ่งได้แก่ไมโครอิเล็กทรอนิกส์ เทคโนโลยีชีวภาพ วัตถุใหม่ (new material) โทรคมนาคม หุ่นยนต์ การบิน คอมพิวเตอร์ซอฟต์แวร์ ฯลฯ อุตสาหกรรมเหล่านี้ล้วนมีลักษณะร่วมอยู่ประการหนึ่งคือ พึ่งพาพลังมันสมอง (brain power) ของมนุษย์เป็นหลัก และไม่จำเป็นต้องยึดติดกับทำเลหรือที่ดินแห่งใดแห่งหนึ่ง เพราะฉะนั้นผู้ใดก็ตามที่สามารถระดมพลังมันสมองของมนุษย์ที่มีคุณภาพ และทำการจัดตั้งอย่างเป็นระบบและเป็นองค์กรได้อย่างปราดเปรื่องที่สุด ผู้นั้นก็จะเป็นผู้ได้เปรียบในการแข่งขัน

แม้แต่ในวงการหนังสือพิมพ์ก็เช่นกัน

ความเคลื่อนไหวประการที่หก...

ความขัดแย้งกันระหว่างระบบทุนนิยมแบบลัทธิปัจเจกชน กับระบบทุนนิยมแบบลัทธิรวมหมู่ ซึ่งปรากฏออกมาในรูปของการไม่ลงรอยกันในการกำหนดหลักเกณฑ์การทำธุรกิจข้ามชาติ ตัวอย่างที่เห็นง่าย ๆ ก็คือ รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างบริษัทแบบ Keiretsu หรือ sub-contract เป็นรูปการที่ปกติสามัญในระบบแบบญี่ปุ่น แต่ถ้ามองจากสายตาของระบบแบบอเมริกาแล้ว รูปแบบนี้คือการสุมหัวกันเพื่อกุมราคาสินค้าตัดราคาคู่แข่งต่างชาติเพื่อครองตลาดในระยะยาว หรือตัวอย่างความยอมรับในระดับที่รัฐจะเข้ามาแทรกแซงทางเศรษฐกิจ

ผลลัพธ์หรือผลลงเอยของความขัดแย้งระหว่างระบบทุนนิยม 2 ประเภทนี้ จะมีผลกำหนดโฉมหน้าของโลกทุนนิยมในศตวรรษที่ 21 อย่างแน่นอน

ผู้จัดการรายวัน 26 ตุลาคม 2535 หน้า 17

หลักการวิเคราะห์เศรษฐกิจฟองสบู่ในศตวรรษที่ 20

สุวินัย ภรณวลัย

ในการทำความเข้าใจกลไกการเกิด 'เศรษฐกิจฟองสบู่' รวมทั้งลักษณะเฉพาะของ Panic (ความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจ) ในศตวรรษที่ 20 โดยเฉพาะในทศวรรษที่ 1980 ให้กระจ่างได้นั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่เราจะต้องมาทำความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหา 'ความมั่งคั่ง' (wealth) หรือปัญหา 'สต็อก' (stock) กันเสียก่อน

อาจจะฟังดูแปลกแต่จริง ถ้าหากเราจะบอกว่าวิชาเศรษฐศาสตร์ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันนั้น ได้ให้ความสนใจกับปัญหา 'สต็อก' น้อยมาก หรือแทบไม่สนใจเอาเสียเลย สถิติตัวเลขทางเศรษฐกิจที่ทางการประกาศออกมา โดยเฉพาะรายได้ประชาชาติ หรือผลผลิตประชาชาติ (GNP) นั้น ก็เป็นตัวเลขที่เป็น flow มิใช่ stock

เพราะฉะนั้นจึงไม่แปลกอะไรหรอก ที่ 'สต็อก' อย่างที่ดิน พันธบัตร สมาชิกสนามกอล์ฟ รูปภาพราคาแพง ซึ่งเป็น 'ตัวตน' ของความมั่งคั่งของสังคมทุนนิยมนั้น แทบไม่ค่อยกลายมาเป็น 'เป้า' ของการศึกษาค้นคว้าของวิชาเศรษฐศาสตร์เท่าไหร่นัก อย่างน้อยก็จนกระทั่งทศวรรษที่ 1980 เพราะเหตุนี้เอง จึงทำให้วิชาเศรษฐศาสตร์ล้าหลังมากในการอรรถาธิบายสาเหตุของการเกิด Panic หรือ 'The Great Depression' ในปี ค.ศ.1929 ซึ่งเป็นต้นแบบของเศรษฐกิจฟองสบู่ในศตวรรษที่ 20

ทั้งนี้ก็เพราะว่า Panic หรือปรากฏการณ์ที่ 'ฟองสบู่แตก' คือ ปรากฏการณ์ที่ความมั่งคั่งหรือมูลค่าสต็อกที่สังคมสั่งสมไว้ ได้ถูกทำลายให้สูญหายไปโดยการเก็งกำไรนั่นเอง การจะเข้าใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์ของการเกิดเศรษฐกิจฟองสบู่ในศตวรรษที่ 20 ได้ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาทั้งเรื่องของการเก็งกำไรและสต็อก (ความมั่งคั่ง) ซึ่งต่างก็ไม่อยู่ในความสนใจของทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน

ทำไมวิชาเศรษฐศาสตร์ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน จึงให้ความสนใจน้อยมากกับปัญหาความมั่งคั่งหรือปัญหาสต็อก?

ในทัศนะของผม เหตุผลที่สำคัญที่สุดน่าจะเป็นความยุ่งยากและความยากลำบากในการคำนวณความมั่งคั่งที่ดำรงอยู่จริงในสังคมนั่นเอง จริงอยู่ที่ในปัจจุบันได้เริ่มมีการประมูลมูลค่าที่ดินและราคาปัจจุบันของหุ้นโดยรวมออกมาแล้วเหมือนกัน แต่ก็ทำได้คร่าว ๆ เท่านั้น ยังไม่อาจคำนวณได้อย่างละเอียดชัดเจนเหมือนผลผลิตสินค้าในภาคเศรษฐกิจจริง มิหนำซ้ำความมั่งคั่งบางส่วนที่

ปรากฏออกมาในรูปของภาพวาด โบราณวัตถุ พระเครื่อง แสตมป์ เหรียญ ทองคำรูปพรรณ ฯลฯ เหล่านี้ แค่จะรับรู้จำนวนที่ถูกต้องแท้จริงทั้งหมดก็ยังทำได้ยากเลย คุณสมบัติของความมั่งคั่งเช่นนี้คงเป็นอุปสรรคร้ายแรงต่อการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่อย่างลงลึก เพราะยึดถือการคำนวณเชิงปริมาณเป็นสำคัญ

ในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์คลาสสิกที่ระบุว่า 'มูลค่า' เกิดขึ้นมาจากแรงงาน หรือแรงงานคือต้นตอของความมั่งคั่งนั้น ได้นิยามความหมายของคำว่า 'เงิน (ตรา)' ว่า เป็นเพียงตัวกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้า หรืออย่างดีก็เป็นแค่สิ่งที่ใช้สะสมมูลค่าได้เท่านั้น โดยที่เงินโดยตัวของมันเองมิได้เป็นสต็อกหรือความมั่งคั่งแต่อย่างใด แต่ในช่วงสองร้อยปีที่ผ่านมานี้ ตัว 'เงินตรา' เองก็ได้มีวิวัฒนาการไปอย่างมากมาย จากสิ่งที่เป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าเฉย ๆ ไปสู่ 'เงินฝากประจำ' (มูลค่าที่ถูกสะสม) ไปสู่พันธบัตร หุ้น และตราสารการเงินประเภทต่าง ๆ ที่สามารถแลกเปลี่ยนเป็น 'เงินตรา' ได้ค่อนข้างสะดวกอย่างเช่นในปัจจุบันนี้

ผลก็คือ 'เงินตรา' มิได้เป็นแค่ตัวกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าอีกต่อไปแล้ว แต่เงินสามารถกลายมาเป็นความมั่งคั่งหรือสร้างความมั่งคั่งได้ด้วย!! กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ 'เงิน' ในยุคของเศรษฐกิจฟองสบู่มิใช่ 'เงิน' ในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์คลาสสิก ที่เป็นแค่ปัจจัยการแลกเปลี่ยนกับปัจจัยในการสะสมทรัพย์ แต่เงินคือ ทรัพย์ที่งอกเงยได้โดยตัวของมันเอง *เงินคือ 'ทุน' ที่ทรงประสิทธิภาพในการสร้างความมั่งคั่งที่สุด (ยิ่งกว่า 'โรงงาน' ซึ่งเป็นต้นแบบของทุนในยุคคลาสสิก) ในยุคเศรษฐกิจฟองสบู่*

ภายใต้ยุคเศรษฐกิจฟองสบู่อย่างในยุคปัจจุบัน ได้มีปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจหลาย ๆ อย่างเกิดขึ้น โดยที่ทฤษฎี 'มูลค่าเกิดจากแรงงาน' ไม่สามารถอธิบายได้ ซึ่งในที่นี้ผมจะขอยกตัวอย่างเพียง 2 กรณีเท่านั้น

กรณีแรกคือ ปัญหาเรื่องหุ่นยนต์หรือคอมพิวเตอร์ที่ถูกนำมาใช้ทดแทนแรงงานมนุษย์ ในความเข้าใจของทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ดั้งเดิม มูลค่าของแรงงานมนุษย์ที่ใช้ในการผลิตสินค้าจะเป็นตัวกำหนด 'ราคา' สินค้านั้น แต่ในระบบเศรษฐกิจปัจจุบันที่ระบบการผลิตอัตโนมัติกำลังเข้ามาแทนที่แรงงานผลิตของมนุษย์ส่วนใหญ่ การใช้มูลค่ามากำหนดราคากลายเป็นเรื่องที่ฝืนธรรมชาติยิ่งขึ้นทุกที ๆ

กรณีที่สอง ยิ่งแสดงให้เห็นปัญหาชัดยิ่งขึ้นคือ กรณีที่ค่าตัวของดารา นักร้อง นักกีฬาชื่อดัง ที่สูงมากจนเกินกว่าที่จะอธิบายด้วยทฤษฎีแรงงานเป็นตัวกำหนดมูลค่าได้ หรืออย่างราคารูปภาพของจิตรกรชื่อดังที่มีมูลค่าหลายร้อยล้านบาทก็เช่นกัน ปัญหาราคาหุ้น สมาชิกสนามกอล์ฟ ราคาที่ดินก็เช่นกัน ล้วนแล้วแต่เป็นปรากฏการณ์ที่ยากจะอธิบายได้ด้วยทฤษฎีมูลค่าที่มาจากแรงงานของวิชาเศรษฐศาสตร์คลาสสิก เราควรหันมาเปลี่ยนมุมมองเสียใหม่กันดีกว่าว่า *ในยุคแห่งเศรษฐ*

กิจฟองสบู่เช่นยุคปัจจุบันนี้ 'ราคา' ต่างหากที่เป็นตัวกำหนด 'มูลค่า' (Value) อันเป็นภาวะที่แปลกแยกอย่างถึงที่สุดแล้วของสังคมบริโภคนิยม ยิ่งกว่าในสมัยของอดัม สมิธ ที่ยังมีกลิ่นไอที่ยกย่องนับถือ 'เศรษฐกิจจริง' (ภาคที่ใช้แรงงานมนุษย์เป็นตัวสร้างความมั่งคั่ง) อยู่

เหตุใด 'ราคา' จึงกลายมาเป็นตัวกำหนด 'มูลค่า' อย่างในปัจจุบันนี้ได้? คำตอบของเราต่อปัญหานี้นั้นอยู่ที่วิวัฒนาการของสถาบันการเงินและตลาดการเงินในระบบทุนนิยม ซึ่งที่สุดได้ก่อให้เกิด 'เศรษฐกิจสต็อก' (ภาคเศรษฐกิจที่ราคาเป็นตัวกำหนดมูลค่า) ที่เป็นอิสระโดยสัมพัทธ์จาก 'เศรษฐกิจจริง' และนับวันกลับขยายตัวอย่างรวดเร็วจนมีขนาดใหญ่กว่าภาคเศรษฐกิจจริงไปแล้วอย่างในยุคปัจจุบันนี้::

ผมจะขออธิบายวิวัฒนาการของเศรษฐกิจที่กลายตนเองจาก 'เศรษฐกิจจริง' ไปเป็น 'เศรษฐกิจสต็อก' อย่างเป็นขั้นตอนต่าง ๆ พร้อมแผนภูมิประกอบดังต่อไปนี้

ก) ขั้นตอนก่อนที่สถาบันการเงิน (ธนาคารออมทรัพย์) จะสถาปนาขึ้นมา ในยุคนี้การสะสมทรัพย์จะมีขึ้นภายในตัวเศรษฐกิจจริงเอง ในรูปของทองคำ เหรียญ อัญมณี ฯลฯ

แผนภูมิ (ก) โมเดลของโลกที่เป็นเศรษฐกิจจริงล้วน ๆ

ข) ขั้นตอนที่มีสถาบันการเงิน (ธนาคารออมทรัพย์) ในขั้นนี้เป้าหมายของการฝากเงินที่ธนาคารยังเป็นเพื่อการให้ธนาคารดูแลรักษาแทนให้ เพราะฉะนั้นผู้ฝากยังไม่ได้รับดอกเบี้ยจากธนาคาร แต่กลับจะต้องจ่ายเงินให้แก่ธนาคารเป็นค่าตอบแทนที่ช่วยดูแลรักษาแทนให้ เวลาที่ผู้ฝากจะนำเงินไปใช้ในการลงทุนจึงค่อยถอนออกมา

แผนภูมิ (ข) โมเดลที่มีสถาบันการเงินเกิดขึ้น

ค) ขั้นตอนที่ธนาคารพาณิชย์ปล่อยกู้ เมื่อสถาบันการเงิน (ธนาคาร) พัฒนาขึ้นม อีกระดับหนึ่งจนสามารถเริ่มธุรกิจปล่อยกู้ได้ คือเอาเงินที่รับฝากมาไปปล่อยกู้ให้แก่ผู้ที่ต้องการ' เงินสำหรับลงทุน (ผู้ประกอบการ) ในขั้นนี้ ธนาคารจึงเริ่มให้ดอกเบี้ยเงินฝากแก่ผู้ฝาก เพื่ สร้างแรงจูงใจในการฝากเงิน และเพื่อระดมเงินฝาก ส่วนผู้ประกอบการที่กู้เงินจากธนาคาร ก็ นำเงินนี้ไปลงทุนในภาคเศรษฐกิจ สร้างงาน ผลิตสินค้า ก่อให้เกิดผลกำไร แล้วนำมาใช้ แก่ธนาคารพร้อมดอกเบี้ยเงินกู้ บางทีตั้งแต่ขั้นตอนนี้ก็อาจจะเริ่มมี 'การเก็งกำไร' กันบ้างแล้ แต่การเก็งกำไรในขั้นตอนนี้ยังจำกัดวงแคบอยู่ภายในภาคเศรษฐกิจจริงเท่านั้น และทำให้เส้ แบ่งระหว่าง 'การลงทุน' กับ 'การเก็งกำไร' ยังไม่ชัดเจน ยกตัวอย่างเช่น การลงทุนใ การปลูกดอกทิวลิปมากเกินไปอย่างละโมบเกินไป จึงมีความหมายเท่ากับการเก็งกำไรนั่นเอง

แผนภูมิ (ค) โมเดลที่มีธนาคารพาณิชย์ปล่อยกู้

หมายเหตุ : การลงทุนของผู้ประกอบการเป็นการลงทุนจากเงินที่กู้ยืมมาจากธนาคารพาณิชย์

ง) ขั้นตอนการเกิดขึ้นของเศรษฐกิจล็อก เมื่อธนาคารพาณิชย์เริ่มปล่อยกู้ กลไ 'การสร้างสินเชื่อ' ของธนาคารพาณิชย์ก็เริ่มทำงาน ทำให้ 'เงินตราใหม่' เกิดขึ้น และเพิ่ ปริมาณในระบบให้ทวีมากขึ้นโดยเร็ว และช่วยให้การไหลเวียนของสินค้าเป็นไปอย่างคล่องตัวแล

สะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้นกว่าเดิม ผลก็คือภาคเศรษฐกิจจริงสามารถพัฒนาและขยายตัวได้อย่างก้าวกระโดดกว่าในยุคสมัยก่อนอย่างเทียบกันไม่ได้

ผลของการพัฒนาเศรษฐกิจทำให้รายได้ของผู้คนเพิ่มสูงขึ้นกว่าอัตราเพิ่มขึ้นของการบริโภค ยังผลให้สังคมมีเงินออมเพิ่มขึ้นโดยสัมพัทธ์ ในขณะเดียวกัน 'ผู้ประกอบการ' ก็ได้พัฒนาตัวเองกลายไปเป็น 'บริษัทมหาชนขนาดใหญ่' เมื่อถึงขั้นตอนหนึ่งบริษัทมหาชนขนาดใหญ่จะมีกำไรสะสมภายในบริษัทที่มากพอ จนมีความจำเป็นในการกู้ยืมจากธนาคารพาณิชย์น้อยลง (ปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นกับบริษัทขนาดใหญ่ของญี่ปุ่นในทศวรรษที่ 1980) ถ้ามองจากธนาคารพาณิชย์ สิ่งนี้ย่อมหมายความว่า การปล่อยกู้ของธนาคารพาณิชย์ต่อผู้ประกอบการในภาคเศรษฐกิจจริงนั้นมีแนวโน้มลดลงในขณะที่สภาพคล่องของเงินตราที่สั่งสมภายในระบบการเงินโดยเฉพาะภายในธนาคารพาณิชย์เริ่มทวีมากขึ้นเรื่อย ๆ จนเริ่มกลายเป็นภาระในการจ่ายดอกเบี้ยเงินฝากสำหรับธนาคารพาณิชย์ปริมาณเงินที่อยู่ในสภาพคล่องจำนวนมหาศาลนี้ จึงจำต้องดิ้นรนหาทางออกไปสู่ตลาดหุ้นและตลาดอสังหาริมทรัพย์ซึ่งเป็นสองขาหยั่งของ 'เศรษฐกิจสต็อก' ทำให้การเกิดขึ้นและพัฒนาการของเศรษฐกิจสต็อกเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ในระบบทุนนิยม จนกระทั่งเศรษฐกิจสต็อกเติบใหญ่อย่างเป็นอิสระโดยสัมพัทธ์จากเศรษฐกิจจริงอย่างในยุคปัจจุบันนี้ และภายใต้ยุคปัจจุบันที่เศรษฐกิจสต็อกมีขนาดใหญ่กว่าเศรษฐกิจจริงไปแล้วนี้ การเล่นเกมเงินตราและการเก็งกำไรโดยบริษัทลงทุนข้ามชาติ สถาบันการเงินข้ามชาติ และกองทุนข้ามชาติ ได้ทำให้ภาวะ 'เศรษฐกิจฟองสบู่' กลายเป็นสิ่งที่ไร้บรรทัดฐานไปโดยอัตโนมัติ และลักษณะประการนี้เองที่ทำให้ภาวะการเกิด 'เศรษฐกิจฟองสบู่' ในศตวรรษที่ 20 โดยเฉพาะในทศวรรษที่ 1980 นี้ แตกต่างไปจากต้นแบบของกลไกเศรษฐกิจฟองสบู่ในศตวรรษที่ 19 ที่เราได้เคยวิเคราะห์ไปแล้วในตอนก่อน ๆ

แผนภูมิ (ง) โมเดลที่มีการเกิดขึ้นของเศรษฐกิจสต็อก

สุวินัย ภรณวิลัย. <u>ทุนนิยมฟองสบู่</u>. หน้า 107-116.

ภาคที่ สี่ การเมืองไทยในยุคโลกานุวัตร

สยามสู่ศตวรรษที่ 21

ชัยอนันต์ สมุทวณิช

ทศวรรษหน้าจะเป็นการเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 ซึ่งมีการกล่าวขวัญกันมากว่าโลกกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ที่จริงโลกเราเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอดทั้งในแง่ของโลกที่เป็นดาวดวงหนึ่ง ทั้งในแง่ของโลกที่เป็นสังคมมนุษย์และในแง่ของโลกที่เป็นการพึ่งพา-โต้ตอบกันระหว่างดวงดาวดวงหนึ่งกับสังคมมนุษย์ พืช และสัตว์

การเปลี่ยนแปลงที่ทำให้โลกในฐานะที่เป็นดวงดาวมีความแตกต่างทางกายภาพออกไปขึ้นอยู่กับความเป็นไปของสรรพสิ่งในจักรวาล ซึ่งมีระยะเวลาอันยาวนานนับเป็นหมื่น ๆ ปี ส่วนการเปลี่ยนแปลงของโลกมนุษย์นั้น เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและมีการย่นระยะเวลาของการเปลี่ยนแปลงให้สั้นลงเป็นลำดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังยุคการค้นคิดประดิษฐ์สร้างสรรค์ ซึ่งมีเทคโนโลยีเป็นปัจจัยเร่งที่สำคัญ

ในอดีตเมื่อสอง-สามร้อยปีที่ผ่านมา การเปลี่ยนแปลงมีลักษณะเฉพาะส่วนไม่ทั่วด้าน ผลสะเทือนก็ไม่หนักหน่วงหรือแพร่กระจายอย่างกว้างขวาง การเปลี่ยนแปลงเฉพาะส่วนนำไปสู่ความแตกต่างห่างกันระหว่างมนุษย์ทั้งภายในชุมชนสังคมเดียวกัน และระหว่างชุมชน-สังคม

ประดิษฐกรรมทางสังคมของมนุษย์เมื่อหลายพันปีมาแล้วที่สำคัญยิ่งได้แก่ ภาษา ความเชื่อ ลัทธิ ธรรมเนียม ประเพณี และศาสนา ต่อมามนุษย์สร้างความเชื่อเฉพาะส่วนให้กลายเป็นอุดมการณ์ที่ใช้อธิบายทุกส่วน มนุษย์สร้างแนวคิดเรื่องรัฐประชาชาติ (Nation State) เพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งและสงครามช่วงชิงประชากร และพื้นที่อาณาเขต

การประสานตัวระหว่างปัจจัยหลาย ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นการเร่งสร้างความมั่นคงให้แก่กลุ่มผู้ปกครองอาณาเขตและประชากร ความเชื่อทางศาสนาและลัทธิการเมือง ตลอดจนความต้องการความมั่นคงทางยุทธศาสตร์อย่างถาวร ทำให้ชุมชนต่าง ๆ ทั่วโลกมีความผันผวนทางประวัติศาสตร์อยู่ตลอดเวลา แม้จะมีระยะห่าง-ถี่แตกต่างกันไปในแต่ละสังคมก็ตาม เมื่อชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงในระบบการผลิตภายในบรรลุถึงความเป็นรัฐประชาชาติก่อน ไม่ว่าจะโดยธรรมชาติหรือโดยการใช้กำลังเข้ารวมแคว้นใหญ่น้อยก็ตาม รัฐประชาชาติที่เกิดก่อนในยุโรปและอังกฤษ ก็มีการเร่งอัตราการสะสมทุนและเพิ่มพูนความมั่งคั่งของชาติมากขึ้นเป็นลำดับ ลัทธิพาณิชยนิยมกับการกดดันรุกรานทางกำลังทหารซึ่งได้รับการหนุนช่วยจากเทคโนโลยีทางอาวุธที่เหนือกว่า จึงนำไปสู่ลัทธิล่าอาณานิคม เพราะในยุคนั้น*การค้านำไปสู่การลงทุน* นโยบายเรือปืนที่กดดันให้ชุมชนและอาณาจักรดั้งเดิมในเอเชียเปิดประเทศเพื่อค้าขายระบายสินค้าจากรัฐประชาชาติที่เกิดก่อนและเป็นแหล่งป้อนวัตถุดิบให้กับพลังการผลิตที่ก้าวหน้ากว่า จึงเป็นสิ่งที่เป็นปรากฏการณ์ทั่วไปในความสัมพันธ์

ระหว่างศูนย์อำนาจต่าง ๆ

รัฐประชาชาติในโลกที่สามจึงมิได้เกิดขึ้นตามธรรมชาติ แม้ระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยที่แรกสถาปนาขึ้นก็มิได้มีวิวัฒนาการมาจากอันตรกิริยาระหว่างพลังต่าง ๆ ภายในสังคม โดยเฉพาะระหว่างพลังการผลิตเพื่อโภคทรัพย์ กับพลังการผลิตซ้ำทางความเชื่อ

ในประเทศที่ต้องตกเป็นอาณานิคม รัฐประชาชาติกับอาณานิคมเป็นสิ่งเดียวกัน เพราะคุณลักษณะที่นักกฎหมาย-นักรัฐศาสตร์ตะวันตกกำหนดไว้ คือ ดินแดน ประชากร รัฐบาล และอำนาจอธิปไตยนั้น ผูกพันอยู่กับอำนาจทางกำลังบังคับที่เหนือกว่าของเจ้าอาณานิคม ซึ่งอาศัยศาสนาและความเชื่อในรูปต่าง ๆ ครอบงำชนชาติต่าง ๆ ภายใต้อำนาจบังคับสองด้าน ทั้งทางกายภาพและทางจิตวิทยาสังคมด้วย

ยุคของรัฐประชาชาติได้รับการตอกย้ำความแตกต่างด้วยกำเนิดและการตกผลึกของลัทธิชาตินิยม ต่อมาได้รับการปรับเปลี่ยนคุณลักษณะด้วยลัทธิสากลนิยมสองลัทธิใหญ่ คือสากลนิยมของสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ กับสากลนิยมของเสรีนิยมประชาธิปไตย

ลัทธิสากลนิยมสองลัทธินี้ ได้แบ่งรัฐประชาชาติรุ่นแรก และรัฐประชาชาติที่เกิดใหม่หลังจากที่ผ่านพ้นความเป็นอาณานิคมออกเป็นสองค่ายใหญ่ ๆ ส่วนรัฐประชาชาติอีกกลุ่มหนึ่งก็พยายามรวมกลุ่มกันเป็นชาติที่ไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด อย่างไรก็ดีการเปลี่ยนแปลงของโลกมนุษย์ในศตวรรษที่ 20 ได้ถูกกำหนดโดยพลังของสองลัทธินี้

สากลนิยมของสังคมนิยมคอมมิวนิสต์เป็นประดิษฐกรรมทางสังคมที่เน้นสภาวะอุดมคติบั้นปลายที่มนุษย์อยากใช้พลังสร้างขึ้นให้ได้อย่างมีแผนมีขั้นตอน ในขณะที่สากลนิยมของเสรีประชาธิปไตยเป็นประดิษฐกรรมทางสังคมที่ไม่เน้นสภาวะอุดมคติบั้นปลายที่ต้องมีการวางแผนให้บรรลุล่วงหากเน้นพลังตามธรรมชาติของกลไกตลาดของมนุษย์ที่จะสร้างตัวเองโดยที่รัฐเป็นเพียงกรรมการคอยควบคุมดูแลกติกาอย่างใกล้ชิด แต่ไม่ลงมือเล่นเอง

ความอดทนเสียสละของมนุษย์มีขีดจำกัดน้อยกว่าที่นักคิดสากลนิยมของสังคมนิยมคอมมิวนิสต์จะเข้าใจ ในระยะเวลาเพียงสอง-สามรุ่นชนเท่านั้น เสน่ห์ของอุดมการณ์ประเภทนี้จึงจืดจางลงจนกลายเป็นสิ่งที่ได้รับการชิงชัง

โลกที่แบ่งเป็นสองค่ายน่าจะคงทวิลักษณ์ไว้ได้ในระยะยาวนาน หากไม่มีการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีของการสื่อสารคมนาคมเข้ามาเป็นปัจจัยแทรกซ้อน การรับรู้ก่อให้เกิดความปรารถนาที่จะเรียนรู้และเลียนแบบอย่างวิถีชีวิตที่คิดว่าน่าจะดีกว่า การล้มทลายของอำนาจรวมศูนย์ที่ต้องการสร้างสังคมนิยมจึงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว

ในยามที่โลกปลอดจากความขัดแย้งระหว่างสากลนิยมสองแบบ โดยสากลนิยมเสรีประชาธิปไตยกำลังเร่งอัตราการขยายอุดมการณ์ให้กลายเป็นระเบียบโลกใหม่ (New World

Order นี้ ผลสะเทือนที่จะมีต่อรัฐประชาชาติในส่วนของโลกที่ยังมีเทคโนโลยีและทุนน้อยกว่าจะเป็นอย่างไร เมื่อประเทศที่ผ่านยุคอุตสาหกรรมเข้าสู่ยุคเทคโนโลยีขั้นสูงกลายเป็นเจ้าอุดมการณ์ซึ่งไม่มีคู่ต่อสู้คอยทัดทานคัดค้านติติงแล้ว สากลนิยมเสรีประชาธิปไตยจะมีโฉมหน้าเช่นใด

การขยายอำนาจเชิงจริยธรรมสากล (Ethical Universalism) ในนามของประชาธิปไตยทางการเมืองเสรีนิยม เน้นกลไกตลาดทางเศรษฐกิจ สิทธิมนุษยชน และการพิทักษ์สภาพแวดล้อม เกิดขึ้นระหว่างที่หลายชาติในเอเชียกำลังปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต จากผลิตเพื่อทดแทนสินค้านำเข้าไปสู่ผลิตเพื่อส่งสินค้าบางตัวออก ในระยะเวลาเดียวกันกับที่มีการเน้นเรื่องการค้าเสรี ก็มีการรวมตัวกันระหว่างกลุ่มประเทศที่มีอาณาเขตใกล้เคียงกัน เช่น ในยุโรป และความพยายามที่จะจัดตั้งสามเหลี่ยมความเจริญในระดับภายในภูมิภาค (Subregional) หลายแห่งในเอเชีย

ในทางการเมือง อำนาจทางการเมืองของรัฐประชาชาติรุ่นใหม่ ส่วนใหญ่ยังคงเป็นอำนาจแบบเน้นรัฐ และเน้นอำนาจของฝ่ายบริหาร มากกว่าการที่รัฐปล่อยให้แหล่งอำนาจทางเศรษฐกิจสังคม (โดยเฉพาะระดับชุมชน) เข้ามามีส่วนร่วมใช้อำนาจทางการเมืองอย่างเต็มที่ ดังนั้นสากลนิยมเสรีประชาธิปไตยของรัฐประชาชาติตะวันตก จึงย่อมจะนำไปสู่ความขัดแย้งทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม กับรัฐประชาชาติในโลกที่สามอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

เราสามารถแยกประเด็นอันควรพิจารณาเกี่ยวกับเรื่องนี้ออกได้เป็นประเด็นใหญ่ ๆ ซึ่งเกี่ยวพันกันอย่างแยกไม่ออกคือ

1.การเปลี่ยนแปลงในความหมายของรัฐประชาชาติ และผลกระทบต่อองค์ประกอบเดิมของรัฐประชาชาติ

2.การเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ระหว่างพลังและวิถีทางเศรษฐกิจ

3.การเปลี่ยนแปลงภายในสังคมของมหาอำนาจ และความสัมพันธ์ระหว่างมหาอำนาจทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะระหว่างสหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น และจีน

4.ผลสะเทือนที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวภายใต้กรอบระเบียบโลกใหม่แห่งสากลนิยมเสรีประชาธิปไตย และการตั้งรับและรุกต่อกระแสนี้

1.การเปลี่ยนแปลงในความหมายดั้งเดิมของรัฐประชาชาติ

ความหมายของรัฐและรัฐประชาชาติ ได้แก่ การมีองค์ประกอบที่สำคัญคือ ดินแดนที่แน่นอน ประชากร รัฐบาล และการมีอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดน-ประชากร รวมถึงความมีอิสระในการกำหนดนโยบายของชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ดินแดน

ในปัจจุบัน ดินแดนในลักษณะของอาณาเขตที่ได้รับการยอมรับ-รับรองจากกฎหมายระหว่างประเทศ กำลังหมดความหมายลง หรือลดความเข้มข้นในด้านการที่รัฐจากศูนย์กลางมีความสามารถในการควบคุมลง นอกจากการค้าชายแดนที่มีมานานและมีทั้งนอกระบบและในระบบแล้ว การติดต่อระหว่างเมืองที่อยู่ต่างรัฐประชาชาติโดยข้ามอำนาจของรัฐบาลที่ศูนย์กลางกำลังเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว และเนื่องจากการแข่งขันทางเศรษฐกิจในอนาคตจะมีค่าโสหุ้ยทางการขนส่งเป็นตัวแปรที่สำคัญ การติดต่อร่วมมือกันค้าขายกันระหว่างพื้นที่ของรัฐต่าง ๆ ที่มีอาณาบริเวณใกล้เคียงกันก็จะทวีความสำคัญมากขึ้น

ดินแดนของรัฐประชาชาติในส่วนที่เกี่ยวกับอาณาเขตนอกพื้นดินคือ ในทะเล-มหาสมุทรของรัฐที่มีดินแดนติดทะเล-มหาสมุทรจะทวีความสำคัญมากขึ้นอย่างรวดเร็ว ไม่เฉพาะแต่ด้านยุทธศาสตร์ทางทหาร แต่เป็นด้านยุทธศาสตร์ทางการขนส่ง และการใช้ทรัพยากรใต้น้ำมาทำประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

รัฐที่เป็นเกาะ เป็นทวีปที่ล้อมรอบด้วยมหาสมุทร เป็นดินแดนที่มีเมืองชายฝั่งติดมหาสมุทรสองด้าน (อย่างอเมริกา) หรือด้านเดียว (อย่างจีน) เรียกได้ว่าเป็น Maritime State ในบริเวณชายฝั่งนี้จะมีวิถีการพัฒนาและการใช้อำนาจทางการเมืองระหว่างศูนย์กลางกับบริเวณเมืองชายฝั่งแตกต่างไปจากบริเวณด้านใน อำนาจรัฐจากศูนย์กลางจะปล่อยเสรีทางเศรษฐกิจโดยผ่อนปรนให้เสรีภาพทางการเมืองในอาณาบริเวณนี้มากขึ้น เช่น ในเซี่ยงไฮ้ของจีน เป็นต้น รัฐจะเปิดโอกาสให้ดินแดนที่ไม่มีทางออกทะเลหาหนทางออกทางแม่น้ำและถนน เพื่อเชื่อมเครือข่ายทางการค้ากับส่วนของรัฐอื่นที่ใกล้เคียงกัน

พิจารณาในแง่นี้ พลังชุมชนดั้งเดิมที่ถูกอำนาจศูนย์กลางของรัฐประชาชาติกดดันบดบังไว้อย่างต่อเนื่องเป็นเวลานานถึง 100 ปี จะฟื้นตัวอย่างรวดเร็วและมีชีวิตชีวา เพราะถูกชุบด้วยพลังเร่งทางเศรษฐกิจ เมืองที่เคยเป็นศูนย์กลางของการค้าดั้งเดิมในอดีต จะกลับกลายมาเป็นศูนย์กลางในเครือข่ายการค้าที่มีปัจจัยทางภูมิรัฐศาสตร์เป็นตัวกำหนด

ควบคู่ไปกับการฟื้นตัวของพลังชุมชนดั้งเดิมก็คือ การฟื้นตัวและการผนึกกำลังอย่างรวดเร็วของประเพณี ภาษาที่กลายเป็นภาษาถิ่นจะกลับเป็นภาษาเศรษฐกิจหลักที่ศูนย์กลางต้องเรียนรู้ ความรู้สึกของความเป็นชุมชนในบริบทใหม่จะสะท้อนออกในรูปของภูมิภาคนิยม การติดต่อที่มีความถี่และความต่อเนื่องมากขึ้นระหว่างเมืองในรัฐประชาชาติต่าง ๆ เช่น เชียงใหม่ เชียงราย เชียงตุง สิบสองปันนา หลวงพระบาง จะทำให้เกิดอาณาเขตทางธรรมชาติที่ลอยตัวอยู่เหนืออำนาจอธิปไตยของรัฐเดี่ยวที่คับแคบ

ดินแดนในฐานะที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของรัฐประชาชาติหมดความหมายลง เพราะพัฒนาการทางสื่อสารคมนาคม ทั้งการรับรู้ข่าวสารจากโทรทัศน์ได้รอบด้าน และทั่วถึงจากโทรศัพท์แฟกซ์ข้ามทวีป จากการเร่งสร้างสนามบินในเมืองต่างๆ นอกเขตเมืองหลวงและการเชื่อมโยงเส้นทางการบินระหว่างเมืองต่าง ๆ โดยไม่ต้องผ่านเมืองหลวงเหล่านี้ ทำให้การจำกัดเขตแดนในความหมายเก่า ๆ ต้องหมดความสำคัญลง

ประชากร

ในส่วนของประชากรที่สำคัญนอกเหนือไปจากการติดต่อข้ามแดนระหว่างประชากรในแต่ละรัฐโดยเฉพาะบริเวณชายแดนแล้ว ยังมีเรื่องการอพยพเคลื่อนย้ายระหว่างประเทศ ซึ่งเกิดจากปัจจัยทั้งดึงและดันอีกด้วย ในบางแห่งการอพยพย้ายถิ่นเกิดจากความอดอยากแห้งแล้ง ภัยสงคราม บางแห่งเกิดจากความปรารถนาที่จะเข้าไปทำงานทั้งชั่วคราวและเพื่อตั้งรกรากในระยะยาว ซึ่งมีทั้งผู้ยากจนข้นแค้นเข้าไปแสวงหางานทำด้วยค่าจ้างแรงงานถูก ๆ และได้รับการตอบสนองจากแหล่งอุตสาหกรรมที่ต้องการแรงงานเหล่านั้น กับการที่เกิดการเข้าไปแสวงหาแหล่งทรัพยากรใหม่ หรือการที่แรงงานที่มีฝีมือไปหากินนอกประเทศเพื่อรายได้ที่สูงกว่าอัตราแรงงานภายในประเทศที่ได้รับ

จะด้วยเหตุผลใดก็ตาม ในโลกปัจจุบันเป็นโลกที่ประชากรมีความเคลื่อนไหวระหว่างประเทศสูงขึ้นกว่าแต่ก่อน ปรากฏการณ์นี้ทำให้องค์ประกอบด้านประชากรที่เคยคิดว่าเป็นปัจจัยและแรงงานที่คงที่ เปลี่ยนแปลงไปในสาระสำคัญ แรงงานต่างชาติที่เข้าไปทำมาหากินในประเทศอื่น จะมีความขัดแย้งกับแรงงานชนชาติพื้นเมืองดั้งเดิมมากขึ้น โดยเฉพาะในยามเศรษฐกิจตกต่ำ

รัฐบาล

ในส่วนของรัฐบาลนั้น รัฐประชาชาติดั้งเดิมและที่คงรูปอยู่ในปัจจุบันเป็นรัฐที่เน้นความเป็นรัฐที่ศูนย์กลาง (State-Centered) มากกว่าที่เน้นความสำคัญของสังคม (Society Centered) ซึ่งหมายถึงแหล่งพลังทางสังคมนอกเหนืออำนาจและกลไกของรัฐ

เนื่องจากมีพลังกดดันทั้งจากภายนอกรัฐ และภายในสังคม เพราะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นระหว่างประเทศและการเติบโตทางเศรษฐกิจเฉพาะส่วนภายในประเทศ เมืองหลักหรือเมืองหลวงที่ศูนย์กลางจึงทำให้รัฐบาลต้องเผชิญกับปัญหาใหญ่ ๆ สองด้าน

ด้านหนึ่งคือ ปัญหาการเติบโตเกินไปของเมืองหลวงอีกด้านหนึ่งคือการขาดแคลนสาธารณูปโภค และการล่าช้าในการเติบโตของเมืองในภูมิภาคต่าง ๆ รัฐบาลที่ศูนย์กลางจึงเป็นรัฐบาลที่อ่อนแอ เพราะด้านหนึ่งต้องเผชิญกับพลังของภาคธุรกิจเอกชน ส่วนอีกด้านหนึ่งต้องเผชิญกับความต้องการ ความเดือดร้อนของพลังภาคประชาชน พลังของภาคธุรกิจเอกชนกับพลังของภาคประชาชนมีระดับและประเภทของความต้องการผลและประเภทของความต้องการผลประโยชน์

ตลอดจนลำดับความสำคัญจำเป็นเร่งด่วนของประเด็นปัญหาที่แตกต่างกัน แต่ภายใต้ระบอบเสรีประชาธิปไตย พลังของภาคธุรกิจเอกชนเป็นพลังหลักด้านกลไกตลาด เป็นพลังทางเศรษฐกิจเฉพาะส่วนที่เป็นธุรกิจ ในขณะที่พลังของภาคประชาชนมีกำลังทางเศรษฐกิจในแง่ธุรกิจต่ำกว่า แต่มีอำนาจการต่อรองทางการเมืองในรูปของฐานคะแนนเสียงและการรวมตัวเพื่อก่อหวอดเรียกร้องความต้องการรวดเร็ว และรุนแรงในขอบเขตที่กว้างขวางกว่า

ความเป็นรัฐเดี่ยวของรัฐประชาชาติไทย เป็นปัจจัยที่เคยเอื้ออำนาจต่อการรวมประชาชาติในระยะ 100 ปีที่ผ่านมา แต่กำลังจะเป็นอุปสรรคของการปรับเปลี่ยนบทบาทกลไกของรัฐให้เท่าทันกับการฟื้นตัวของความหลากหลายและการติดต่อระหว่างประชากรข้ามรัฐดังที่กล่าวมาแล้ว

การเน้นอำนาจรัฐที่ศูนย์กลางจะทำให้เกิด *การข้ามรัฐ* (Bypassing of the state) แทนที่จะเป็นการกดดันให้รัฐเกิดการเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้เพราะพลังของกลไกรัฐยังมีมากพอในการโต้ตอบกับพลังภายในสังคม วิถีของการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นระหว่างรัฐกับประชาสังคมในบริบทที่รัฐมีความแข็งแกร่งและมีสมรรถนะสูงในการเลี่ยงการล้อมของพลังประชาสังคมจึงน่าจะได้แก่*การข้ามรัฐ* มากกว่าการที่จะเกิดการยึดกุมอำนาจทางการเมืองของรัฐอย่างการปฏิวัติกระฎุมพี ทั้งนี้เพราะในขณะที่พลังภาคธุรกิจเอกชนกับพลังกลไกรัฐจะร่วมมือ สลับกับขัดแย้งกัน ควบคู่กันไปอย่างยืดเยื้อตามทฤษฎีไตรลักษณรัฐ ซึ่งชี้ถึงความคงอยู่ร่วมกันของพลังดังกล่าวแล้ว พลังภาคเอกชนบางส่วนที่มิได้ร่วมอยู่ในพันธมิตรระหว่างอำนาจกลไกรัฐกับอำนาจธุรกิจที่รวมตัวจัดตั้งและพลังภาคประชาชนจะ*ข้ามรัฐ*

ความซับซ้อนของปรากฏการณ์นี้จะทำให้รัฐบาลในความหมายและวิธีการทำงานแบบดั้งเดิม เกิดความสับสนลุกลนขัดแย้งกันเองทั้งระหว่างข้าราชการด้วยกัน ระหว่างนักการเมืองด้วยกัน และระหว่างข้าราชการกับนักการเมือง เพราะกลไกและกระบวนการเสรีประชาธิปไตยที่เน้นสถาบันทางการเมืองที่เป็นทางการ และความชอบธรรมทางการเมืองแบบเอกรูป (เน้นความชอบธรรมทั่วด้านที่มาจากการผ่านกระบวนการเลือกตั้ง) จะนำไปสู่ความขัดแย้งรุนแรงระหว่างรัฐบาลกับพลังในประชาสังคมมากขึ้นเป็นลำดับ โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่ไม่มีการเร่งรัดให้มีการกระจายอำนาจ หรือคืนอำนาจทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม-วัฒนธรรมให้ชุมชนท้องถิ่นอย่างทั่วด้าน

อำนาจอธิปไตย

ในแง่ของอำนาจอธิปไตย กระแสสากลนิยมเสรีประชาธิปไตยจะกดดันให้รัฐประชาชาติมี "อำนาจอธิปไตย" ในความหมายดั้งเดิมลดน้อยลง เพราะประเด็นปัญหาใหม่ ๆ ของโลกหลายอย่าง เช่น การลดกำลังอาวุธ การควบคุมพลังนิวเคลียร์ การพิทักษ์รักษาสภาพแวดล้อมโลก

การรักษาความสงบร่วมกัน เช่น ในตะวันออกกลาง, กัมพูชา, โซมาเลีย และบอสเนีย ตลอดจนการรักษาดุลในรัสเซีย ยุโรปกลางและตะวันออก ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องที่เน้นอำนาจเหนือรัฐประชาชาติทั้งสิ้น รัฐบาลของรัฐประชาชาติย่อมต่อสู้ดิ้นรนเพื่อรักษาอำนาจอธิปไตยแบบดั้งเดิมไว้ โดยเฉพาะในแง่ของการโต้ตอบกับสากลนิยมเสรีประชาธิปไตยที่เน้นลัทธิมนุษยชน ควบคู่ไปกับการเร่งส่งเสริมพัฒนาประชาธิปไตย

แต่สิ่งที่ทำให้อำนาจอธิปไตยของรัฐประชาชาติเสื่อมประสิทธิภาพลงมากที่สุด ได้แก่ การขยายตัวแทรกซึมของข้อมูลข่าวสาร ความเป็นสากลของทุน และความต้องการการลงทุนจากต่างประเทศ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

2. การเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ระหว่างพลังและวิถีทางเศรษฐกิจ

การเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ระหว่างพลังและวิถีทางเศรษฐกิจมีทั้งในระดับมหภาคและจุลภาค ที่สำคัญก็คือ มีการเชื่อมโยงอย่างประสานสอดคล้องระหว่างพลังระดับมหภาคและจุลภาค อีกทั้งพลังของกลไกตลาด ซึ่งได้แก่บริษัทและสาขา ตลอดจนบุคลากรของบริษัทสามารถข้ามพรมแดนและแทรกซึมไปยังทุก ๆ ส่วนของสังคม ซึ่งในหลายกรณีอำนาจรัฐจากศูนย์กลางไม่สามารถมีกลไก และกระบวนการซึมแทรกอย่างมีประสิทธิภาพได้

พลังทางเศรษฐกิจที่ส่งผลสะเทือนต่อรัฐประชาชาติมากที่สุด คือความเป็นสากลของทุน (Internationalization of Capital) ในอดีตการค้านำไปสู่การลงทุน ในปัจจุบันการลงทุนนำไปสู่การค้า การลงทุนข้ามประเทศซึ่งแต่ก่อนมีจำกัดไม่กี่ประเทศ เริ่มมีความหลากหลาย และปริมาณมากขึ้น และเป็นการลงทุนภายในภูมิภาคมากขึ้น ที่น่าสังเหตุก็คือมีหลายระดับและขนาดมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการติดต่อค้าขายตามชายแดน การลงทุนของพ่อค้าชายแดนในพม่า, ลาว, กัมพูชา, ตอนใต้ของจีน

นอกจากความเป็นสากลของทุนแล้ว การลงทุนยังถูกกำหนดโดยโอกาสของการผลิตที่ลดค่าใช้จ่ายเพื่อการแข่งขันในการค้าระหว่างประเทศมากขึ้นอีกด้วย ปรากฏการณ์นี้มีผลทำให้เกิดความต้องการทั้งวัตถุดิบ, แรงงาน และการขนส่งที่มีราคาต่ำ หรือในราคาที่มีข้อได้เปรียบผู้ผลิตเดิม เป็นผลให้รัฐประชาชาติต้องเผชิญกับปัญหาที่ซับซ้อนหลายระดับที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน คือเป็นปัญหาทั้งมหภาคและจุลภาคควบคู่กันไป แต่รัฐประชาชาติได้สร้างสมสมรรถนะด้านหลักทางมหภาคมากกว่าจุลภาค กล่าวคือ กลไกและกระบวนการแก้ปัญหาของรัฐเป็นกลไกและกระบวนการแบบมหภาคที่เน้นการรวมศูนย์ การเป็นแบบอย่างเดียวกัน (Uniformity) มากกว่าการกระจายตัวและการผ่อนปรนให้สอดคล้องกับความหลากหลาย (Diversity)

ในขณะที่ทุนตลาด (กลไกตลาดคือ บริษัทและราคา) แรงงาน เทคโนโลยี และวิธีการผลิต มีลักษณะทั้งสากลควบคู่ไปกับการกระจายตัวทั่วสังคม เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด กลไกอำนาจทางการเมือง คือระบบการเมือง ระบบราชการ ตลอดจนกฎระเบียบวิธีปฏิบัติต่าง ๆ กลับมีลักษณะกระจุกตัว ขึงตึง ไม่ฉับไว และขาดกลไก-กระบวนการอันหลากหลายในการเชื่อมโยงกับพลังต่าง ๆ ที่กำลังผนึกตัวหรือฟื้นตัวอย่างรวดเร็ว สังคมโดยส่วนรวมจึงเกิด **สภาวะการทอนกำลัง** (Dissipative) มากกว่าการผนึกกำลัง

ท่ามกลางสภาพการเคลื่อนไหวอย่างรวดเร็ว เป็นสากล และซึมแทรกในระดับท้องถิ่นได้ด้วยของพลังทางเศรษฐกิจ แม้ปัจจัยทางภูมิรัฐศาสตร์ก็มิอาจขวางกั้นปัจจัยทางภูมิเศรษฐกิจได้ พลังที่เกิดจากภูมิเศรษฐกิจ ซึ่งมีความเป็นสากลหรือไม่ก็ภูมิภาคมากขึ้นนี้ ย่อมทำให้ **อำนาจทุน** เป็นอำนาจอธิปไตยที่เป็นจริง และมีประสิทธิภาพมากกว่า **อำนาจทางทหารหรือกำลังอาวุธ**

วิถีทางเศรษฐกิจ อันได้แก่ ลักษณะการติดต่อสัมพันธ์เพื่อเป้าหมายร่วมกันมีขอบเขตกว้างขวางและมีความถี่ที่เป็นรูปธรรมในระดับย่อย การติดต่อสื่อสารเพื่อสั่งสินค้าหรือตกลงต่อรองกำลังดำเนินไปด้วยแฟกซ์ โทรศัพท์ข้ามทวีป ตลอดจนการพูดคุยแลกเปลี่ยนสัมมนาโดยเห็นหน้า-ได้ยินเสียงกันในจอภาพ ลักษณะกระจายตัวและย่อยตัวลงจากใหญ่ (บรรษัทข้ามชาติ) สู่เล็กได้ของพลังและวิถีทางเศรษฐกิจนี้ มีผลสะเทือนอย่างมหาศาลต่อรัฐและกลไกของรัฐประชาชาติดั้งเดิม

3. การเปลี่ยนแปลงภายในสังคมของมหาอำนาจและความสัมพันธ์ระหว่างมหาอำนาจทางทหาร-การเมืองกับมหาอำนาจทางเศรษฐกิจ

เมื่อสี่สิบกว่าปีที่แล้ว จีนเปลี่ยนระบอบการเมืองเป็นสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ สหภาพโซเวียตเป็นมหาอาณาจักรที่คุมรัฐเล็ก ๆ ในยุโรปกลางและตะวันออก ตลอดจนชนชาติต่าง ๆ ซึ่งถูกผนวกเข้ารวมอยู่ในรัฐที่เป็นรัฐบริวาร ญี่ปุ่นพ่ายแพ้สงคราม ประเทศในเอเชีย แอฟริกา เพิ่งได้รับเอกราชผ่านพ้นความเป็นอาณานิคม โลกแบ่งออกเป็นสองค่ายสองขั้วอำนาจที่ชัดเจน ขัดแย้งและแข่งขันกัน

ปัจจุบันญี่ปุ่นกลายเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจ สหภาพโซเวียตแตกแยก จีนยังคงไม่ละทิ้งการควบคุมเข้มทางการเมืองควบคู่ไปกับการปรับกลไกทางเศรษฐกิจ ให้เน้นความเป็นสากลด้านการลงทุน การผลิต การตลาดมากขึ้น ยุโรปกำลังรวมตัวกันอีกขั้นหนึ่ง เอเชียตะวันออกหลายประเทศ อย่างเกาหลี ไต้หวัน ฮ่องกง สิงคโปร์ กลายเป็นระบบเศรษฐกิจที่ก้าวหน้ามีทุนมากพอในการขยายการลงทุนในต่างประเทศ

สังคมอเมริกันก็มีการเปลี่ยนแปลงในรอบสามสิบปีที่ผ่านมา จากการเป็นเจ้าโลกกลายเป็นชาติที่ไม่สามารถเอาชนะสงครามในอินโดจีนได้ การเสื่อมถอยของขวัญกำลังใจ การ

เสื่อมโทรมของเมืองใหญ่ คนจนซึ่งมีจำนวนมากแต่ก็ยังคงเป็นคนกลุ่มน้อยเมื่อเทียบกับคนส่วนข้างมาก ซึ่งเป็นคนชั้นกลางขึ้นไปกำลังหมดหนทางและโอกาสในการเคลื่อนไหวทางสังคมขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง เพราะคนเอเชียจากเกาหลี เวียดนาม ลาว เขมร และคนละตินอเมริกัน มาแข่งขันแย่งโอกาสนั้น สังคมอเมริกันจึงเริ่มปรับตัวจากการเป็นสากลนิยมมาเป็นชาตินิยมในทุก ๆ ด้านมากขึ้นเป็นลำดับ

ในด้านนามธรรมและอุดมการณ์ สหรัฐอเมริกาอาศัยสากลนิยมเสรีประชาธิปไตยเป็นนโยบายต่างประเทศ และยุทธศาสตร์โลก (global strategy) ซึ่งให้ผลตอบแทนในการกดดันให้ญี่ปุ่นเข้ามาร่วมส่วนในการเป็นแกนนำของสากลนิยมเสรีประชาธิปไตย ซึ่งนำญี่ปุ่นไปสู่ความแปลกแยกกับรัฐประชาชาติอื่น ๆ ในโลกที่สาม ซึ่งยังมีระบอบเผด็จการหรืออำนาจนิยม หรือยังมีการใช้อำนาจรัฐต่อประชาชนในด้านที่กระทบสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลมากขึ้น

สหรัฐอเมริกาต้องผลักดันผลประโยชน์แห่งชาติในลักษณะที่ให้ชาติตะวันตกในยุโรป อังกฤษ และญี่ปุ่น-เกาหลีในตะวันออก เข้ามารับภาระเดิมที่สหรัฐอเมริกาเคยมีอยู่มากขึ้นทางการทหารและความมั่นคง มีการอาศัยสหประชาชาติและฉันทานุมัติของประเทศอุตสาหกรรมในการจัดการปัญหาความขัดแย้ง ซึ่งแต่เดิมสหรัฐอเมริกาเคยเป็นผู้นำหรือเป็นผู้ปฏิบัติการหลัก

เนื่องจากสหรัฐอเมริกาประสบปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำภายในประเทศและการขาดดุลการค้ากับญี่ปุ่น จึงมีแนวโน้มที่จะเป็นชาตินิยมทางเศรษฐกิจ และเพิ่มการกดดันประเทศอื่นในทางการค้ามากขึ้นเมื่อผ่านยุคสงครามเย็น และสหภาพโซเวียตหมดสถานภาพที่เป็นภยันตราย มีการติดต่อญาติดีกับจีน และจีนกำลังเร่งพัฒนาเศรษฐกิจ สหรัฐอเมริกาจึงมีความจำเป็นในการรักษามิตรประเทศในแง่ของรัฐบริวารน้อยลง ความขัดแย้งทางการค้าระหว่างสหรัฐอเมริกากับไทยเป็นภาพสะท้อนของการปรับเปลี่ยนที่ว่านี้

ในขณะที่สหรัฐอเมริกาเป็นรัฐประชาชาติที่ระบอบประชาธิปไตยผนึกกำลังเป็นฐานหลักทั้งทางการเมืองเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมที่มั่นคงแล้ว ก้าวต่อไปก็คือการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในชนรุ่นปัจจุบัน ซึ่งเน้นคุณค่าเหนือคุณค่าขั้นต่ำของประชาธิปไตยไปสู่คุณค่าขั้นสูง เช่น ความเท่าเทียมระหว่างเพศ และแม้แต่คนมีรสนิยมทางเพศส่วนข้างน้อย สิทธิและโอกาสของชนกลุ่มน้อยตั้งแต่คนผิวดำและอินเดียนแดง คนผิวดำและอินเดียนแดงนี้เริ่มมีการมองว่าเป็นคนพื้นเมืองและชนชาติกลุ่มน้อย (ethnic minorities) ขณะที่ผู้อพยพมาใหม่โดยเฉพาะจากเอเชียและละตินอเมริกาว่าเป็นคนต่างชาติที่เป็นชนกลุ่มน้อย

ในขณะที่สหรัฐอเมริกาเมื่อ 100 ปีที่แล้ว เป็นดินแดนแห่งโอกาสสำหรับผู้อพยพจากยุโรปเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะผู้ที่ถูกกดขี่ทางการเมืองและเศรษฐกิจ หรือผู้ที่ต้องการแสวงหาโอกาสที่ดีกว่า ไม่ว่าจะเป็นคนจากตอนใต้ของอิตาลี หรือจากยุโรปตะวันออก สถานการณ์ในระยะ 100 ปีก่อน เป็นสถานการณ์ของการรุ่งเรืองเติบโตของดินแดนแถบแอตแลนติก ในปัจจุบันสถาน

การณ์ในอเมริกาเป็นการตกต่ำทางเศรษฐกิจ การเติบโตของเด็กเอเชียอเมริกันในปัจจุบันเป็นภยันตรายในการแข่งขัน ไม่เฉพาะระหว่างคนอเมริกันกับเอเชียนอเมริกัน แต่ระหว่างเอเชียน-อเมริกันกับคนผิวดำ และอินเดียนแดงอีกด้วย ในเขตเมืองใหญ่ที่เป็นเขตคนจนจึงมีการปะทะอย่างรุนแรงเป็นระยะ ๆ ระหว่างผู้แสวงหาโอกาสที่จะมีชีวิตที่ดีขึ้น

ปัญหาระหว่างสหรัฐอเมริกากับญี่ปุ่นในทางเศรษฐกิจ ทำให้ญี่ปุ่นจะต้องปรับตัวเข้ามาแบกรับภาระด้านความมั่นคงในภูมิภาคเอเชียมากขึ้น และอาจทำให้ญี่ปุ่นกับจีนต้องเผชิญหน้ากันในที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการขัดแย้งบริเวณทะเลจีนใต้ แต่เดิมญี่ปุ่นมีปัญหาการครอบครองหมู่เกาะตอนเหนือกับสหภาพโซเวียต หากปัญหานี้คลี่คลายลงได้เพราะรัสเซียต้องการความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ ญี่ปุ่นก็ยังคงจะต้องเฝ้าระวังสถานการณ์ในเอเชียตะวันออกด้านเหนือ คือ ในแหลมเกาหลี และสถานการณ์ในทะเลจีนใต้อีก

สังคมญี่ปุ่นปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปจากเมื่อสี่สิบปีก่อนอย่างมาก ญี่ปุ่นเข้าสู่ความเป็นสากลทางเศรษฐกิจก่อน แล้วจึงปรับบทบาททางการเมืองระหว่างประเทศและสังคมตามมา และได้กระทำการเข้าสู่ความเป็นสากลดังกล่าวอย่างรัดกุมเป็นขั้นตอน ผนึกกำลังร่วมกันระหว่างภาครัฐและเอกชน

จีนกำลังดำเนินนโยบายเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจโดยอาศัยทุนและการตั้งวิสาหกิจเป็นกลไกในการระดมทุนและลงทุน เนื่องจากจีนเป็นดินแดนที่มีประชากรมาก และมีทรัพยากรทั้งบนบกและในมหาสมุทรที่พอจะนำมาใช้ในการพัฒนาประเทศได้ อีกทั้งมีคนจีนพ้นทะเลที่มีทุนสะสมเพียงพอและความมั่นใจในระบอบการเมืองมากพอว่าจะไม่พลิกกลับเป็นสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ จีนจึงจะเป็นรัฐประชาชาติที่มีความพอเพียง และมีพลังทางเศรษฐกิจที่ตามญี่ปุ่นได้ทันไม่เกินกลางศตวรรษที่ 21 นี้อย่างแน่นอน ด้วยเหตุนี้จีนจึงยังคงไม่ละทิ้งเอเชียอาคเนย์ในฐานะที่เป็นดินแดนยุทธศาสตร์ในการหาทางออกทางทะเลสำหรับดินแดนส่วนของจีนที่มิใช่อาณาเขตชายฝั่งทะเล อย่างไรก็ดี จีนได้ใช้ยุทธศาสตร์การรุกด้านทุนแทนการสนับสนุนการต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธ และสนับสนุนกลุ่มการเมืองในประเทศต่าง ๆ ผ่านทางธุรกิจเอกชนแทนการดำเนินงานแบบเก่า

สหรัฐอเมริกากำลังเร่งสร้างรากฐานของความสัมพันธ์ และความร่วมมือกับจีน โดยอาศัยสากลนิยมเสรีประชาธิปไตยเป็นอาวุธที่ไม่ใช่กำลังทหารกดดันให้จีนเปิดเสรีทางเศรษฐกิจ แต่นโยบายจริยธรรมทางสากลที่จะแปรเปลี่ยนให้เป็นรูปธรรมได้ในทางปฏิบัตินี้ น่าจะทำให้สหรัฐอเมริกาเสียโอกาสในการแข่งขันทางเศรษฐกิจกับญี่ปุ่น ซึ่งยังคงรักษานโยบายสองด้าน ไม่ยอมใช้ขั้วสิทธิมนุษยชนและประชาธิปไตยสุดทางเท่ากับสหรัฐอเมริกา หากเสนอแนวทางประชาธิปไตยละมุน (soft democracy) ในการให้ความช่วยเหลือกับประเทศที่ยังคงมีระบอบการเมืองที่ไม่เป็นประชาธิปไตยเต็มที่อย่างพม่า อินโดนีเซียอยู่

เมื่ออินโดจีนเริ่มปรับระบบเศรษฐกิจให้หันเข้าหาทุนนิยมเสรีมากขึ้น ไม่ว่ากัมพูชาจะสงบหรือไม่ก็ตาม พลังทางเศรษฐกิจก็ยังจะเคลื่อนไหวรุดหน้าไปอย่างไม่หยุดยั้ง อินโดจีนจะกลายเป็นยุทธภูมิทางเศรษฐกิจมากกว่ายุทธภูมิของการแข่งขันช่วงชิงทรัพยากรทั้งบนบกและในทะเล ตลอดจนตลาดการค้าระหว่างจีน ญี่ปุ่น และในระดับรองลงมาก็คือ สิงคโปร์ ไทย และมาเลเซีย

สหรัฐอเมริกา กับญี่ปุ่น ยังจะคงรักษาผลประโยชน์ร่วมกันที่จะเป็นอำนาจนำในเอเชีย และแปซิฟิก โดยมีนโยบายในการส่งเสริมการร่วมมือพหุภาคีผ่านองค์กรภูมิภาค เช่น อาเซียน และเอเปก เป็นด้านหลัก

โดยสรุปแล้ว ในทศวรรษแรกของศตวรรษที่ 21 เราจะเห็นการเติบโตของจีนในส่วนที่เป็นเมืองชายฝั่งทะเลอย่างรวดเร็ว และเนื่องจากจีนมีพื้นที่ที่ไม่มีทางออกทะเล จีนจึงจะต้องรักษาจุดยุทธศาสตร์ด้านตะวันตกเฉียงใต้ คือ บริเวณอ่าวเมาะตะมะของพม่าไว้ด้วยการสนับสนุนระบอบทหารในพม่าต่อไป ในส่วนที่เกี่ยวกับเอเชียอาคเนย์อื่น ๆ ที่มิใช่เกาะ จีนจะต้องเฝ้าดูการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายในประเทศให้เป็นไปตามยุทธศาสตร์และผลประโยชน์ของจีน สหรัฐอเมริกาซึ่งเคยมีบทบาทผ่านหน่วยสืบราชการลับในการกดดันการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองจะหมดบทบาทด้านนี้ลง โดยจีนเข้ามาแทนที่ในการมีบทบาทอีกรูปแบบหนึ่งที่มิใช่การสนับสนุนการก่อการร้ายในประเทศ หากสนับสนุนพรรคการเมืองที่เป็นมิตรกับจีนโดยผ่านทางกลุ่มคนจีนที่เป็นสัญชาติไทย มีทุนในไทย แต่มีการลงทุนและความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับจีน ทุนจีนจะเริ่มมีการแข่งขันกับทุนญี่ปุ่นมากขึ้นเป็นลำดับ และน่าจะมีการย้ายฐานการลงทุนจากทุนจีนโพ้นทะเลในไทยและสิงคโปร์ ไปสู่เมืองใหญ่ ๆ ของจีนมากขึ้นอย่างรวดเร็ว

ภาษาจีนซึ่งเคยได้รับการจำกัด โรงเรียนจีนซึ่งเคยได้รับการควบคุม จะกลับมาพลิกฟื้นคืนความสำคัญ และแพร่หลายควบคู่ไปกับภาษาญี่ปุ่นและภาษาภูมิภาค โดยภาษาอังกฤษจะลดความสำคัญลงในระยะยาว

4. ผลสะเทือนจากการเปลี่ยนแปลงและการตั้งรับเชิงรุกต่อกระแสโลกานุวัตร

กระแสโลกานุวัตร (globalization) ในยุคหลังสงครามเย็นเป็นผลจากการพึ่งพาอาศัยทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศ (economic interdependence) ที่เพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ ควบคู่ไปกับปรากฏการณ์นี้ได้แก่ การรุกของกระแสเสรีประชาธิปไตยซึ่งก่อให้เกิดแรงกดดันทั้งภายนอกและภายในต่ออำนาจรัฐมากขึ้น ไม่ว่าอำนาจรัฐจะเป็นอำนาจในระบอบเผด็จการกึ่งเผด็จการ หรือประชาธิปไตยที่ศูนย์อำนาจยังคงอยู่ที่พรรคการเมืองพรรคเดียว เช่น สิงคโปร์ ไต้หวัน หรืออยู่ที่พันธมิตรทางอำนาจรัฐกับพลังที่เติบโตภายในสังคม เช่น อินโดจีน และมาเลเซีย หรือไทย

กระแสโลกานุวัตรและการพึ่งพาต่อกันทางเศรษฐกิจข้ามรัฐประชาชาตินี้ สามารถนำมาได้ทั้งความมั่นคงในระยะยาว และความขัดแย้งทั้งในระยะสั้น และระยะยาว ในแง่ของการเมืองระหว่างประเทศ ยังมีความเชื่อมั่นกันอยู่อย่างกว้างขวางว่ารัฐที่มีระบอบประชาธิปไตย ย่อมหลีกเลี่ยงไม่ทำสงคราม (ทางทหาร) กัน แต่ท่ามกลางกระแสเหล่านี้ สงครามทางเศรษฐกิจมีแนวรบที่กว้างขวางและแทรกซึมไปได้ทั้งในระดับมหภาพและจุลภาพ การรุกของทุนญี่ปุ่นข้ามชาติที่ไปตั้งศูนย์การผลิตนอกเมืองหลวงของสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ และได้รับความสนับสนุนจากแรงงานท้องถิ่นซึ่งกำลังประสบกับความตกต่ำทางเศรษฐกิจ เป็นตัวอย่างที่ดีของปรากฏการณ์นี้

โลกในยุคหลังสงครามเย็นจะขัดแย้งทางการทหารระดับสากลน้อยลง แต่การล่มสลายของอาณาจักรโซเวียตทำให้เกิดการฟื้นตัวของชนชาติเล็ก ๆ ที่เคยถูกผนวกรวมเข้าไปในรัฐบริวาร นอกจากนั้นในรัฐประชาชาติที่ศูนย์กลางเคยรวมอำนาจอย่างไทยก็เริ่มมีแนวโน้มของการรวมตัวเชิงภูมิภาคนิยมมากขึ้น ทั้งในระดับพรรคการเมือง ซึ่งไม่อาจพัฒนาเป็นพรรคการเมืองระดับชาติได้ หากตกผลึกอยู่ในระดับพรรคภูมิภาคหรือฝักฝ่ายในพรรคที่มีรากฐานสายใยความสัมพันธ์แบบท้องถิ่นและภูมิภาคนิยม เช่น พรรคประชาธิปัตย์ เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ความขัดแย้งจึงจะปรากฏในระดับท้องถิ่นและภูมิภาคมากขึ้น การพึ่งพาอาศัยทางเศรษฐกิจ จึงมีทั้งด้านบวกและด้านลบ และเป็นที่มาแหล่งใหม่ของความขัดแย้งในสังคมได้ ทั้งนี้เนื่องจากความแตกต่างทางอำนาจของศูนย์กลางกับภูมิภาค และชุมชนเป็นสาเหตุสำคัญ

แม้ว่าความขัดแย้งทางการค้าระหว่างชาติมหาอำนาจจะไม่ก่อให้เกิดสงครามทางการทหารในรูปแบบเก่า แต่ก็จะมีความตึงเครียดอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะความตึงเครียดที่เกิดจากการหาจุดที่เหมาะสมระหว่างอุดมคติของคุณค่า หลักในสากลนิยมเสรีประชาธิปไตยกับความเป็นจริง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นความขัดกันระหว่างอุดมคติกับความเหมาะสม และผลประโยชน์ทางธุรกิจการค้า กรณีการกดดันของสหประชาชาติที่มีต่อเขมรแดง และต่อระบบเผด็จการพม่าเป็นตัวอย่างที่เห็นได้ชัด

ปัจจุบันชาติต่าง ๆ ในเอเชียได้มีลักษณะเป็นสากลมากกว่าเมื่อสองสามทศวรรษที่แล้ว ความเป็นสากลนี้มีอยู่ในทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมมากกว่าในทางการเมือง เพราะอิทธิพลของลัทธิบริโภคนิยม ความเป็นสากลของเมืองใหญ่ และชนชั้นกลางมีเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่ลักษณะวัฒนธรรมความคิดความเชื่อทางการเมืองยังคงค่อนไปในทางอำนาจนิยมมากกว่าเสรีประชาธิปไตย อำนาจรัฐและอำนาจของผู้นำที่มีมาอย่างต่อเนื่องในหลายประเทศ เช่น พม่า สิงคโปร์ มาเลเซีย อินโดนีเซีย และจีนกำลังได้รับการท้าทายจากกระแสสากลนิยมเสรีประชาธิปไตย ซึ่งมีคุณค่าแก่นแกนที่กัดกร่อนอำนาจรวมศูนย์ของรัฐประชาชาติกระแสต้านเอ็นจีโอ หรือองค์กรเอกชนนอกรัฐที่มิใช่องค์กรบริวาร หรือองค์กรพันธมิตรกับอำนาจรัฐ จึงกำลังฟักตัวในกลุ่มอำนาจรัฐ

ในเวลาเดียวกัน กลุ่มผู้นำในรัฐประชาชาติที่ต้องการควบคุมประชาชนและองค์กรประชาชนนอกรัฐ ก็พยายามเน้นคุณค่าทางวัฒนธรรม โดยอ้างว่าวัฒนธรรมของแต่ละชาติในเอเชียมีลักษณะพิเศษแตกต่างไปจากคุณค่าที่ตะวันตกเห็นว่าเป็นคุณค่าสากล ในทศวรรษนี้เราจึงจะเห็นความแปลกแยกทางด้านนี้มากขึ้น

อย่างไรก็ดีในขณะที่อำนาจรัฐประชาชาติดั้งเดิมมีแนวโน้มในการต่อต้านตะวันตกมากขึ้น อำนาจรัฐนั้นก็ไม่ต้องการส่งเสริมการฟื้นตัวของพลังท้องถิ่น-ชุมชน โดยเฉพาะในด้านการตัดสินใจในวิถีชีวิตทางการเมือง-การปกครอง

ความรู้สึกชาตินิยมทางเศรษฐกิจในอเมริกาอาจนำไปสู่การกลับคืนมาของกระแสขวาจัดเกลียดชังเชื้อชาติตะวันออก ดังที่กำลังแพร่ขยายอยู่ในเยอรมนีและในออสเตรเลีย ในสหรัฐ-อเมริกาเองกระแสนี้ได้มีแนวร่วมมุมกลับกับผู้นำในเอเชียเอง ที่กำลังขยายความคิดที่ว่าเอเชียมีลักษณะพิเศษไม่เหมือนใครกรณีของ นายลี กวน ยู ที่ออกมาวิจารณ์นโยบายและมาตรการของนายแพตตันในการปฏิรูปการเมืองฮ่องกงโดยเข้าข้างจีน เป็นตัวอย่างที่ดีของปรากฏการณ์นี้

ในที่สุดแล้วการฟื้นตัวของการติดต่อสัมพันธ์ที่อาศัยภูมิรัฐศาสตร์เป็นปัจจัยกำหนด จะมีผลต่อพลวัตของการเปลี่ยนแปลงภายในรัฐประชาชาติมากขึ้นเป็นลำดับ การที่พลังดั้งเดิมฟื้นตัวคืนมานี้ ย่อมทำให้บทบาทของภาษาเปลี่ยนแปลงไป จากที่เคยมีบทบาททางการสืบสานสังคมและวัฒนธรรมมาเป็นบทบาททางเศรษฐกิจ ซึ่งการเรียนรู้ภาษาเพื่อตอบสนองต่อการกิจกรรมทางเศรษฐกิจก็ยิ่งจะตอกย้ำการฟื้นตัวของวัฒนธรรม และความสำนึกของชนชาติที่เคยเป็นชนชาติส่วนน้อยมากขึ้นไปอีก ปัจจัยนี้ย่อมนำไปสู่การตื่นตัวในการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนดังกล่าวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และการมีส่วนร่วมดังกล่าวกำลังนำไปสู่การเรียกร้องที่จะมีตัวแทนในระบบการเมืองที่มีรากฐานอยู่บนลักษณะเฉพาะเจาะจง เช่น เพศ และชนชาติ (ในรูปของภูมิภาคนิยม) แทนที่จะอยู่บนรากฐานของความเป็นตัวแทนของคนทั้งชาติ ดังที่ระบบประชาธิปไตยของตะวันตกเคยวิวัฒน์มา

กระแสโลกานุวัตรในด้านเทคโนโลยี การสื่อสารขนส่ง เป็นพลังหลักของศตวรรษที่ 21 ดังได้กล่าวมาแล้วว่า รัฐประชาชาติจะต้องกำหนดกรอบความสัมพันธ์ใหม่ในสามระดับ คือระดับสากล ระดับภูมิภาค-ภายในภูมิภาค และระดับชาติ อันได้แก่ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาสังคม สิ่งที่ควรเน้นก็คือกระแสกดดันทั้งสามระดับนี้เกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน และคาบเกี่ยวซึ่งกันและกันอย่างแยกไม่ออก รัฐประชาชาติในศตวรรษที่ 21 จึงต้องเผชิญกับการท้าทายที่ซับซ้อนทุกระดับ

กระแสโลกานุวัตรด้านเทคโนโลยี การสื่อสารคมนาคม และความเป็นสากลของทุนทำให้สากลนิยมเสรีประชาธิปไตยมีกลุ่มผู้สนับสนุนในสังคมที่อยู่นอกกลไกอำนาจรัฐ ไม่ว่ากลไกอำนาจรัฐและพันธมิตรจะปฏิเสธหลีกเลี่ยงหรือเบี่ยงเบนกระแสสากลนิยมเสรีประชาธิปไตยอย่างไรก็จะไม่อาจกระทำได้อย่างเต็มที่ เพราะจะเป็นการโดดเดี่ยวสถานภาพทางสากลของรัฐประชาชาติ

ดังนั้นการดำเนิน**นโยบายสองหน้า**ในการสร้างดุลระหว่างอำนาจ "อธิปไตย" ของรัฐในการบังคับกลุ่มชนภายใต้อาณาเขตการปกครอง กับอำนาจ"เหนือและข้าม"รัฐของพลังจากกระแสสากลนิยมเสรีประชาธิปไตย จึงจะเป็นแนวทางที่รัฐประชาชาติใช้ในการโต้ตอบกับกระแสดังกล่าว

โลกในศตวรรษที่ผ่านมาเป็นโลกภายใต้การครอบงำของอารยธรรมตะวันตก โดยเฉพาะภาษา ซึ่งเป็นสื่อสำคัญให้ประชากรที่ "มีการศึกษา" ในโลกที่สามได้ปรับโลกทัศน์และวิถีชีวิตให้ "ศิวิไลซ์" วัฒนธรรมการอ่านเกิดจากการปฏิวัติเทคโนโลยีของการพิมพ์หนังสือ ภาษาอังกฤษจึงเป็นภาษาที่สองของกลุ่มผู้นำและปัญญาชน ซึ่งก็หมายความว่าความคิด ความเชื่อ คุณค่าต่าง ๆ จะแฝงมากับความรู้ของสังคมตะวันตกด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

แต่ชนในรุ่นนี้ และรุ่นหน้า เริ่มมีวัฒนธรรมการรับรู้และเรียนรู้ที่มิใช่ขึ้นอยู่กับความสามารถในการเข้าถึงสิ่งพิมพ์ที่เป็นหนังสืออีกต่อไป การเรียนรู้เกิดจากสื่อที่หลากหลายและอาศัยโสตประสาทอื่น ๆ นอกเหนือไปจากการใช้ตาอ่าน แต่เป็นการฟังและเห็นภาพมากขึ้น นอกจากนั้นความหมายของภาษาก็เปลี่ยนไป รวมถึงภาษาสากลอย่าง เช่น ภาษาคอมพิวเตอร์ เป็นต้น

เมื่ออาณาจักรอังกฤษซึ่งเคยเป็นเจ้าของเทคโนโลยีและอาณานิคมเริ่มเสื่อมอำนาจลงศตวรรษใหม่จะเห็นความสำคัญของภาษาภูมิภาคและภาษาถิ่น ในฐานะที่เป็นเครื่องมือสำคัญทางการติดต่อเจรจาธุรกิจทุกระดับมากขึ้น ควบคู่ไปกับความจำเป็นในการเรียนรู้ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมย่อยของอาณาบริเวณที่จะมีการติดต่อค้าขายกัน

การตั้งรับต่อกระแสโลกานุวัตรนี้มิใช่ภารกิจของผู้กุมอำนาจประชาชาติที่ศูนย์กลางเพียงส่วนเดียวอีกต่อไป การปรับตัวเพื่ออยู่รอด และเพื่อหาประโยชน์จากกระแสนี้ ได้เกิดขึ้นทั้งระดับภูมิภาค ระดับชาติ และท้องถิ่นอย่างกว้างขวางและรวดเร็ว การสำรวจลำน้ำโขงร่วมกันก็ดี การติดต่อระหว่างส่วนต่าง ๆ ของรัฐหลาย ๆ รัฐ โดยการริเริ่มของเอกชนโดยมีตัวแทนอำนาจรัฐในท้องถิ่นให้ความร่วมมือก็ดี หรือการเดินทางไปติดต่อตกลงธุรกิจระหว่างประเทศของผู้ที่มิได้มีตำแหน่งที่เป็นทางการในกลไกอำนาจรัฐก็ดี ล้วนเป็นเครื่องสะท้อนถึงการที่อำนาจรัฐถูกข้ามผ่านไป เพราะความขึงตึง ปรับตัวตามสถานการณ์ไม่ทันของกลไกและกระบวนการทางการเมืองและการบริหารทั้งสิ้น

หากเรามองย้อนไปดูการตั้งรับเพื่อรุกต่อกระแสโลกานุวัตรของญี่ปุ่นแล้ว จะเห็นได้ว่ามีการผนึกกำลัง และแบ่งงานกันทำอย่างประสานสอดคล้องระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน นอกจากนี้ญี่ปุ่นก็ยังเตรียมรับกระแสนี้ด้วยการตั้งมูลนิธิเอกชนที่เน้นกิจการระหว่างประเทศ ซึ่งรัฐบาลและธุรกิจเอกชนให้ความร่วมมือสนับสนุนอย่างมากตลอดมา ไม่ว่าจะเป็นการตั้งThe Japan Center for International Exchange (JCIE) ตั้งแต่ค.ศ.1970 หรือการตั้งCenter for Global Partnership (CGP) ภายใต้ The Japan Foundation เพื่อร่วมมือกับสหรัฐอเมริกา

ในการจัดการกับกระแสโลกานุวัตรเมื่อ ค.ศ.1991 โดยมีเงินทุนที่เก็บดอกเบี้ยมาใช้จ่ายถึง 370 ล้านเหรียญอเมริกัน

ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้ สิงคโปร์ได้จัดตั้ง Singapore International Foundation โดยความร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชนและปัญญาชน โดยมีเงินทุนก่อตั้งหลายร้อยล้านบาท การเตรียมรับกระแสโลกานุวัตรในประเทศต่าง ๆ จึงล้วนแล้วแต่เป็นการร่วมมือระหว่างภาครัฐกับเอกชนทั้งสิ้น

ในขณะที่ประเทศไทยกำลังก้าวเข้าสู่กระแสโลกานุวัตร รัฐประชาชาติกำลังเผชิญกับการท้าทายรอบด้าน แต่ไม่มีความคิดที่เป็นระบบร่วมกันระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ตรงกันข้ามกลับมีการแข่งขันเชิงทำลายมากกว่าสร้างสรรค์ มีการมองและแสวงหาผลประโยชน์เข้าตัวและพรรคพวกมากกว่ามองออกนอกตัวเพื่อส่วนรวม ระบบราชการและระบบการเมือง นอกจากจะมีปัญหาภายในระบบแต่ละระบบแล้ว ก็ยังหาความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกันเพื่อรับกับการกดดันจากกระแสโลกานุวัตรไม่ได้ หากลุกลนสับสนขัดแย้งแข่งขันกันด้วยเรื่องเล็กน้อยหยุมหยิมเช่นความขัดแย้งด้านการประชาสัมพันธ์ผลงานของรัฐบาลภายในพรรคที่เป็นแกนนำของรัฐบาล และระหว่างพรรคร่วมรัฐบาล เป็นต้น

ปรากฏการณ์อีกอย่างหนึ่งก็คือแนวโน้มของลัทธิบูชาบุคคลโดยผู้เข้าร่วมไม่ต้องเปลืองตัวแทนที่จะเอาจริงเอาจังคิดแก้ไขปัญหาเชิงสถาบัน ลัทธิบุคลาธิษฐานที่เน้นบารมีของบุคคลมีทั้งข้อดีและข้อด้อย ข้อด้อยก็คือการกระทำดังกล่าวมีผลทำให้ขาดการเอาใจใส่ในการสร้างสถาบัน ซึ่งเป็นงานที่ซับซ้อนและยากกว่า ซึ่งต้องอาศัยความอดทน ไม่ทิ้งงานกลางคัน

สังคมทอนกำลังอย่างสังคมไทย มีแนวโน้มของความสุดโต่งเป็นระยะ ๆ สังคมทอนกำลังที่ระบบไม่ส่งเสริมคนดี คนเสียสละ มีปฏิกิริยาต่อวิกฤตนี้ด้วยการเชิดชูบุคคล แทนที่จะมุ่งแก้ไขระบบและสถาบัน ดังปรากฏในกรณี "เพื่อนอานันท์" ส่วนตัวระบบการเมืองและระบบบริหารเองก็ต่อสู้แข่งขันกันด้วยการอาศัยแง่มุมทางกฎหมายหักล้างกันมากกว่าการพยายามแสวงหากรอบกติกาเชิงสถาบันที่จะช่วยระบบในระยะยาว

การเตรียมรับเพื่อรุกต่อกระแสโลกานุวัตรนี้จะเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ก็ต่อเมื่อผู้กุมอำนาจกลไกรัฐทุกระดับเปลี่ยนแปลงลักษณะการรับรู้และทัศนคติที่เน้นรัฐเป็นศูนย์กลางมาเป็นการเน้นประชาสังคมเป็นศูนย์กลาง ทั้งนี้โดยเข้าใจลักษณะเด่นของประชาสังคมว่ามี**ความหลากหลาย**แทนที่จะเหมารวมว่าประชาสังคมเป็น**ภะบิเดียว** และใช้วิถีเดียวในการแข็งในการโต้ตอบกับปัญหา ความหลากหลายนี้หมายถึงความรุ่มรวยทางภาษาและวัฒนธรรมซึ่งย่อมเป็นจุดแข็งในการนำมาใช้ประโยชน์ทางการติดต่อทำความเข้าใจกับรัฐประชาชาติอื่น ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงกันได้ ในอดีตภาษาที่แตกต่างออกไปจากภาษาไทย (นอกจากภาษาของชาติตะวันตก) บางภาษาถูกผูกพันกับสถานภาพทางการเมืองของรัฐเหล่านั้น เช่น ภาษาจีน และโรงเรียนจีน ภาษามาเลย์

โรงเรียนปอเนาะ เป็นต้น การจำกัดบทบาทของภาษาดังกล่าวอาจเป็นสิ่งที่รัฐในอดีตต้องกระทำ แต่หลังยุคสงครามเย็นการพังทลายของอุดมการณ์สังคมนิยมคอมมิวนิสต์ได้มีส่วนทำให้ภาษาจีนมีมิติใหม่ทางธุรกิจ โดยเฉพาะในการค้าขายระดับภูมิภาค ซึ่งทวีความสำคัญมากขึ้นเป็นลำดับ

โดยสรุปแล้ว ปัจจัยทางภูมิรัฐศาสตร์กับกระแสโลกานุวัตร โดยเฉพาะความเป็นสากลของทุน ความสามารถในการแทรกซึมสู่ประชาสังคมทุกระดับโดยเฉพาะระดับย่อยสุดของกลไกการตลาด ทำให้การแข่งขันเพื่อลดต้นทุนการผลิตทวีความสำคัญยิ่งขึ้นและเนื่องจากต้นทุนการผลิตขึ้นอยู่กับปริมาณอันล้นเหลือของแรงงานราคาถูก และการแข่งขันในตลาดโลก หรือภูมิภาคขึ้นอยู่กับค่าโสหุ้ยของการขนส่ง พลังของท้องถิ่น ซึ่งรวมถึงภาษาและการสื่อสารคมนาคมบริเวณที่ใกล้เคียงกันย่อมทำให้อำนาจของศูนย์กลางลดน้อยลง ความหลากหลายทางวัฒนธรรมย่อย ภาษาถิ่นที่เป็นที่เข้าใจกันข้ามชาติจึงจะเป็นพลังด้านบวกเชิงสร้างสรรค์ต่อการเติบโตของรัฐประชาชาติใหม่ท่ามกลางกระแสโลกานุวัตร

ปัญหาอยู่ที่ว่าความเข้าใจในคุณลักษณะของการเปลี่ยนแปลงนี้มีมากน้อยเพียงใด ฝ่ายที่เกี่ยวข้องเต็มใจที่จะร่วมมือ โดยทุ่มเททรัพยากรให้แก่การเตรียมรับนี้แค่ไหนเท่านั้น

ผู้จัดการรายวัน 15 -16 กรกฎาคม 2536 หน้า 31

* ข้อเขียนชิ้นนี้ ศ.ชัยอนันต์ สมุทวณิช เขียนขึ้นระหว่างวันหยุดสงกรานต์ ปี 2536 ที่ผ่านมา เพื่อเป็นการบูชาคุณงามความดีที่เรียบง่าย อันเป็นสมบัติของผู้ดีตามความหมายที่แท้จริงของ ม.ร.ว.สุภรณ์นพคุณ (ทองใหญ่) สาครบุตร มารดาภรรยาที่วายชนม์เมื่อวันที่ 28 มีนาคม 2536 พิมพ์เป็นที่ระลึกในหนังสืองานพระราชทานเพลิงศพเมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม 2536 นี้

จังหวัดในยุคโลกานุวัตร

ชัยอนันต์ สมุทวณิช

จังหวัด แท้จริงก็คือชุมชนขนาดใหญ่ ที่มิใช่เป็นแค่เขตการปกครองหากเป็นชุมชนทางวัฒ
รรมทางเศรษฐกิจ และการเมืองด้วย

สภาพแวดล้อมของเมืองเมื่อหลายร้อยปีก่อน มีลักษณะของความเป็นชุมชนทางวัฒนธรรม
ะทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ลักษณะด้านความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างเมืองกับแหล่งอำนาจภายนอกมี
แต่ไม่เข้มข้นกว้างขวางและต่อเนื่อง เมืองในสมัยก่อนจึงมีประชากรไม่แตกต่างกันมากนัก และมีความ
ริญไม่ต่างกันมากเหมือนกับที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

ไม่ว่าจะพิจารณาในแง่วัฒนธรรมพื้นบ้าน วัฒนธรรมของชนชั้นนำ หรือในแง่ความเจริญทาง
รษฐกิจเมื่อร้อยปีก่อน กรุงเทพฯ ไม่ได้มีความสูงเด่นไปกว่านครเชียงใหม่ นครลำปาง นครศรีธรรม
ช โคราช และภูเก็ตมากเท่าใดเลย ในสมัยก่อนพลังภายในชุมชนเป็นพลังที่มีชีวิตชีวาและสร้างสรรค์
นพลังที่ต่างร่วมกันสร้างชุมชนโดยถือว่าเป็นหน้าที่ของ ทุกๆ ส่วน

เงื่อนไขทางการรวมศูนย์อำนาจการปกครองเพื่อรักษาอาณาเขตทางกายภาพ ทำให้รัฐบาล
นกลางค่อยๆกลายเป็นผู้ควบคุมกิจกรรมด้านอื่นๆภายในชุมชนนั้นไปด้วย ความมั่นคงที่รัฐส่วนกลางมุ่ง
นในการต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ ทำให้จังหวัดสูญเสียความเป็นชุมชนของประชาชนไปทีละน้อย โดยกลาย
นหน่วยการปกครองที่ขึ้งตึง ขาดชีวิตชีวาของทางราชการ กิจกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นทางศาสนา
แธรรม การศึกษาท้องถิ่น การสร้างชุมชน ซึ่งแต่เดิมเป็นภารกิจหลักของประชาชน ได้ถูกโอนถ่ายไป
แภารกิจของหน่วยงานของรัฐในรูปของแผนงาน โครงการต่างๆที่ต้องผ่านขั้นตอนของกระบวนการทาง
ชการที่เหินห่าง

ผู้ว่าราชการจังหวัดในยุคโลกานุวัตร ไม่ว่าจะมาจากการเลือกตั้งหรือการแต่งตั้งควรคำนึง
การลด transaction costs ให้ได้ เพื่อให้กิจการในจังหวัดทั้งส่วนของภาคเอกชนและภาคประ
ชนอยู่ในฐานะที่แข่งขันกับคู่แข่งได้

ประมาณ 40% ของค่าใช้จ่ายในเศรษฐกิจสมัยใหม่จัดอยู่ในประเภทค่าดำเนินการ ซึ่งรวมถึง
รหาข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องครบถ้วน การติดต่อเจรจา การทำสัญญา การปฏิบัติการตามสัญญา การจ่าย
ค้าออกไปจากแหล่งผลิต เป็นต้น

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีค่าโสหุ้ยด้านการดำเนินการติดต่อ(transaction costs)
งาก เพราะเราเป็นรัฐแบบฟอร์มนิยม คือเต็มไปด้วยแบบฟอร์มมากมายต้องติดต่อกันหลายขั้นตอน
าจะเสร็จการ ดังนั้นบริษัทที่ต้องการสร้างโรงงาน จะต้องกรอกแบบฟอร์ม 3 แบบในที่ตั้งที่เดียวและ
วนชื่อบริษัท และวัตถุประสงค์ของการดำเนินงานถึง 130 ครั้งเป็นต้น

บทบาทและหน้าที่ของผู้ว่าราชการจังหวัดสมัยใหม่ควรเป็นไปตามสภาพและลักษณะเด่นของแ
ละจังหวัด เนื่องจากจังหวัดส่วนใหญ่มักมีภาคชนบทอยู่มากกว่าส่วนที่เป็นเมือง ผู้ว่าราชการจังหวัดจริง
แล้วก็ต้องมีหน้าที่หลักในการเป็นมหาดไทยจังหวัด กล่าวคือดูแลความสงบเรียบร้อยภายในจังหวัดและเป็
ผู้ประสานราชการจังหวัด ในการประสานความร่วมมือ 3 ระดับ คือ ระดับงานของหน่วยงานส่วนกลา
เช่น เกษตรจังหวัด โยธาจังหวัด สรรพสามิตจังหวัด เป็นการประสานงานระหว่างหน่วยราชการส่ว
กลางที่มาอยู่ในจังหวัดนั้น

ระดับที่สองก็คือ การประสานงานระหว่างหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องกับภาคประชาชน
onestop service ให้กับประชาชนที่มีความเดือดร้อนเกี่ยวกับการเสียประโยชน์จากกฎหมายที่มีอ
และ/หรือ นโยบาย แผนงาน โครงการของราชการ หรือได้รับความเดือดร้อนจากการดำเนินงานธุรกิ
ของเอกชน หรือประชาชนด้วยกันจากชุมชนทั้งที่เป็นตัวเมืองและชนบทออกไปทุกทีภาษาราชการกลายเป็
สื่อสำคัญในการได้มาซึ่งทรัพยากร ชุมชนต้องเรียนรู้และเข้าใจวัฒนธรรมใหม่ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมของโคร
การพัฒนา

นานวันเข้า บทบาทของรัฐที่มีต่อจังหวัดแต่ละจังหวัดก็เรื่องที่ไม่มีใครคิดอย่างชัดเจนในรา
ละเอียด โครงการนาสำคัญๆ ภายในจังหวัด ขึ้นอยู่กับความสนใจส่วนตัว ความริเริ่มของผู้ว่าราชการแ
ละคนที่ไม่มีหลักประกันว่าจะได้รับการสานต่อภายหลังที่ผู้ว่าราชการจังหวัดผู้นั้นโยกย้ายไปแล้ว เคยมีป
ชาชนสตรีในจังหวัดหนึ่งถูกระดมไปให้ใส่ห่วงพร้อมๆ กันที่ละนับพันคน เพราะผู้ว่าราชการต้องการเป็
การมีประชาชนมาร่วมโครงการควบคุมประชากรมากๆจนเป็นประวัติการณ์ สามารถบันทึกเป็นสถิติที่ส
ของประเทศได้

จังหวัดในปัจจุบัน ก็ยังคงเป็นชุมชนทางวัฒนธรรมและทางเศรษฐกิจอยู่ แม้วัฒนธรรมส่วนหนึ่
จะเป็นวัฒนธรรมของอำนาจราชการก็ตาม ในสมัยที่กระแสคลื่นลมที่ท้าทายเป็นกระแสเศรษฐกิจ จังหวัด
ใช่เป็นแค่พื้นที่ทางการปกครองอีกต่อไปแล้ว หากเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจหลายระบบตั้งแต่ระดั
ท้องถิ่นไปจนถึงระดับสากลโลกด้วย

ไม่ค่อยจะมีใครคิดว่า จังหวัดและการจัดการภายในจังหวัดหนึ่งๆ นั้น มีความสำคัญอย่างไร
ต่อประสิทธิภาพทางการผลิต Duglas North นักเศรษฐศาสตร์ผู้ได้รับรางวัลโนเบล ให้ความเห็นไว้ว
การมีรัฐบาล การปกครองที่ดี มีกฎระเบียบที่ดี เอื้ออำนวยต่อการจัดการทางเศรษฐกิจ จัดว่าเป็นสิ่งจ
เป็นมากต่อการลดต้นทุนด้านการติดต่อเจรจาตกลงทำกิจกรรมทางธุรกิจ และเศรษฐกิจ (transactio
costs) ระดับที่สามก็คือการประสานงานระหว่างหน่วยงานของรัฐที่อยู่ในจังหวัดกับการกจัดการส่วนท้อ
ถิ่น เช่น กิจกรรมต่างๆ ที่กลายเป็นกิจการท้องถิ่น

ในโลกยุคใหม่ จังหวัดจะเปลี่ยนโฉมไปมาก ไม่ว่ารูปของรัฐจะเป็นอย่างไร เพราะหลายจั
หวัดจะเป็นฐานการผลิตทางอุตสาหกรรมและการบริการ นอกเหนือไปจากวิถีการผลิตแบบเกษตรกรร
ซึ่งมีมาแต่ดั้งเดิมจนเป็นทั้งชีวิตทางเศรษฐกิจ และชีวิตทางสังคมวัฒนธรรมไปแล้ว

สิงคโปร์นั้นมีเนื้อที่น้อยกว่าจังหวัดภูเก็ตของเราเสียอีก ตามความเห็นของผม นายลี กวน
เป็นผู้ว่าราชการรัฐสิงคโปร์ในอดีตที่สร้างรัฐให้มีความสามารถแข่งขันสูง ด้วยการสร้างประสิทธิภาพของ

ให้บริการจากภาครัฐ

ไม่ว่าประเทศไทยจะมีการเลือกตั้งผู้ว่าฯหรือไม่ที่ไหนและเมื่อใดการท้าทายของการจัดการในจังหวัดแบบใหม่ก็ยังคงมีอยู่เสมอ

จังหวัดของไทยเรายังไม่มีแม้แต่ข้อมูลรวมที่เป็นข้อมูลยุทธศาสตร์ของจังหวัดในขณะที่โลกก้าวบลงทุกที และความจำเป็นทางข้อมูลข่าวสาร มีมากอย่างยิ่งยวด

ประเทศไทยไม่ใช่กรุงเทพฯ แต่กรุงเทพฯ ที่โตจนเน่าและเป็นอัมพาต เกิดมาจากการละการจัดการ จังหวัดในยุคนี้เราไม่น่าจะมีการปกครองจังหวัดแล้ว ผู้ว่าราชการจังหวัดน่าจะเป็นผู้จัดจังหวัดที่มีภารกิจหลักในการจัดการแก้ไขทุกข์ของประชาชนผู้ยากไร้ ด้อยโอกาส และต้องต่อสู้กับอำของกฎระเบียบราชการที่ลงไปครอบชุมชน มากกว่าจะเป็น "เจ้าเมือง" หรือชอบให้ประชาชนเรียกท่อ" แต่ไม่มีน้ำยา แม้แต่จะต่อสู้กับกฎระเบียบของราชการที่รังแกประชาชน

ถ้าไม่รับปรับตัว ยกเครื่องกันใหม่ รับรองเราจะไม่เห็นประเทศไทยที่สงบร่มเย็นเหมือนแต่ก่อ

เารรายวัน. 21 กพ. 2537. หน้า 9

จาก "ยึดอำนาจรัฐด้วยกำลังอาวุธ" สู่ "เปลี่ยนดุลอำนาจสังคมด้วยสันติวิธี"

เกษียร เตชะพีระ

สองเหตุการณ์โลกในเดือนกันยายนที่แล้วมา ยืนยันว่ากระบวนทัศน์ "ยึดอำนาจรัฐด้วยกำลังอาวุธ" ของขบวนปฏิวัติไทยและอื่น ๆ ทั่วโลกเมื่อสองทศวรรษก่อนเป็นสิ่งพ้นสมัยไปแล้ว

ที่ประเทศเลโซโธ่ ทวีปแอฟริกา ภายใต้แรงกดดันของประเทศแอฟริกาใต้, ซิมบับเว และบอตสวานา เพื่อนบ้าน กษัตริย์เลตซีที่ 3 จำต้องแต่งตั้งนายกรัฐมนตรี โมเคเล่ ผู้มาจากการเลือกตั้งโดยชอบเมื่อปีที่แล้ว กลับเข้าสู่ตำแหน่งดังเดิม หลังจากที่พระองค์ร่วมมือกับกองทัพปลดรัฐบาลโมเคเล่ออกจากตำแหน่งโดยพลการเมื่อเดือนที่แล้ว พร้อมกันนั้นก็ทรงสละราชสมบัติให้กษัตริย์โมโชเอโช พระบิดา ขึ้นเสวยราชย์แทน

ที่ประเทศไฮติ แถบอเมริกากลาง ภายใต้การปิดล้อมทางเศรษฐกิจ ยกพลข่มขู่คุกคาม และส่งผู้แทนเจรจาต่อรองของสหรัฐอเมริกา และกลุ่มประเทศแคริบเบียน โดยอาศัยมติของคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ นายพลเซดราสและรัฐบาลหุ่นที่เขาหนุนหลังจำต้องตกลงสละตำแหน่งและตระเตรียมคืนอำนาจให้แก่ ประธานาธิบดี ฌอง แบร์ตรอง อริสตีด ผู้มาจากการเลือกตั้งโดยชอบ ซึ่งถูกพวกเขาโค่นขับออกจากอำนาจไปอยู่ต่างประเทศเมื่อสามปีก่อน ภายใต้การอำนวยการดูแลของกองทหารสหรัฐฯ และนานาชาติ

สองเหตุการณ์นี้ฟ้องว่าต่อให้คุณใช้ "กำลังอาวุธ" ไ "ยึดอำนาจรัฐ" มาก็เอามันไปทำอะไรได้น้อยลงทุกที กระทั่งรักษามันไว้ยากขึ้นทุกที ในสภาพที่รัฐชาติทั่วโลกถูกกระแสโลกานุวัตปิดล้อมท่วมทับเช่นนี้

ต่อให้ยืนจังก้าถือปืนกระบอกโต แต่ถ้าโลกานุวัตรไม่เอาด้วย ก็อยู่ไม่รอด

การที่ถึงมีปืน มีอำนาจรัฐ ก็ยังไม่พอให้ทวนกระแสโลกอยู่รอดได้ในยุคปัจจุบัน ก็เพราะมีอำนาจรัฐไว้ค่อนข้างไร้ประโยชน์ในโลกที่ Governability หรือความสามารถของรัฐบาลที่จะปกครองความเป็นไปของสิ่งต่าง ๆ นับวันลดน้อยถอยลง

ชัยอันต์ สมุทวณิช สรุปประเด็นนี้ไว้กระชับเฉียบคมยิ่ง เมื่อเร็ว ๆ นี้ว่า

"รัฐประชาชาตินั้นเล็กเกินไปที่จะช่วยจัดการดูแลแก้ไขปัญหาที่โลกมีร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสิ่งแวดล้อม การลดอาวุธ โรคเอดส์ หรือการอพยพย้ายถิ่นข้ามชาติ"

"แต่ก็ใหญ่โตเทอะทะเกินไป ที่จะอินังขังขอบใส่ใจดูแลความต้องการและผลประโยชน์ของชุมชนท้องถิ่นเล็ก ๆ" ("การเมืองเรื่องภาพลักษณ์", **ผู้จัดการรายสัปดาห์** 15-21 ส.ค. 37, น.62)

อันสอดคล้องเป็นทำนองเดียวกับมติที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ แสดงย้ำซ้ำออกมาครั้งแล้วครั้งเล่าในบทความหลายชิ้นระยะหลังนี้ คือรัฐชาติอย่างไทยเรานั้นเล็กกระจ้อยร่อยเบื้องหน้ากระแสพลังข้ามรัฐเหนือชาติอย่างเช่นกระแสสิทธิมนุษยชนและสิ่งแวดล้อม ("สลอร์กบุกกรุงเทพฯ แล้ว" **ผู้จัดการรายวัน**, 28 ก.ค. 37, น.9 ; "อาเซียนยังก้าวไม่ข้ามศตวรรษ" **มติชนรายวัน** 9 ส.ค.37, น.19)

แต่ขณะเดียวกันรัฐไทยก็เทอะทะอืดอาดไปจนแก้ปัญหาในเมืองใหญ่ไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นจราจรในกรุงเทพฯ หรือขยะที่เชียงใหม่ ยุคสมัยต่อไปจึงเป็นยุคสมัยที่ไร้วีรบุรุษเพราะเบื้องหน้าปัญหาเหลือบ่ากว่าแรงของรัฐในโลกปัจจุบัน รัฐสิ้นไร้สมรรถภาพที่จะเป็นเครื่องมือให้ใครประกอบวีรกรรมแก้ปัญหาของชาติอย่างแต่ก่อนได้อีกแล้ว ("แก้ปัญหาเมืองด้วยเรื่องวัฒนธรรม" **ผู้จัดการรายวัน**, 14 ก.ค. 37, น.10 ; "ยุคสมัยที่ไร้วีรบุรุษ" **ผู้จัดการรายวัน**, 9 ส.ค. 37, น.8 ; "ขยะท่วมรัฐที่เชียงใหม่" **มติชนรายวัน**, 29 ส.ค. 37, น.20)

และล่าสุด รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ ก็กล่าวง่าย ๆ ตรง ๆ ในปาฐกถาสุภา ศิริมานนท์ ปี 2537 เรื่อง "โลกานุวัตรกับสังคมเศรษฐกิจไทย (ตอนที่สอง)" ว่า :

"กระแสโลกานุวัตรทำให้แนวความคิดว่าด้วยรัฐประชาชาติ (Nation State) สิ้นความหมาย" (**ผู้จัดการรายวัน**, 30 ก.ย. 37, น.8)

บางส่วนของรัฐไทยเองก็ดูเหมือนจะรู้ตัวว่าบ่มิไก๊ ดังที่คุณ อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ โฆษกรัฐบาลออกมายอมรับในการสัมมนาเมื่อไม่นานมานี้ว่า

"หากรัฐบาลไม่ผ่อนคลายการควบคุมลง ผู้ประกอบการบางรายอาจไปตั้งสถานีออกอากาศในต่างประเทศ แล้วส่งสัญญาณกลับเข้ามาในประเทศอีกทีหนึ่ง ซึ่งนั่นจะไม่เป็นผลดีต่อรัฐบาล" (**Bangkok Post**, 18 June 1994, p.22 ; ผู้ประกอบการรายหนึ่งที่บอกรัฐบาลตรง ๆ ว่าอาจไปตั้งสถานีโทรทัศน์ดาวเทียมในลาวถ้า อ.ส.ม.ท.ไม่อนุมัติโครงการขยายเคเบิลทีวีไปทั่วประเทศคือ ทักษิณ ชินวัตร **Bangkok Post**, 18 December 1993, p.7 ; สิบวันต่อมา อ.ส.ม.ท.ก็ยอม หรือนัยหนึ่งรัฐก็ยอมตามที่ทุนข้ามรัฐขอ **Bangkok Post**, 28 December 1993 p.17)

และในขณะที่ คจร.กำลังกุมขมับว่าจะหาถนนที่ไหนมาให้รถยนต์ที่เพิ่มขึ้นวันละ 1,250 คันในกรุงเทพฯวิ่ง ก็เจอแคมเปญ "ซื้อบ้านแถมรถ สไตล์บางกอกแลนด์" ของเสี่ยอนันต์ กาญจนพาสน์ ที่ว่ากันว่าเป็นการซื้อรถล็อตเดียวใหญ่ที่สุดในโลกนับหมื่นคันเปรี้ยงเข้าให้ (**มติชนรายวัน**, 29 พ.ค. 37, น.8-9)

คุณจะ govern วัฒนธรรมและสื่ออิเล็กทรอนิกส์ของชาติในสภาพที่เอะอะไม่พอใจธุรกิจทีวีดาวเทียมก็ย้ายสถานีข้ามรัฐไปออกอากาศมาจากฟากกระโน้นของพรมแดนด้วยประสิทธิผล

พิมพ์ติดต่อกันหลายวัน ชักจูงเพื่อนคนไทยให้ไปใช้บริการว่า "ราคาคนไทยทั่วไทย คืนแรก 1,000 บาท คืนต่อ ๆ ไป 850 บาท"

เพราะคนไทยเรามันถูกครับ ไม่แพงเหมือนนอก รัฐท่านเลยไม่ค่อยแคร์ไง

แทนที่รัฐชาติซึ่งอ่อนแอลง ต่อไปเราอาจเจอกับอำนาจในรูปลักษ์ใหม่ เช่นอาจเกิดสภาพที่เอนก นาคะบุตร นักพัฒนา NGO เรียกว่า "รัฐชายแดน" ขึ้นในบริเวณเหลี่ยมเศรษฐกิจแดนต่อแดนของหลายประเทศ ปกครองบริหารโดยแก๊งค้ายาเสพติด แก๊งค้าโสเภณี แก๊งตัดไม้เถื่อน ข้ามรัฐ ข้ามชาติ (Sanitsuda Ekachai,"Crusading for the Cause of the Little Man" **Bangkok Post**, 31 May 1994, p.27)

และแทนที่วีรบุรุษ-รัฐบุรุษเราอาจเจอกับการเรืองอำนาจของชนชั้นนำพันธุ์ใหม่คือ "ขุนศึก" แบบรัตโก มาลาดิค ในบอสเนีย, โมฮัมเหม็ด ฟาราห์ ไอดีด ในโซมาเลีย, โจนาส ซาวิมบี้ ในอังโกลา, หรือขุนส่า ในสามเหลี่ยมทองคำ เป็นต้น (Patrick Worsnip) "Journalist Recalls Eight Turbulent Years" **Bangkok Post**, 11 June 1994, p.5)

ทางออกเรื่องที่จะหลีกเลี่ยงจากเกือกบูตของขุนศึกชายแดนมีอยู่ แต่จะออกทางนี้ได้จำต้องคิดใหม่หรือรื้อสร้างความหมายของ "รัฐบาล" เสียใหม่ ให้พลังฝ่ายอื่นนอกรัฐในสังคมเข้ามาช่วยแบ่งปันอำนาจ กุมอำนาจ ใช้อำนาจบ้าง

นิธิ เอียวศรีวงศ์ ชี้ว่าจะต้องให้รัฐมีอำนาจน้อยลง และให้สังคม เอกชนและประชาชนมีอำนาจในการแก้ปัญหาร่วมกับรัฐมากขึ้น

ข้อเสนอเป็นระบบที่สุดและไปไกลที่สุดในเรื่องนี้ มาจากชัยอนันต์ สมุทวณิช ใน "ฝ่าวงจรอุบาทว์" (ตอนที่ 21)" (**ผู้จัดการรายวัน**, 8 ก.พ. 36, น.16)

คือให้ ภาคประชาชนและภาคธุรกิจเอกชน เข้ามาร่วมส่วนในโครงสร้างและกระบวนการตัดสินใจใช้อำนาจรัฐ เคียงข้างกับกลไกทางการเมืองที่เป็นทางการ (สถาบันการเมือง) และกลไกอำนาจรัฐ (ระบบราชการ)

ผมตีความเองว่านี่คือการเสนอให้ "แบ่งหุ้นส่วนอำนาจอธิปไตย" (division of sovereignty)

นี่หมายความว่า "รัฐบาล" ไม่ใช่ผู้ยึดกุมอำนาจอธิปไตยของรัฐเด็ดขาดเพียงผู้เดียวอีกต่อไป เอาเข้าจริงปัจจุบันมันก็ไม่ใช่แล้ว และมันไม่มีทางท่าเช่นนั้นได้ในโลกอนาคตด้วย

หากแต่ "รัฐบาล" คือหุ้นส่วนหนึ่งที่ร่วมกันแบ่งปันและใช้อำนาจอธิปไตยร่วมกับพลังภาคส่วนอื่น ๆ ในสังคมอย่างเท่าเทียมกัน ปรึกษาหารือกัน และเกื้อกูลกัน

วิสัยทัศน์ใหม่เกี่ยวกับ "รัฐบาล" ดังกล่าว เรียกร้องกระบวนทัศน์ใหม่ในการเคลื่อไหวเปลี่ยนแปลงสังคมซึ่งมิได้ตั้งเป้าไว้ที่ "ยึดอำนาจรัฐด้วยกำลังอาวุธ" อีกต่อไป

หากมุ่ง "เปลี่ยนดุลอานาจสังคมด้วยสันติวิธี" แทน

ผู้จัดการรายวัน 3 ตุลาคม 2537 หน้า 6

กลยุทธ์สันติวิธี...
ในยุคสารสนเทศ– โลกานุวัตร–ฟองสบู่

เกษียร เตชะพีระ

ประเด็นหลักการเกี่ยวกับปัญหาสันติวิธีในเมืองไทย ได้มีผู้พูดไว้ชอบแล้วและอย่างวิศดารแล้ว เฉพาะในระยะใกล้ ๆ นี้ก็เช่น

- ปาฐกถาพิเศษเรื่อง "สถาบันการศึกษากับสิทธิมนุษยชนและประชาธิปไตย" ของหมอประเวศ วะสี ซึ่งได้วิเคราะห์แนวโน้มของสถานการณ์ความรุนแรงในบ้านเมืองและหลักคิดแนวประพฤติปฏิบัติที่ฝ่ายต่างๆพอจะนำไปยึดเพื่อป้องกันแก้ไขได้ (รายงานโดย วีณา โดมพนานุดร "ชีวิตที่ถูก"ละเมิด" ชีวิตที่ถูก"กระทำ" ของคนไทย" **มติชนรายวัน** 27 เม.ย.2537 น.17)

- บทความเรื่อง "แยกขั้ว" ของอาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ ใน **มติชนรายวัน,** 18 เม.ย. 2537 น.19 ซึ่งได้ชี้ให้ระวังภัย ที่ความแตกแยกขัดแย้งทางผลประโยชน์และความคิดอันเป็นธรรมดาโลกกำลังลุกลามออกไป เป็นความแตกต่างแยกขั้วในเรื่องการเลือกเวทีวิธีการและวาทกรรมในการแก้ความขัดแย้ง เนื่องจากความล้มเหลวของระบบการเมืองที่จะเปิดให้ฝ่ายต่าง ๆ เข้าถึงอย่างเท่าเทียมกัน และท่าทีอันแข็งกร้าวขาดความรับผิดชอบต่อประชาชนของผู้มีอำนาจ

และ "รายงานคณะกรรมการหาข้อเท็จจริงกรณีความรุนแรงที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ของรัฐ จากการเข้าจับกุมแกนนำและสลายการชุมนุมชาวบ้านหนองใหญ่ สวายสอ" ของอาจารย์ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ กับคณะ (**ผู้จัดการรายวัน,** 29 มี.ค. 2537 น.75) ซึ่งได้สะท้อนให้เห็นรอยแยกแตกร้าวทางความคิดที่ถ่างกว้างออกไปทุกที ระหว่างรัฐราชการกับชาวบ้านยากไร้ในชนบท และเชื้อมูลความแตกต่างแยกขั้วที่รอวันระเบิดอยู่ในความคิดจิตใจของแต่ละฝ่ายทั่วประเทศ

เผอิญที่ผมจะพูดต่อไปนี้เป็นแง่มุมเกี่ยวกับสันติวิธีในเชิงยุทธวิธี ที่ยังไม่มีการเอ่ยถึงเป็นข้อสังเกตที่ผมครุ่นคิดรวบรวมมาระยะหนึ่ง แต่เนื้อหาอันยังไม่ได้เรียบเรียงเป็นระบบ และน้ำเสียงอันอาจฟังแปร่งหูของมันทำให้ผมลังเลที่จะเสนอออกไป ได้แต่เก็บไว้ในใจเงียบ ๆ แต่นี่ก็ใกล้ครบรอบสองปีของเหตุการณ์พฤษภามหาโหดแล้ว และเค้าลางแห่งความรุนแรงก็มิได้คลี่คลายสลายลง ผมก็เลยคิดว่าจะขอถือโอกาสพูดเสีย ถูกผิดอย่างไรย่อมอยู่ในวิจารณญาณของท่านผู้อ่าน

คือผมเริ่มต้นจากวิธีคิดแบบยอมรับความเป็นจริงในสนามการเมือง และคิดต่อไปด้วยว่าความเป็นจริงแบบนี้จะอยู่กับเราไปอีกนานพอสมควร กล่าวคือ

1.ในแง่จิตสำนึกของกลไกรัฐ : กลไกรัฐราชการที่มีศักยภาพและอุปกรณ์ความรุนแรงรวมศูนย์ในมือ จะยังไม่เปลี่ยนจิตสำนึกอำนาจนิยม มาเป็นการเคารพชีวิตและสิทธิมนุษยชนของพลเรือนในเวลาอันใกล้

2.ในแง่ตัวบทกฎหมายที่ใช้กำกับควบคุมกลไกรัฐของระบอบการเมือง : ยังจะไม่มีมาตรการทางกฎหมายที่มีบทลงโทษอันทรงประสิทธิผลจริงอันใด สามารถมีผลบังคับใช้มายับยั้งป้องปรามกลไกรัฐราชการให้หลาบจำ ไม่กล้าใช้ความรุนแรงต่อพลเรือนในเวลาอันใกล้

คำถาม : ในภาวะเช่นนี้ ประชาชนจะดำเนินกลยุทธ์สันติวิธีอย่างไร ?

ผมมองไปรอบ ๆ แล้วตอบตัวเองว่า คงต้องใช้หรือแปรเหล่าปัจจัย ไม่ว่าดีหรือชั่วที่มีรอบตัว ให้เป็นคุณแก่สันติวิธีมากที่สุด ปัจจัยเหล่านี้ที่ผมเห็นมีอยู่สองประการ

หนึ่ง การมาถึงยุคสังคมสารสนเทศ-โลกานุวัตร ที่ทำให้ข่าวสารข้อมูลการเมือง ธุรกิจการลงทุน ส่งผลสะเทือนถึงกันอย่างรวดเร็วในขอบเขตทั่วโลก

สอง ระบบการเมืองประชาธิปไตยแต่ในทางรูปแบบ คือระบอบเลือกตั้ง ซึ่งประชาชนถูกหลอกใช้ หลงอยู่ในอุปาทานว่ามีอำนาจ ในขณะที่ถูกผูกมัดให้ตกอยู่ในสภาพไร้อำนาจจริง ด้วยการละเล่น "ภาพลักษณ์" หรือ การเมืองฟองสบู่ ของพวกนักการเมือง

ผมคิดว่าบางทีเราอาจต้องใช้ สารสนเทศ-โลกานุวัตร-ฟองสบู่ นี่แหละเป็นอุปกรณ์เครื่องไม้เครื่องมือทางยุทธวิธี เพื่อหยุดความรุนแรงให้มากที่สุดเท่าที่พอจะทำได้ในปัจจุบัน พฤษภามหาโหดบอกเราอย่างหนึ่งว่า ต่อหน้ากำลังพลรบที่ติดอาวุธสงครามตั้งแต่หัวจรดเท้า พลังที่ทรงอานุภาพที่สุดในการหยุดพวกเขา คือพลังของภาพลักษณ์

คติพจน์ของประธาน เหมาเจ๋อตุง ผู้ล่วงลับ ที่ว่า "อำนาจรัฐเกิดจากปากกระบอกปืน" เหมาะสำหรับยุคสงครามจรยุทธ์เผชิญกับเผด็จการทหารหลังเขาลับตาโลก แต่ในยุคสารสนเทศ-โลกานุวัตร-ฟองสบู่ ปัจจุบัน พึงแก้ใหม่เป็น

"อำนาจต้านรัฐเกิดจากเลนส์กล้อง"

เนื่องจากธาตุแท้ของการเมืองฟองสบู่ คือ หลังฟองสบู่ไม่มีความจริง ความจริงคือฟองสบู่ ดังนั้น แม้ว่าการใช้ความรุนแรงจะเป็นเหตุการณ์สำคัญ แต่ภาพลักษณ์ว่าได้มีการใช้ความรุนแรงยังสำคัญกว่า

การต่อต้านความรุนแรงที่ได้ผลที่สุด จึงต้องอาศัยภาพลักษณ์ของความรุนแรงเป็นเครื่องมือ

กองกำลังที่ประจันหน้ากับประชาชน อาจไม่กลัวการใช้ความรุนแรง แต่สิ่งที่พวกเขากลัวที่สุดคือ ภาพลักษณ์ว่าได้ใช้ความรุนแรงต่อประชาชน

ดังนั้น การต่อต้านความรุนแรงที่ได้ผลที่สุด จึงต้องอาศัยภาพลักษณ์ของความรุนแรงเป็นเครื่องมือ

แน่นอนว่าพลังอำนาจแท้จริงยังอยู่ที่ประชาชน แต่ในยุคปัจจุบันประชาชนเปล่งพลังอำนาจสูงสุดในฐานะคนดู

ฟองสบู่ในยุคสารสนเทศ-โลกานุวัตร มีมหิทธานุภาพข้ามโลกข้ามรัฐเดินทางถึงกันได้ชั่วพริบตา

การกระจายอำนาจสื่อสารสนเทศไปทั่วโลกทุกวันนี้ ทำให้เราทุกคนมีสิทธิ์ทำฟองสบู่ได้ดังนั้น...

สรุป : ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศผลิตฟองสบู่ข้ามโลกข้ามรัฐ เพื่อดึงพลังทุน ข่าวสาร การเมืองของกระแสโลกานุวัตรมาต้านความรุนแรงในท้องถิ่น

Think locally, act globally !

สยามโพสต์ 4 พฤษภาคม 2537 หน้า 5

ภาคที่ ห้า บทบาทที่แปรเปลี่ยนของมหาวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยในทศวรรษ 2540

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์

ปี 2549

หอประชุมอันโอ่อ่า ซึ่งสร้างขึ้นเมื่อมหาวิทยาลัยแห่งนี้มีอายุ 20 ปี คับคั่งด้วยผู้คน นักศึกษาพากันทยอยเดินเข้าหอประชุมโดยไม่ขาดสาย ผมเดินสังเกตการณ์บริเวณหน้าหอประชุมด้วยความตื่นตาตื่นใจนับเป็นเวลากว่า 5 ปีแล้วที่ผมมิได้เหยียบย่างเข้ามาในหอประชุมนี้ นับตั้งแต่ถูกเนรเทศไปอยู่ทุ่งรังสิต ชราภาพของหอประชุมปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัด ในท่ามกลางความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่เร่งรุดไม่หยุดยั้ง

ผมกลับมายังหอประชุมที่มีอายุเกือบครึ่งศตวรรษแห่งนี้เพียงเพื่อจะจดจำภาพเป็นครั้งสุดท้ายก่อนที่จะปลดเกษียณ ทุกอณูของดินแดนท่าพระจันทร์ติดตรึงอยู่ในสมองน้อย ๆ ของผม ด้วยเหตุที่ผมเติบโตที่นี่ ใช้ชีวิตนักศึกษาที่นี่ และประกอบสัมมาชีพ ณ ที่นี้เป็นเวลากว่า 42 ปีแล้ว ความผูกพันที่ผมมีกับท่าพระจันทร์จึงมีอยู่อย่างล้ำลึก ด้วยเหตุดังนั้นผมจึงรู้สึกทุกข์โศกและตรอมใจเป็นอันมากเมื่อถูกเนรเทศไปอยู่ทุ่งรังสิตเมื่อ 5 ปีที่แล้ว อาจารย์ในสำนักท่าพระจันทร์ที่ถูกเนรเทศเช่นเดียวกับผมต่างก็มีสภาพไม่แตกต่างกับผมเท่าไรนัก เพราะบัดนี้ทุ่งรังสิตแปรสภาพเป็น "ไซบีเรีย" ของท่าพระจันทร์เสียแล้ว

ผมไม่เคยคาดคิดว่า นโยบายเสรีนิยมและขบวนการโลกานุวัตร (globalization) จะสามารถเปลี่ยนโฉมมหาวิทยาลัยในเมืองไทยได้มากและรวดเร็วถึงเพียงนี้

นับตั้งแต่เมื่อเกิดวิกฤติการณ์เงินคงคลังในช่วงปี 2523-2525 เป็นต้นมา รัฐบาลไม่สามารถจัดสรรงบประมาณให้แก่สถาบันอุดมศึกษาของรัฐได้มากนัก งบลงทุนของมหาวิทยาลัยถูกตัดทอน หรือมิฉะนั้นก็ถูกตรึงไว้ในระดับต่ำ มหาวิทยาลัยต่างพากันดิ้นรนเพื่อขยายฐานทางการเงิน บางแห่งที่มีที่ดินจำนวนมากก็หาผลประโยชน์จากที่ดินนั้น ดังเช่นการให้สัมปทานแก่เอกชนในการสร้างศูนย์การค้า ศูนย์การค้า มหาวิทยาลัยจึงผุดขึ้นราวกับดอกเห็ด ดังเช่นศูนย์การค้าสามย่าน ศูนย์การค้ารังสิต และอื่น ๆ

มหาวิทยาลัยไม่เพียงแต่จะมีบทบาทในการสร้างศูนย์การค้าเท่านั้น หากมหาวิทยาลัยยังแปรสภาพเป็นตลาดขายประกาศนียบัตรด้วย โครงการฝึกอบรมต่าง ๆ มีขึ้นเพื่อสนองความต้องการในภาคเอกชน แม้ในชั้นต้นจะมีความเข้มงวดในด้านคุณภาพอยู่บ้าง แต่คุณภาพก็หย่อนยามตามกาลเวลา เมื่อมีการจัดการฝึกอบรมในลักษณะอุตสาหกรรม ความต้องการบริการฝึกอบรมและบริการวิชาการในระดับที่สูงขึ้นไปขยายตัวอย่างรวดเร็ว ส่วนหนึ่งเป็นเพราะมีความต้องการที่จะก้าวให้ทันขบวนการโลกานุวัตร อีกส่วนหนึ่งเป็นเพราะต้องการประกาศนียบัตรหรือปริญญาบัตรประดุจ

เดียวกับความต้องการเครื่องประดับ และท้ายที่สุดการมีโอกาสเข้าไปศึกษาในมหาวิทยาลัยของรัฐ เป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับชนชั้นนำทางอำนาจ ผมจึงไม่รู้สึกประหลาดใจ ที่ได้ทราบในเวลาต่อมา แม้แต่เจ้าพ่อแห่งภาคตะวันตกเฉียงเหนือยังเป็นศิษย์เก่า MINI MBA

ความต้องการที่จะขยายฐานทางการเงิน ทำให้มหาวิทยาลัยเกือบทั้งหมดเลือกเดินใน แนวทางเสรีนิยม ทั้งนี้ด้วยการปรับอัตราค่าเล่าเรียนทุกปี แต่การปรับอัตราค่าเล่าเรียนไม่ สามารถช่วยขยายฐานทางการเงินของมหาวิทยาลัยได้มากนัก ในไม่ช้ามหาวิทยาลัยเริ่มเรียนรู้ที่จะ ผลิตบริการอุดมศึกษาที่มีลักษณะหลากหลาย (differentiated products) กระบวนการโลกาภิ วัตรทำให้มหาวิทยาลัยสามารถปรับยุทธศาสตร์การผลิตดังกล่าวนี้ได้ เพราะขบวนการโลกานุวัตรทำ ให้ตลาดมีความต้องการบริการอุดมศึกษาที่ผลิตเป็นภาษาต่างประเทศ โลกที่ปราศจากพรมแดน ทางภูมิศาสตร์จำเป็นต้องสื่อสารด้วยภาษาสากล

ผมยังจำได้ดีว่า บริการอุดมศึกษาที่มีการเรียนการสอนเป็นภาษาอังกฤษเริ่มเฟื่องฟู มาแต่กลางทศวรรษ 2530 มหาวิทยาลัยต่าง ๆ พากันจัดโครงการศึกษา วิชาต่าง ๆ เป็นภาษา อังกฤษ และด้วยการผลิตบริการอุดมศึกษาที่มีลักษณะหลากหลายเช่นนี้ มหาวิทยาลัยไม่ประสบปัญ หา ทางการเงินอีกต่อไป เพราะสามารถเก็บค่าเล่าเรียนสูงกว่าหลักสูตรธรรมดา 20-30 เท่า

การแข่งขันในการผลิตบริการอุดมศึกษาที่มีลักษณะหลากหลายเป็นไปอย่างเข้มข้น บางมหาวิทยาลัยไปผูกสัมพันธ์กับมหาวิทยาลัยชั้นนำในประเทศอุตสาหกรรมเก่า ในไม่ช้ามหาวิท ยาลัยอื่น ๆ ก็เอาอย่างตามแบบแผนที่เป็นมา มักจะเริ่มต้นด้วยการนำเข้าศาสตราจารย์จากต่าง ประเทศเพื่อมาสอนในบางวิชา ในบางภาคการศึกษา ต่อมาจึงมีข้อตกลงว่านักศึกษาไทยที่ศึกษาใน เมืองไทยแล้วครึ่งหลักสูตรสามารถไปศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยในประเทศอุตสาหกรรมเก่าที่ทำข้อ ตกลงได้ สำนักท่าพระจันทร์มีข้อตกลงทำนองนี้กับมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ดังนั้นปีหนึ่ง ๆ จึงมีนักศึก ษาจากท่าพระจันทร์ไปศึกษาต่อยังมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดจำนวนมาก

มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดมิได้มีข้อตกลงกับสำนักท่าพระจันทร์เท่านั้น หากยังมีข้อตกลงท ำนองเดียวกันกับมหาวิทยาลัยอื่น ๆ ในทุกภูมิภาค ไม่ยกเว้นแม้แต่ประเทศอุตสาหกรรมใหม่ในแอฟ กา (African NICs) ไม่จำเพาะแต่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดเท่านั้นที่ส่งออกบริการการศึกษา มหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงและเก่าแก่อื่น ๆ ก็หารายได้จากการส่งออกบริการการศึกษาด้วย ไม่ว่า เป็นเยล พรินสตัน เอ็มไอที ออกซฟอร์ด เคมบริดจ์ ลอนดอน ปารีส หรือสตอกโฮล์ม เหตุที่เป็ เช่นนี้ ก็เพราะว่าภาคอุตสาหกรรมในประเทศอุตสาหกรรมเก่า (Old Industrialized Countries = OICs) เสื่อมโทรมเกินกว่าที่จะแข่งขันในตลาดโลกได้ รัฐบาลประเทศเหล่านี้จึ หันมาส่งเสริมการส่งออกบริการ ซึ่งยังคงมีความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบ (comparativ advantage) ผลจากการเจรจาการค้าพหุภาคีรอบยูกันดา (Uganda Round) การกีดกันการค้

บริการกลายเป็นเรื่องที่ละเมิดบทบัญญัติของ GATT หลังจากนั้นไม่นาน การส่งออกบริการการศึกษาเป็นแหล่งรายได้สำคัญที่สุดของกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมเก่า

ผมไม่เคยคาดคิดว่าความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศ (information technology) และไมโครอิเล็กทรอนิกส์ จะสามารถเปลี่ยนโฉมหน้าของมหาวิทยาลัยได้มากถึงปานนี้ เพียงแต่ต้นทศวรรษ 2540 นี้เอง มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ก็เลิกส่งอาจารย์มาสอนที่ท่าพระจันทร์ หากแต่นั่งสอนอยู่ที่เมืองเคมบริดจ์ มลรัฐแมสซาชูเซ็ตส์ สหรัฐอเมริกา แล้วถ่ายทอดสดผ่านดาวเทียมมายังท่าพระจันทร์ โดยที่นักศึกษาที่นั่งเรียนอยู่ที่ท่าพระจันทร์สามารถมีบทสนทนากับอาจารย์ผู้สอนในมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดได้ ในไม่ช้าสำนักท่าพระจันทร์ก็แปรสภาพเป็นมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด วิทยาเขตท่าพระจันทร์

ครั้งถึงกลางทศวรรษ 2540 อาจารย์ผู้สอนที่เป็นมนุษย์เริ่มหายไปจากจอภาพโทรทัศน์ อาจารย์ผู้สอนที่เป็นโรบอตเข้ามาแทนที่ เพราะเหตุที่เวลาเป็นสิ่งมีค่ายิ่ง อาจารย์ผู้สอนที่เป็นมนุษย์ต้องใช้เวลาในการก่อให้เกิดความก้าวหน้าทางวิชาการจึงต้องลดบทบาทในการสอนและให้หุ่นยนต์ทำหน้าที่แทน ความก้าวหน้าในด้านไมโครอิเล็กทรอนิกส์จนถึงขั้นที่มีการประดิษฐ์ Super Chips ไม่เพียงแต่จะทำให้มีการพัฒนาระบบความจำอันวิเศษสุดแก่หุ่นยนต์เท่านั้น หากทว่ายังทำให้หุ่นยนต์มีระบบการให้ลำดับแห่งเหตุผลดุจเดียวกับระบบตรรกวิทยาแบบอริสโตเติลอีกด้วย หุ่นยนต์บางตัวมีความรู้ฟิสิกส์ไม่ยิ่งหย่อนกว่าสตีเฟน ฮอร์ติ้ง (Stephen Hawking) และบางตัวมีความรู้เศรษฐศาสตร์ไม่แพ้โจเซฟ สติกลิตส์ (Joseph E. Stiglitz)

การแยกจัดการศึกษาออกเป็น 2 ระบบ โดยที่ระบบหนึ่งมีการเรียนการสอนเป็นภาษาไทย และอีกระบบหนึ่งมีการเรียนการสอนเป็นภาษาอังกฤษ ในไม่ช้าก็ก่อให้เกิดความขัดแย้งในชุมชนท่าพระจันทร์ ด้วยเหตุที่มหาวิทยาลัยเลือกประคบประหงมนักศึกษาในระบบภาษาอังกฤษมากเป็นพิเศษ ไม่เพียงแต่จะให้เรียนในห้องที่มีเครื่องปรับอากาศเท่านั้น หากยังมีห้องอาหาร ห้องสันทนาการและห้องสมุดโดยเฉพาะอีกด้วย นักศึกษาระบบภาษาไทยจึงรู้สึกหมั่นไส้นักศึกษาระบบภาษาอังกฤษ การกระทบกระทั่งเกิดขึ้นบ่อยครั้ง จนในปี 2539 ทั้งสองฝ่ายทำสงครามขั้นแตกหัก ผู้คนล้มตายและบาดเจ็บมากยิ่งกว่าวิกฤติการณ์ปี 2519

ภายหลังวิกฤติการณ์ปี 2539 ผู้บริหารมหาวิทยาลัยตัดสินใจย้ายนักศึกษาระบบภาษาไทยไปอยู่ทุ่งรังสิต คงให้นักศึกษาระบบภาษาอังกฤษเท่านั้นอยู่ที่ท่าพระจันทร์ ผู้บริหารมหาวิทยาลัยให้เหตุผลว่า การแบ่งแยกวิทยาเขตในลักษณะนี้สอดคล้องกับการจัดสรรที่ดินในกรุงเทพมหานคร เพราะคนจนต้องไปอยู่ชายขอบของเมือง เฉพาะคนรวยเท่านั้นที่มีสิทธิอยู่ใจกลางเมือง

การผลิตบริการอุดมศึกษาระบบภาษาอังกฤษเริ่มรุกล้ำระบบภาษาไทย แม้ในชั้นต้นจำนวนนักศึกษาระบบภาษาอังกฤษจะมีไม่ถึง 10 เปอร์เซ็นต์ แต่ด้วยความที่มหาวิทยาลัยหิวเงิน

จำนวนนักศึกษาระบบภาษาอังกฤษจึงขยายตัวอย่างรวดเร็วจนมีมากกว่า 70 เปอร์เซ็นต์ นักศึกษาที่ถือว่ามีเกรดดีเลิศเป็นนักศึกษาลูกครึ่ง เพราะลูกครึ่งมักจะมีความรู้ภาษาต่างประเทศดี กระบวนการโลกาภิวัตรไม่เพียงแต่จะทำให้โลกปราศจากพรมแดนทางภูมิศาสตร์เท่านั้น หากยังทำให้โลกมีความต้องการมนุษย์พันธุ์ใหม่ อันได้แก่ พันธุ์ที่ไม่มีเชื้อชาติอันเด่นชัดอีกด้วย

ความต้องการขยายฐานทางการเงินของมหาวิทยาลัย ทำให้มหาวิทยาลัยต้องผลิตบริการอุดมศึกษาประเภทที่มุ่งสนองความต้องการของผู้มีอันจะกิน ความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับอาจารย์จึงค่อย ๆ แปรเปลี่ยนไปเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ซื้อกับผู้ขาย ในไม่ช้านักศึกษาที่มาจากครอบครัวผู้มีอันจะกินเหล่านี้เริ่มเรียกร้องผลประโยชน์ของตน เริ่มต้นด้วยการเรียกร้องขอนำรถยนต์ส่วนบุคคลเข้ามาในมหาวิทยาลัย ซึ่งมีบริเวณอันคับแคบ ผู้บริหารมหาวิทยาลัยโอนอ่อนตามข้อเรียกร้อง เพราะเกรงว่าจะเสีย "ลูกค้า" โดยหันมาห้ามมิให้อาจารย์และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยนำรถเข้าสำนักท่าพระจันทร์ พร้อมทั้งจ่ายเงินสวัสดิการการเดินทางทดแทนให้

ความก้าวหน้าของไมโครอิเล็กทรอนิกส์ ทำให้มีการประดิษฐ์ human chips ซึ่งบรรจุข้อมูลความรู้รายสาขาวิชา และสามารถนำไปฝังไว้ในสมองมนุษย์ได้ ผลที่ตามมาก็คือ ผู้ที่ไม่มีความรู้ฟิสิกส์แม้แต่น้อย หากผ่าตัดและนำ human chips สาขาวิชาฟิสิกส์ ไปฝังไว้ในสมองก็สามารถอธิบายทฤษฎี Big Bang ได้เป็นคุ้งเป็นแคว เมื่อสรรพคุณของ human chips เป็นที่ทราบกันอย่างแพร่หลาย อุตสาหกรรมที่ผลิตผลผลิตอันน่ามหัศจรรย์นี้ก็ขยายตัวอย่างรวดเร็ว นักศึกษานิยมผ่าตัดสมองเพื่อฝัง human chips กันเป็นอันมาก เพราะด้วยอิทธิฤทธิ์ของ human chips ผู้คนสามารถมีความรู้เสมอด้วยนักวิชาการที่ได้รับรางวัลโนเบลในสาขาวิชานั้น ๆ

ยิ่งนานวัน ราคาของ human chips ยิ่งถูกลง เพราะสามารถผลิตคราวละมาก ๆ แต่เทคโนโลยียังไม่ก้าวหน้าพอที่จะฝัง human chips หลาย ๆ สาขาวิชาในคราวเดียวกันได้ และนี่เองที่ทำให้เกิดการจลาจลในสำนักท่าพระจันทร์ในปี 2544 เมื่อนักศึกษาพากันเรียกร้องให้มหาวิทยาลัยกำหนดวันสอบแต่ละวิชาให้ห่างกันอย่างน้อย 2 สัปดาห์ เพื่อจะได้มีเวลามากพอที่จะผ่าตัดเปลี่ยน human chips ระหว่างสาขาวิชา ด้วยความที่เกรงการเสีย "ลูกค้า" มหาวิทยาลัยจำต้องโอนอ่อนผ่อนตาม แต่เรื่องมิได้จบเพียงเท่านี้ เพราะในเวลาต่อมา เทคโนโลยีรุดหน้าถึงขั้นที่จะฝัง human chips ในสมองมนุษย์คราวละหลาย ๆ วิชา ในปี 2547 นักศึกษาพากันเรียกร้องให้มหาวิทยาลัยย่นย่อหลักสูตรปริญญาตรี จาก 4 ปี ให้เหลือเพียง 1 ภาคการศึกษา เพราะ human chipsได้ช่วยย่นระยะเวลาในการศึกษา นักศึกษามองไม่เห็นอานิสงส์ในการอยู่มหาวิทยาลัยถึง 4 ปี อย่างไรก็ตาม มหาวิทยาลัยได้ต่อรองให้ลดหลักสูตรปริญญาตรีเหลือเพียง 2 ปี ผู้บริหารมหาวิทยาลัยเริ่มตระหนักว่า ด้วยความก้าวหน้าของ human chips มหาวิทยาลัยจะค่อย ๆ สิ้นความหมายในสังคม เพราะผู้ที่มีกำลังซื้อ human chips ก็สามารถมีความรู้ได้โดยไม่ต้องเข้า

มหาวิทยาลัย

ตลอดระยะเวลาที่เกิดปัญหาเหล่านี้ ผมและเพื่อนพ้องพยายามทัดทานมิให้มีการใช้ human chips โดยเสนอให้มหาวิทยาลัยตรากฎว่า นักศึกษาที่ผ่าตัดสมองฝัง human chips หมดสิทธิที่จะได้รับปริญญาและด้วยข้อเสนอดังกล่าวนี้เอง ผมและเพื่อนพ้องจึงถูกเนรเทศไปอยู่ทุ่งรังสิตด้วยข้อกล่าวหาว่ามีพฤติกรรมอันขัดต่อพระราชบัญญัติการป้องกันและปราบปรามผู้มีการกระทำอันเป็นภัยต่อความก้าวหน้าของเทคโนโลยี พ.ศ. 2542

ข้าขอประณตน้อมสักการ

บูรพคณาจารย์

ผู้กอปรเกิดประโยชน์ศึกษา

ผมตื่นจากภวังค์เมื่อได้ยินนักศึกษาเปล่งเสียงไหว้ครู ผมสาวเท้าเข้าหอประชุม บนเวทีไร้ร่องรอยมนุษย์ มีแต่ตู้กระจกขนาดใหญ่ 2 ใบ ผมเบียดฝูงชนไปจนถึงขอบเวทีจึงได้พบว่าตู้กระจกใบหนึ่งบรรจุ super chips อีกใบหนึ่ง บรรจุ human chips

ผมถอยห่างจากขอบเวที และเดินออกนอกหอประชุมด้วยความรู้สึกอันยากแก่การพรรณนา ที่ท่าพระจันทร์นักศึกษาประณตน้อมสักการ super chips และ human chips ในวันไหว้ครู แต่ที่รังสิตนักศึกษายังคงกราบไหว้เครื่องถ่ายเอกสารอยู่ ผมอดสงสัยมิได้ว่า

อีกนานกี่ปี รังสิตจึงจะไล่กวดทันท่าพระจันทร์

ผู้จัดการรายวัน : วันที่ 2 กรกฎาคม 2536 หน้า 6

การเปลี่ยนแปลงกับความรู้ในยุคโลกานุวัตร ก้าวต่อไปของที่สถิตแห่งวิทยา

ชัยอนันต์ สมุทวณิช

กระแสการเปลี่ยนแปลงกับผลกระทบต่อสังคมไทย

ความสัมพันธ์ระหว่างมหาวิทยาลัยกับสังคมขึ้นอยู่กับและเปลี่ยนไปตามการเปลี่ยนแปลงและระดับการพัฒนาของสังคมและมหาวิทยาลัย

ในบางสังคมมหาวิทยาลัยเป็นสถาบันที่มีความสามารถสูงกว่าสังคมและนำสังคม โดยเป็นฝ่ายที่มีส่วนสำคัญในการผลักดันการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาสังคมทั้งอย่างรอบด้าน หรือไม่ก็ในด้านใดด้านหนึ่ง

ในบางสังคม สถาบันภายในสังคมที่มิใช่สถาบันทางการศึกษาที่ทำการสอน มีบทบาทสำคัญในการนำการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาสังคมทั้งอย่างรอบด้านหรือไม่ก็ในด้านใดด้านหนึ่ง สถาบันการศึกษาระดับสูงเป็นฝ่ายที่ถูกกำหนดให้รับใช้ทิศทางการพัฒนาซึ่งสถาบันอื่น ๆ เป็นผู้ริเริ่ม

ในหลายสังคมได้มีความพยายามจะเชื่อมโยงองค์ความรู้ การพัฒนาองค์ความรู้ (การวิจัย) และการประยุกต์ความรู้ที่มีการวิจัยและพัฒนาอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสายนั้น ให้เกื้อกูลกับการพัฒนาการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและควบคุมโดยส่วนอื่น ๆ ของสังคม โดยเฉพาะส่วนที่เป็นภาครัฐและภาคเอกชน

ดังนั้น ในการพิจารณาบทบาทของมหาวิทยาลัยในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในศตวรรษหน้า จึงจะต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างมหาวิทยาลัยกับส่วนอื่น ๆ ของสังคมที่เป็นส่วนหลักในการดำเนินการพัฒนาด้วย

ในที่นี้ได้แก่ ภาครัฐ ภาค(ธุรกิจ)เอกชน และภาค(เศรษฐกิจ)ประชาชน

นอกจากจะดูที่ <u>ภาคส่วน</u> ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแง่ <u>เทศะ</u> (spatial dimension) แล้ว จะต้องดูที่ <u>ระดับ</u> ของการพัฒนาและด้านกาล หรือ <u>เวลาแห่งการเปลี่ยนแปลง</u> (temporal dimension) ด้วย

เพราะโลกปัจจุบันและโลกอนาคตเป็นโลกที่ <u>กาลและเทศะ</u> ถูกย่นย่อให้อยู่ใกล้กันมากกว่าแต่ก่อนและลักษณะของการเปลี่ยนแปลงเป็นไปดังที่เรียกว่า<u>โลกานุวัตร</u> (globalization) ซึ่งต่างไปจากลักษณะของการเปลี่ยนแปลงในรอบ 300 ปี หรือ 100 ปี หรือ 50 ปีที่ผ่านมา

ตารางข้างล่างเป็นเพียงการสรุปลักษณะสำคัญ ๆ ของการเปลี่ยนแปลงสาม

ะแสหลักในระยะเวลา200ปีที่ผ่านมาเท่านั้นรายละเอียดเกี่ยวกับปัจจัยและความสัมพันธ์ระหว่าง
จัยต่าง ๆ ยังมีอีกมาก

เราแยกลักษณะของการเปลี่ยนแปลงได้ดังนี้

ารเปลี่ยนแปลง	กระแสหลักของการเปลี่ยนแปลง		
จจัยหลัก	อัสดงคตานุวัตร WESTERNIZATION	สากลานุวัตร INTERNATIONALIZATION	โลกานุวัตร GLOBALIZATION
รงผลัก	การปฏิวัติและพัฒนา	การจัดระเบียบโลก	เทคโนโลยีเชื่อมโลกด้วยดาวเทียมและเส้นใยแก้วนำแสง
ณค่า	มีพื้นฐานจากศาสนาคริสต์ ศักดิ์ศรีของมนุษย์ มนุษย์เหนือธรรมชาติ สังคมรับใช้บุคคล	มีพื้นฐานจากอุดมการณ์สองขั้ว คุณค่าหลักมีลัทธิต่างกันในแนวทาง-วิธีการ เพื่อบรรลุและรักษาคุณค่านั้น	สิ้นสุดยุคอุดมการณ์สองขั้ว ความพยายามที่จะให้คุณค่าประชาธิปไตยเสรีเป็นคุณค่าสากล ความพยายามของเอเชียในการต้านคุณค่าตะวันตกและใช้คุณค่าดั้งเดิมตะวันออก
ลที่เกิดขึ้น	การล่าอาณานิคม การดูดทรัพยากรจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง การสร้างรัฐประชาชาติและสำนึกความเป็นชาติ การรวมศูนย์อำนาจ	การแบ่งโลกเป็นสองค่าย การสร้างอุดมการณ์ "การพัฒนา" มาขยายและซ่อมการครอบงำของมหาอำนาจแต่ละค่าย รัฐประชาชาติกลายเป็นรัฐพัฒนามั่นคง การรวมศูนย์ของอำนาจการ	สิ้นสงครามเย็น โลกานุวัตร กาล-เทศะใกล้กันโดยเทคโนโลยีใหม่ การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ อภิมหาโกลาหล และความแน่นคือความไม่แน่นอน การพัฒนาแบบยั่งยืน

	ระบบราชการเป็นส่วนนำของสังคม ระบบเศรษฐกิจมีลักษณะพึ่งพิงสูง	การพัฒนาแบบขย้ำธรรมชาติ การแข่งขันทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่เชื่อมโยงกับการแข่งขันทางอำนาจ (ทหาร-การเมือง)	การรวมกลุ่ม-การแยกสลาย รัฐประชาชาติเกิดขึ้นพร้อมๆ การข้ามรัฐ-ลอดรัฐ
	ภารกิจของคนผิวขาว	การถ่ายทอดเทคโนโลยีด้วย	การพึ่งพาต่อกันทั้งทางด้าน

การเปลี่ยนแปลง	กระแสหลักของการเปลี่ยนแปลง		
ปัจจัยหลัก	อัสดงคตานุวัตร WESTERNIZATION	สากลานุวัตร INTERNATIONALIZATION	โลกานุวัตร GLOBALIZATION
	ในการนำอารยธรรมตะวันตกมาเผยแพร่และจัดระบบสังคม	การฝึกอบรมและการศึกษา	เศรษฐกิจและวัฒนธรรม ความจำเป็นในการวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้ของตนเอง โดยลดภาวะพึ่งพาลง

อย่างไรก็ตาม น่าจะกล่าวถึง <u>แรงผลักดัน</u> (driving for es) ของกระแสการเปลี่ยนแปลงไว้โดยสังเขป ว่ามีความแตกต่างกันอย่างไรจึงส่งผลสะเทือนที่ระบุไว้ต่างแง่มุม ต่างมิติ ต่างขอบเขต และต่างความเข้มข้นกัน

<u>แรงผลัก</u> การปฏิวัติและพัฒนาอุตสาหกรรมระยะแรกนั้น เกิดจากการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ 2 ด้านคือ ด้านองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการค้นพบธาตุแท้ของธรรมชาติและความเป็นไปเปลี่ยนแปลงของมัน อีกด้านหนึ่งก็คือ การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (paradigm shift) ทั้งสองสิ่งนี้เกิดขึ้นตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 การปฏิวัติและพัฒนาอุตสาหกรรมในระยะแรก จึงมิได้มีมิติทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีแต่เพียงด้านเดียว หากมีลักษณะหลายมิติโดยเฉพาะทางด้านความคิดของมนุษย์ต่อจักรวาลธรรมชาติบนพื้นพิภพและต่อชุมชน-ตัวเขาเองด้วย จึงกล่าวได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งเชิงรูปธรรมและนามธรรม แต่การเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นในตะวันตกคือ ในอังกฤษยุโรปเป็นสำคัญ ที่มาและอำนาจที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงนี้จึงกระจุกตัวรวมศูนย์โดยที่แหล่งกำเนิดและพัฒนาองค์ความรู้ใหม่สามารถควบคุมและผูกขาดองค์ความรู้ใหม่ได้

ความสามารถในการนำเอาองค์ความรู้มาประยุกต์ใช้และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยสร้างอาวุธที่ทันสมัยมีกำลังการทำลายล้างสูงกว่าที่สังคม-ชุมชนอื่น ๆ มี ทำให้ความรู้แปรสภาพเป็นอำนาจและการควบคุมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังเห็นได้จากอำนาจของจักรภพอังกฤษ ซึ่งชุมชนเดิมเป็นเกาะเล็ก ๆ เท่านั้น และเมื่อย้อนกลับไปดูโลกสมัยก่อนการปฏิวัติอุสาหกรรม เราก็จะพบว่าจีนเป็นอาณาจักรกลางของโลกได้ก็เพราะจีนมีองค์ความรู้ใหม่ ๆ มีการค้นพบเทคโนโลยีหลายอย่าง ตั้งแต่การทำดินปืนไปจนถึงการทำกระดาษ

แรงผลักแรกนี้ทำให้ชาติอังกฤษและยุโรปสามารถสร้างความมั่งคั่งได้อย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง จนกระทั่งผลของการขยายตัวทางอุตสาหกรรมเริ่มก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมนับตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 20 และก่อให้เกิดการแข่งขัน-ความขัดแย้งระหว่างชาติที่มีระดับการพัฒนาอุตสาหกรรมสูงจนเกิดเป็นสงครามโลกสองครั้ง

เมื่ออังกฤษและยุโรปอ่อนตัวลงเพราะบอบช้ำจากสงครามโลก 2 ครั้ง สหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นทวีปใหม่และมีระดับการพัฒนาอุตสาหกรรมสูง โดยปลอดจากภัยสงครามโลกครั้งแรก ก็ได้เริ่มมีบทบาทมากขึ้นในการเข้ามาจัดระเบียบโลกใหม่สันนิบาตชาติก็ดีสหประชาชาติตลอดจนธนาคารโลกและกองทุนระหว่างประเทศ ล้วนแล้วแต่เป็นความพยายามที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำในการจัดระเบียบโลกใหม่เพื่อประกันสันติภาพทั้งสิ้น

ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 และสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้มีการเปลี่ยนแปลงด้านองค์ความรู้ที่สำคัญยิ่ง กล่าวคือ ลัทธินาซีได้ก่อให้เกิดการอพยพย้ายถิ่นขององค์ความรู้ทั้งทางวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ จากยุโรปไปสู่สหรัฐอเมริกา จนสหรัฐอเมริกากลายเป็นศูนย์รวมอำนาจใหม่ที่ความรู้แปรเปลี่ยนเป็นอำนาจการค้นคว้าพบอาวุธปรมาณูที่มีอานุภาพการทำลายล้างรุนแรงอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน

องค์ความรู้ที่เคยรวมศูนย์หรือแยกอยู่เพียงไม่กี่แห่งในอังกฤษและยุโรปตามมหาวิทยาลัยและห้องปฏิบัติการต่าง ๆ ได้ย้ายตำแหน่งที่ตามบุคลากรไปสหรัฐอเมริกาจึงเป็นฝ่ายควบคุมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแผนใหม่ และสามารถรักษาสถานภาพของมหาอำนาจไว้ได้อย่างยาวนาน ในช่วงเวลา 50 ปีที่ผ่านมานี้ สหรัฐอเมริกาได้อาศัยความมั่งคั่งที่เกิดจากอุตสาหกรรมการผลิตด้านการขนส่ง สื่อสาร โดยเฉพาะรถยนต์ และเครื่องบินไปสนับสนุนการค้นคว้าวิจัยทางอาวุธและด้านอวกาศ เพื่อแข่งขันกับโซเวียตซึ่งเป็นมหาอำนาจเจ้าของค่ายตรงข้าม

การเสนอวิธีจัดระเบียบโลกในสมัยนี้ได้แบ่งออกเป็นสองแนวทาง โลกจึงแบ่งเป็นสองขั้ว (bipolar) คุณค่าตะวันตกซึ่งมาจากศาสนาคริสต์ กลับถูกแบ่งเป็นสอง คือ ฝ่ายจิต กับฝ่ายวัตถุโดยที่ฝ่ายหลังปฏิเสธศาสนา คุณค่าและจริยธรรมที่มาจากศาสนา โดยเสนอลัทธิและคุณค่าสากลที่เชื่อมโยงกับสภาวะทางการผลิต

ในระยะนี้ รัฐประชาชาติที่ได้ก่อเกิดและพัฒนามานับตั้งแต่ศตวรรษที่ 18-19 ก็ได้กลายเป็น รัฐมั่นคง-พัฒนา กล่าวคือ เป้าหมายและทรัพยากรได้ถูกทุ่มเทไปที่การเพิ่มขีดความสามารถด้านความมั่นคงโดยมีการพัฒนาแบบทุนนิยมหนุนช่วย รายงานของ SAREC ชี้ให้เห็นว่ารายจ่ายด้านการวิจัยและพัฒนากว่าครึ่งของกลุ่มประเทศ OECD ก่อนปี 1980 เป็นรายจ่ายที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยและพัฒนาอาวุธ

รายจ่ายด้านการวิจัยและพัฒนา (R&D) และค่าใช้จ่ายในการสนับสนุนกิจกรรมด้านความมั่นคงนี้ ก่อให้เกิดการละเลยปัญหาทางสังคม-เศรษฐกิจภายในประเทศของประเทศที่มีการแข่งขันเพื่อเพิ่มพูนขีดความสามารถนั้น ปัญหาสังคมในสหรัฐอเมริกาในปัจจุบัน และที่พบในโซเวียตและยุโรปตะวันออก ล้วนแต่เป็นผลอันเกิดจากการมีรายจ่ายด้านความมั่นคงมากอย่างต่อเนื่องทั้งสิ้น ในระหว่าง ค.ศ. 1950-1990 ซึ่งเป็นยุคสงครามเย็น สหรัฐอเมริกามีรายจ่ายทางทหารรวมทั้งสิ้น 11 ล้าน ล้านเหรียญ

ปัจจัยนี้ทำให้ยุโรป อังกฤษ และอเมริกาอ่อนล้าลง ในตะวันออกญี่ปุ่นซึ่งบอบช้ำจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ถูกห้ามมิให้สร้างขีดความสามารถด้านกำลังทหารและอาวุธโดยรัฐธรรมนูญทำให้ญี่ปุ่นสามารถฟื้นตัวอย่างรวดเร็ว เพราะก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ญี่ปุ่นมีพื้นฐานทางวิทยาศาสตร์โดยเฉพาะทางฟิสิกส์ที่มั่นคงและอยู่ในระดับสูงอยู่แล้ว การถูกบังคับมิให้มีการทุ่มเทไปในกิจกรรมด้านความมั่นคงโดยสหรัฐอเมริกาให้ความคุ้มครองเอเชีย-แปซิฟิกอยู่ มีผลทำให้ญี่ปุ่นและประเทศในเอเชีย-แปซิฟิกมีอัตราความเจริญทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว การถ่ายทอดลอกเลียนเทคโนโลยีของญี่ปุ่นและการพัฒนาเทคโนโลยีโทรคมนาคมด้วยดาวเทียมรูปแบบต่าง ๆ และเส้นใยแก้วนำแสงทำให้ค่าขนส่งและการสื่อสาร ซึ่งเคยมีสูง ลดต่ำลงอย่างรวดเร็ว เป็นสาเหตุให้เกิดโอกาสใหม่ในการค้าระหว่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความฉับไว (speed) ของการติดต่อตกลงทางการลงทุนและการค้า ค่าขนส่งที่ถูกลงทำให้ทุนสามารถแยกกระจายไปลงในถิ่นที่แรงงานยังถูก โดยแยกผลิตส่วนประกอบ แล้วขนถ่ายมาประกอบรวมกันและส่งออกไปขายได้ทั่วโลก

ดังนั้น โลกานุวัตรจึงเกิดขึ้นเพราะการเปลี่ยนแปลงด้านการย่นกาลกับเทศะนั่นเอง โดยมีการขนส่ง-การสื่อสารทางอากาศที่นอกเหนือไปจากเครื่องบินเป็นเครื่องมือสำคัญ ในยุคอัสดงคตานุวัตร พื้นที่ทางทะเลและความสามารถในการต่อเรือ-เดินเรือ เป็นข้อได้เปรียบทางการค้า ในยุคสากลานุวัตรเป็นยุคของการขนส่งทางรถไฟ ทางบกด้วยรถบรรทุกขนาดใหญ่ อาศัยซูเปอร์ไฮเวย์ และเครื่องบิน ซึ่งก็ยังต้องเสียอัตราค่าระวางการขนส่งสูง

ในยุคโลกานุวัตรเป็นยุคของการขนส่งทางอากาศที่ถูกลงและทางโทรคมนาคม เช่น

FAX และโทรศัพท์ไร้สาย ตลอดจนการแพร่กระจายของจานรับสัญญาณภาพโทรทัศน์ สิ่งเหล่านี้ทำให้ลักษณะของความรู้กับอำนาจเปลี่ยนแปลงไป ในแง่ที่ความสามารถในการผูกขาด-ควบคุมของศูนย์กลางและรัฐลดต่ำลงอย่างรวดเร็ว ในยุคนี้มนุษย์ติดต่อสื่อสารกันด้วยซูเปอร์ไฮเวย์ทางข้อมูลข่าวสาร

การเปลี่ยนแปลงจากยุคหนึ่งไปสู่อีกยุคหนึ่งในสมัยนี้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในระยะเวลาที่สั้นลง องค์ความรู้และการเข้าถึงความรู้ก็เปลี่ยนไป บทบาทขององค์กร เช่น มหาวิทยาลัย ซึ่งมีความหมายว่าที่สถิตของความรู้อันยิ่งใหญ่ ก็จะต้องปรับเปลี่ยนไปด้วย เพราะในสมัยหลายร้อยปีก่อนความรู้สถิตแบบรวมศูนย์ แต่ในปัจจุบันความรู้มิได้อยู่นิ่งและรวมศูนย์ หากเคลื่อนไหวอย่างรวดเร็วและกว้างขวางโดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายกัน โดยผู้ที่ติดต่อกันมีความเท่าเทียมกัน ตราบเท่าที่มีการเข้าถึงเครือข่ายนั้นได้ และค่าใช้จ่ายในการเข้าถึงเครือข่ายนี้นับวันก็ยิ่งจะถูกลง

<u>มหาวิทยาลัยกับสังคมไทย</u>

มหาวิทยาลัยไทยเป็นผลพวงของกระแสอัสดงคตานุวัตร (Westernization) ในแง่ของแนวคิดและการถ่ายทอดคุณค่าความรู้โดยผู้นำและนักการศึกษาไทยที่ผ่านกระบวนการกล่อมเกลาการเรียนรู้จากสังคมตะวันตกที่ผ่านยุคการปฏิวัติอุตสาหกรรมมาแล้ว แต่เนื่องจากกระแสอัสดงคตานุวัตรที่มีอังกฤษและยุโรปเป็นผู้นำและกระแสสากลที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำ มิได้ก่อให้เกิดการถ่ายทอดและพัฒนาวิทยาศาสตร์-เทคโนโลยีอย่างจริงจังต่อเนื่อง มหาวิทยาลัยไทยจึงคงสภาพความเป็นสถาบันการศึกษาขั้นสูงที่ทำการสอน (teaching universities) มาเป็นเวลานาน และมีความยากลำบากที่จะปรับสภาพให้มีสัดส่วนอันเหมาะสมระหว่างการสอนและการวิจัย

ในแง่ของความสัมพันธ์กับส่วนอื่น ๆ ของสังคมนั้น มหาวิทยาลัยเกิดขึ้นและขยายตัวในฐานะที่เป็นหน่วยราชการประเภทหนึ่ง ดังนั้นสภาพการพัฒนาของมหาวิทยาลัยจึงไปยึดโยงอยู่กับสภาพการพัฒนาของหน่วยราชการอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ความล้มเหลวของความพยายาม 30 ปีที่มหาวิทยาลัยจะพัฒนาจากการเป็นส่วนราชการไปเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐบาล ตลอดจนความไม่ลงตัวของมหาวิทยาลัยใหม่ ๆ ที่จะเป็นวิสาหกิจที่มิใช่ส่วนราชการ ล้วนแล้วแต่แสดงให้เห็นถึงการขาดวิสัยทัศน์ และแนวทางที่เหมาะสมในการจัดวางตำแหน่งแห่งที่ (positioning) อันเป็นขั้นตอนสำคัญขั้นตอนแรกที่จะนำไปสู่การมี<u>บทบาท</u> และความสัมพันธ์ในด้านบวกที่เป็นคุณต่อการพัฒนาสังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ

ในยุคของอัสดงคตานุวัตร (westernization) การเปลี่ยนแปลงเป็นไปอย่าง

เชื่องช้า ดังจะเห็นได้จากระยะเวลาที่ความรู้จากวิทยาศาสตร์พื้นฐาน (Fundamental Research Results) ไปสู่การประยุกต์ปฏิบัติออกมาใช้ประโยชน์ได้นั้น ยังยาวนานมาก แม้กระทั่งในด้านเทคโนโลยีขั้นกลาง นอกจากนั้นการพัฒนาเทคโนโลยีขั้นกลาง นอกจากนั้นการพัฒนาเทคโนโลยีในสมัยก่อนยังคงอาศัยฟิสิกส์แบบนิวตัน และไม่ต้องเชื่อมโยงกับวิทยาศาสตร์พื้นฐานแขนงอื่น ๆ มากนักอีกด้วย

แม้ว่าฟิสิกส์ควอนตัมจะเกิดขึ้นในสมัย สากลานุวัตร (Internationalization) แต่ก็ได้ขยายผลในเชิงปฏิบัติอย่างรวดเร็ว และเป็นพื้นฐานสำคัญหรือเป็นรอยต่อของยุคโลกานุวัตร (Globalization)

พัฒนาการของ Biosensors เป็นตัวอย่างที่ดีขององค์ความรู้การวิจัยและพัฒนาของศาสตร์ยุคโลกานุวัตร เพราะ Biosensors ต้องอาศัยผลการวิจัยจากสาขาวิชาย่อยต่าง ๆ ในวิทยาศาสตร์พื้นฐาน คือ Theoretical Physics, Optics, Surface Physics, Surface Chemistry, Semiconductor Physics, Electronics, Biochemistry และวิชาอื่น ๆ อีกมากมาย

ที่สำคัญก็คือ ระยะเวลาจากการได้ผลวิจัยขั้นพื้นฐานไปสู่การประยุกต์ใช้กินเวลาเพียง 5 ปีเท่านั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าแม้ในเทคโนโลยีขั้นสูงอย่าง Biosensors เวลาก็สั้นลง

บทบาทของมหาวิทยาลัยไทยในศตวรรษหน้าจะเป็นอย่างไรนั้น จึงไม่ใช่ปัญหาของอาจารย์มหาวิทยาลัยแต่เพียงฝ่ายเดียวหากเป็นปัญหาของชาติที่เกี่ยวข้องกับทั้งภาครัฐ ภาค(ธุรกิจ) เอกชน และภาค(เศรษฐกิจ) ประชาชน

เพราะมหาวิทยาลัยยังคงเป็นส่วนหนึ่งของภาครัฐ

และมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับภาค (ธุรกิจ) เอกชน และภาค (เศรษฐกิจ) ของประชาชนค่อนข้างน้อยและสับสน ความชัดเจนของบทบาทมีอยู่เฉพาะการเป็นสถานที่ทำการสอนเท่านั้น

แม้แต่การสอนก็เริ่มจะขยายไปในการสนองความต้องการของภาค (ธุรกิจ) เอกชนมากกว่า ภาค (เศรษฐกิจและวัฒนธรรม) ของภาคประชาชน ดังจะเห็นได้จากการขยายโครงการพิเศษ "ทางการศึกษา" ทางด้านการบริหารการจัดการธุรกิจมากขึ้น หรือไม่ก็ขยายโครงการปริญญาโท-เอกเพื่อสนองตอบต่อความต้องการของนักธุรกิจข้าราชการ และล่าสุดคือ นักการเมืองเพิ่มมากขึ้น

ในขณะที่ภาคธุรกิจเอกชนขยายตัวอย่างรวดเร็ว มหาวิทยาลัยไทยก็ยังไม่สามารถจะตอบสนองความต้องการของภาคธุรกิจเอกชนได้ โดยเฉพาะในด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ส่วนการตอบสนองความต้องการของภาคประชาชนนั้นองค์กรพัฒนาเอกชนได้มีบทบาทมากกว่า มหาวิทยาลัย แม้ว่าอาจารย์มหาวิทยาลัยจะมีส่วนสำคัญต่อการร่วมงานกับองค์กร

เหล่านี้ แต่ก็เป็นบทบาทที่ผูกพันกับสถาบันหรือองค์กร

โลกปัจจุบันเรียนรู้ทั้งคุณและโทษของการนำความรู้มาประยุกต์ใช้ แต่ ระดับ ของการพัฒนาของไทยเราต่างกับระดับการพัฒนาของประเทศที่ผ่านยุคอุตสาหกรรมแบบเก่าไปแล้ว ประเด็นปัญหาสำคัญที่สุดของเรา คือ การพัฒนาและถ่ายทอดเทคโนโลยี ซึ่งมีความซับซ้อนในตัวของมันเอง และในความสัมพันธ์ที่มีต่อสังคม

ปัญหาคือ มหาวิทยาลัยไทย จะวางตำแหน่งแห่งที่ขององค์กร ณ จุดใดกับเครือข่ายใด จึงจะมีบทบาทเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของการพัฒนาชาติ ซึ่งต่อไปการพัฒนาชาติ ซึ่งต่อไปการพัฒนาชาติจะถูกกำหนดโดยเงื่อนไขทางการพัฒนาและถ่ายทอดเทคโนโลยีเป็นสำคัญ อนึ่งควรระลึกไว้ด้วยว่าการพัฒนาชาติมิใช่การพัฒนาธุรกิจของภาคเอกชน หากเป็นการวางยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมสำหรับภาคส่วนต่าง ๆ ของสังคมกล่าวคือ นโยบายที่เหมาะสมสำหรับเอื้ออำนวยต่อการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของภาคธุรกิจเอกชนในตลาดต่างประเทศ, การพัฒนาเศรษฐกิจของภาคประชาชน โดยเน้นการช่วยเหลือประชาชนผู้ด้อยโอกาส

การพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จะเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมได้ก็ต่อเมื่อ สังคมมีความตระหนักในความสำคัญและความจำเป็นของเทคโนโลยี โดยมีความสังวรถึงทั้งคุณและโทษของมันตลอดจนมีความเข้าใจถึงผลดี-ผลเสียในระยะสั้นและระยะยาวด้วย

มหาวิทยาลัยมีบทบาทในฐานะที่เป็นสถาบันที่จะวิจัย-พัฒนา-สอน-ถ่ายทอดความรู้นั้นไปให้ส่วนต่าง ๆ ของสังคมทุกระดับ ดังนั้น อาจารย์มหาวิทยาลัย จึงต้องมีโอกาสที่จะติดตาม-ทำความเข้าใจ-เข้าถึงการพัฒนาวิทยาศาสตร์-เทคโนโลยีล่าสุดเพื่อเชื่อมโยงกับสังคม

การเข้าถึง (Access) เทคโนโลยีเป็นสิ่งจำเป็น แต่ความสามารถในการควบคุม (Control) เทคโนโลยีก็จะต้องมีควบคู่ไปด้วย

ในสมัยนี้ การศึกษาระดับสูงจะไม่มีความหมายเลยหากไม่สามารถเชื่อมโยงกับการวิจัยได้เพราะในการพัฒนาเทคโนโลยีปัจจุบันนั้น ความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างวิทยาศาสตร์พื้นฐานกับวิทยาศาสตร์ประยุกต์ได้ทวีความสำคัญมากขึ้นทุกขณะ

ประเทศไทยเพิ่งจะคิดจัดทำแผนหลักการพัฒนาและการถ่ายทอดเทคโนโลยีในปลายแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (2535-2539) นี้เอง นับได้ว่าเริ่มจะมีความตระหนักถึงความสำคัญในการที่ประเทศไทยจะพัฒนาเทคโนโลยีของตนเองมากขึ้นแทนที่จะคิดเพียงการเพิ่มกำลังผลิตวิศวกรเพื่อตอบสนองต่อการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรม (ซึ่งส่วนใหญ่ไม่มีเทคโนโลยีเป็นของตัวเอง) แต่เพียงด้านเดียว

สิงคโปร์เป็นประเทสเล็กแต่ได้เริ่มทำการพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพอย่างจริงจัง ตั้งแต่รัฐบาลสามารถเชิญ Dr.Chris Tan Yin Hwee ผู้มีผลงานวิจัยบุกเบิกด้าน human

Interference System จากสหรัฐอเมริการ คืนสู่บ้านเกิดได้ Dr. Tan Yin Hwee ได้มาจัดตั้ง Institute of Molecular and Cell Biology ขึ้นร่วมกับมหาวิทยาลัยแห่งชาติสิงคโปร์ โดยในขณะนี้สิงคโปร์มีผลงานด้านการวิจัยระดับนำของโลกไม่แพ้อเมริกานักวิจัยที่สถาบันนี้ได้ตีพิมพ์ผลงานในวารสารระดับนานาชาตินับตั้งแต่ปี 1990 เป็นต้นมา

Dr. Tan กล่าวว่า พวกเขาไม่ได้ Reinvent the Wheel, พวกเขากำลัง Invent the Wheel และเห็นว่าหากเอเชียต้องการพัฒนาเทคโนโลยี ของตัวเองแล้วก็ต้องพัฒนา วิทยาศาสตร์ ของตนเองให้ได้เสียก่อน

ดังนั้น บทบาทที่สำคัญที่สุดของมหาวิทยาลัยในศตวรรษหน้าจึงได้แก่การเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งในเครือข่ายของกระบวนการพัฒนาวิทยาศาสตร์พื้นฐานและเทคโนโลยี (ทั้งทางเทคโนโลยีรูปธรรม และเทคโนโลยีนามธรรม และเทคโนโลยีนามธรรม ซึ่งได้แก่ คุณค่าของชีวิตที่อยู่เย็นเป็นสุข, เป็นไท-เป็นธรรม)

การสิ้นสุดของยุคความรู้รับใช้อำนาจและการไปสู่ยุคอำนาจรับใช้ความรู้

นอกจากความพยายามที่จะกระตุ้นให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างงานวิจัยและพัฒนากับภาคอุตสาหกรรมและการเกษตร ตลอดจนการนำผลการวิจัยและพัฒนาไปเสริมสร้างความรู้ใหม่ การรับและปรับปรุงเทคโนโลยีจากต่างประเทศในการใช้ประโยชน์ในประเทศโดยมีการออกพระราชบัญญัติพัฒมมนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี พ.ศ.2534 ซึ่งนำไปสู่การจัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี พ.ศ.2534 ซึ่งนำไปสู่การจัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี (กวทช.) แล้ว ในระยะเวลาเดียวกัน (2534-2537) ก็ยังมีความพยายามที่จะสนับสนุนการวิจัยพื้นฐานอย่างจริงจังอีกด้วย

การจัดตั้งสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) และให้มี "ทุนพัฒนานักวิจัย" ขึ้นในปี 2537 ก็เป็นอีกก้าวหนึ่งของการตระหนักในสภาวะไม่พัฒนาของการวิจัยพื้นฐานในประเทศไทย ตลอดเวลาสามสิบปีที่ผ่านมานับตั้งแต่การมีสภาวิจัยแห่งชาติสถานภาพทางด้านองค์ความรู้ของศาสตร์ด้านต่างๆไม่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของโลกภายนอกและสังคมที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว

เป็นที่น่าสังเกตว่าในระยะสามสิบปีที่ผ่านมานี้ สังคมไทยมิได้ถูกกดดันบีบบังคับจากสถานการณ์ให้มีการแสวงหาองค์ความรู้ที่เป็นของตนเอง "ผู้มีความรู้"ระดับสูงสุดเกือบทั้งหมดไม่ว่าจะอยู่ในแขนงวิชาใดมักจะถูกอำนาจทางการเมืองและอำนาจราชการดูดซับไปทำงานให้คำปรึกษาซึ่งไม่จำเป็นและไม่มีความต้องการป้อนข้อมูล-ข้อเสนอแนะที่ตั้งอยู่บนฐานของความรู้ในความหมายที่แท้จริง นักวิชาการระดับสูงจำนวนหนึ่งได้สืบทอดบทบาทของการรับใช้ผู้มีอำนาจ

ทางทหารมาเป็นระยะเวลานาน และแม้ว่าโลกจะเปลี่ยนแปลงไปแล้ว แต่ในปี 1990-91 ก็ยังมีนักวิชาการระดับสูงกลุ่มหนึ่งทั้งในสถาบันวิจัยระดับชาติและมหาวิทยาลัยเชื่อว่าการปฏิวัติรัฐประหารสามารถแก้ไขปัญหาและจัดระเบียบวาระแห่งชาติได้โดยพวกเขาเองเป็นผู้ชี้แนะให้คำปรึกษาแก่ผู้นำทางการเมืองที่มีฐานหลักของอำนาจจากการดำรงตำแหน่งทางการทหาร

เหตุการณ์พฤษภาคม 2535 จัดว่าเป็นจุดเปลี่ยนอันสำคัญที่ทำให้ วงจรอุบาทว์ทางความสัมพันธ์ระหว่างความรู้กับอำนาจต้องสะดุดหยุดลงเป็นที่ประจักษ์ว่าสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งวงวิชาการไทยล้มเหลวในการก่อให้เกิดองค์ความรู้ที่ใช้เป็นประโยชน์กับประเทศชาติได้ไม่ว่าในทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีหรือในทางสังคมศาสตร์ ในอดีตการปฏิวัติ-รัฐประหารที่เกิดขึ้นเป็นระยะ ๆ เป็นเสมือนช่องทางการแสดงภูมิปัญญา ของ"นักวิชาการ"ไทยและเป็นโอกาสที่ความรู้กับอำนาจต่างก็ให้ความชอบธรรมซึ่งกันและกัน โดยที่ต่างฝ่ายต่างไร้ศักยภาพและความสามารถในการใช้วิสัยทัศน์และแก้ปัญหาให้ส่วนต่าง ๆ ของสังคม

ภายหลังเหตุการณ์พฤษภาคม 2535 โอกาสที่การปฏิวัติ-รัฐประหารจะเกิดขึ้นอีกมีน้อยลง ในขณะที่กระแสโลกานุวัตรโหมกระหน่ำรุนแรงขึ้นทั้งภาคธุรกิจเอกชนและภาคเศรษฐกิจของประเทศ ประชาชนต่างไม่พอใจในบทบาทของ"ผู้รู้" และไม่เห็นการเชื่อมโยงประโยชน์ของ "ความรู้" กับผลประโยชน์ระยะสั้น-ระยะยาว กล่าวอีกทางหนึ่งก็คือ กระแสโลกานุวัตรและการกดดันให้เกิดการค้าเสรีมากขึ้น ทำให้เกิดการเปิดโปงความด้อยพัฒนา-ด้อยศักยภาพของวงวิชาการไทย แม้แต่ฝ่ายทหาร-การเมืองเองก็เริ่มตระหนักในความไร้ประสิทธิภาพของ "คำปรึกษาทางวิชาการ" เพราะคำปรึกษาทั้งหลายต่างปลาสนาการไปกับการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงที่ปรากฏเป็นจริงมากขึ้นทุกขณะ

เมื่อผู้อุปถัมภ์เก่า คือทหารหมดอำนาจลง และนับวันอำนาจราชการก็กำลังคลายตัวลง อำนาจใหม่ทางธุรกิจการเมืองแบบดั้งเดิมของเหล่านักเลือกตั้งก็ไม่ต้องการ "วิชาการ" เพราะการกอบโกยโกงกิน และการหาผลประโยชน์จากการคุมอำนาจการให้สัมปทานไม่จำเป็นต้องมีการหนุนช่วยจากองค์ความรู้ใด ๆ "นักวิชาการ" ที่เคยช่องเสพกับอำนาจเก่าก็ต้องพิจารณาทบทวนบทบาทและหาพันธมิตรใหม่ ซึ่งแน่นอนว่าพันธมิตรนี้ก็คือแหล่งอำนาจใหม่ทางภาคอุตสาหกรรมซึ่งสามารถแยกตัวออกมาจากแหล่งอำนาจเก่าทางทหารและราชการได้ โดยอาศัยตัวแทน คือรัฐบาลอานันท์เป็นปัจจัยสำคัยในการตัดกระแสและความสัมพันธ์ดังกล่าว

จึงไม่น่าแปลกใจว่า สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และเงินทุนก้อนแรกได้เกิดขึ้นด้วยความริเริ่มของผู้นำรัฐบาลที่เป็นตัวแทนของภาคอุตสาหกรรม นอกจากนั้นการที่ไม่สามารถพึ่งพาการปฏิวัติ-รัฐประหารให้มาแก้ปัญหาของประเทศในยุคโลกานุวัตรได้ ก็นำไปสู่การตระหนักถึง

ความสำคัญและความจำเป็นที่จะสร้างนักวิจัยด้านวิทยาศาสตร์พื้นฐาน เทคโนโลยีพื้นฐาน สังคมศาสพื้นฐานและมนุษยศาสตร์พื้นฐาน ดังปรากฏในหลักการและเหตุผลของการจัดตั้งสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยว่า "สังคมในอนาคตเป็นสังคมที่อยู่บนฐานของความรู้ (knowledge-based society) มีความรู้เป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

นับว่ายังไม่สายเกินไปที่ประเทศไทยจะเริ่มต้นเดินไปในทางที่ถูกที่ควร การเสพสัมพันธ์ระหว่างความรู้กับอำนาจเพื่อรับใช้เป้าหมายอันคับแคบของ "นักวิชาการ" กับ "ผู้มีอำนาจ" ที่ต่างฝ่ายต่างตอบแทนกันด้วยผลประโยชน์เฉพาะตัว <u>ความรู้เทียม</u> (pseudo-knowledge) กับ <u>อำนาจเทียม</u> (pseudo-power) กำลังหมดไป และจะต้องเริ่มสร้างองค์ความรู้ใหม่ในปี ค.ศ.1994 หลังจากที่ได้วนเวียนอยู่กับการช่องเสพแบบเก่า ๆ มานมนาน

ตลอดระยะเวลาสามสิบปีที่ผ่านมา ระบบการตัดสินใจทางการเมืองไทยเป็นระบบที่<u>ต้านความรู้แท้</u> (anti-knowledge) เพราะผู้นำไทยไม่จำเป็นต้องคิดเอง ส่วนนักวิชาการและเทคโนแครตนั้นเล่า ก็ถูกครอบงำโดยแนวคิดและกระแสการพัฒนาภายใต้กระแสสากลานุวัตร โดยมีองค์กรระหว่างประเทศของโลกเสรี เช่น ธนาคารโลกเป็นแหล่งผลิตความคิดและความรู้ที่นำไปกระจายเผยแพร่ ตลอดจนสร้างเงื่อนไขในการให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศที่กำลังพัฒนา

ภายใต้บริบทเช่นนี้ บทบาทของนักวิชาการจึงเป็นเพียงนักแปลและนักถ่ายทอดความรู้และเทคโนโลยี ทั้งที่เป็นด้านวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์-มนุษยศาสตร์ หาใช่ผู้แสวงหาและสร้างองค์ความรู้ใหม่ไม่ กระบวนการอันตรสัมพันธ์ระหว่างสังคมไทยกับสังคมตะวันตก จึงเป็นเพียงการรับรู้มากกว่าการรับ-โต้ตอบและสังเคราะห์ ความรู้ที่รับมาจึงเป็นความรู้เทียมที่ลอยตัวไม่เชื่อมโยงกับสภาพการณ์ของสังคมไทย ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจ, การชี้แนะเกษตรกรให้ปลูกพืช เช่น ปอ มันสำปะหลัง โดยไม่มีความคิดที่จะวิจัยและพัฒนาพืชให้เกิดประโยชน์หลาย ๆ ด้านนอกเหนือจากการเป็นวัตถุดิบที่ป้อนให้กับโรงงานหรือแนวคิดทางการเมืองที่ย่ำอยู่กับการช้ำรอยวงจรอุบาทว์โดยมีรัฐธรรมนูญที่ลอกเลียนระบบรัฐสภาของประเทศที่ผ่านยุคการปฏิวัติอุตสาหกรรมมานานแล้ว

สถานการณ์เช่นนี้มีผลทำให้ประเทศไทยเสียโอกาสในการใช้ความรู้จากการวิจัยและพัฒนาเพื่อช่วยกระตุ้นความสามารถทางการผลิตของภาคธุรกิจเอกชนและเพิ่มมูลค่า-ประสิทธิภาพทางการผลิตของภาคเกษตรกรรมของประชาชน การพึ่งพาความช่วยเหลือจากต่างประเทศเป็นไปทางด้านการศึกษา ฝึกอบรมที่มิได้มีเป้าหมายในการถ่ายทอด-พัฒนาเทคโนโลยี ประเทศไทยและทรัพยากรธรรมชาติของชาติจึงถูกใช้ไปอย่างสุรุ่ยสุร่ายและหมดเปลือง โดยขาดความคิดที่จะวิจัยและพัฒนาอย่างจริงจัง วิทยาศาสตร์พื้นฐานถูกทอดทิ้ง สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์กลายเป็นศาสตร์ที่ผ่านกระบวนการอเมริกานุวัตร และการเรียนการสอน-การวิจัย ดำเนินไป

โดยปราศจากเป้าหมายและทิศทาง จึงไม่น่าแปลกใจที่นักรัฐศาสตร์รุ่นแรกๆซึ่งรับใช้อำนาจในยุคแรกแห่งการพัฒนา เสนอแนวทางการพัฒนาการเมืองเมื่อสามสิบปีมาแล้ว และก็ยังคงเสนอประเด็นนี้อีกให้เป็นตัวข้อเรื่องโครงการวิจัยที่สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ กำหนดเพื่อขอรับทุนอุดหนุนการวิจัยประเภทกำหนดเรื่องประจำปี 2538 นับเป็นการซ้ำซากย้อนรอยเดิมในระยะเวลาเกือบ 40 ปี ในยุคโลกานุวัตรที่สังคมมีความซับซ้อนและก้าวไปเกินกว่าที่ส่วนต่าง ๆ ของสังคมจะยอมรับกรอบของ "แผนพัฒนาการเมือง"ได้อีกแล้ว

วิกฤติการณ์รัฐธรรมนูญในปี 2536-2537 ได้ชี้ให้เห็นถึงความบกพร่องขององค์ความรู้ทางการเมืองและการปกครองของวงวิชาการไทยอย่างชัดเจน หลังจากที่ได้แสดงให้เห็นมาเป็นระยะ ๆ แล้วจากความล้มเหลวอย่างไม่เป็นกระบวนของความพยายามที่จะ "ปฏิรูประบบราชการ" และ "การกระจายอำนาจ"

ในขณะนี้ยังเป็นการเร็วเกินไปที่จะด่วนสรุปบทบาทและทิศทางใหม่ของการพัฒนาและวิจัยในประเทศไทย ความพยายามที่เป็นระบบมากขึ้นของโปรแกรมสนับสนุนการวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อการผลิต การตลาดและการบริหาร กับโครงการสนับสนุนการวิจัยฝ่ายความสัมพันธ์ข้ามชาติและทางเลือกในการพัฒนาของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) จัดว่าเป็นโอกาสและจุดเริ่มต้นที่ดีที่การวิจัยและพัฒนาในประเทศไทยจะดำเนินไปเพื่อการสร้างองค์ความรู้ที่มีความหมายทั้งในตัวของมันเอง และทั้งในด้านการมีความสำคัญและประโยชน์ต่อนโยบายสาธารณะ ตลอดจนต่อประเทศชาติและประชาชน ที่สำคัญก็คือการมีเป้าหมายในการสนับสนุนให้นักวิจัยไทยให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงในระดับโลก โดยเน้นส่วนที่อาจส่งผลกระทบต่อประเทศไทยมากขึ้น

การมุ่งสร้างองค์ความรู้เพื่อได้มาซึ่งความรู้-ความเข้าใจขั้นพื้นฐานอย่างรอบด้านนี้ย่อมก่อให้เกิดการแสวงหาทางสายกลางที่จะเชื่อมโยงเพื่อหาจุดดีและป้องกันลดจุดด้อยที่ไม่พึงปรารถนาจากกระแสโลกานุวัตร การแสวงหาความรู้เพื่อปัญญาโดยมีสตินี้ น่าจะนำไปสู่<u>ทางสายกลางของไทย</u>ที่จะประสานกระแสโลกานุวัตรในด้านที่เป็นคุณกับชุมชนท้องถิ่นจนเกิดองค์ความรู้ใหม่ที่มีเป้าหมายในการสร้าง"โลกานุวัตร-ชุมชนานิยม"(globalized communitarianism)ได้ ซึ่งทางสายกลางนี้สังคมไทยมีศักยภาพที่จะค้นพบได้ เพราะเรามีประสบการณ์มาแล้วในอดีตจากการเป็นอาณาบริเวณที่รับอารยธรรมใหญ่จากอินเดียและจีน โดยผสมผสานกับวัฒนธรรมความเชื่อย่อย ๆ ของชุมชนท้องถิ่นที่หลากหลาย

การที่เราจะสร้างความรู้พื้นฐานและนำเอาความรู้นั้นไปค้นพบ<u>ทางสายกลายแบบไทย</u>ได้นั้น เงื่อนไขที่จะเป็นขั้นแรกมิใช่การมีกองทุนมหึมาหรือมีองค์กรใหม่ ๆ นอกระบบราชการ แต่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของการดัดแปลงตนเองของนักวิชาการ (self-fashioning) การดัดแปลงท่า

ที่ใหม่ ซึ่งจะนำไปสู่การวางตำแหน่งแห่งที่ใหม่ของนักวิชาการและองค์กรทางวิชาการ-วิจัยในสังคม เพื่อช่วยให้เกิดการยกเครื่ององค์กรใหม่และการปรับทิศทางใหม่ของความตั้งใจและกิจกรรมทั้งปวง

การตื่นจากภวังค์ของมนต์แห่งอำนาจวาสนาที่อาศัยวิชาการจอมปลอมเป็นพาหะ ทำให้นักวิชาการรุ่นเก่าสามารถมีประโยชน์ต่อส่วนรวมได้ ในขณะเดียวกันก็เป็นทางสายใหม่ของนักวิชาการรุ่นใหญ่ซึ่งเรียกร้องไม่เฉพาะการพัฒนาขีดความสามารถของนักวิจัย หากเกี่ยวข้องโดยตรงกับความกล้าหาญทางศีลธรรม (moralcourage)

ในกระแสโลกานุวัตรที่ค่านิงถึงความสำคัญของชุมชนท้องถิ่นนี้ จะเป็นการแปรเปลี่ยนจากการที่ความรู้รับใช้อำนาจไปสู่การที่อำนาจต้องรับใช้ความรู้ เพื่อให้นำความรู้นั้นไปแก้ปัญหาและสร้างความชอบธรรมอย่างยั่งยืนให้แก่อำนาจได้

<u>การดัดแปลงท่าทีใหม่ (refashioning)การวางตำแหน่งแห่งที่ใหม่ (repositioning) การยกเครื่ององค์กร (reengineering) และการปรับเปลี่ยนทิศทางใหม่ (reorientation)</u>

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการปฏิวัติทางเทคโนโลยีโทรคมนาคมเป็นไปอย่างรวดเร็วและมีแนวโน้มที่จะมีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้นทุกขณะ ดังจะเห็นได้จากการลดต่ำลงอย่างรวดเร็วของค่าโสหุ้ยด้านการขนส่งและการสื่อสาร

การลดลงของค่าโสหุ้ยด้านการขนส่งและการสื่อสาร

(เหรียญอเมริกัน)

	1930	1950	ลดลง(%ต่อปี) 1950-1990
ค่าโสหุ้ยโดยเฉลี่ยของการส่งสินค้าทางเรือ (ต่อตัน) ในการค้าระหว่างประเทศ	60	34	19 -4.0%
รายได้โดยเฉลี่ยของการขนส่งทางอากาศ ผู้โดยสาร/ไมล์	0.68	0.30	0.11 -2.5%
ค่าโทรศัพท์จากนิวยอร์ก-ลอนดอน (ต่อ 3 นาที)	222.65	53.20	3.32 -6.7%

ที่มา : DR. HENDERSON (ED). THE FORTUNE ENCYCLOPAEDIA OF ECONOMICS

NEW YORK : WARNER BOOKS. 1993, P. 84

การย่นกาลเทศะ โดยการปฏิวัติทางโทรคมนาคมนี้เกิดขึ้นในขณะที่องค์กร "สมัยใหม่" ทางราชการ, ธุรกิจเอกชน, สถาบันการศึกษา-วิจัยยังมิได้ปรับตัว กล่าวคือ ในขณะที่โลกานุวัตรเป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดความฉับไว ความพึ่งพาต่อกันเป็นเครือข่าย และความเท่าเทียมกันในการเข้าถึงความรู้ ข้อมูล-ข่าวสาร มากขึ้น องค์กร"สมัยใหม่"ส่วนใหญ่ยังคงมีโครงสร้างเดิมที่มีการปรับเปลี่ยนน้อยมาก, มีเป้าหมายองค์กรที่เกิดจากการคาดคะเนหรือการวางแผนระยะยาวโดยขาดการมีกลไกกระบวนการปรับเปลี่ยนต่อเนื่อง, มีบุคลากรที่มาจากชนรุ่นต่าง ๆ กัน มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ ประสบการณ์วิสัยทัศน์ และคุณค่าในการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน

ด้วยเหตุนี้เอง ที่ทุกองค์กรจำเป็นต้องทบทวนตำแหน่งแห่งที่ของตนในสังคมและในโลก แต่เนื่องจาก <u>สิ่งที่มีอยู่เดิม</u> (givens) มีความซับซ้อน การปรับเปลี่ยนจึงจะต้องเป็นกระบวนการที่มากไปกว่า"การยกเครื่อง"องค์กร แต่จะต้องมีการตัดแปลงท่าทีใหม่เสียก่อน

ในที่นี้จะกล่าวถึงการตัดแปลงท่าทีใหม่ขององค์กร/สถาบันการศึกษาระดับสูงเป็นสำคัญ ซึ่งจะทำให้เกิดการวางตำแหน่งแห่งที่ใหม่ การยกเครื่ององค์กรและการปรับเปลี่ยนทิศทางใหม่ต่อไป

สถาบันการศึกษาระดับสูงในหลายประเทศโดยเฉพาะประเทศที่กำลังพัฒนา มักจะมีท่าทีที่นำสังคมมากกว่าการเรียนรู้จากสังคม ท่าทีนี้จะต้องเปลี่ยนแปลงไป ในทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์เรามักจะมีคติว่า นักสังคมศาสตร์-นักมนุษยศาสตร์จะต้องมุ่งอธิบาย (describe) วิเคราะห์ (analyze) และชี้แนะ (prescribe) ปรากฏการณ์ทางสังคมให้ได้ ด้วยเหตุนี้ท่าทีของนักสังคมศาสตร์-มนุษยศาสตร์จึงกลายเป็นผู้เคลื่อนไหวเพื่อผลักดันการเปลี่ยนแปลงโดยอาศัยพื้นฐานจากความเข้าใจในปรากฏการณ์ทางสังคมที่ได้จากการศึกษา-วิเคราะห์วิจัยอย่างเป็นระบบและมีระเบียบวิธีการวิจัยอย่างเป็นระบบ และมีระเบียบวิธีการวิจัยที่คนกลุ่มอื่นในสังคมไม่มีเครื่องมือนี้

การเคลื่อนไหว (movement) โดยปัญญาชนและนิสิตนักศึกษาเพื่อผลักดันการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย เป็นขบวนการทางสังคมที่มีความชัดเจนและเกิดขึ้นเป็นระยะ ๆ และได้ผ่านประสบการณ์ทั้งด้านความรุนแรงและไม่รุนแรงมาเป็นเวลายาวนานพอสมควร

เมื่อสิ้นยุคสงครามเย็น ภารกิจอันศักดิ์สิทธิ์ในการอธิบายตีความโลกเสียใหม่และเปลี่ยนให้มันเป็นไปตามนั้นได้จบสิ้นลง ในยุคนั้นมนุษย์ต้องการเปลี่ยนโลก ในยุคนี้โลกจะเปลี่ยนมนุษย์

ในแง่นี้ ท่าทีของนักสังคมศาสตร์-มนุษยศาสตร์ต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย การตัดแปลงตนเอง (self-fashioning) เสียก่อน จากการคงความเป็นศาสตร์ย่อยที่คับแคบไปเป็นการบูรณาการความรู้พื้นฐานทางศิลปศาสตร์กับการอาศัยสหวิทยาการเป็นสายพานเชื่อมต่อความรู้พื้นฐาน เพื่อก่อให้เกิดบูรณาการของผลการศึกษาค้นคว้า-วิจัยระหว่างสรรพวิชา

ในโลกปัจจุบันและอนาคต การอธิบาย (describe) การวิเคราะห์(analyze) การชี้แนะ(prescribe) มีความจำเป็นแต่ไม่พอเพียง จะต้องมีการสร้างแรงบันดาลใจต่อจากกระบวนการนี้ด้วยท่าทีของสถาบันการศึกษาระดับสูงจึงจะต้องปรับเปลี่ยนจากการเคลื่อนไหวผลักดันไปสู่การสร้างแรงบันดาลใจให้ส่วนต่าง ๆ ของสังคมพร้อมใจกันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเต็มใจ

การดัดแปลงท่าทีใหม่ของแต่ละคนในองค์กร เป็นเงื่อนไขสำคัญของการปรับเปลี่ยนองค์กรจนถึงระดับการยกเครื่อง ซึ่งจะนำองค์กรให้มีตำแหน่งแห่งที่ และบทบาทที่เหมาะสมเพื่อก้าวไปในทิศทางใหม่อย่างมั่นคงและยั่งยืนได้ •

ก้าวต่อไปของที่สถิตแห่งวิทยา

โลกในปัจจุบันและอนาคต กำลังมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและเต็มไปด้วยความขัดแย้งกันในตัว ดังที่ John Naisbitt ไว้ในหนังสือ Global Paradox ว่า "ยิ่งระบบใหญ่มากขึ้นเท่าใด ส่วนย่อยที่เล็กก็จะมีอำนาจและความสำคัญเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น" ดังนั้นมติสำคัญที่เราควรคำนึงก็คือ "Think Locally, Act Globally" แทนที่จะเป็น "Think Globally, Act Locally"

สำหรับประเทศไทยแล้ว เรายังคงต้องเป็นไปแบบเต๋า คือมีทั้ง Think Locally, Act Locally กับ Think Locally, Act Globally เพราะระดับการพัฒนาในสังคมของเรายังไม่สม่ำเสมอ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในประเทศไทยเหมือนกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโลกคือกระแสโลกานุวัตรที่ถูกผลักดันโดยการปฏิวัติทางโทรคมนาคม (the telecommunications revolution) ที่มีพลังรวดเร็วและทั่วด้านกว่าพลังของการปฏิวัติอุตสาหกรรม ดังนั้นโอกาสจึงเปิดให้กับผู้ที่เข้าใจในกระแสการเปลี่ยนแปลงนี้ ที่จะช่วงชิงความได้เปรียบ เพราะเศรษฐกิจที่มีขนาดใหญ่ไม่จำเป็นว่าจะเป็นสิ่งที่ดีเสมอไป การจัดวางตำแหน่งแห่งที่ที่เหมาะสม, การกำหนดขอบเขตของกิจการ และการอาศัยระบบการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายจะช่วยให้เราสามารถอยู่รอดและอยู่ดีได้

กระแสโลกานุวัตรเรียกร้องให้ทุก ๆ ส่วนของสังคมปรับตัวอยู่ตลอดเวลา และแนวโน้มของกระแสนี้จะก่อให้เกิดความได้เปรียบ-เสียเปรียบ มีพอ ๆ กับการก่อให้เกิดความเท่าเทียมกันมากขึ้น หรือลดความแตกต่างทางเศรษฐกิจ สังคม-วัฒนธรรมระหว่างชาติ และระหว่างส่วนต่าง ๆ ภายในสังคมได้ เพราะการปฏิวัติทางโทรคมนาคมนับวันจะทำให้ค่าขนส่งและการสื่อสารถูกลง จนคนที่มีรายได้และสถานภาพทางสังคมเศรษฐกิจต่างกัน สามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้ไม่ต่างกันมากนัก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความรู้ว่า ความรู้นั้นมีอยู่และสามารถหามาได้ด้วยตนเองโดยตร

ไม่จำเป็นต้องผ่านกลไกทางสถาบัน

ด้วยเหตุนี้ มหาวิทยาลัยจึงควรทบทวนบทบาทให้ชัดเจน เพราะมหาวิทยาลัยในอนาคจะมิใช่ "ตักศิลา" เพียงแห่งเดียวในสังคม หากมีแหล่งความรู้ที่กระจายตัวอยู่ในสังคมทั้งภายในและภายนอกประเทศมากมายหลากหลาย กระบวนการเรียนรู้ก็จะผิดไปจากเดิม

มหาวิทยาลัยจะเลือกสัดส่วนของการเป็นมหาวิทยาลัยที่ทำการสอน (อะไร, ด้านใด) กับการเป็นมหาวิทยาลัยที่วิจัยและพัฒนา (อะไร, ด้านใด) และจะเชื่อมโยงกับภาคธุรกิจเอกชนและภาคประชาชนอย่างไร ประเด็นนี้เป็นคำถามที่ต้องการคำตอบอย่างรีบด่วน Martrix นี้จะต้องมีหลายรูปแบบเป็น combinations ที่มีส่วนผสมที่เหมาะสม มิใช่เป็นเอกรูป ดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

จากสหวิทยาการสู่บูรณาการของสรรพวิชา

เมื่อยี่สิบปีมาแล้ว ในวงวิชาการได้เริ่มมีการพูดถึงความสำคัญความจำเป็นที่จะต้องมีแนวทาง สหวิทยาการ (interdisciplinary approach) ในการวิจัยและพัฒนาการเปลี่ยนแปลงภายใต้กระแสโลกานุวัตรที่การปฏิวัติโทรคมนาคมเป็นแรงผลักดัน จะทำให้เกิดความจำเป็นในการอาศัยองค์ความรู้หลาย ๆ ด้านที่ไม่จำกัดอยู่ในรั้วมหาวิทยาลัยและห้องปฏิบัติการเท่านั้น ตรงกันข้ามชุมชนท้องถิ่นและสังคมระบบใหญ่ไปจนถึงกระแสสากลหลาย ๆ ด้าน ตั้งแต่การเมือง การค้า จนถึงวัฒนธรรม จะต้องเกี่ยวโยงกันอย่างแยกไม่ออก

เราจึงไม่อาจหยุดอยู่แค่สหวิทยาการด้านวิทยาศาสตร์ และสหวิทยาการด้านสังคมศาสตร์-มนุษยศาสตร์เท่านั้น เพราะวิทยาศาสตร์กับสังคมศาสตร์-มนุษยศาสตร์กำลังต้องการการประสานองค์ความรู้ในยุคที่การพัฒนาโดยอาศัยทรัพยากรธรรมชาติเป็นตัวสร้างความมั่งคั่งกำลังเปลี่ยนแปลงไปเป็นการพัฒนาที่รักษาและฟื้นฟูสภาพแวดล้อม ยิ่งวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีก้าวหน้ารวดเร็วมากขึ้นเท่าใด และมีความเป็นสากลมากเท่าใด คนและชุมชนย่อยที่สุดยิ่งต้องการรักษาเอกลักษณ์ และความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ ภาษาถิ่น วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีค่านิยมของตนมากขึ้นเท่านั้น

การที่จะเกิดความเชื่อมโยงระหว่างสรรพวิชาได้ จะต้องมีระบบความสัมพันธ์อันเป็นลูกโซ่ระหว่างพื้นฐานแรกคือ ศิลปศาสตร์ (liberal arts) สหวิทยาการ (interdisciplinary) และจากสหวิทยาการพัฒนาไปสู่บูรณาการของสรรพวิชาอีกในบั้นปลาย

โลกในอนาคตจะมีการลงทุนทั้งด้านการวิจัย-พัฒนาทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีพร้อม ๆ ไปกับการกลับไปแสวงหารากเหง้าเดิมทางจิตวิญญาณ คุณค่าทางสุนทรีย์ (asethetic value) ที่เกี่ยวโยงกับสถานที่ทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณีจะทวีความสำคัญมากขึ้น

เป็นลำดับ

สิ่งที่บอกเหตุบ่งชี้ว่าวิทยาศาสตร์กับสังคมศาสตร์-มนุษยศาสตร์จะหวนกลับมามีบูรณการ (integration) มากขึ้น ได้แก่ การตื่นตัวและตระหนักในความสำคัญของการเสริมการประเมินผลระทบทางสังคม (Social Impact Assessment - SIA) เข้าไปในการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment - EIA)

SIA เกิดขึ้นจากข้อจำกัดของการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่เน้นปัจจัยทางกายภาพมากจนเกินไป บทบาทของวิชาด้านวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์-มนุษยศาสตร์ จึงเกี่ยวข้องสัมพันธ์โดยตรงต่อกระบวนการตัดสินใจเชิงนโยบายที่มีผลกระทบอย่างเป็นรูปธรรมต่อวิถีชีวิตของปัจเจกบุคคลและชุมชนมากขึ้น แทนที่องค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์-มนุษยศาสตร์ จะอยู่นอกวิถีชีวิตของชุมชน ไม่มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยง (relevant) กับชุมชน ดังจะเห็นได้ว่าการทำ SIA นั้น ต้องอาศัยองค์ความรู้และประสบการณ์อันหลากหลายจากวิชาเศรษฐศาสตร์, วิศวกรรมศาสตร์, สถาปัตยกรรมศาสตร์และการวางผังเมือง, สังคมวิทยา-มานุษยวิทยา, การพัฒนาชุมชน, สังคมจิตวิทยา, รัฐศาสตร์, การบริหารและการจัดการ

SIA เป็นตัวอย่างที่ดีของการประสานสรรพวิชา โดยมีการเชื่อมโยงสอบทานกับชุมชนซึ่งมีประเด็นที่ต้องมีส่วนร่วมในการคิด-ตัดสินใจอย่างเป็นรูปธรรม บทบาทของวิชาทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ เช่น การศึกษาแบบชาติพันธุ์วิทยา (Roper)[6], การวิเคราะห์โดยใช้ดัชนีทางสังคม (Carley)[7], การประเมินความต้องการของชุมชน (Burdge)[8], การวิเคราะห์ด้านลักษณะของประชากร (Dietz and Dunning)[9] ตลอดจนระเบียบวิธีการประเมินผลกระทบทางสังคมแบบบูรณาการ[10] (Flynn) และวิธีการสำรวจและประเมินผล (Finstersbusch)[11] ล้วนแต่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญที่เพิ่มมากขึ้นของอันตรสัมพันธ์ระหว่างวิทยาศาสตร์กับสังคมศาสตร์มนุษยศาสตร์ โดยมีพื้นที่เน้น (locus) และหน่วยวิจัยที่เป็นจุดเน้น (focus) เดียวกัน คือ โครงการ, ชุมชนและบริบททางสังคม

จากที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ อาจสรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้นในยุคโลกานุวัตรน่าจะทำให้การแสวงหาความรู้และการประยุกต์ใช้มีบูรณาการมากขึ้น สหวิทยาการทั้งภายในและระหว่างสาขาวิชาจะนำไปสู่บูรณาการขององค์ความรู้และการประยุกต์ และการตรวจสอบประเมิน โดยจุดเน้นจะเริ่มปรับเปลี่ยนจากตัวโครงการและผลได้เสียทางเศรษฐกิจในรูปของตัวเงินไปสู่ผลกระทบทางสังคม ที่จะต้องมีการแปรค่าออกมาเทียบกับมูลค่าทางเศรษฐกิจให้ได้

ในแง่นี้ ประเทศไทยมีข้อได้เปรียบตรงที่เรามีพื้นฐานในการมีทุนทางสังคมและวัฒนธรรมอยู่มาก อาจกล่าวได้ว่าโครงสร้างพื้นฐานทางวัฒนธรรม (cutural infrastructure) ของเรามีความแข็งแกร่งกว่าโครงสร้างพื้นฐานทางการเมือง (political infrastructure)

นอกจากนั้นกระแสโลกานุวัตร ยังจะช่วยกระตุ้นจิตสำนึกของส่วนย่อยระดับชุมชนในแง่ที่เป็นคุณมากขึ้น เพราะจิตสำนึกในส่วนย่อยระดับชุมชนเป็นสิ่งเกื้อหนุนพลังของการพัฒนาแบบยั่งยืนที่เสริมสังคมและสมานธรรมชาติ ในแง่นี้บทบาทของการวิจัยและพัฒนา ศาสตร์ของความเป็นมนุษย์ จะไม่จำกัดอยู่เฉพาะภายในมหาวิทยาลัยและตัวอาจารย์-นักวิจัย แต่จะแผ่ซ่านไปอยู่ทั้งในชุมชน ท้องถิ่น โดยชาวบ้าน พระ และในสื่อมวลชน ตลอดจนสื่อผสม (multi-media) ต่าง ๆ

ในยุคของ INTERNET บทบาทของมหาวิทยาลัยกำลังได้รับการท้าทายอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน การอยู่ในรั้วมหาวิทยาลัยเป็นสิ่งที่ไม่เพียงพอเสียแล้วในสมัยแห่งการเปลี่ยนแปลงภายใต้กระแสโลกานุวัตรซึ่งเต็มไปด้วยความไม่แน่นอนนี้

แนวโน้มสิบประการ

ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า ในยุคโลกานุวัตรนี้ แนวโน้มสิบประการที่จะเป็นไปในศตวรรษที่ 21 อันจะมีผลกระทบโดยตรงต่อมหาวิทยาลัย ได้แก่

1. "ที่สถิตแห่งวิทยา" จะถูกข้ามไป หากไม่สามารถยกเครื่ององค์กรได้ทันการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในระยะเวลาไม่เกินสิบปีข้างหน้า ลักษณะขององค์ความรู้และการถ่ายทอดความรู้จะเปลี่ยนแปลงไป "ที่สถิตแห่งวิทยา" ดั้งเดิม (มหาวิทยาลัย) จะถูกผลักดันให้หาตำแหน่งแห่งที่ที่เหมาะสมในสังคมมากขึ้น

2. "พ่อมดสมัยใหม่" คืออาจารย์และนักวิจัยจะเสื่อมความศักดิ์สิทธิ์และความขลังลง เกียรติภูมิและศักดิ์ศรีแบบดั้งเดิมจะหายไปอย่างรวดเร็ว เพราะบทบาทของอาจารย์และนักวิจัยจะถูกประเมินจากประโยชน์เฉพาะด้านที่เขามีต่อส่วนต่าง ๆ ของสังคม ซึ่งจะมีข้อเรียกร้องและความต้องการที่เฉพาะเจาะจงมากขึ้น

3. "วิชาและวิชาการ" จะมีความหมายเปลี่ยนไป และการสร้างองค์ความรู้จะมีลักษณะกระจายศูนย์มากกว่ารวมศูนย์ โดยมีการแปรเปลี่ยนเป็นการเชื่อมโยง เป็นเครือข่ายระหว่างจุดต่าง ๆ มากขึ้น วิชาและวิชาการจะสัมพันธ์กับชีวิตและวิถีชีวิตมากขึ้น "หอคอยงาช้าง" จะถูกแทนที่โดย "ตีนติดดิน" สหวิทยาการจะขัดนาไปเป็นบูรณาการของสรรพวิชาและประสบการณ์ที่ได้รับและเลือกรับโดยตรง กล่าวคือจะมีความพยายามที่จะทำบูรณาการ (integrative) สหวิทยาการ (interdisciplinary) และบูรณาการใหม่เป็นลูกโซ่ไป (integrative - interdisciplinary-integrative)

4. "การวิจัยและพัฒนา" จะได้รับความเอาใจใส่สนใจมากขึ้น เพราะกิจกรรมนี้ยังคงต้องการบุคลากรที่มีความชำนาญและเชี่ยวชาญพิเศษอยู่ มหาวิทยาลัยจะมีการแบ่งสัดส่วนระหว่างส่วนที่ทำการสอนกับส่วนที่ทำการวิจัยมากขึ้น โดยส่วนที่ทำการสอนจะลดบทบาทลงเนื่องจาก

การสอนและการเรียนรู้โดยตรงของประชาชนทางสื่อจะทวีความสำคัญมากขึ้น

5. "วัฒนธรรมและจิตวิญญาณ" จะหวนกลับมาเป็นสิ่งที่ภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชน ตลอดจนปัญญาชนต้องเรียนรู้ใหม่ และให้ความสำคัญมากกว่าที่เคยเป็นมา จะเกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือ มีสหวิทยาการระหว่างวิชาทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์มากขึ้น วิชาภูมิศาสตร์กับวิชาประวัติศาสตร์จะกลับไปรวมกันใหม่เป็นวิชาภูมิ-ประวัติศาสตร์ วิชาปรัชญา, รัฐศาสตร์, เศรษฐศาสตร์, สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา จะกลับไปรวมกันใหม่ จะมีการยกเครื่องภาควิชาและคณะในมหาวิทยาลัยใหม่หมด โดยมีการวางจุดเน้นเป็น 3 มิติ คือ พื้นที่ (locus) จุดเน้น (focus) และกาล (time) ทำให้การศึกษา-วิจัยมีพลวัตมากขึ้น

6. "การเรียนการสอน" จะออกนอกห้องเรียนมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นด้านวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์หรือมนุษยศาสตร์ ผู้เรียนและผู้สอนจะเปลี่ยนไป ไม่จำเป็นจะต้องมีสถานภาพอย่างเป็นทางการที่ติดอยู่กับสถาบัน การเรียน-การสอนจะมีระยะเวลาของ "หลักสูตร" ที่สั้นลง โดยมีความซ้ำซ้อนน้อยลง

7. "การกล่อมเกลาทางสังคม" จะเปลี่ยนแปลงไปโดยความสัมพันธ์ระหว่างตัวบุคคล บ้าน โรงเรียน จะถูกแทรกแซงโดยสื่อต่าง ๆ ที่มีความหลากหลาย ทำให้เกิด "กระบวนการกล่อมเกลาตนเอง" มาทดแทน "การกล่อมเกลาทางสังคม" (self-actualization แทน socialization) เพราะปัจเจกบุคคลจะเพิ่มขีดความสามารถในการเข้าถึงสื่อและเลือกสรรสื่อด้วยตนเอง โดยมีค่าโสหุ้ยลดน้อยลงเป็นลำดับ

8. "เหตุผล" ตามแบบความคิดคลาสสิกคือ rationality และสมมติฐานว่ามนุษย์เป็นผู้มีเหตุผลอยู่ในกมลสันดาน (rational man) จะถูกทดแทนด้วยความคิดที่ว่ามนุษย์สามารถมีเหตุผลได้ (reasonable man) และไม่มีก็ได้ ความคิดของดัธรีนมหาราชินี (1729-1796) เกี่ยวกับธรรมชาติของการปฏิรูปจะได้รับการยอมรับมากขึ้น ความคิดนี้ได้แก่การยอมรับว่า "ชาติแต่ละชาติต่างมีอคติที่เราจำต้องนับถือ, การศึกษามีอคติที่เราจำต้องพิจารณา และศาสนาต่างมีอคติที่เราควรจะส่งเสริม"

9. "การปฏิรูป" จะเป็นแนวโน้มที่สังคมยอมรับให้เป็นวิถีการดำเนินการเปลี่ยนแปลง โดยสังคมจะเริ่มตระหนักว่าเป็นการดีกว่าที่เราจะก่อให้เกิดแรงบันดาลใจในการปฏิรูป แทนที่จะผลักดันบังคับให้มีการปฏิรูป

10. "แรงบันดาลใจ" (inspiration) จะเป็นภารกิจสำคัญของการทำให้วิสัยทัศน์กลายเป็นการกระทำที่ทันท่วงที โดยบทบาทของความรู้จะไม่หยุดอยู่เพียงการอธิบาย (describe) การวิเคราะห์ (analyze) และการชี้แนะ (prescribe) เท่านั้น แต่จะต้องก่อให้เกิดแรง-บันดาลใจ (inspire) ด้วย ดังนั้นบทบาทใหม่ของความรู้จึงจะเปลี่ยนไปจากการผลักดันเคลื่อน

ไหวเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ไปเป็นการสร้างแรงบันดาลใจต่อส่วนต่าง ๆ ที่จะผลักดันการเปลี่ยนแปลงเอง

โดยสรุปแล้วในยุคโลกานุวัตร ความสัมพันธ์ระหว่างความรู้กับอำนาจจะเปลี่ยนแปลงไปจากการที่ความรู้รับใช้อำนาจ มาเป็นสภาวะที่ความรู้เป็นอำนาจในตัวของมันเองและมีความเป็นอิสระมากขึ้น ความชะงักงันในการวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้พื้นฐานมาเป็นเวลานาน มีผลทำให้ระบบการตัดสินใจระดับชาติ และสังคมไทยเติบโตอย่างสับสน ไร้วิญญาณ ขาดปัญญาที่จะฝ่ากระแสอันเชี่ยวกรากของโลกานุวัตรใหม่ ในสภาวการณ์เช่นนี้อำนาจจะต้องรับใช้ความรู้ด้วยการปล่อยให้การแสวงหาความรู้เป็นไปอย่างอิสระเสรี ส่งเสริมสนับสนุนการวิจัยและพัฒนาอย่างจริงจัง อำนวยความสะดวกต่อการยกเครื่ององค์กรอันเป็นที่สถิตแห่งวิทยา เพื่อให้องค์กรนั้นเกิดพลวัตในการสร้างองค์ความรู้ที่จะช่วยให้สังคมและประเทศไทยสามารถลดการพึ่งพาเทคโนโลยี (ทั้งทางวิทยาศาสตร์และทางสังคมศาสตร์) ได้ การจะทำให้บรรลุถึงภารกิจนี้ได้ นักวิชาการจะต้องเป็นอิสระจากการเคลื่อนไหวผลักดันสังคม มาเป็นการให้แรงบันดาลใจกับส่วนต่าง ๆ ของสังคมโดยพื้นฐาน ที่มาแห่งแรงบันดาลใจนั้นจักต้องมาจากความรู้แท้ มิใช่ความรู้เทียม

---

[6]R.E. Roper, 1984 "Ethnography : Contextualized Knowing" in Finsterbusch et al. eds.

[7]Carley, M.J., 1981 **Social Measurement and Social Indicators : Issues of Theory and Practice.** London and Boston : George Allen and Unwin.

[8]Burdge, R.J.and S.Johnson, 1977 "Sociocultural Aspects of Effects of Resource Developments" in **Handbook for Environmental Planning.** J. McEvoy and T. Dietz eds., New York : John Wiley and Sons.

[9]Dietz, T. and C.M. Dunning, 1984 "Assessing Demographic Change in Impacted Communities" in Finsterbusch et al. eds.

[10]Flynn, C. et al., 1982 **An Integrated Methodology for Socioeconomic Impact Assessment and Planning.** Seattle : Social Impact Research.

[11]Finsterbusch,K. L. Llewellyn and C.P. Wolf eds. 1983, **Social Impact Assessment Methods.** Beverly Hills and London : Sage.

ผู้จัดการรายวัน 2 สิงหาคม 2537 หน้า 9
ผู้จัดการรายวัน 4-5 สิงหาคม 2537 หน้า 9

วัฒนธรรมยุคโลกานุวัตร[1]

นิธิ เอียวศรีวงศ์

กระบวนการอันซับซ้อนที่กำลังเกิดแก่โลกปัจจุบัน และที่เรียกกันว่า "โลกานุวัตร" มักจะนิยามกันว่า คือกระบวนการที่เปลี่ยนโลกทั้งหมดให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสี่มิติ คือข่าวสารข้อมูล, เศรษฐกิจ, การเมือง, และวัฒนธรรม

ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนี้มีลักษณะสำคัญอยู่สามอย่างคือ

หนึ่ง ครอบคลุม (ทั่วไปหมดทั้งโลก ไม่มีประเทศหรือกลุ่มคนที่เล็ดลอดไปได้)

สอง ไร้ขอบแดน (เสียจนความเป็นท้องถิ่นด้อยความสำคัญลงไป ปัจจัยตัดสินสิ่งต่าง ๆ อยู่กับสภาวะโลกานุวัตร มากกว่าปัจจัยที่อยู่ภายใน) และ

สาม รวดเร็วฉับไว (กล่าวคือผลกระทบที่ไปถึงและกันในทุกมิตินั้นเกิดขึ้นรวดเร็วเกือบจะเรียกว่าทันทีทันใด

สิ่งที่ผุดขึ้นในใจของผมทันทีที่นึกถึงคำนิยามของโลกานุวัตรตามนี้ก็คือ"ฉิบหายละวา"

ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างแน่นแฟ้นมั่นคงขนาดนี้ย่อมทำลายความหลากหลายของโลกลงไป ถึงไม่ใช่ความหลากหลายทางชีวภาพ อย่างน้อยก็ความหลากหลายทางสังคมย่อมดำรงอยู่ในโลกได้ยาก

เช่นเดียวกับความหลากหลายทางชีวภาพ ความหลากหลายทางสังคมก็เป็นพลังแก่การอยู่รอดของชีวิตและสังคมเช่นกัน ระบบสังคมอาจติดขัดได้เช่นเดียวกับระบบธรรมชาติเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงอันสลับซับซ้อนที่เกิดขึ้นเป็นธรรมดา ความหลากหลายเป็นทุนสำหรับไว้ปะซ่อมหรืออุดรอยรั่ว และอาจเป็นทางเลือกใหม่ที่จะทำให้ระบบทั้งระบบดำรงอยู่ได้ ปราศจากจากความหลากหลายทางธรรมชาติ ระบบนิเวศน์ต่าง ๆ จะไม่สามารถปรับตัวรับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น แม้เป็นความเปลี่ยนแปลงเล็ก ๆ ที่ดูไม่มีความสำคัญ ก็อาจส่งผลให้ระบบนิเวศน์ทั้งระบบพังสลายลงไป

ระบบสังคมก็เช่นเดียวกัน เพราะการเหลืออยู่ของวัฒนธรรมพ่อค้าของเจ๊กในเมืองไทยไม่ใช่หรือ ที่ทำให้ระบบเศรษฐกิจไทยปัจจุบันก้าวเข้าสู่การขยายตัวของการพาณิชย์อย่างที่เห็นได้อยู่ในปัจจุบัน

---

1. เขียนจากการอภิปรายในการสัมมนาเรื่อง "มหาวิทยาลัยในช่วงเปลี่ยนยุคสมัย" ของมหาวิทยาลัยมหิดล วันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2537

เมื่อต้องนำประเทศไปผูกพันกับทุนนิยมโลกอย่างแนบแน่นขึ้น เทคโนโลยีและวิถีชี
ของการเกษตรแบบยั่งยืนอาจถูกลืมเลือนไปในหมู่เกษตรกรพื้นราบเป็นส่วนใหญ่ แต่เพราะสัง
ไทยมีชุมชนกะเหรี่ยงกระจายอยู่ทั่วไปในป่าลึก ถ้าสังคมไทยจะปรับการเกษตรของตนให้มีลักษณ
ยืนมากขึ้น อย่างน้อยเราก็มี "ครู" เหลืออยู่ไม่น้อยในป่าเขาเหล่านั้น ความหลากหลายของสัง
ไทยจึงเป็นทุนและทางเลือกให้แก่สังคมไทยสำหรับเผชิญความเปลี่ยนแปลงได้อย่างมั่นคง

สังคมโลกทั้งหมดก็เช่นเดียวกัน โลกที่มีความหลากหลายทางสังคมคือโลกที่มีพลัง
สำหรับเผชิญความเปลี่ยนแปลงทางนิเวศน์อย่างใหญ่ ซึ่งจะต้องเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงได้ยาก ไ
จะเป็นผลขั้นวิกฤตของภาวะเรือนกระจก, ภาวะรั่วทะลุของบรรยากาศห่อหุ้มโลก, ความแห้งแ
ขนานใหญ่ ฯลฯ

ความ "ฉิบหาย" อีกอย่างหนึ่ง จะเกิดแก่คนเล็ก ๆ ทั้งโลก ความสัมพันธ์เกี่ยวโ
กว้างไกลไปทั่วโลกเช่นนี้จะยิ่งทำให้คนเล็ก ๆ หมดหนทางจะต่อรองมากขึ้น สมมติว่าการค้า
ข้าวของโลกกลายเป็นตลาดเดียวกันหมด ชาวนาอีสานจะต่อรองราคาข้าวเปลือกกับใคร แม้แต่
ขบวนมาหน้าทำเนียบฯ ก็ไร้ความหมาย จะให้บินไปถือป้ายอยู่หน้าตลาดพืชผลการเกษตรที่ชิคาโ

คนส่วนใหญ่ในโลกที่มีหรือไม่มีโลกานุวัตรก็คือคนเล็ก ๆ จะสร้างอำนาจต่อรองแก่
เล็ก ๆ โดยวิธีใดในโลกยุคโลกานุวัตร เตรียมตัวเขาด้วยระบบการศึกษา, ระบบการเมือง, ระ
ตลาดที่เป็นธรรม ฯลฯ จะเป็นไปได้ในโลกที่เป็นจริงหรือกหรือ ?

หรือโลกานุวัตรจะหมายความเพียงชุมชนสากลของกลุ่มนายทุนข้ามชาติหยิบมือเดีย
นับตั้งแต่กิ๊กเฮง เคนเนดี้, มูฮัมหมัด ชาเลท์ ตาตะศาสตรี, ดิ๊ค วงศ์เทศ, หรือทวิส์เดย์ ฟาน
ฮอฟฟ์ ในขณะที่คนส่วนใหญ่สังกัดอยู่ในชุมชนเล็ก ๆ ที่เฉพาะถิ่นหรือในบริบทที่เฉพาะ และถูกบัง
ให้ทำและขายอะไรตามราคาที่คนในกลุ่มชุมชนสากลเป็นผู้สั่ง

มหาวิทยาลัยทำอะไรได้บ้าง

จะเห็นได้ว่า ตามนิยามของโลกานุวัตรที่กล่าวข้างต้น โลกานุวัตรไม่ได้รออยู่ข้าง
แต่เราก้าวเข้าสู่กระบวนการนี้มานานพอสมควรแล้ว เพียงแต่ว่าสิ่งที่รออยู่ข้างหน้านั้นจะเข้
และเหวี่ยงเราไปในจังหวะที่รวดเร็วขึ้นเท่านั้น

ตราบจนถึงวันนี้ มหาวิทยาลัยไทยก็ยังไม่ได้ทำอะไรในทางวัฒนธรรมเพื่อเผชิญกั
เปลี่ยนแปลงนี้อย่างเป็นชิ้นเป็นอัน ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่ามหาวิทยาลัยไทยไม่ได้ทำอะไรในท
วัฒนธรรมเสียเลย ตรงกันข้ามในระยะหลังนี้ทุกมหาวิทยาลัยต่างเห็นความสำคัญของ"วัฒนธร
มากขึ้น ถึงขนาดตั้งหน่วยงานขึ้นมากกว่าหนึ่งหน่วยงานเพื่อรับผิดชอบทางด้านนี้ก็มี แต่ทว่ากิจ
ทางวัฒนธรรมของมหาวิทยาลัยถูกตีความให้แคบลงให้เหลือเพียงกิจกรรมที่เกี่ยวกับ "ศิลปวัฒน

และศาสนา โดยไม่ได้เชื่อมโยงวัฒนธรรมเข้าไปในกิจกรรมทางด้านวิชาการและอื่น ๆ ของมหาวิทยาลัย

นอกจากนี้ มหาวิทยาลัยไม่ได้มีสำนึกที่กระจ่างชัดว่า การ "ท่านุบำรุง" วัฒนธรรมนั้นจะเป็นหนทางให้สังคมสามารถเผชิญโลกานุวัตรอย่างมีพลังได้อย่างไร

ตรงกันข้ามด้วยซ้ำ มหาวิทยาลัยต่าง ๆ มักคิดว่าการเตรียมรับโลกานุวัตรที่จะเข้มข้นและรุนแรงขึ้น คือการยอมรับเงื่อนไขของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของโลกตามที่นายทุนข้ามชาติเป็นผู้กำหนด หันไปสู่การเตรียมทักษะและบุคลากรสำหรับการระดมทรัพยากรของโลกมาใช้ในทิศทางเดียว และในทิศทางที่เป็นประโยชน์แก่คนส่วนน้อย ละเลยที่จะสร้างพลังต่อรองในตลาดหรือทางเลือกในชีวิตแก่คนเล็ก ๆ ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศและของโลก

ถ้ามหาวิทยาลัยนอนหงายท้องเช่นนี้ มหาวิทยาลัยก็จะโดนโลกานุวัตรฉี่รดเท่านั้น

แต่คนเล็ก ๆ ส่วนใหญ่ในสังคมจะโดนโลกานุวัตรขย้ำกินจนไม่เหลือชิ้นดี

เมื่อกล่าวโดยสรุปให้ถึงแก่นจริง ๆ แล้ว วิสัยทัศน์ทางวัฒนธรรมที่มหาวิทยาลัยควรจะมีอย่างยิ่งในยุคโลกานุวัตรก็คือ การผดุงและจรรโลงความหลากหลายเอาไว้ท่ามกลางโลกที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสี่มิติดังที่กล่าวแล้ว

ความหลากหลายนั้น วิเคราะห์ให้ถึงที่สุดก็คือความเฉพาะเจาะจง (particularity) โลกานุวัตรจะทำให้เรามองทุกอย่างจากแง่มุมเดียวกัน, มุมมองเดียวกัน, ภายใต้ฐานคติอย่างเดียวกันหมด มหาวิทยาลัยจะต้องธำรงรักษาการมองโลกจากความเฉพาะเจาะจง มีความแตกต่างที่มีชีวิตชีวา และมีความสำคัญในแต่ละกรณี, แต่ละสถานการณ์, แต่ละบุคคล, แต่ละระบบ อีกด้านหนึ่งของความรู้ของมนุษยชาติที่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่าความเป็นสากล ก็คือความเฉพาะเจาะจงที่บรรเทาทรราชของความเป็นสากลลงไป

ในส่วนมหาวิทยาลัยไทย ความเฉพาะเจาะจงของสังคมไทยอาจเรียกอย่างง่าย ๆ ว่าเอกลักษณ์ไทยก็ได้[2] ฉะนั้นในยุคโลกานุวัตรนี้แหละที่การศึกษาและการเข้าถึงศิลปวัฒนธรรมไทยเพื่อความเป็นตัวของตัวเอง ยิ่งมีความสำคัญขนาดคอขาดบาดตายเสียกว่ายุคก่อนกระแสโลกานุวัตร

---

2. แต่เอกลักษณ์ไทยมักถูกทำให้มีความหมายไปในทางครอบงำ เนื่องจากไม่ยอมรับความหลากหลายในสังคมไทย ในที่นี้เอกลักษณ์ไทยต้องรวมถึงการมีอยู่และความเป็นอิสระของความหลากหลายหรือความเฉพาะเจาะจงของท้องถิ่น, ชาติพันธุ์, วัฒนธรรม ฯลฯ ที่มีอยู่ในสังคมเราเองด้วย นอกจากนี้การศึกษาและเข้าถึงเอกลักษณ์ไทยในความหมายนี้ ต้องไม่สมมติให้เอกลักษณ์ไทยเป็นลักษณะที่หยุดนิ่งกับที่โดยไม่มีความเปลี่ยนแปลง

แต่การศึกษาและเข้าถึงศิลปวัฒนธรรมไทยไม่ใช่เพื่อป้องกันไม่ให้ถูก"กลืนชาติ"อย่างเข้าใจกัน หากความเฉพาะเจาะจงของวัฒนธรรมเราเองนั่นแหละ ที่จะเป็นพลังให้สังคมไทยมีทางเลือกที่เหมาะสมของตนเองท่ามกลางโลกที่จะถูกกระแสความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันพัดพาไปอย่างรุนแรง

ก่อนที่ใครจะประนีประนอมกับพลังภายนอกได้สำเร็จ เขาจำเป็นต้องรู้จักตัวของเขาเองให้ดี ทั้งในด้านที่เป็นจุดอ่อนและด้านที่เป็นจุดแข็ง มิฉะนั้นก็ไม่ใช่การประนีประนอมกับภายนอก แต่เป็นการจำนน ชีวิตของผู้จำนนย่อมอับเฉาเป็นธรรมดา

นี่นับเป็นด้านที่หนึ่งของการศึกษาและเข้าถึงเอกลักษณ์ไทย และเป็นเรื่องที่พูดกันมากและพูดกันมานานแล้ว จึงจะไม่กล่าวถึงมากไปกว่านี้

ด้านที่สองของเอกลักษณ์ไทยในการศึกษาของมหาวิทยาลัยมีความสำคัญกว่า

นั่นก็คือยิ่งมีความจำเป็นอย่างรีบด่วนมากขึ้น ที่มหาวิทยาลัยไทยจะต้องพัฒนาฐานคติของการศึกษาวิชาความรู้ต่าง ๆ จากมิติของสังคมและวัฒนธรรมไทย เอกลักษณ์ไทยในแง่นี้จึงไม่ได้จำกัดอยู่แต่เพียงวิชาความรู้ทางด้านที่ถูกจัดว่าเกี่ยวกับ "ศิลปวัฒนธรรม" โดยตรง เช่น อักษรศาสตร์, วรรณคดี, นาฏศิลป์, จิตรกรรม,ปรัชญาฯลฯ แต่หมายถึงวิชาความรู้ทุกอย่าง รวมทั้งคอมพิวเตอร์ศิลป์, วิศวกรรมศาสตร์, ฟิสิกส์, แพทย์ศาสตร์ และสังคมศาสตร์อีกด้วย

การแสวงหาวิชาความรู้ต้องมาจากรากฐานของคำถามที่เกิดขึ้นจากสังคมและวัฒนธรรมของเราเอง

ในยุคสมัยแห่งโลกานุวัตร อันตรายของการลอกตำราฝรั่งมีมากขึ้นกว่าที่เคยสำนึกกัน

ปราศจากฐานคติของไทยในการศึกษาวิชาความรู้ ข่าวสารข้อมูลที่ฉับไวและไพศาลจะไร้ความหมาย หรือยิ่งทำให้สังคมไทยอ่อนแอลงไปกว่านี้ และด้วยเหตุดังนั้นก็จะยิ่งเป็นผู้เสียเปรียในความสัมพันธ์กับโลกที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวภายใต้การครอบงำของสังคมทุนนิยมเข้มข้น

โดยการมีรากของวิชาความรู้หยั่งลึกลงในสังคมและวัฒนธรรมของเราเองเช่นนี้ต่างหาก ที่จะทำให้เราสามารถเผชิญกับกระแสโลกานุวัตรได้อย่างมีพลัง รู้ว่าจะเข้าไปในสังคมโลกอย่างเท่าเทียมกับผู้อื่นได้อย่างไร การเป็นลูกกะโล่อย่างที่เคยเป็นตลอดมาในทางภูมิปัญญานั้นในยุคโลกานุวัตรจะหมายถึงการที่ไม่มีโอกาสเงยหัวขึ้นได้เลยด้วย

ในอีกด้านหนึ่ง วิทยาการใด ๆ ก็ตามที่เอื้อให้มองเห็นความหลากหลายหรือความเฉพาะเจาะจง ไม่ว่าจะอยู่ในเนื้อหา, อยู่ในวิธีการศึกษา, อยู่ในปรัชญาของวิทยาการนั้น, หรืออยู่ในฐานคติก็ตาม เป็นวิทยาการที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการเผชิญกับโลกานุวัตร

ออกจะง่ายเกินไปที่มหาวิทยาลัยไปถามนักธุรกิจโลกานุวัตรว่า ต้องการบุคลากรด้านใด แล้วหันมาเร่งผลิตนักบัญชี, วิศวกร, นักคอมพิวเตอร์, นักโฆษณา ฯลฯ ตามคำสั่งของคน

เหล่านั้น เพราะคิดว่าเป็นหนทางเดียวที่จะติดตามกระแสโลกานุวัตรได้ทัน

ในทางตรงกันข้ามมหาวิทยาลัยต้องคิดเองให้หนัก (แม้จะไม่ปิดตัวเองจากข้อมูลและความเห็นของคนภายนอก) ว่าจะพึงมีบทบาทอย่างไร จึงจะช่วยให้สังคมไทยเผชิญกระแสโลกานุวัตรได้อย่างเป็นสุข

ในการนี้มหาวิทยาลัยต้องให้ความสำคัญหรือแม้แต่ต้องรักความหลากหลายหรือความเฉพาะเจาะจง สิ่งที่ต้องเร่งขยายและเน้นให้มากขึ้นคือมิติของความหลากหลายในการแสวงหาความรู้ เพราะจุดอ่อนของมหาวิทยาลัยไทยนั้นตั้งอยู่บนสมมติฐานของศตวรรษที่แล้วว่า **ความรู้เป็นสากล** (ครูมหาวิทยาลัยจึงสามารถแปลหนังสือสอนกันอยู่ได้จนบัดนี้)

ถ้าสังคมไทยจะเผชิญกับกระแสโลกานุวัตรได้อย่างเข้มแข็งมีพลังที่เป็นของตนเองจริงแล้ว ปัญญาของสังคมคือมหาวิทยาลัยจะต้องมองโลกอย่างหลากหลายและอย่างเฉพาะเจาะจง อย่างน้อยก็ควบคู่กันไปกับการแสวงหาความเป็นสากลของความรู้ไปพร้อมกัน

ปัญหาจึงไม่ใช่การเปิดหรือขยายวิชาที่เน้นไปในทางความหลากหลายเฉพาะเจาะจง เช่น ประวัติศาสตร์, นิเวศวิทยา, มานุษยวิยา ฯลฯ แต่เป็นการทำให้มุมมองของวิชาเหล่านี้แทรกซึมผสมเป็นส่วนหนึ่งของการเข้าหาวิชาความรู้ของมหาวิทยาลัยทั้งหมด เพื่อจะมีสถาปนิกที่สามารถจัดที่ว่าง (space) ในอาคารได้ตามวิถีชีวิตที่เป็นจริงของคนไทยปัจจุบัน และเมืองไทยก็จะมีอาคารที่อยู่สบาย, ไม่สิ้นเปลืองพลังงาน, สะดวกด้านการใช้สอย และงามด้วยสติปัญญา ไม่ใช่อาคารทรงกรีก, โรมัน, ทิวดอร์, สเปน, บาวาเรีย, อยุธยา ฯลฯ อยู่เต็มไปหมด อันแสดงถึงกระแสโลกานุวัตรแบบปัญญาทึบโดยแท้

ถ้ามุมมองต่อธรรมชาติในปัจจุบันได้เปลี่ยนไปสู่ภาวะไร้ระเบียบ แม้แต่วิทยาศาสตร์ธรรมชาติก็จะเป็นจะต้องศึกษาเป็นกรณีไปมากยิ่งขึ้น ปัญหาจึงไม่ได้อยู่ที่ว่าเรียนวิชาอะไร เท่ากับการเข้าหาวิชาความรู้ด้วยท่าทีอย่างไร

ทั้งหมดที่กล่าวนี้เป็นปัญหาทาง "วัฒนธรรม"

ไม่ใช่อย่างที่ผู้บริหารมหาวิทยาลัยมักเข้าใจว่า "วัฒนธรรม" คือการเชิ้ง, โนรา, ใบลาน, กอศิลป์ ฯลฯ เพียงเท่านั้น ทั้งหมดนั้นเป็นเพียงการปรากฏภายนอกของวัฒนธรรมเท่านั้น เพราะแก่นแท้ของวัฒนธรรมย่อมสถิตอยู่ในหัวสมองและในหัวใจของคน ไม่อาจจับต้องได้

นั่นก็คือวิธีคิด, วิธีรู้สึก และวิธีมองโลกและชีวิต

ด้วยเหตุดังนั้น บทบาททางวัฒนธรรมของมหาวิทยาลัยในการเผชิญกับกระแสโลกานุวัตรจึงเป็นการเสริมสร้างรากฐานอันแข็งแกร่งของวิธีคิด วิธีรู้สึก และวิธีมองโลกและชีวิต ที่เห็นความหลากหลายและความเฉพาะเจาะจงของสิ่งต่าง ๆ

นี่แหละคือพลังของสังคมในการเผชิญกับโลกานุวัตรได้อย่างเท่าเทียมกับผู้อื่น, มีศักดิ์

ศรี และมีความสามารถจะอยู่ร่วมกับผู้อื่นซึ่งแตกต่างจากเราได้อย่างใกล้ชิด จึงเป็นโลกานุวัตรที่มีความสงบสุข และเป็นธรรม

ศิลปวัฒนธรรม 15:6 (เมษายน 2537) หน้า 92-94

โลกานุวัตรและไทยศึกษา

บุญรักษ์ บุญญะเขตมาลา

เดิมที ผมได้พรรณนาถึงแนวโน้มใหม่ ๆ ของขบวนการโลกานุวัตรยุคหลังสงครามเวียดนาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวกับ "สื่อมวลชนโลก" แล้วก็เสนอว่ากระบวนทัศน์ทางวิชาการที่ถือเอารัฐชาติเป็นศูนย์กลางแห่งการวิเคราะห์ (state-centric paradigm) ดูจะอ่อนแรงลงทุกที เพราะในยุคที่นิยามและพรมแดนของ "ชาติ" คลุมเครือขึ้นเรื่อย ๆ นี้เราย่อมไม่สามารถเข้าใจปรากฏการณ์ "ภายใน" โดยไม่อ้างถึงบทบาทของพลังอันทรงอานุภาพที่ผุดขึ้นมาจาก "ภายนอก"

จากนั้น ผมก็หยอนลูกระเบิด (ขนาดเขื่อง) ว่าไทยศึกษาซึ่งส่วนมากแล้วพยายามจะเข้าใจ "ความเป็นไทย" ในระดับต่าง ๆ ดูเหมือนจะอยู่ใน "วิกฤติการณ์" นั่นก็คือ ไร้ศักยภาพในการอธิบายที่มาที่ไปของอะไรสารพัดในสังคมไทยอย่างน่าพึงพอใจ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องราวของเศรษฐกิจ การเมือง สังคม หรือวัฒนธรรม อันล้วนได้รับอิทธิพลจากปัจจัยภายนอกประเทศมากยิ่งขึ้นทุกที

ในขณะที่ข้อกล่าวอ้างอันมีนัยทางทฤษฎีค่อนข้างมากนั้น ไม่ใช่เรื่องใหม่ อีกทั้งเป็นเรื่องใหญ่ที่นักสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ไทยควรจะสุมหัวถกเถียงกันอย่างจริงจังต่อไป วันนี้ผมอยากจะเอ่ยถึงเรื่องราวพรรค์นี้ในอีกระดับหนึ่ง ซึ่งนอกจากเป็นการเสริมบรรยากาศการอภิปรายว่าด้วย "โลกานุวัตร" อันสนุกสนานยิ่งขึ้นทุกวันใน **"ผู้จัดการรายวัน"** แล้วนี้ ยังจะเป็นโอกาสขยายความมโนทัศน์ใหญ่ ๆ ที่ผมมักจะทิ้งเอาไว้ในฐานเข้าใจบ่อย ๆ ซึ่งแหล่งข่าวที่เชื่อถือได้กระซิบในที่สาธารณะว่ามันรบกวนประสาทของคนไม่ใช่น้อย

เช่นเดียวกับสังคมอื่น ๆ จำนวนมากในโลก ในระยะราว ๆ ยี่สิบปีที่ผ่านมานี้ สังคมไทยดูจะเต็มไปด้วยความประหลาดมากขึ้นทุกนาที ตัวอย่างเช่น ผมรู้จักผู้ชายสัญชาติไทยคนหนึ่ง เขาได้รับการศึกษาระดับสูงจากอเมริกา และทำงานให้กับบรรษัทข้ามชาติในกรุงเทพฯ ซึ่งมีผู้ถือหุ้นกระจัดกระจายในหลายทวีป รวมทั้งอเมริกาเหนือ ยุโรป ออสเตรเลีย และเอเชีย นอกจากจะชอบขับรถยนต์เยอรมันคันใหญ่ ๆ และชอบพูดถึงนางเอกภาพยนตร์ฝรั่งเศสบางคนด้วยแววตาที่หยาดเยิ้มจนน่าสงสัยแล้ว ล่าสุดผมได้ยินมาว่าเขากำลังหัดตีกอล์ฟ ไม่ใช่เพราะชื่นชมการรบกวนสิ่งแวดล้อม ทว่าเขามีความรู้สึกว่ามันจะเกื้อกูลความก้าวหน้าทางอาชีพ

ส่วนเมียของเขาที่เป็นชาวแคนาดา ที่ชอบพูดภาษาฝรั่งเศสมากกว่าภาษาอังกฤษ ผู้ทำธุรกิจเกี่ยวกับการส่งออกไหมไทยไปทั่วโลก กลับสะดวกใจกว่าที่จะขับรถยนต์ขนาดเล็ก ๆ ที่ผลิตโดยบรรษัทข้ามชาติญี่ปุ่น ซึ่งมีโรงงานหลักอยู่ในมาเลเซีย ทว่าใช้ชิ้นส่วนหลายชนิดที่ผลิต

ในโรงงานสาขาที่ตั้งในเมืองไทย

จะด้วยเหตุผลใดไม่ปรากฏ คนทั้งสองนิยมการพนันในตลาดหลักทรัพย์ฯพอ ๆ กัน และมีรสนิยมด้านอาหารคล้าย ๆ กัน คือเนื้อวัวจากนิวซีแลนด์ ไวน์จากฝรั่งเศส ชีสจากเดนมาร์ก ผักสดและผลไม้ของเมืองไทย สำหรับบ้านจัดสรรราคาแพงที่ชานเมืองกรุงเทพฯ ซึ่งอิงสถาปัตยกรรมโรมันแบบชาต ๆ เกิน ๆ หลังนั้น คนคู่นี้กู้เงินมาจากธนาคารข้ามชาติที่ผู้บริหารเป็นชาวอังกฤ (ว่ากันว่าเขาใคร่ได้คนไทยเป็นเมีย ติดอยู่แต่ว่าเมียคนปัจจุบันที่นำเข้ามาจากฮ่องกงและลูก ๆ ที่อยู่ในวัยน่ารักไม่ค่อยให้ความร่วมมือ)

ในขณะที่ลูกคนเดียวติดรายการเรียนภาษาอังกฤษทางวิทยุกับ The Nation ซึ่งจัดโดยคนอเมริกันที่มาติดสาวเชียงใหม่ หรือไม่ก็หนีการว่างงานมาจากมลรัฐโอไฮโอ หรือทั้งสองอย่างพร้อม ๆ กัน เมื่อว่างขึ้นมาเมื่อใด สองผัวเมียจะดูโทรทัศน์ผ่านดาวเทียมอันมีฐานอยู่ที่ฮ่องกง ซึ่งนำรายการหลายสัญชาติมาเผยแพร่ทั้งวันทั้งคืน หากเป็นรายการบันเทิงทั้งคู่ก็มักจะเห็นพ้องต้องกันว่าอะไรสนุก ทว่าพอเป็นข่าวเกี่ยวกับสงครามระหว่างประเทศ กลับจะเถียงกันคอเป็นเอ็น เมื่อคิดสรตะดูแล้ว ท่าทีทางการเมืองของคนทั้งสองมีความสัมพันธ์กับรากเหง้าด้านชาติกำเนิดดั้งเดิมทุกทีไป

ประเด็นในที่นี้ก็คือ ทั้ง ๆ ที่รายได้ รสนิยม และชีวิตประจำวันมีรากเหง้าซอนไซไปทั่วโลก ความรู้สึกด้านสัญชาติกลับไม่ได้หายไป มิหนำซ้ำ บ่อย ๆ ต่างก็อดไม่ได้ที่จะแสดงความภาคภูมิใจในพื้นเหของตนอย่างจริงใจ (โดยไม่ยอมตั้งคำถามกับปัจจัยข้ามชาติที่ตนเกี่ยวข้องทุกเมื่อเชื่อวัน)

ตัวอย่างของ "คนพันธุ์ใหม่" ข้างต้นนี้ อาจจะดูสุดโต่งสักหน่อย ทว่าข้อเท็จจริงก็คือใคร ๆในเมืองไทยก็ตกอยู่ในสถานการณ์อย่างนี้ในระดับหนึ่งกันทั้งสิ้น หากใครรู้สึกว่าข้อสรุปเช่นนี้โหดเหี้ยมเกินไปก็อาจจะพิสูจน์ดูด้วยการวิจัยจริง ๆ จัง ๆ ก็ได้ ผมเองขอเดาว่าการวิจัยเรื่องความใฝ่ฝันของคนไทยในยุคนี้ไม่ว่าจะเป็นชนชั้น อาชีพ กลุ่มอายุใด จะค้นพบอะไรที่คล้าย ๆ กันจนน่าประหลาดใจ

ทั้ง ๆ ที่ความจริงและความใฝ่ฝันก้าวข้ามความเป็นไทยไปสุดกู่แล้ว ใคร ๆ ก็ยังคุ้นเคยที่จะคิดถึงอะไรในแบบเดิม ๆ กันอยู่ ฉะนั้นการล่อคนต่างชาติมาลงทุนอย่างกว้างขวางจนกิจการนั้น ๆ ของชาติตั้งอยู่ไม่ได้ หรือแสดงความอิ่มเอิบใจว่าทุนชาติเริ่มมีบทบาทด้านการลงทุนในต่างประเทศบ้างแล้ว หรือการเลือกซื้อสินค้าชาติใดก็ได้ซึ่งตนเห็นว่าคุณภาพดีที่สุดและราคาถูกที่สุดจึงไม่ขัดแย้งกับความผูกพันต่อ "ชุมชน" ดั้งเดิมของตน ซึ่งบางทีถูกบังคับให้อยู่ในกรอบของ "ชาติ" อย่างเจ็บปวด ยังผลให้ขบวนการแยกดินแดนไม่ล้าสมัย !

ความหมายของ "ชาติ" กำลังประสบกับความปั่นป่วนอย่างหนักหน่วง จนกระทั่งวลีที่ใครเคยหวงแหนอย่าง "อธิปไตย" หมดพลังลงทุนที ทว่าเราก็ยังกอดมันเอาไว้แน่น นอกจากจะเป็นที่มาของอารมณ์รุนแรงซึ่งแยก "เรา" จาก "เขา" แล้ว "ชาติ" ยังเป็นหน่วยทางสังคมที่คนไม่น้อยยังคิดว่า "จริง" อยู่ ทั้งนี้ด้วยเหตุผลทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ภาษา เครือญาติและมิตรสหาย อันเป็นสิ่งที่ใกล้ตัวที่สุด ทั้งหมดนี้ก็เพราะเราล้วนเป็นเพียงมนุษย์ ผู้อดไม่ได้ที่จะรักใคร่ในสิ่งที่เราคุ้นเคยมากกว่าสิ่งอื่น ๆ

พูดก็พูดเถิด โลกานุวัตร คือนิยม (ทั้งเก่าและใหม่) อันล้วนเป็นปรากฏการณ์สลับซับซ้อน ฉะนั้น ความรู้เท่าทันโลกานุวัตรจะเกิดขึ้นในสังคมไทยได้ก็ต่อเมื่อคนที่ทำงานด้านสมองโดยเฉพาะอย่างยิ่งนักวิชาการด้านไทยศึกษาพร้อมที่จะปรับระบบการคิดของตนอย่างถึงแก่น(ทว่าไม่ถึงกับต้องถอนรากถอนโคน) ซึ่งเป็น "จุดเริ่มต้น" ของการมองเห็น "ทางออก" และ "ทางเลือก" ใหม่ ๆ

กระนั้นก็ตาม โดยทั่วไปแล้วความรู้สมัยใหม่ อันมีรากเหง้าจากโลกตะวันตก เป็นผลผลิตของพลังทางเศรษฐกิจการเมืองกระแสหลักของโลก ซึ่งเมื่อประกอบกับการตกแต่งของวัฒนธรรมซึ่งอุ้มชูคนเพียงบางกลุ่มแล้ว คนกลุ่มอื่น ๆ จึงประสบกับความจำละหวั่น ถึงขนาดวิถีชีวิตดั้งเดิมล่มสลายโดยไม่มีอะไรมาทดแทน ดังนั้น วิชาการไทยยังไม่ได้วิพากษ์วิจารณ์โลกานุวัตรอย่างเพียงพอ

ทั้ง ๆ ที่ระบบเศรษฐกิจของโลกกลายเป็นระบบเดียวชัดเจนขึ้นเรื่อย ๆ วิชาการที่ครอบงำสังคมไทยอยู่กลับยึดรัฐชาติเป็น "หน่วยแห่งการวิเคราะห์" (unit of analysis) อย่างเดิม ๆ นั่นก็คือไม่ถนัดที่จะนำ "ปัจจัยภายนอก" เข้ามาอยู่ในวิธีวิทยาในการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ เราจึงไม่ค่อยมีคำอธิบายที่น่ารับฟังให้แก่วิกฤติการณ์สารพัดที่ทับถมสังคมไทยอยู่

องค์ความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างพลังข้ามชาติและสังคมไทยจึงอ่อนแอมาก แม้ในส่วนที่พอมีอยู่บ้างก็มักจะถูกวางไว้ในบริบทแคบ ๆ ในรูปของ"ข้อมูล" โดด ๆ ไม่ใช่ "ขบวนการ"ที่โยงใยกับพลังโลกที่คนไทยเป็นตัวแสดงร่วมอยู่ด้วย ฉะนั้นเราจึงยังสะดวกใจที่จะเชื่อว่าคนไทยทุกคนต่างเป็นคนไทยเหมือน ๆ กัน ทั้ง ๆ ที่คนไทยมากขึ้นทุกทีมีความเป็นคนไทยในความหมายที่ผมยกเป็นตัวอย่างข้างต้นเท่านั้น :

ในอีกด้านหนึ่งความที่นักวิชาการของเราเป็นนักสัมฤทธิคติ (pragmatist) อันผูกติดอยู่กับวัฒนธรรมดั้งเดิมของเราอย่างแนบแน่น การคัดเลือกปัญหาสำหรับการวิเคราะห์จึงมักจะมีขนาดเล็ก ๆ โดยมีเป้าหมายว่าจะนำไปใช้ประโยชน์อะไรสักอย่าง "วัฒนธรรมการเรียนรู้" ของเราจึงถูกครองงำด้วยตำราประเภท "HOW TO" อันไม่เอื้ออำนวยเลยกับการพัฒนาความรู้ที่ต้องอาศัยทฤษฎีสังคม ซึ่งทั้งสลับซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงเสมอตามจังหวะของพัฒนาการทางเทคโนโลยี

ด้านการผลิต การตลาด การคมนาคม และการสื่อสาร

เหนือสิ่งอื่นใด เมื่อนักวิชาการของเราต้องทำงานในสิ่งที่เรียก ๆ กันว่า "มหาวิทยาลัย" ทั้ง ๆ ที่ในความเป็นจริงมันเป็นอะไรไม่มากไปกว่า "โรงเรียนฝึกอาชีพ" เท่าไร ทำไปทำมา "นักวิชาการ" ของเราจึงกลายเป็น "ข้าราชการ" อีกกลุ่มหนึ่ง ในความหมายที่น่าตกใจเกินกว่าที่ใคร ๆ อยากจะยอมรับ นั่นก็คือการขาดแรงบันดาลใจที่จะแสวงและสร้างความรู้ใหม่ ๆ ทว่าพึงพอใจกับบทบาทของผู้ผลิตคนในระดับปฏิบัติการเข้าสู่ตลาดแรงงานอย่างเชื่อง ๆ

ด้วย "อคติ" อย่างนี้ ผมจึงเชื่อว่าไทยศึกษาตกอยู่ในภาวะเดียวกับคนไทยทั่ว ๆ ไป ตรงที่ว่าเรามักถนัดที่จะทำอะไรตาม ๆ กันไปวัน ๆ หนึ่ง ด้วยประการฉะนี้ นักการเมืองระดับสูงของเราจึงมีความภูมิใจนักหนากับบทบาท "นักประสานงาน" ไม่ชอบประกาศความคิดอ่านให้เป็นเรื่องเป็นราวนี่คือเหตุผลหนึ่งที่อธิบายว่า ทำไมเมืองไทยจึงมี "เสถียรภาพ" นักทั้ง ๆ ที่แย่งอำนาจกันนัวเนีย ราวกับจะไม่รู้จักสิ้นสุดนี่แหละ

เพื่อความยุติธรรม ผมน่าจะบอกเสียด้วยว่าจุดนี้เองที่ทำให้คนไทยเราออกจะน่ารักและยืดหยุ่นไม่ค่อยรังเกียจเดียดฉันท์คนต่างชาติ ต่างศาสนา (ตราบที่ยอมรับ "กฎเกณฑ์" ไทย ๆ) จนอาจจะพูดได้ว่าพวกเราเป็นนักมนุษยนิยมชนิดหนึ่ง ปัญหามันอยู่ที่ว่าเราเป็นนักมนุษยนิยมแบบไม่เลือกสรรนัก เป็นเอามากจนกระทั่งเรายินดีที่จะปล่อยให้คนไทยส่วนมากเดือดร้อนกันอย่างแสนสาหัส เพราะเหตุนี้เลยทีเดียว

อย่างไรก็ดี หากนักวิชาการของเราท่าตัวเรื่อย ๆ เปื่อย ๆ อย่างเดิม ๆ ทั้ง ๆ ที่ปรับตัวเก่งอย่างหาตัวจับยาก ท้ายที่สุดบางส่วนของสังคมไทยคงจะถูกกระทบโดยโลกานุวัตรจนเป็นอัมพาตแน่

ข้อเสนอของผมก็คือ ไทยศึกษาควรจะเอาพลังโลกเข้ามาในระบบการคิดอย่างจริงจัง ทั้งนี้ไม่ใช่เพื่อต่อต้านทื่อ ๆ ทว่าเพื่อเข้าใจ "โอกาส" และ "ปัญหา" สารพัดที่พ่วงมากับมันอย่างรู้สึกตัวมากขึ้น ไม่ใช่คล้อยตามโลกานุวัตรอย่างร่าเริงจนลืมภารกิจในการสร้างสังคมไทยให้มีคุณค่ามากขึ้นสำหรับคนทุกหมู่ทุกเหล่า เพราะอย่างไร ๆ (อย่างน้อยก็ในอนาคตที่มองเห็น) ระบบเศรษฐกิจโลกก็ยังไม่สามารถสร้าง "รัฐบาลโลก" ที่มีความหมายสำหรับทุก ๆ คนขึ้นมาได้ ฉะนั้นเวทีแห่งการกระทำทางสังคมที่ทรงอานุภาพที่สุด ก็ยังอยู่ในระดับชาติ ทว่าจะต้องไม่ตกเป็นเหยื่อของสักธิชาตินิยมแบบปฏิกิริยา

พูดง่าย ๆ ไทยศึกษาที่ก้าวหน้ากว่าเดิม จะต้องจัดวางอยู่ในบริบทของความเข้าใจในโอกาสและปัญหาทั้งของโลกานุวัตรและรัฐชาติโดยถือสวัสดิภาพของคนไทยและมนุษย์ในที่อื่น ๆ เป็นตัวตั้ง

ผู้จัดการรายวัน 5 ตุลาคม 2536 หน้า 33

ภาคที่ หก วัฒนธรรมโลกานุวัตร

ความเป็นไทยที่เปลี่ยนแปลง
ตอน โลกานุวัตรทางวัฒนธรรม

เกษียร เตชะพีระ

(เรียบเรียงจากคำอภิปรายของผู้เขียน ร่วมกับ อาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ และอาจารย์สุกรี เจริญสุข ในหัวข้อ "โลกานุวัตร" : ผลกระทบและการปรับตัวทางศิลปวัฒนธรรม" เนื่องในการการสัมมนา "มหาวิทยาลัยในช่วงเปลี่ยนยุคสมัย" ในโอกาสวันสถาปนามหาวิทยาลัยมหิดล ณ ห้องกษัตริย์ศึก 2 โรงแรมโซลทวินทาวเวอร์ วันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2537)

กระทู้ : กระบวนการโลกานุวัตรส่งผลกระทบทางวัฒนธรรมอย่างไร สังคมกับรัฐจะปรับตัวรับมือผลกระทบนั้นได้อย่างไรบ้าง

ผมใคร่จะตอบกระทู้นี้โดยมอง "โลกานุวัตร" ในฐานะที่เป็น "โอกาส" ของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมครั้งใหญ่ เป็นโอกาสที่มีหลากแง่หลายด้าน ทั้งบวกและลบ เป็นโอกาสที่กำกวม ผลลัพธ์บั้นปลายของมันนั้นส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับว่าแต่ละกลุ่มแต่ละฝ่ายแต่ละสถาบันในสังคมจะปรับตัว กำหนดทิศทาง และสร้างขีดความสามารถในอันที่จะเข้าไปช่วงชิงฉวยใช้โอกาสนั้นในทางวัฒนธรรมอย่างไร

ในการตอบของผม จะหยิบยืมบางประเด็นเกี่ยวกับเรื่องนี้จากที่อาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ได้ตั้งข้อสังเกตและวิเคราะห์ไว้ในโอกาสต่าง ๆ แล้วนำมาขยายความและแตกประเด็นไปในทิศทางที่ผมสนใจ พร้อมกับยกตัวอย่างรูปธรรมกุ๊กกิ๊กทั้งหลายจากวัฒนธรรมมวลชนสังคมเมืองที่เราพบเห็นอยู่ทุกเมื่อเชื่อวันมาประกอบ

ผมขอเริ่มด้วยตัวอย่างสักหนึ่งตัวอย่าง

เมื่อวานนี้ (16 ก.พ. 2537) ผมไปนมัสหลวงพ่อคูณมา

ท่านที่เดินทางผ่านบริเวณสามแยกไฟฉายถึงสี่แยกท่าพระเหยียดไปจดตลาดบางแคในรอบเดือนที่ผ่านมา คงพบเห็นป้ายพื้นขาวอักษรแดงติดเกลื่อนกลาดเป็นระยะ ๆ อยู่ริมถนนมีข้อความว่า

"หลวงพ่อคูณนั่ง ฮ.มา วัดนิมมานรดี บางแค 16 ก.พ.2537 เวลา 08.19 น. เพื่อเททองหล่อพระประธาน และแจกเหรียญฟรี"

ความที่ผมได้ยินกิตติศัพท์ของท่านตั้งแต่คราวท่าน "ประกาศิต" เกี่ยวกับชากติกโรงแรมรอยัลพลาซ่า โคราช ซึกหนึ่งที่เหลือจากถล่มนั้นว่า "กูว่าไม่ล้มว่ะ" และยังได้รับแจกเหรียญของท่านรุ่น "กูให้มึง" ฟรีมาหนึ่งเหรียญตอนปีใหม่ ผมเลยตัดสินใจไปร่วมงานด้วยความอยากรู้

อยากเห็นตั้งแต่เช้าตรู่ มีผู้คนทยอยมามากร่วมหมื่นคน ท่าเอาพื้นที่วัดและโรงเรียนด้านข้างแน่นขนัดหนาตาไปหมด ปรากฏว่า

- หลวงพ่อคูณนั่ง ฮ.มาลงที่บริเวณถนนวงแหวน แล้วค่อยต่อรถมาวัดอีกที คงเพราะไม่มีพื้นที่ว่างพอให้ ฮ.ลงในวัดหรือโรงเรียนด้านข้าง

- หลวงพ่อคูณมาถึงวัดจริง ๆ เวลา 10.00 น. อาจเพราะ ฮ.บินไปรับช้า หรือรถราติด

- เจ้าอาวาสวัดนิมมานรดีเป็นผู้เททองหล่อพระประธานเอง เพราะมหาชนผู้มีจิตศรัทธาและสานุศิษย์ (รวมทั้งคุณสรพงศ์ ชาตรี ในชุดเสื้อยืดสีขาวกับคณะถ่ายทำสารคดี "ตามไปดู") เบียดเสียดหนาแน่นเกินไปในบริเวณประกอบพิธีกลางสนามหญ้าของโรงเรียน หลวงพ่อจึงเปลี่ยนใจให้เจ้าอาวาสทำพิธีแทน

- และสุดท้าย เหรียญหลวงพ่อคูณรุ่น "กูนั่งฮ.ปลอดภัยดี มีลาภ" ซึ่งจัดทำขึ้นเป็นพิเศษในโอกาสสำคัญครั้งนี้เปิดโอกาสให้สาธุชนเช่าไปบูชาในราคา 400 ถึง 500 บาทต่อเหรียญ แล้วแต่เนื้อโลหะ

กลับไปอ่านเนื้อความในแผ่นป้ายโฆษณาอีกที คิดเปรียบตัดกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงก็จะเห็นถึงผละพลังพลานุภาพของ "โลกานุวัตร" ที่กระทำต่อ "ประกาศิต" ของหลวงพ่อ

จากตัวอย่างข้างต้นและอื่น ๆ (โปรดดู เกษียร เตชะพีระ "ความเป็นไทยที่เปลี่ยนแปลง ตอน วะตะฉิวะไทยยิ่นเตสิกิะ? **ผู้จัดการรายวัน,** 10 ม.ค. 2537, น.31 ประกอบ) หากให้สรุปผลกระทบของโลกานุวัตรต่อสังคมวัฒนธรรมไทย ก็พอจะกล่าวได้ว่า (และเพื่อให้เป็นการกล่าวอย่างไทย ๆ จึงขอดัดจริตกล่าวด้วยกาพย์ฉบัง 16 ว่า)

"สรรพสิ่งแข็งแกร่งมั่นคง หลอมละลายลง เป็นอากาศสุญตา
สรรพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ฤทธา เสื่อมสิ้นศักดา เป็นโลกิยาสาธารณ์"

(หรือ "all that is solid melts into air, all that is holy is profaned" เติมกีฬมแต่งวรรคสุดท้ายว่า "เป็นโลกิยาสามานย์" ทว่าหลังจากได้อ่านอาจารย์นิธิแปลคำ profane ว่า "สาธารณ์" แล้ว ผมก็เห็นว่าฟังเข้าท่ากว่า "สามานย์" เยอะ จึงแก้ใหม่

ผลกระทบของโลกานุวัตรทางวัฒนธรรมดังพรรณนาสังเขปด้วยร้อยกรองมาข้างต้นได้สร้าง "โอกาสทางวัฒนธรรม" ขึ้นในสังคมไทย ซึ่งมีแง่มุมที่พึงพินิจสังวรเกี่ยวกับโอกาสนี้ 3 ประการด้วยกันคือ

1.โอกาสดังกล่าวมีแง่ลบ หรือที่อาจารย์นิธิเรียกว่า "แง่ชิบหาย" ที่อาจทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไปในทางเสื่อมสลาย เสียหายกระทั่งสาบสูญไปในบางส่วนบางด้านก็เป็นได้ โดยเฉพาะในส่วนของวัฒนธรรมของคนเล็ก ๆ วัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นที่ขายไม่ได้

ในตลาด เพราะในโลกยุคโลกานุวัตรปัจจุบัน การไม่ดำรงอยู่ในตลาดก็คือการไม่ดำรงอยู่ (อันนี้พูดอย่างสุดโต่ง เพื่อกระตุกให้คิด กรณีรูปธรรมจริง ๆ อาจไม่สุดโต่งขนาดนี้ แต่ที่พูดเพื่อให้เห็นตรรกะของระบบตลาด)

2.แต่โอกาสดังกล่าวก็มีแง่บวกด้วย คือแง่ที่มีการเปิดเสรีทางวัฒนธรรม (cultural liberaliztion) ให้วัฒนธรรมหลุดจากการควบคุมผูกขาดกำหนดนิยามของรัฐราชการ กลายมาเป็นสินค้าเปิดขายในตลาดเสรี "เสรี" ในความหมายที่ไม่มีใครยึดกุมเป็นเจ้าของได้ ขอแต่มี "อำนาจซื้อ" สินค้านั้นมาเสพเท่านั้น และโดยตรรกะของระบบตลาดก็ทำให้ผู้ผลิตสินค้าวัฒนธรรมหันมาเอาใจ "ตลาด" หรือ "ผู้บริโภค" แทนที่จะฟังคำบงการทางวัฒนธรรมของ"รัฐ"(ปมระวัง : แต่ "ตลาด" และ "ผู้บริโภค" ที่ว่าอาจไม่ใช่เรา ไม่ใช่คนจริง ๆ แต่เป็นแค่ "ความคิดนามธรรมที่ถูกปั้นแต่งด้วยข้อมูลจากการวิจัยตลาดให้เหมือนหนึ่งเทวรูปธรรมศักดิ์สิทธิ์มีชีวิตขัดขืนไม่ได้" ภายใต้การครอบงำของระบบกระบวนทัศน์ "การตลาด")

และ 3.เครื่องมืออุปกรณ์ ขีดความสามารถ และทุนทางวัฒนธรรม ที่จำเป็นสำหรับการเข้าถึงและฉวยใช้โอกาสทางวัฒนธรรมอันเกิดจากโลกานุวัตรเพื่อประโยชน์ของตนกระจายไปไม่เท่ากันในแต่ละกลุ่มสังคม คนชั้นกลางในเมืองย่อมมีอุปกรณ์สื่อสารสนเทศสมัยใหม่ พื้นการศึกษา สมรรถนะวัฒนธรรมแบบสากล แบบแผนการใช้ชีวิต และเงื่อนไขสิ่งแวดล้อม เวลา สถานที่ที่จะฉวยใช้โลกานุวัตรทางวัฒนธรรมได้มากกว่าคนชนบท ในพื้นที่สังคมแบบเดียวกัน คนรวยย่อมซื้อหาอุปกรณ์เปิดช่องทางเข้าถึงและสร้างเงื่อนไขการฝึกอบรมศึกษาแก่ตนเองและครอบครัวได้มากกว่าคนจน เป็นต้น

กระทู้เกี่ยวพัน : อะไรคือแบบแผนบุคลิกลักษณะสำคัญของการเสพวัฒนธรรมในยุคโลกานุวัตร?

ผู้จัดการรายวัน 21 ก.พ. 2537 หน้า 8

"ความเป็นไทยที่เปลี่ยนแปลง ตอนวัฒนธรรมมัมมี่ในมือรัฐ

เกษียร เตชะพีระ

กระทู้เกี่ยวพัน : อะไรคือแบบแผนบุคลิกลักษณะสำคัญของการเสพวัฒนธรรมในยุคโลกานุวัตร?

ขอเริ่มที่การเสพและฉวยใช้วัฒนธรรมของฝ่ายรัฐ

ในปีปัจจุบันแห่งการรณรงค์วัฒนธรรมไทย จะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมที่รัฐและสื่ออิเล็กทรอนิกส์ของรัฐแขนงต่าง ๆ เลือกสรรนำมา "รณรงค์" ให้ประชาชนรับไปบริโภคปฏิบัติ สืบทอดกันนั้น เป็นวัฒนธรรมพิพิธภัณฑ์หรือวัฒนธรรมโรงโขนโรงละคร (museum & theatre culture) เสียส่วนใหญ่ ซึ่งประชาชนรับดูรับฟังแล้วก็ไม่รู้ว่าจะนำไปปฏิบัติในชีวิตจริงที่วัน ๆ มัวแต่สูดไอเสียควันพิษ ทำงานทำการขับรถ โหนรถเมล์ โดดขึ้นเรือด่วน ซื้อกับข้าวถุง หุงข้าวไฟฟ้า ซักผ้า กวาดบ้านถูบ้าน ทำไร่ ทำนา แย่งน้ำอยู่นอกพิพิธภัณฑ์นอกโรงโขนโรงละครอย่างไร

พูดอีกอย่างก็คือรัฐรณรงค์แต่วัฒนธรรมซึ่งผู้คนในสังคมสมัยใหม่ โดยเฉพาะในเมืองริมคริสต์ศตวรรษที่ 21 ไม่มีส่วนร่วม เพราะไม่รู้ว่าจะเข้าไปร่วมส่วน (participate) กับวัฒนธรรมนั้นตรงไหน? จะเอาวัฒนธรรมดังกล่าวไปปฏิบัติ (practise) อย่างไร? ในเมื่อตนไม่ได้ใช้เวลาส่วนใหญ่ของชีวิตอยู่กับการเต้นโขนหรือนั่งดูนั่งฟังโขนอยู่ในโรงโขน ฟ้อนรำหรือนั่งชมนั่งฟังระบำรำฟ้อนอยู่ในโรงละครหรือเดินเตร็ดเตร่เที่ยวชมโบราณวัตถุในพิพิธภัณฑ์

กรุณาอย่าเข้าใจผิด ผมไม่ได้บอกว่าวัฒนธรรมเหล่านี้ไร้ค่า มันมีคุณค่าเหลือล้นพ้นประมาณในทางศิลปะ โบราณคดีและประวัติศาสตร์ แต่เมื่อมันถูกรัฐควบคุมแช่แข็งไว้นานจนตายซากเข้ามันก็กลายเป็นเสมือนหนึ่ง "มัมมี่" ห่างไกลจากชีวิตจริงของผู้คนจริง ๆ ในสังคมจริง ๆ ทุกวันนี้ กลายเป็นสิ่งที่ไม่เกาะเกี่ยวกับชีวิตของเราไม่ใช่วัฒนธรรมที่มีชีวิต

อะไรคือวัฒนธรรมของคนไทยปัจจุบัน พุทธศักราชสองพันห้าร้อยสามสิบเจ็ดท่ามกลางเกลียวคลื่นอารยธรรมซัดกระหน่ำซ้ำซ้อนปนเปกันสามลูก (เกษตรกรรม, อุตสาหกรรม, สารสนเทศ) มีเมืองขยายใหญ่โต มีรายได้ส่วนใหญ่เข้าประเทศจากภาคอุตสาหกรรมบริการ มีคนไทยเรือนแสนทำงานต่างประเทศ มีคนต่างประเทศเรือนหมื่นลักลอบเข้ามาทำงานข้างใน มีทัวริสต์เข้าเมืองปีละหลายล้าน มีดาวเทียมไทยคม มีโสเภณีเยอะกว่าพระ มีพุทธพาณิชย์ มีปัญหาโรคเอดส์ มีสนามกอล์ฟ มีเขื่อน มีม็อบทุกภาคของประเทศ มีรถเพิ่มขึ้นในเมืองหลวงวันละหลายร้อนคันมาถมถนนที่สั้นกว่าความยาวรถต่อกันโดยรวมไปตั้งนานแล้ว มีเทปเพลง Megadanceไทยเลียนทำ

นอง Broken-hearted women ของ 20 นักร้องกว่าสี่ล้านตลับ แต่ขาดน้ำ ป่าร่อยหรอ ช้างใกล้สูญพันธุ์ คนแก่ถูกทอดทิ้ง ชุมชนดั้งเดิมแตกสลาย สถาบันครอบครัว วัด และโรงเรียนชวดเช ฯลฯลฯ?

แน่นอนว่าวัฒนธรรมนั้นต้องไม่เหมือน ไม่มีทางเหมือนเมื่อร้อยปีก่อน หรือกรุงศรีอยุธยาหรือกรุงสุโขทัย ดังองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสสอนไว้ตั้งแต่สองพันกว่าปีก่อนแล้วเรื่องอนิจจัง ความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ความเปลี่ยนแปลงว่าเป็นหนึ่งในไตรลักษณ์ของโลก

และวัฒนธรรมในโลกของเรานี้มันก็ต้องอนิจจังเช่นกัน ไหนเลยจะเป็นมัมมี่ไปได้ไม่ยกเว้นแม้แต่วัฒนธรรมไทย

ผมก็เลยไม่คิดว่าการนุ่งโจงกระเบน เต้นโขน ฟ้อนรำ ร้องทำนองเสนาะ แนะนำซากปรักหักพังของวัดร้างโบราณในอุทยานประวัติศาสตร์จะตอบคำถามวัฒนธรรมไทยในต้นศตวรรษหน้าได้อย่างเพียงพอ

ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น?

อาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้เสนอคำอธิบายประเด็นนี้ไว้ในคำเสวนาของท่านเรื่อง "วัฒนธรรมกับคนรุ่นใหม่" ในโครงการ "รักเมืองไทยกับยางสยาม" (ดู "วัฒนธรรมกับคนรุ่นใหม่ในสายตาของนิธิ เอียวศรีวงศ์", ผู้จัดการรายวัน, 17 ธ.ค.2536, น.36) ว่าวัฒนธรรมไทยเดิมนั้นเป็นของชาวนา ตั้งอยู่บนพื้นฐานสังคมชนบท มีสถาบันชุมชนกับครอบครัวรองรั ทว่าทุกวันนี้ รากฐานสังคมเศรษฐกิจของวัฒนธรรมแบบเดิมนั้นไม่มีแล้ว หรือเปลี่ยนแปลงไปไม่เหมือนเก่าแล้ว

มันจึงกลายเป็นวัฒนธรรมที่ไร้ฐานสังคมเศรษฐกิจที่เป็นจริงในปัจจุบัน ลอยเท้งเต้งอยู่ด้วยการอุปถัมภ์ค้ำชูของรัฐ ถูกเก็บรักษาควบคุมดูแลไว้ในซอกหลืบสังคมตามพิพิธภัณฑ์กับโรงโขนโรงละคร ห่างไกลจากชีวิตจริงท่างสังคมเศรษฐกิจของผู้คน ดังนั้นจึง (ดูเหมือน) ปลอดภัยจากถูกคนส่วนใหญ่หยิบฉวยคว้าจับมาครอบครองเป็นเจ้าของและตีความปรับประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองอย่างอิสระเสรี โดยไม่ได้รับอนุญาตจากทางราชการ (ซึ่งเอาเข้าจริงเป็นทางเดียวที่จะทำให้วัฒนธรรมที่ตายแล้วเหล่านั้น ฟื้นคืนชีพมีชีวิตชีวากลับเป็นของคนส่วนใหญ่) และโดยทั่วไปแล้ว ภาระหน้าที่หลักของวัฒนธรรมมัมมี่เท่าที่เคยเห็นใช้งานกันมาก็คือ มีไว้ให้รัฐเลือกหยิบมาโชว์ออฟครั้งคราวเพื่อฉาบทา "ความเป็นไทย" และอำนวย "ความชอบธรรม" ให้แก่อำนาจของรัฐเอง เพื่อที่รัฐจะได้ทำอะไรต่อมิอะไรที่ "ไม่ไทย" ต่อไปสบายเฉิบ (ย่อหน้านี้ผมตีความต่อจากอาจารย์นิธิ)

แล้วสำหรับคนรุ่นใหม่ที่มีชีวิตอยู่ในสังคมเศรษฐกิจสมัยใหม่ในเมืองเล่า พวกเขาจะสัมพันธ์กับวัฒนธรรมดั้งเดิมนี้ได้อย่างไรบ้าง?

อาจารย์นิธิเห็นว่า พอทำได้ 2 วิธีคือ

1) สัมพันธ์กับวัฒนธรรมดั้งเดิมในเชิงค้าขายหรือพาณิชย์ คือเอาวัฒนธรรมเก่ามาค้าขายหากำไรนั่นเอง เช่น การซื้อขายของเก่า เป็นต้น นับเป็นการเก็บรักษาวัฒนธรรมเก่าไว้แต่ในรูปที่มันกลายเป็นสินค้าไป

2) สัมพันธ์กับวัฒนธรรมดั้งเดิมในเชิงสัญลักษณ์ เช่น ยอมรับว่า "โขน" เป็นการแสดงประจำชาติไทย เป็นของบรรพบุรุษที่จะต้องอนุรักษ์ไว้ เป็นต้น

ผมเห็นด้วยทั้งสองประการแต่อยากโยงทั้งสองข้อเข้าด้วยกันเพื่อแตกประเด็นไปเป็นประการที่สาม กล่าวคือ ผมเห็นว่าด้านหลักแล้ว คนรุ่นใหม่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมดั้งเดิมในฐานะที่มันเป็น

สินค้าสัญลักษณ์ในตลาดวัฒนธรรม

ซึ่งกำลังทำให้แบบแผนการบริโภคสินค้าในยุคโลกานุวัตรเปลี่ยนไป จากเดิมที่เราบริโภคสินค้าตรงมูลค่าใช้สอยหรือประโยชน์ใช้สอยของมัน (use value เช่น รถมีไว้ขับขี่เดินทาง นาฬิกามีไว้ดูเวลา ฯลฯ เป็นพื้น) อันเป็นตัวดัชนีบ่งบอกมูลค่าแลกเปลี่ยนหรือราคา (exchange value ของสินค้าอีกทีหนึ่ง เช่น เราจ่ายเงินซื้อรถแพงกว่าจ่ายเงิน ซื้อนาฬิกาเพราะรถมีประโยชน์เฉพาะตัวต่างจากนาฬิกา เป็นต้น) มาบัดนี้เรายังบริโภคสินค้าตรงมูลค่าทางสัญลักษณ์หรือมูลค่าทางวัฒนธรรมของมันด้วย (cultural value) และนับวันมูลค่าวัฒนธรรมของสินค้าจะกลับเป็นปัจจัยที่มีน้ำหนักสำคัญกำหนดกดทับท่วมท้นทั้งมูลค่าใช้สอยและมูลค่าแลกเปลี่ยนของสินค้ามากขึ้นทุกที

ในประเด็นนี้ ผมขอแย้งการวิเคราะห์ของ อาจารย์สุวินัย ภรณวลัย ที่เห็นว่าในยุคเศรษฐกิจฟองสบู่นั้น "ราคา" เป็นตัวกำหนด "มูลค่า" ไม่ใช่ "มูลค่า" เป็นตัวกำหนด "ราคา" เหมือนดังยุคทุนนิยมคลาสสิก (สุวินัย ภรณวลัย, "ทุนนิยมฟองสบู่ ตอน หลักการวิเคราะห์เศรษฐกิจฟองสบู่ในศตวรรษที่ 20", ผู้จัดการรายวัน, 26 ม.ค.2537, น.9) ผมเห็นว่าข้อวิเคราะห์ดังกล่าวหยาบง่ายเกินไป อาศัยการกลับตาลปัตรความสัมพันธ์ทางตรรกะจากผลเป็นเหตุ จากเหตุเป็นผลมาอธิบายอย่างค่อนข้างทื่อ ๆ และปราศจากมุมมองมิติทางวัฒนธรรมของการบริโภคสินค้าซึ่งแยกไม่ออกจากมิติทางเศรษฐกิจในตลาด

ผมขอเสนอสมการใหม่ว่าในยุคทุนนิยมปัจจุบันมีแนวโน้มที่ "มูลค่าวัฒนธรรมหรือสัญลักษณ์" จะเป็นตัวดัชนีบ่งบอก "มูลค่าใช้สอย" ของสินค้าซึ่งจะบ่งชี้ "มูลค่าแลกเปลี่ยน" และ "ราคา" ของมันในตลาดอีกทีหนึ่ง หรือ

cultural value —> use value —> exchange value —> price

จึงถึงแม้จะเป็นรถราคาสิบล้านหรือรถราคาสามแสน แต่ถ้าแล่นในถนนกรุงเทพฯ ยามเกิด "แทรฟฟิค ตังเม" (traffic jam) เป็นอุปมาอุปไมยฝรั่งที่เหนียวน้อยกว่าจะใช้

มาบรรยายอาการติดของจราจรบางกอกเสียแล้ว) ก็ย่อยติดแหง็กเหมือนกันแต่...แต่...แต่... ติดแหง็กอยู่บนรถราคาสิบล้านย่อม "รู้สึกดีกว่า" ติดแหง็กอยู่บนรถราคาสามแสน มิใช่หรือ ?

หรือนาฬิกาข้อมือสวิสบางยี่ห้อซึ่งราคา...อะหา...แพงกว่ารถเก๋งญี่ปุ่นก็มี

หรือราคาที่ดินบางผืน หุ้นบางตัว ที่ถีบตัวสูงขึ้นหรือตกดิ่งลง ใช่หรือไม่ว่า ปัจจัยด้านความคิดความเชื่อความคาดหวังหรือนัยหนึ่ง "มูลค่าสัญลักษณ์" ของมันเป็นตัวฉุดหรือดึงราคาอย่างสำคัญ

ทว่า การแปรรูปของวัฒนธรรมดั้งเดิมกลายเป็นสินค้าสัญลักษณ์ขายในตลาดวัฒนธรรมทุนนิยมนั้น ส่งผลดีและ/หรือผลเสียอย่างไรบ้างเล่า?

ผู้จัดการรายวัน วันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2537 หน้า 8

ความเป็นไทยที่เปลี่ยนแปลง
ตอน สาธารณกรรม

เกษียร เตชะพีระ

สองสัปดาห์ที่แล้วก่อนเกิดเหตุ "ไทยทมิฬ" ที่ดงใหญ่ (โอมเพี้ยง คนใดใครสั่ง ขอให้กรรมสนองกรรมด้วยเทอญ) ผมได้ชวนท่านผู้อ่านคุยเรื่อง "ผลกระทบของโลกานุวัตรทางวัฒนธรรม" มาถึงประเด็นที่ว่า

ในเมื่อบัดนี้ รูปแบบหลักของการใสพวัฒนธรรมไทยดั้งเดิมของ "คนรุ่นใหม่" (หมายถึงมวลชนคนเมืองในภาคเศรษฐกิจ บริการ อุตสาหกรรม สารสนเทศทันสมัย, มีเงื่อนไขการศึกษาและการรับรู้ข่าวสารสะดวกรวดเร็ว และมีคนชั้นกลางเป็นส่วนสำคัญ) เป็นไปในลักษณะการบริโภค "สินค้าสัญลักษณ์ที่วางขายในตลาดวัฒนธรรมทุนนิยม" แล้ว

การแปรรูปวัฒนธรรมดั้งเดิมให้กลายเป็นสินค้าสัญลักษณ์ดังกล่าว จะส่งผลกระทบอย่างไรบ้าง

ผมอยากสรุปรวบรัดฟันธงเกี่ยวกับผลกระทบที่เกิดขึ้นด้วยแนวคิดหลักประการหนึ่งว่า

สาธารณกรรม หรือ profanation ซึ่งแตกแยกย่อยออกไป เป็นผลกระทบต่อเนื่องได้อีกหลายประเด็นคือ

- การเปิดเสรีทางวัฒนธรรม หรือ cultural liberalization
- การล้อมกรอบความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมให้เข้ามาตรฐาน หรือ standardization of cultural differences
- ความอยู่รอดของวัฒนธรรมที่คล้องจองกับการค้าที่สุด หรือทำกำไรสูงสุดในตลาด หรือ survival of the commercially fittest of the most profitable culture in the market
- การประจักษ์มูลค่าวัฒนธรรมของสินค้า หรือ cultural valorization of commodities
- การบุกรุกพื้นที่สัญญะสื่อสารโดยสินค้ากับยี่ห้อในฐานะที่เป็นหน่วยสื่อความหมาย หรือ invasion of semiotic field by commodities & brand names as signification units
- สภาวะไร้ระเบียบหรืออภิมหาโกลาหลทางสัญญะสื่อสารหรือ semiotic chaos เป็นต้น

ผมต้องขออภัยที่ปล่อยความคิดซึ่งสั่งสมถมทับอยู่ในสมองพรวดพราดออกมาเป็นชุดอย่างนี้ เพียงแต่ว่าเนื่องจากเป็นวิถีถนัดสันทัดที่สุดสำหรับผมในการเพ่งพินิจและคิดปรากฏการณ์ใหม่ทางวัฒนธรรมที่กำลังเกิดขึ้นพร้อมกับกระแสโลกานุวัตร

คือมองและเก็บประมวลปรากฏการณ์เหล่านี้ ซ้ำแล้วซ้ำเล่าเนิ่นนาน จากตัวอย่างรูปธรรมมากมายหลายหลาก สรุปรวบยอดทางความคิดจากเหล่าปรากฏการณ์ที่กระจัดกระจายขึ้นมาเป็นแบบแผนเดียวกัน ลักษณะเดียวกัน ระเบียบเดียวกัน เนื้อแท้เดียวกัน แล้วเรียกมันหรือตั้งชื่อให้กับมันด้วยสัญลักษณ์หนึ่งคำหรือหนึ่งวลีแทนหนึ่งแนวคิด

ผมจะพยายามชี้แจงแสดงตัวอย่างหลักฐานประกอบเรียงเป็นลำดับไป เริ่มจาก

สาธารณกรรม หรือ profanation

เมื่อผมพูดถึง "สาธารณกรรม" แปลง่าย ๆ ตรงตัวขั้นต้นก็คือ ผมหมายถึงการทำให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งกลายเป็นของสาธารณะ สัมผัสจับต้องเข้าถึงและครอบครองได้โดยสาธารณชน จากเดิมที่ของสิ่งนั้นมิได้เป็นของสาธารณะ หากเป็นของวิเศษศักดิ์สิทธิ์ต้องห้าม สัมผัสจับต้องเข้าถึงและครอบครองได้โดยกลุ่มคนจำกัดวงซึ่งมีลักษณะพิเศษบางอย่างร่วมกัน เช่น สายเลือดร่วมกัน นับถือลัทธิศาสนาหรืออุดมการณ์ร่วมกัน มีฐานะตำแหน่งในสถาบันอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน เป็นต้น

พูดง่าย ๆ คือทำให้ของสูงของยิ่งใหญ่ของหลวงกลายเป็นของชาวบ้านสามัญนั่นเอง

ขออนุญาตยกตัวอย่างเร็ว ๆ นี้บางอันที่นึกขึ้นได้เฉพาะหน้า

ในระหว่างการอภิปรายเรื่อง "สองทศวรรษวรรณกรรม 14 ตุลาฯ" ณ หอศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อเดือนตุลาคม ศกก่อน อาจารย์วิทยากร เชียงกูล ได้รำพึงขึ้นว่าชาติที่ผ่านประสบการณ์ประวัติศาสตร์ครั้งใหญ่ก็ย่อมมีวรรณกรรมที่ยิ่งใหญ่ เช่น รัสเซียเคยผ่านสงครามและการปฏิวัติสังคมมาหลายครั้ง ก็มีงานวรรณกรรมอมตะระดับโลกอย่าง "สงครามกับสันติภาพ" ของ ตอลสตอย "พี่น้องคารามาซอฟ" ของ ดอสโตเยฟสกี้ ฯลฯ ส่วนบ้านเราประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาไม่เคยประสบการต่อสู้เปลี่ยนแปลงใหญ่โตขนาดนั้น วงวรรณกรรมไทยที่ผ่านมาก็เลยไม่เคยมีงานยิ่งใหญ่อมตะระดับโลกดังกล่าว และต่อไปข้างหน้าก็ยังไม่เห็นทีท่าว่า ๆ จะมีขึ้นด้วย

ต่อเสียงรำพึงเชิงเสียดายเสียใจของอาจารย์วิทยากร ศาสตราจารย์เจตนา นาควัชระ ผู้ร่วมอภิปรายอีกท่านตีหน้าตายตอบว่าไม่เห็นน่าจะต้องไปเสียดมเสียดายอะไร ไม่มีก็ช่างปะไร เพราะถ้าเกิดมีวรรณกรรมยิ่งใหญ่อมตะระดับโลกขึ้นมา คนเขาจะเอาไปนั่งอ่านในส้วมน่ะซี:

อีกตัวอย่างเมื่อเร็ว ๆ นี้ อาจารย์วิทยา เศรษฐวงศ์ แห่งแผนกภาษาฝรั่งเศส คณะศิลปศาสตร์ ธรรมศาสตร์ ได้เขียนบทความเล่าประสบการณ์วิบากสลับซาบซึ้งในการผ่าตัดถุงไขมันหรือซีสที่ข้อมือกับ "แพทย์ศาณิชย์" และ "แพทย์ฮิวแมนิสต์" บางท่านในเมืองไทย ตอนหนึ่งว่า

"คุณหมอมนตรี กิจมณี (ขออนุญาตเอ่ยนาม) ทราบว่าผู้เขียนบ้าดนตรีคลาสสิก แจ๊ซและร็อก ท่านก็เลยเปิดซิมโฟนีของบีโทเฟนให้ฟังระหว่างการผ่าตัด 2-3 ชั่วโมง พร้อมทั้งชวนคุยด้วยอัธยาศัยอันงดงาม ตลอดทำให้ผู้เขียนลืมไปว่ากำลังถูกเฉือนอยู่ ·

อาจารย์วิทยาสรุปประสบการณ์ครั้งนั้นว่า "แม้จะเป็นการผ่าตัดที่เจ็บจนต้องกัดฟันและน้ำตาแทบไหล แต่ก็เป็นความเจ็บปวดที่น่ารื่นรมย์ที่สุดครั้งหนึ่งในชีวิต" (วิทยา เศรษฐวงศ์, "แพทย์พาณิชย์ VS แพทย์ฮิวแมนิสต์ : ธุรกิจฤาจะพิชิตมนุษยธรรม" **ผู้จัดการรายวัน,** 28 ธันวาคม 2536, น.7)

ผมเดาไม่ถูกว่าหมอมนตรีท่านเปิดซิมโฟนีของบีโทเฟนหมายเลขอะไรให้อาจารย์วิทยาฟัง ("เฟทน็อคกิ้งแอทเดอะดอร์" หมายเลข 5 อันฮึกห้าวเหี้ยมหาญเปี่ยมพลังหรือ "ปาสโตราล" หมายเลข 6 ที่รื่นรมย์ชอุ่มชุ่มชื่นแบบชนบท หรือ "โอ๊ดทูจอย" หมายเลข 9 ซึ่งสื่อจิตวิญญาณถึงภราดรนับล้านร่วมโลกในอ้อมกอดพระบิดร แต่ไม่น่าจะใช่ "อีรอยก้า" หมายเลข 3 ที่แห่ศพละห้อยหวนครวญคร่ำเพลงนั้น) แต่ไม่ว่าจะเป็นหมายเลขใด คีตวรรณกรรมอมตะระดับสากลโลกทั้ง 9 เพลงนี้ บีโทเฟนไม่ได้เขียนขึ้นเพื่อให้หมอที่ไหนไว้ใช้เปิดกล่อมคนไข้ตอนผ่าตัดเด็ดขาด

ท่านองเดียวกัน ใกล้ตัวเข้ามาอีก คงนึกออกนะครับว่าเมื่อปีก่อน สุราต่างประเทศยี่ห้อหนึ่งได้ละลาบละล้วงเอาภาพของ ฯพณฯ ประธานาธิบดีเยลต์ซินมาประกอบโฆษณา ไม่นานต่อมาบริการเคเบิลทีวีอีกเจ้าหนึ่งก็ขนย้ายเอาประธานเหมาเจ๋อตุงผู้ล่วงลับมาเป็นพรีเซนเตอร์ประกาศ "เหมา....หมด" เพื่อโปรโมตรายการหนังจีนอีกเหมือนกัน

ทำเอาทั้งสถานทูตรัสเซียและจีนต้องโวยวายประท้วงเสียงลั่นทีเดียว เพราะผู้นำของใคร ใครก็เคารพเทิดทูนหวงแหน ไม่อยากให้พาดพิงว่าขี้เมาหรือล้อชื่อแช่เล่นต่อหน้าธารกำนัล (**ผู้จัดการรายวัน,** 11 พ.ย. 36, น. 21)

ประชิดตัวเลยทีเดียว นับแต่เกิดปรากฏการณ์ "ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5" ขึ้นมา ได้มีผู้จัดทำจำลองเลียนแบบผลิตซ้ำพระบรมฉายาลักษณ์ของพระองค์แพร่หลายกระจายไปทุกแห่งหน ไม่ว่าจะเป็นในบ้าน ร้านค้า สถานที่ทำงาน สถานที่ราชการ ภัตตาคาร ผับ คลับ คาราโอเกะ หรือแม้แต่ข้างถนนรนแคมในตรอกซอกซอยตามตลาดหาบเร่แผงลอยแบกะดิน จะมีภาพวาด ภาพถ่าย ล็อกเกต เหรียญ หัวแหวน เข็มกลัด ของขวัญ ของชำร่วยในพิธีแต่งงาน ภาพเหมือนของสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงวางขายเกลื่อนกลาดไปหมด ปะปนกับข้าวของรูปถ่ายหนังสือหนังหา สารพัดสารเพจนบางท่านทนไม่ได้ เขียนจดหมายบ่นมาถึงหนังสือพิมพ์ว่าไม่ควรเลยที่ร้านค้าจะเอาภาพของท่านไปเที่ยวแบวางขายบนทางเท้าในลักษณะที่ต่อนข้างต่ำ คนที่สัญจรผ่านไปมามองแล้วไม่น่าดู ("มองแล้วไม่น่าดู" **สยามโพสต์,** 22 ธ.ค. 36, น.8) หรือกรณีที่คุณ "สนทะเล" คอลัมนิสต์อาวุโสแสดงความปริวิตกว่าเหมาะควรแล้วหรือที่นับถือเรียกหาในหลวงรัชการที่ 5 เป็น "เสด็จพ่อ" บ้าง

"เสด็จปู่" บ้าง เพราะผิดกฎมณเฑียรบาล เหิมเกริม ถึงขนาดจะ "นับญาติ" กับเบื้องสูง และลดอันดับพระองค์ลงมาเท่ากับพวกทรงเจ้าเข้าผี (สนทะเล,"เสด็จพ่อ ร.5 (ของใคร)" **มติชนรายวัน** 17 ส.ค. 36, น.8)

ในทางสินค้าโฆษณา มีตั้งแต่สมนาคุณพระบรมฉายาลักษณ์ ร.5 สลักบนแผ่นทองคำ ล็อกเกตทองคำบริสุทธิ์ 99.99 % แก่สมาชิกบัตรเครดิตการ์ดใหม่ (**ไทยรัฐ**, 14 ก.พ. 37, น.13

ไปจนถึงแจกฟรีล็อกเกตเพื่อล่อใจให้รีบสมัครเป็นสมาชิกบริษัทไทม์แชริ่ง ที่กำลังถูกทางการฟ้องว่าหลอกลวงฉ้อโกงประชาชนอยู่ขณะนี้ ("สลายโลภที่บลิสเซอร์ รอยยิ้มกับหยาดน้ำตา" **ผู้จัดการรายวัน ฉบับ Weekend**, 19-20 ก.พ. 37, น.8-9)

ทั้งหมดที่สาธิตมาประกอบคือตัวอย่างของ "สาธารณกรรม" ที่เกิดขึ้นแก่วัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นวัตถุ-ชิ้นส่วน-ภาพลักษณ์-ปฏิมาทางวัฒนธรรมแต่เก่าก่อนทั้งของไทยและของเทศ

จะทำ "สาธรณกรรม" ได้ต้องผ่านขั้นตอนเงื่อนไขบางอย่างก่อนได้แก่

- ผลิตซ้ำ หรือ reproduction "วัตถุ-ชิ้นส่วน-ภาพลักษณ์-ปฏิมา" ทางวัฒนธรรมนั้น ด้วยเทคโนโลยีจักรกลหรืออิเล็กทรอนิกส์ขึ้นมาเป็นจำนวนมาก

- ทำขาย หรือ commodification "วัตถุ-ชิ้นส่วน-ภาพลักษณ์-ปฏิมา" ทางวัฒนธรรมนั้นให้แพร่กระจายออกไปในรูปสินค้า (หรือโฆษณาสินค้า) ผ่านช่องทางตลาดทุนนิยม

เมื่อผ่านการ "ผลิตซ้ำ" และ "ทำขาย" แล้ว วัฒนธรรมดั้งเดิมก็จะกลายเป็นของสาธารณะสัมผัสจับต้องเข้าถึงครอบครองด้วยสาธารณชนคนใดก็ได้ ไม่ว่าจะเชื้อชาติผิวสีสายเลือดโคตรเหง้าเหล่ากอวงศ์ตระกูลภาษาชนชั้นวรรณะเพศระดับการศึกษาความเชื่อลัทธิศาสนาอุดมการณ์ใด ก็ไม่จำกัด ขอแต่มีเงินตราเป็น "อำนาจซื้อ" เพียงพอเป็นใช้ได้

ในกระบวนการที่วัตถุวัฒนธรรมถูกสาธารณกรรม โดนสาธารณชนผู้ผลิตซ้ำ ผู้ขาย, ผู้ซื้อ ผู้เสพ ไม่จำกัดวงและแปลกหน้าค่าตาไม่รู้จักมักคุ้นมาก่อน น่าพาข้ามเข้าไปในบริบทสภาพแวดล้อมสถานการณ์ทางสังคมต่าง ๆ กันโดยมิอาจควบคุมได้, ถูกนำไปใช้เพื่อการต่าง ๆ กันด้วยเจตนาต่าง ๆ กัน ถูกนำไปบริโภค-ตีความหรือให้ความหมาย และจินตนาการหรือประกอบสร้างสรรค์วาดฝันส่วนตัวส่วนกลุ่มส่วนรวมของใครต่อใครอย่างมิอาจตีกรอบหวงห้ามได้โดยมิจำเป็น และส่วนใหญ่ก็ไม่สอดคล้องต้องตรงกับบริบทเดิมเจตนาเดิม กิจการเดิม หรือความหมายเดิมของมัน วัตถุวัฒนธรรมนั้นย่อมคลายความขรึมขลังศักดิ์สิทธิ์วิเศษ (aura) แต่เดิมลง และเปลี่ยนนัยความหมายหลากหลายแตกต่างกันออกไปไม่มากก็น้อย กลายเป็นของมวลชนของสาธารณชนผู้บริโภคในตลาด

นี่เป็นชะตากรรมทางวัฒนธรรมที่มิอาจหลีกเลี่ยงได้ในยุคทุนนิยม มิฉะนั้นก็ต้องเก็บหลุบซุกซ่อนอยู่ในเขตต้องห้ามตามพิพิธภัณฑ์หรือวัดวัง ไม่มีใครเห็น สัมผัส จับต้อง เข้าถึง

รอบครอง ผลิตซ้ำ ขาย ซื้อ เสพบริโภคได้ เว้นแต่ในศาสนพิธีกรรมของหลวงหรือของเอกชน งก็จะทำให้มันตกอยู่ในวงแคบ ไม่แพร่กระจายกว้างออกไปในหมู่มวลสาธารณชน ไร้อำนาจอิทธิพล นตลาดสาธารณะ

หรือมิฉะนั้นก็ต้องเปิดตัวโล่งโจ้งออกมา แพร่หลายกระจายกว้างออกไป เข้าสู่กระบวน ารสาธารณกรรม และตกเป็นสมบัติสาธารณะของมวลชน

ดการรายวัน 14 มี.ค. 37 หน้า 8

"ชาตินิยมสยามในยุคโลกานุวัตร"

เกษียร เตชะพีระ

ปัญหา "ลอดลายมังกร" "ลอดลายสุดสะแนน" หรือ "ลอดลาย....." อื่น ๆ เป็นเรื่องที่ผุดขึ้นมาในความสนใจของสาธารณชนปัจจุบัน นอกจากเพราะกระหายที่จะทำความรู้จักกับตัวตนทางวัฒนธรรมหลากเชื้อชาติหลายภาษาของเราเองที่เผอิญได้ถูก "ลืม" ไปในประวัติการสร้างชาติไทยยุคใกล้แล้ว

มูลเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งก็เพราะรู้สึกถึงความจำเป็นที่จะต้องสร้างชาตินิยมสยามขึ้นมาใหม่เพื่อรับมือกับสถานการณ์โลกที่เต็มไปด้วยความเปลี่ยนแปลงและการแข่งขันในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อไปสู่ยุคโลกานุวัตร

ในสถานการณ์โลกานุวัตรใหม่นี้ ความเป็นจริงมีอยู่ว่า ชาตินิยมไทยแบบเดิมไม่มีพลังเพียงพอที่จะช่วยให้เราแข่งขันชนะในเวทีเศรษฐกิจการเมืองโลกอีกต่อไปตรงกันข้ามมันอาจกลายเป็นโครงครอบทางอุดมการณ์วัฒนธรรมที่กีดขวางการเปล่งประกายปลดปล่อยศักยภาพแห่งชาติของเราออกมาอย่างเต็มที่

ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น?

ก่อนอื่นขอให้ตั้งข้อสังเกตว่าเป็นเรื่องแปลกบังเอิญที่ลัทธิชาตินิยมไทยแบบเดิมกับแนวคิดสังคมพหุภาพ (plural society) ของฝรั่งเจ้าอาณานิคมตะวันตกในเมืองขึ้นละแวกนี้คือ นาย J.L. Furnivall (ซึ่งผมได้แนะนำให้รู้จักไปในคอลัมน์นี้เมื่อสัปดาห์ที่แล้ว) ตั้งอยู่บนสมมุติฐานเดียวกัน

กล่าวคือบ้านนี้เมืองนี้ขาดเอกภาพ ผู้คนแบ่งแยกขาดออกจากกันตามเชื้อชาติเป็นชุมชนหรือสังคมต่างหากจากกัน เช่น สังคมไทย สังคมจีน สังคมลาว สังคมแขก ฯลฯ โดยที่สมาชิกของแต่ละสังคมหรือชุมชนเชื้อชาติวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ ไม่อาจ (หรือไม่บังควร) คละเคล้าผสมปนเปกัน

ภาพลักษณ์สังคมที่สมมุติฐานแบบนี้วาดให้เราเห็นจึงเหมือนหนึ่งแตงโมผ่าซีก แตกกระจัดพลัดกระจายกันทางวัฒนธรรมเป็นชิ้นๆ แน่นอนในสังคมแตงโมผ่าซีกแบบนี้ย่อมไม่มีที่ว่างระหว่างกลางให้คนพันธุ์ทางในทางวัฒนธรรมอย่างคุณเสกสรรค์ ประเสริฐกุล และลองคิดให้ดีอย่างเรา ๆ ท่าน ๆ หลายหลากมากมายได้ยืน

ข้อสังเกตลำดับต่อไปคือ แม้จะเริ่มต้นจากสมมุติฐานเดียวกัน แต่ข้อสรุปเกี่ยวกับชาตินิยมของแนวคิดทั้งสองกลับแยกไปคนละทางต่างไปคนละขั้ว กล่าวคือเนื่องจากบ้านนี้เมืองนี้ขาด

เอกภาพ แตกแยกจากกันทางวัฒนธรรมเหมือนแตงโมผ่าซีกดังนั้น.....

แนวคิดสังคมพหุภาพสรุปว่า ชาตินิยมไม่มีทางเกิดขึ้นได้ในประเทศอาณานิคมอย่างพม่าหรืออินเดีย

ส่วนชาตินิยมไทยเดิมกลับสรุปไปอีกทางว่า ทางเดียวเท่านั้นที่จะสร้างชาตินิยมให้เกิดขึ้นในบ้านเมืองได้คือต้องยกเชื้อชาติและวัฒนธรรมอันใดอันหนึ่งขึ้นมาเป็นแกนกลางของชาติ บังคับสร้างความเป็นอันหนึ่งขึ้นมาเป็นแกนกลางของชาติ บังคับสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแห่งชาติขึ้นมาบนพื้นฐานเชื้อชาติและวัฒนธรรมอันนั้น พร้อมกันนั้นก็กดกลบเชื้อชาติและวัฒนธรรมอื่น ๆ ลงไปหรืออีกนัยหนึ่งคือสร้าง race-based nationalism ขึ้นมานั่นเอง

ทว่า-ก็ดังที่ปรากฏให้รู้เห็นกันอยู่-เนื่องจากความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแห่งชาติแบบ uniformed monolith หรือ "แห่งหินผาศิลาแลงในเครื่องแบบ" มัน "ไม่ได้มีอยู่จริง แต่เป็นการบังคับให้มี" (ขอยืมคำอาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์อีกที)

ดังนั้น ผลลัพธ์ที่ถูกจัดฉากให้เกิดขึ้นจึงกลายเป็นเอกภาพหรือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแบบทดแทนและเทียม ๆ แม้ตูข้างนอกจะอยู่ในโถหม้อเดียวกันติดฉลากอย่างดีว่า made in Thailand แต่ข้างในกลับเละตุ้มเปะเป็นจับจ่าย

ในเมื่อมีต้มยำกุ้ง หมู พะโล้ ลาบเนื้อ กุรุ่มาแพะ ฯลฯ ผสมกันอยู่ ถึงจะใส่เครื่องแกงกะทิสำเร็จรูปสูตรชาววังอย่างครบครันแล้วเรียกว่า "แกงเขียวหวานไก่" แต่สีอื่นที่ไม่เขียว รสอื่นที่ไม่หวาน และเนื้อพันธุ์อื่นที่ไม่ใช่ไก่ มันก็ย่อมเล็ดลอดออกมาจนได้

ใครชิมเข้าก็ย่อมรู้สึก "หวานอมขมกลืน" เกิด"ปมด้อย/ปมเขื่อง"ในบรรดาส่วนผสมชนิดต่าง ๆ วุ่นวายใจกันไปหมด

แล้วเราเสียอะไรไปบ้างเพื่อแลกกับ "แกงเขียวหวาน" หม้อนี้มา?

จดให้ดีนะครับ ผมคิดว่าเราเสียเยอะ ก่อนอื่นเราเสียพลังร่วมแรงร่วมใจชนิดยอมตายถวายหัวอย่างสุดชีวิตจิตใจของคนทุกเชื้อชาติภาษาวัฒนธรรมในบ้านเมืองนี้

เราเสียความรุ่มรวยอุดมสมบูรณ์ทางภูมิปัญญาเทคโนโลยี ค่านิยม ศีลธรรมทักษะภาษา และศิลปวรรณกรรมที่ทุกเชื้อชาติวัฒนธรรมมีพร้อมจะหยิบยื่นเสนอให้อย่างกว้างไพศาล

และท้ายที่สุด เราเสียโอกาสที่จะมีเอกลักษณ์ทางเชื้อชาติ วัฒนธรรมหลากหลายเอกลักษณ์ (ethno-cultural multi-identities) ไว้ในมือชาวสยามเพื่อเลือกใช้อย่างผสมผสานพลิกแพลงสร้างสรรค์ให้เหมาะแก่กาลเทศะ สถานการณ์และภารกิจที่เปลี่ยนแปลงไปของชาติ

และทั้งหมดนี้เราเสียไปเพราะเราดันไปสร้างโครงครอบอุดมการณ์วัฒนธรรมกีดขวางปิดกั้นโอกาสที่ชาวสยามต่างเชื้อชาติวัฒนธรรมจะได้ทำความรู้จัก มั่นใจและภูมิใจในความเป็นตัวของตัวเองของพวกเขา

เพื่อแบกรับภาระกิจพัฒนาชาติสู่ยุคโลกานุวัตรในคริสต์วรรษหน้า สยามประเทศจึงต้องการชาตินิยมแบบใหม่ที่เปิดกว้าง โอบอ้อม หลากหลาย และมีพลวัตร (inclusive integrationist multifarious & dynamic) ทางเชื้อชาติวัฒนธรรมกว่าเก

ชาตินิยมใหม่ในยุคโลกานุวัตรนี้ สยามเรามีทางสร้างได้เพราะก่อนอื่นเรามีสถาบันพระมหากษัตริย์ปกแผ่คุ้มเกล้าเป็นศูนย์รวมจิตใจของสมาชิกสยามรัฐทุกเชื้อชาติวัฒนธรรมอย่างเสมอหน้าไม่แบ่งแยกจำแนกกันอยู่แล้วเป็นทุน

โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นสถาบันหลักที่ทรงคุณลักษณะทั้งแบบชาติ (national) และแบบสากล (cosmopolitan) ครบถ้วนอยู่ในตัว

ชาตินิยมสยามดังกล่าวนี้ย่อมไม่อาจเริ่มต้นจากสมมุติฐาน "แตงโมผ่าซีก" แบบเดิมได้ หากต้องเริ่มจากสมมุติฐานใหม่ที่สอดคล้องกับความเป็นจริงทางวัฒนธรรมและความรู้สึกของคนในชาติ นั่นคือสยามประเทศเป็นสังคมหลายหลากวัฒนธรรม (multicultural society)

มีสมาชิกหลากเชื้อชาติหลายวัฒนธรรม แต่ก็ติดต่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประสมประสานรวมกันอยู่อย่างเป็นมิตรและเสมอภาคได้ใต้ร่มพระบรมโพธิสมภารเป็นชาติสยามเดียวกัน

แกนนำของชาตินิยมสยามใหม่นี้ย่อมต้องเปลี่ยนแปลงกลุ่มไปให้เหมาะสมแก่กาลสมัยในยุคเปิดประเทศ ปฏิรูปรัฐ สร้างชาติ เราโชคดีที่ได้เจ้านายขุนนางมาเป็นแกนนำ

ในยุคพัฒนาชาติระหว่างสงครามทั้งภายนอกและภายในประเทศ ข้าราชการประจำโดยเฉพาะทหารได้เข้าช่วงชิงบทบาทเป็นแกนนำในการรักษาความมั่นคง

สำหรับยุคหลังสิ้นสุดสงครามเย็นและสงครามกับคอมมิวนิสต์ในปัจจุบัน ภารกิจการพัฒนาชาติเปลี่ยนไปเน้นการแข่งขันกับนานาชาติในเวทีการค้าธุรกิจและการลงทุนโลกซึ่งต้องการความเปิดกว้างรอบรู้ทันเกมโปร่งใสและพลวัต แกนนำของชาตินิยมสยามยุคใหม่จึงน่าจะมาจากภาคธุรกิจเอกชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งได้แก่ "คนชั้นกลาง"

ศัตรูของชาติสยามในยุคใหม่นี้ไม่ใช่จักรพรรดินิยมหรือคอมมิวนิสต์อีกต่อไป อีกทั้งไม่ใช่ตัวหรือกลุ่มบุคคลใด ๆ แต่คือพฤติกรรมที่นำมาซึ่งอวิชชาอธรรม เผด็จการ รัฐประหาร สงคราม การฆ่าหมู่กลางเมือง คนหายเป็นร้อยโดยไม่พบศพ การวางระเบิดข่มขู่ ความยากจน ความล้าหลัง ความไม่รู้ การใช้อำนาจกดขี่รังแก คอรัปชั่น ความไร้ประสิทธิภาพ ฯลฯ ซึ่งถ่วงหน่วงเหนี่ยวรั้งหรือขัดขวางชาติสยามเราไว้ไม่ให้รุดก้าวต่อไปข้างหน้า และใน pantheon วีรชนแห่งชาติของสยามยุคใหม่นี้ควรจะเพิ่มบุคลิกภาพใหม่เข้าไปเพื่อให้สอดคล้องกับภารกิจปัจจุบัน เช่น นักอภิวัฒน์ 2475, เสรีไทย, วีรชน 14 ตุลา, 6 ตุลาฯ, และพฤษภาประชาธิปไตย ควรจะเพิ่มชื่ออย่างปรีดี พนมยงค์, ป๋วย อึ๊งภากรณ์, กุหลาบ สายประดิษฐ์, สุภา ศิริมานนท์, อัศนี พลจันทร, อิศรา อมันตกุล, จิตร ภูมิศักดิ์, ชิน โสภณพนิช, เทียม โชควัฒนา ฯลฯ เข้าไป

นทำเนียบ

ถึงตอนนี้คงจะมีคนอยากค้านว่าชักจะไปไกลกันใหญ่แล้ว ชูชาตินิยมขึ้นมาตอนนี้จะไหวรือ ในเมื่อคำว่า "ชาติ" มันเปื้อนมลทินแนวคิดเผด็จการฝ่ายขวาล้าหลังจนลบไม่ออกแล้ว ? สู้ชูนวคิดก้าวหน้าด้วยคำที่มีน้ำเสียงกลาง ๆ คำอื่นอย่าง "สังคม" ขึ้นมามิดีกว่าหรือ ?

ทดลองตอบคำว่า "สังคม" แม้จะฟังกลางดี แต่ก็ป้อแป้ไม่มีพลัง ไม่กระตุ้นเร้ากปลุกจิตสำนึกคนเพราะไม่มีราก และการสั่งสมบารมีทางการเมืองวัฒนธรรมมานานพอ ส่วนคำว่าชาติ" แม้จะเคยถูกใช้ไปในภารกิจล้าหลังมา แต่ก็ทรงพลังทางวัฒนธรรมอย่างยิ่ง ปมเงื่อนอยู่ที่ว่าะช่วยกันวาดสร้างรังสรรค์ "ชุมชนในจินตนาการ" ที่เรียกว่า "ชาติสยาม" ขึ้นมาให้มีเนื้อหาหม่อย่างไร

เพราะขึ้นชื่อว่าการสร้างชาติ มันก็ล้วนแต่เป็น "ตำนาน" ทั้งนั้น ประเด็นอยู่ที่ว่าใครป็นคนแต่งตำนาน คนแต่งรู้เท่าทันตัวเองหรือไม่ และถ้ารู้สำนึกจะแต่งตำนานออกมาอย่างไรต่างหาก

ถามอีกนั่นแหละว่าคนชั้นกลางน่ะจะมีกึ๋นและน้ำใจกว้างพอจะขึ้นมาเป็นแกนนำชาตินิยมยามหรือ? ดู ๆ ออกจวยโอกาสและเห็นแก่ตัวอย่างนี้ คงจะเป็นนักชาตินิยมสยามไม่ไหวกระมัง? งที่สุดแล้วมันจะเก่งแต่ปั่นหุ้น เล่นที่ ตีกอล์ฟ บินไปชอปปิ้งเมืองนอกมากกว่าน่ะซี

ตอบว่าก็เออ ที่สุดแล้วอาจจะใช่ แต่ตอนนี้ยังไม่ที่สุดอย่าลืมว่าการสร้างชาตินิยมางอุดมการณ์วัฒนธรรมน่ะ มันไม่ใช่ความเป็นจริงภววิสัยชนิดที่มีคำตอบว่าได้หรือไม่ได้สำเร็จรูปล้วแต่ต้น หากแต่เป็นนฤมิตรกรรมทางการเมืองวัฒนธรรม(cultural politics) ต่างฝ่ายต่างต้องใช้ฝีไม้ลายมือจินตนาการขึ้นต่างหาก

นอกจากนั้นหากมองในแง่ดีขึ้น คนชั้นกลางรุ่นปัจจุบันนี้ก็มีคุณภาพ ศักยภาพและประบการณ์บางอย่างที่ไม่ควรมองข้าม

พวกเขาเป็นรุ่นที่ยังพอเชื่อมต่อติดกับวัฒนธรรมค่านิยมการทำงานอันสร้างสรรค์ดีามทรหดอดทนของคนรุ่นพ่อแม่ปู่ย่าตายาย

พวกเขาโดยทั่วไปมีการศึกษาสูงและทำงานข้องเกี่ยวกับจักรกลธุรกิจและสารสนทศที่ทันสมัยที่สุดในระบบเศรษฐกิจของชาติและของโลก

พวกเขาจำนวนไม่น้อยได้ผ่านประสบการณ์การต่อสู้ทางการเมืองเพื่อประชาธิปไตยหญ่ ๆ ถึงสามครั้งในรอบยี่สิบปี

พวกเขาจำนวนไม่น้อยอีกเช่นกันได้สัมผัสโดยตรงด้วยตัวเองกับชีวิตคนชนบทในภาคพื้นานต่าง ๆ ของประเทศระหว่างอยู่ในวัยนักศึกษาหรือหลังจากนั้น

คุณลักษณะดังกล่าวนี้ชนชั้นอื่นในสังคมไทยไม่มี และคนชั้นกลางรุ่นหลังจากนี้เท่าที่เห็นคงไม่มีอีกแล้วเช่นกัน

ความหวังที่จะอาศัยพลังทางสังคมที่เข้มแข็งสักพลังหนึ่งไปเป็นแกนนำสร้างชาติสยาม ให้เป็นทุนนิยมเสรีประชาธิปไตยที่เปิดโอกาสให้กับคนต่างชั้นต่างเชื้อชาติอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน (equality of opportunity) ในอันที่จะบากบั่นสร้างเนื้อสร้างตัวยกฐานะตนเอง และอำนวยเงื่อนไขให้พวกเขาได้ต่อสู้ปกป้องสิทธิผลประโยชน์รวมทั้งเลือกวิถีชีวิตและหนทางพัฒนาตัวเขาและชุมชนของเขาเองได้อย่างสันติและถูกต้องตามกฎหมายนั้น

ประทานโทษที ถ้าไม่ลองสร้างลองทำกับคนชั้นกลางรุ่นนี้รุ่นหน้าก็ไม่ต้องพูดถึง

ผู้จัดการรายวัน วันที่ 5 พฤศจิกายน 2535 หน้า 16

โลกานุ-นครวัด

นิธิ เอียวศรีวงศ์

ข่าวเล็ก ๆ ในหนังสือพิมพ์ฝรั่งของกรุงเทพฯ ฉบับหนึ่งมีว่า นายพลฝรั่งเศสคนหนึ่งซึ่งเป็นหัวหน้าทีมกู้กับระเบิดที่นครวัดขอให้รัฐบาลกัมพูชาช่วยเครื่องไม้เครื่องมืออำนวยความสะดวกในการทำงานเท่าที่จะทำได้ ในขณะเดียวกันก็ขอให้รัฐบาลฝรั่งเศสและสหภาพยุโรปช่วยเหลือเงินในการดำเนินการเพิ่มขึ้น เวลานี้ทีมกู้กับระเบิดที่นครวัดได้รับเงินช่วยเหลือในการดำเนินการจากรัฐบาลฝรั่งเศสหนึ่งในสาม และอีกสองในสามจากรัฐบาลของสหภาพยุโรป แต่เงินที่ได้มานี้ไม่เพียงพอ

นายพลฝรั่งเศสไม่ได้ขอเงินจากรัฐบาลกัมพูชา ก็เพราะรู้กันอยู่แล้วว่ากัมพูชาไม่มีเงินแค่จะเอามาแจกให้แก่ ส.ส. ที่ลงมติเพิ่มเงินเดือนตัวเองหลายร้อยเปอร์เซ็นต์ก็แย่แล้ว จึงร้องขอเงินกับประเทศของตัวและกลุ่มสหภาพยุโรป

แต่นครวัดนั้นที่จริงแล้วเป็น "มรดกโลก" ไม่ว่านครวัดจะเกิดขึ้นในระบอบที่ดีหรือเลวอย่างไร ก็สำเร็จขึ้นมาได้ด้วยน้ำมือมนุษย์และความศรัทธาทางศาสนาของคนจำนวนมหึมา ไม่ควรคิดแต่จำนวนของแรงงานและช่างที่ขนหิน-สลักหินจนกลายเป็นนครวัดเท่านั้น แต่ต้องคิดรวมไปถึงกระบวนการอันยาวนานที่สืบสานเทคนิคการก่อสร้าง, ศิลปะหินสลัก, คติความเชื่อ และปัญญาญาณมาหลายชั่วคน ก่อนจะมาเป็นนครวัดได้

อีกทั้งเป็นวัฒนธรรมของคนหลายสังคมปะปนสั่งสมกันมานานอีกด้วย นครวัดจึงไม่ได้เป็นเพียง "มรดกโลก" อย่างเดียว แม้แต่ที่จะเกิดนครวัดขึ้นมาได้ก็เป็นด้วยคนในโลกนี้ช่วยกันสานสร้างเอาไว้ ไม่โดยตรงก็โดยอ้อม

นครวัดจึงเป็นสัญลักษณ์ที่งามเด่นที่สุดของ "โลกานุวัตร" ในโลกแถบนี้ ซึ่งเกิดขึ้นมาเกือบ 1,000 ปีแล้ว

เมื่อคิดถึงนครวัดในแง่นี้แล้ว ก็ทำให้อดถามไม่ได้ว่าแล้วบทบาทของไทยอยู่ตรงไหนในความพยายามจะกู้กับระเบิดที่นครวัดเพื่อทำให้สถานที่แห่งนี้เป็นที่ชื่นชมแก่ตาโลก

นครวัดนั้นเป็น "ครู" ของสถาปัตยกรรมเขมร จนถึงวัดโพธิ์และวัดพระแก้วก็ยังมีร่อยรอยคติของปราสาทเขมรปรากฏอยู่ทั่วไป ปราศจากภูมิปัญญาที่สร้างนครวัดขึ้น ก็จะไม่มีสถาปัตยกรรมไทยแบบโอ่อ่าในลักษณะที่เรารู้จักและชื่นชมอยู่ในทุกวันนี้ได้

นครวัดเป็นความภาคภูมิใจของชาวเขมร แม้จะถูกปลดออกไปจากธงชาติในช่วงเวลาอันสั้น ในที่สุดนครวัดก็กลับขึ้นมาอยู่บนธงชาติกัมพูชาอีก เพราะนครวัดเป็นวิญญาณที่ค้ำจุนเอกราชของเขมรไว้อย่างลึกซึ้ง

แม้นครวัดปรักหักพังไปตามกาลเวลา แต่นครวัดก็แข็งแกร่งพอแก่ชาวกัมพูชาซึ่งต้องมีชีวิตอยู่ท่ามกลางประเทศใหญ่สองประเทศ ซึ่งมีประวัติศาสตร์ที่เคยผนวกเอาดินแดนของกัมพูชาไปจากฝั่งตะวันออกและตะวันตกไม่ได้หยุดหย่อน หนึ่งในสองประเทศนั้นเพิ่งยึดครองกัมพูชาทั้งประเท ไปไม่นานมานี้เอง

แต่นครวัดเป็นสิ่งก่อสร้างที่หาอะไรในเวียดนามหรือในประเทศไทยเทียบเคียงไม่ได้ ความมโหฬารพันลึกของนครวัดนั้นสมกับที่นักปราชญ์ฝรั่งเศสเคยพูดว่า "ไปดูนครวัดเสียก่อนแล้วค่อ ตาย" แต่อย่าเข้าใจความมโหฬารพันลึกว่าคือความใหญ่ เพราะเดี๋ยวสวนสนุกที่ไหนในเมืองไทย หรือธุรกิจบ้านจัดสรรหรือสมาคมพ่อค้าจีน จะไปสร้างอะไรให้มันใหญ่กว่านครวัดขึ้นมาในบ้านเรา อันเป็นสิ่งที่ทำได้ไม่ยากด้วยเทคโนโลยีปัจจุบัน แต่ต้องนึกถึงความมโหฬารพันลึกในแง่ความวิจิตร และพลังทางศิลปกรรม

ตรงนี้ต่างหากที่หาอะไรในเมืองญวนเทียบไม่ได้ และที่จริงจะหาอะไรในโลกมาเทียบเทียมก็ยาก

ฉะนั้นนครวัดจึงเตือนให้ชาวเขมรสำนึกได้ว่า แม้เขาจะทนทุกขเวทนาด้วยสาเหตุต่าง ๆ ในปัจจุบันอย่างไร เขาก็เป็นลูกหลานของมนุษย์มหัศจรรย์ที่สร้างนครวัดขึ้นมา ไม่ใช่ลูกกะโล่ของญวนหรือไทย

ใครช่วยให้นครวัดได้ "เงยหน้าอ้าปาก" ขึ้นมาประจักษ์แก่ตาโลก คนนั้นก็ช่วยให้เขมรยืดอกขึ้นมาเผชิญกับโลกและชีวิตที่โหดร้ายแก่เขาได้ด้วยเหมือนกัน

ไม่ใช่หน้าที่ของคนไทยที่เป็นศิษย์ "ครู" เดียวกับเขมรปัจจุบันหรอกหรือ ที่จะสละทรัพย์ช่วยเหลือให้เขมรได้ "เงยหน้าอ้าปาก" ในทางจิตวิญญาณบ้าง

โดยเฉพาะประเทศไทยปัจจุบัน เราไม่ได้ไร้ทรัพย์สินเงินทองอย่างแต่ก่อน ที่เราจะไร้ลงไปมากขึ้นคือน้ำใจต่างหากด้วยความที่เราตกเป็นทาสน้ำเงินจนหน้ามืดตามัว

สายตาของเราที่มองประเทศเพื่อนบ้านจึงเป็นแต่การวาดรูปสามเหลี่ยม-สี่เหลี่ยม-ห้าเหลี่ยม (หรือทั้งหมดนี้คือแปดเหลี่ยม ?) ที่จะโกยทรัพย์สินเงินทองจากเขาเท่านั้น

พ่อค้าและรัฐบาลไทยพร้อมจะเสียเงินหลายร้อยล้านเพื่อสร้างสะพานบ้าง ถนนบ้าง เชื่อมต่อกับศูนย์กลางการค้าของเพื่อนบ้าน เพราะรู้อยู่ว่าจะเป็นโอกาสทางเศรษฐกิจของเราเอง เช่น เรากำลังคิดสร้างทางจากเลยไปหลวงน้ำทาในลาว เพื่อเชื่อมต่อไปจนถึงเชียงรุ่งในจีน ถ้าธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชียไม่ให้กู้ เราก็พร้อมจะควักกระเป๋าเอง ถนนจากแม่สายไปเชียงตุ เราก็พร้อมจะช่วยออกกว่าร้อยล้านบาท

หากจัดสรรเงินเพื่อช่วยเหลือในโครงการกู้กับระเบิดที่นครวัดสักจำนวนหนึ่ง การพัฒนาของไทยจะไม่ล่าช้าลงน้ำจะไม่ถูกจัดสรรน้อยลงสักหยดเดียว, การจราจรในกรุงเทพฯ ก็จะ

ไม่ติดขัดมากขึ้น. แต่สิ่งที่คนไทยจะได้ก็คือความภาคภูมิใจในตัวเอง ที่ได้มีส่วนในการจรรโลงสิ่งดีงามในโลกให้ดำรงอยู่แก่พลโลก เราเข้าใจและเคารพจิตใจคนอื่น ถึงตัวเราจะเล็กแต่ใจเราใหญ่

เป็นความภูมิใจอย่างเดียวกับที่คนเขมรเห็นนครวัดบนผืนธงชาติของเขา คือ.ความนับถือตัวเอง

และเพราะเราหน้ามืดตามัวกันด้วยน้ำเงินแทนน้ำใจนี้ แม้ไม่อยากพูดก็ต้องพูดด้วยว่านครวัดที่ปลอดภัยนั้นทำให้ธุรกิจท่องเที่ยวในเมืองไทยขยายตัวด้วย

ในโลกที่เล็กลงเพราะการสื่อสารคมนาคม และความจำเป็นที่จะต้องเปิดประตูเข้าหากันเช่นทุกวันนี้ กระแสโลกานุวัตรที่พูด ๆ กันทั้งภาครัฐและเอกชน มักจะมองเห็นแต่เงินทองที่วางกองอยู่หน้าบ้าน และหนทางที่เราจะไปกอบโกยเอาเงินทองเหล่านั้นเข้ามาอย่างไร จะต้องปรับตัวเองอย่างไร และจะต้องทะลวงออกไปข้างนอกอย่างไร จึงจะได้เงินทองนั้นเข้ามา

แต่อีกด้านหนึ่ง โลกานุวัตร ทำให้มีขอทานและคนยากไร้ ตลอดจนความรับผิดชอบต่อสิ่งดีงามในโลกนี้มากองอยู่ปากประตูบ้านของเราเช่นกัน

เราจะตอบสนองต่อโลกานุวัตรนี้อย่างไร

ทางเลือกนั้นมีหลายอย่าง เปิดประตูออกไปเพื่อโกยเงินเข้ามา ขนเอาของสกปรกไปทิ้งบ้านคนอื่น ย้ายโรงงานไปเก็บเกี่ยวค่าแรงราคาถูก เปิดบ้านให้วัตถุดิบราคาถูกจากหยาดเหงื่อของเพื่อนบ้านไหลเข้ามาสำหรับเราเอามาเพิ่มมูลค่า ฯลฯ. ถ้าอย่างนั้นประเทศไทยก็เตรียมตัวเป็นสิงคโปร์สองได้

เป็นสิงคโปร์สองนั้น คือการเหยียดหยามตัวเอง แต่ก็คงมีคนไทยจำนวนมากใฝ่ฝันจะเป็นสิงคโปร์สอง

หรือเราจะตอบสนองต่อโลกานุวัตรอย่างมีศักดิ์ศรีเป็นคนที่โลกให้ความนับถือ ไม่ว่าจะเป็นประเทศใหญ่หรือประเทศเล็ก ถ้าอย่างนั้นเราต้องเผชิญกับโลกานุวัตรแบบไทย คือ "ใจเกเลง" ครับ

ผู้จัดการรายวัน 5 มกราคม 2537 หน้า 31

ภาษากับโลกานุวัตร

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์

การประดิษฐ์ตัวอักษรในภาษาต่าง ๆ นับเป็นเทคโนโลยีสารสนเทศรุ่นแรก ๆ ของมนุษย์ ภาษาพูดนั้นถือกำเนิดก่อนภาษาเขียน แต่ตัวอักษรช่วยให้มนุษย์สื่อสารได้อย่างเที่ยงตรงและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ไม่จำเพาะแต่หมู่ชนที่ใช้ภาษาเดียวกันหากยังรวมถึงการสื่อสารข้ามเผ่าพันธุ์อีกด้วย

ภาษาซึ่งแต่เดิมเคยใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารในหมู่ชนกลุ่มเล็ก ๆ เริ่มเติบโตและขยายตัวในเวลาต่อมา การเติบโตตามธรรมชาติเป็นการเติบโตตามจำนวนประชากรของเผ่าพันธุ์ที่ใช้ภาษาเดียวกัน เมื่อมนุษย์เริ่มอพยพย้ายถิ่นฐาน ภาษาและวัฒนธรรมได้ตามติดมนุษย์ไปด้วย ดังนั้นภาษาและวัฒนธรรมภาษาต่าง ๆ จึงกระจัดกระจายตามการอพยพของประชากรผู้ใช้ภาษานั้น

เมื่อมนุษย์เริ่มมีความสัมพันธ์ข้ามชาติพันธุ์ หรือข้ามเผ่าพันธุ์ที่ใช้ภาษาต่าง ๆ กัน มนุษย์เริ่มเรียนรู้ภาษาของพันธุ์อื่น ๆ มิเพียงเพื่อการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพมากขึ้นเท่านั้น หากยังต้องการเรียนรู้ความคิด เทคโนโลยี และวัฒนธรรมของชนต่างภาษาอีกด้วย ความต้องการเรียนรู้นี้เองทำให้ภาษาและวัฒนธรรมต่าง ๆ ขยายตัว

แต่เหตุปัจจัยสำคัญที่ทำให้ภาษาและวัฒนธรรมบางกลุ่มเติบโตมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ เป็นสาเหตุทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจระหว่างประเทศ ในประวัติศาสตร์มนุษยชาติ ภาษาและวัฒนธรรมหลักของโลกมักจะเป็นภาษาและวัฒนธรรมของชาติมหาอำนาจ ด้วยเหตุที่ศูนย์กลางความเจริญของยุโรปกระจุกอยู่รอบ ๆ ทะเลเมดิเตอร์เรเนียนมาเป็นเวลาช้านาน ภาษาละตินจึงเป็นภาษาที่ทรงอิทธิพลทางวัฒนธรรมในยุโรป อิทธิพลนี้ดำรงอยู่แม้จนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ดังจะเห็นได้จากการที่มหาวิทยาลัยในยุโรปยังคงบังคับให้เรียนภาษาละติน เพราะถือว่า พื้นฐานของวัฒนธรรมยุโรปมาจากวัฒนธรรมละติน

เมื่อกรีซและโรมันทรงอำนาจภาษากรีกและภาษาโรมันก็ทรงอิทธิพลด้วย ความข้อนี้เป็นจริงในกรณีของปอร์ตุเกสและสเปนเช่นกัน เมื่อปอร์ตุเกสและสเปนขยายอาณาจักรด้วยการล่าอาณานิคม ภาษาและวัฒนธรรมของชาติมหาอำนาจทั้งสองก็แพร่ขยายสู่อาณานิคม การขยายตัวของลัทธิจักรวรรดินิยมกลายเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดภาษาและวัฒนธรรมหลักของโลก อิทธิพลของภาษาและวัฒนธรรมฮอลันดา อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน และอเมริกัน ดำเนินตามตรรกดังกล่าวนี้ เมื่อชาติมหาอำนาจใดหมดสิ้นอำนาจลง ภาษาและวัฒนธรรมของชาติมหาอำนาจนั้นก็คลายบทบาทและอิทธิพลตามไปด้วย ปรากฏการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์มนุษยชาติเป็นระยะ ๆ นับตั้ง

แต่การเสื่อมความสำคัญของภาษาและวัฒนธรรมกรีก โรมัน ปอร์ตุเกส สเปน และฮอลันดา

ข้อที่น่าสังเกตก็คือ ภาษาอังกฤษและวัฒนธรรมแองโกลแซกซัน (Anglo-saxon) ทรงความสำคัญมาเป็นเวลากว่าสองศตวรรษ ส่วนสำคัญเป็นผลจากการสืบต่อความเป็นชาติมหาอำนาจทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจจากยุคที่อังกฤษเป็นจ้าว (Pax Britannica) มาสู่ยุคที่สหรัฐอเมริกาเป็นจ้าว (Pax Americana) บทบาทของอังกฤษและสหรัฐอเมริกาในฐานะผู้นำโลกซึ่งจะยังคงดำรงสืบต่อไปในอนาคตทำให้ภาษาอังกฤษและวัฒนธรรมแองโกลแซกซันยังคงอิทธิพลอย่างยิ่งในสังคมโลก และด้วยความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศ และการขยายเครือข่ายโทรคมนาคมอิทธิพลดังกล่าวนี้จะยิ่งล้ำลึกในอนาคต

ผู้นำประเทศที่มองเห็นอนาคตของกระบวนการโลกานุวัตรดังที่กล่าวข้างต้นนี้ เริ่มตระหนักว่า การจัดการศึกษาเป็นภาษาอังกฤษเป็นเรื่องจำเป็น หากต้องการหาประโยชน์จากกระบวนการโลกานุวัตรและความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศที่นับวันมีแต่จะขยายตัวมากขึ้นมาเลเซียซึ่งเคยสลัดแอกออกจากภาษาอังกฤษเพื่อลบภาพหลอนของลัทธิจักรวรรดินิยม บัดนี้ยอมรับสภาพโดยปริยายที่จะให้จัดการศึกษาระดับสูงเป็นภาษาอังกฤษ ซึ่งเป็นการพลิกนโยบายจากเดิมที่ถูกครอบงำโดยลัทธิชาตินิยม กระบวนการโลกานุวัตร ซึ่งทำลายพรมแดนทางภูมิศาสตร์ของรัฐประชาชาติ ทำให้ประชาชนในประชาสังคมต่าง ๆ จำเป็นต้องรู้ภาษาสากลมากยิ่งขึ้น เพราะสังคมสารสนเทศ (information society) เป็นสังคมที่ต้องสื่อสารด้วยภาษาสากลหากประชาชนไม่มีความรู้ภาษาสากล ความล้าหลังด้านสารสนเทศย่อมต้องเกิดขึ้น ซึ่งอาจจะเป็นเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดความล้าหลังด้านอื่นตามมา

แม้ว่าภาษาอังกฤษและวัฒนธรรมแองโกลแซกซันจะยังคงธำรงความสำคัญและอิทธิพลในสังคมโลกไว้ได้ แต่ภาษาและวัฒนธรรมของชาติมหาอำนาจเก่าอื่น นับวันรังแต่จะร่วงโรยและสิ้นความสำคัญตามลำดับไป ในขณะที่ภาษาและวัฒนธรรมของชาติมหาอำนาจใหม่จะทวีความสำคัญและอิทธิพลในอนาคต ดังจะเห็นได้จากการเติบโตของภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่น การเติบใหญ่ทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นนับเป็นเหตุปัจจัยสำคัญของปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ บรรดาผู้ที่ทำมาค้าขายหรือลงทุนร่วมกับญี่ปุ่นจำเป็นต้องเรียนรู้ภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่น ประชาชนชาวญี่ปุ่นเองมีปัญหาอย่างมากในการเรียนรู้ภาษาต่างชาติ ในอีกด้านหนึ่ง ก็มีผู้สนใจศึกษาวรรณกรรม ศิลปะ และวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ของญี่ปุ่น ด้วยเหตุนี้เอง ภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่นจึงเติบโตทั้งในยุโรปตะวันตก สหรัฐอเมริกา และประเทศเพื่อนบ้านในอาเซีย ความสำคัญทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นซึ่งจะมีมากขึ้นในอนาคตจะชักนำให้ภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่นเพิ่มความสำคัญในสังคมโลกตามไปด้วย ทั้งนี้มีเหตุผลน่าเชื่อว่า หากญี่ปุ่นสามารถธำรงฐานะประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจต่อไปได้เพียงชั่วเวลาอีกสองทศวรรษ ภาษาญี่ปุ่นอาจเขยิบขึ้นมาเป็นภาษาสากล ยิ่งรัฐบาลญี่ปุ่นมีนโย

บายที่จะเผยแพร่ภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่นด้วยแล้ว ความเร็วที่ภาษาญี่ปุ่นจะกลายเป็นภาษาสากลยิ่งมีมากขึ้น

ด้วยเหตุที่จีนมีประชากรมากที่สุดในโลก และคนจีนกระจายกันอยู่ทั่วทุกหัวระแหง ภาษาจีนจึงเป็นภาษาสากลอยู่แล้วในขณะนี้ อีกทั้งยังเป็นภาษาที่องค์การสหประชาชาติยอมรับเป็นภาษาสากลด้วยกระบวนการโลกานุวัตรจะยิ่งทำให้ความเป็นสากลของภาษาและวัฒนธรรมจีนมีมากขึ้นในอนาคต มิไยจะต้องกล่าวถึงการเติบใหญ่ทางเศรษฐกิจของสาธารณรัฐประชาชนจีนและไต้หวันรวมตลอดจนการเติบใหญ่ของเครือข่ายความสัมพันธ์ของ "ระบบทุนนิยมจีน" ซึ่งเชื่อมโยงเศรษฐกิจสาธารณรัฐประชาชนจีน ไต้หวัน ฮ่องกง สิงคโปร์ และประเทศอื่น ๆ ในอาเซียตะวันออกเฉียงใต้เข้าด้วยกัน

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้นนี้ กระบวนการโลกานุวัตรซึ่งก่อผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจของสังคมโลกจะทำให้มีการเปลี่ยนแปลงภาษาและวัฒนธรรมหลักของโลก ภาษาและวัฒนธรรมปอร์ตุเกส สเปน และฮอลันดาจะลดความสำคัญลงไปอีกมาก ในขณะที่ฝรั่งเศสพยายามธำรงอิทธิพลของภาษาและวัฒนธรรมของตนไว้อย่างน้อยในระดับเดิมแต่ความพยายามนี้จะสัมฤทธิผลเพียงใดเป็นเรื่องที่ต้องติดตามต่อไป ภาษาและวัฒนธรรมเยอรมันน่าจะยังคงมีความสำคัญต่อไป หากเยอรมนีสามารถธำรงฐานะประเทศมหาอำนาจของตนไว้ได้ ความเป็นสากลของภาษาและวัฒนธรรมจีนและญี่ปุ่นจะยิ่งมีมากขึ้นในอนาคตในขณะที่โลกยังคงถูกครอบงำโดยภาษาอังกฤษและวัฒนธรรมแองโกลแซกซัน

กระบวนการโลกานุวัตรไม่เพียงแต่เปลี่ยนแปลงความเป็นสากลของภาษาและวัฒนธรรมภาษาต่าง ๆ เท่านั้น หากทว่ายังช่วยกระชับความสัมพันธ์ระหว่างภาษาและวัฒนธรรมทั้งปวงในโลกอีกด้วย ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศทำให้ภาษาต่าง ๆ มีการหยิบยืมคำและสำนวนของกันและกันมากขึ้น ในยุคสมัยที่เทคโนโลยีสารสนเทศยังไม่รุดหน้าการหยิบยืมคำและสำนวนจากภาษาต่างชาติก็มีอยู่แล้ว การถ่ายทอดคำและสำนวนมักจะเกิดระหว่างประเทศที่มีพรมแดนติดกันและระหว่างประเทศที่มีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศไม่ว่าจะเป็นด้านการค้าหรือการลงทุน แม้ในปัจจุบันเกือบจะไม่เห็นร่องรอยความสัมพันธ์ที่ไทยมีกับปอร์ตุเกส แต่ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจอันยาวนานในสมัยอยุธยา ทำให้มีการถ่ายทอดคำในภาษาปอร์ตุเกสมาสู่ภาษาไทย ดังเช่นคำว่าปิ่นโตและเลหลังเป็นอาทิ กระบวนการโลกานุวัตรจะทำให้กระแสการเคลื่อนย้ายของคำและสำนวนจากภาษาสากลไปสู่ภาษาอื่น ๆ มีมากขึ้น ยิ่งเทคโนโลยีสารสนเทศรุดหน้ามากเพียงใด กระแสการเคลื่อนย้ายดังกล่าวนี้ก็จะยิ่งรวดเร็วมากเพียงนั้น ความข้อนี้เป็นจริงในกรณีของการถ่ายทอดวัฒนธรรมระหว่างประเทศด้วย

อิทธิพลของภาษาและวัฒนธรรมของชาติมหาอำนาจที่มีต่อชาติอื่น ๆ จะมีมากกว่าที่

ชาติอื่น ๆ มีต่อชาติมหาอำนาจชนิดที่มิอาจเปรียบปานได้ การถ่ายทอดภาษาและวัฒนธรรมระหว่างประเทศเพื่อนบ้านซึ่งมีมาแต่โบราณกาลตลอดช่วงประวัติศาสตร์อันยาวนาน จะลดความสำคัญลงไปอีกมาก การขยายเครือข่ายรายการวิทยุและโทรทัศน์ระหว่างประเทศทำให้ภาษาอังกฤษและวัฒนธรรมแองโกลแซกซันแผ่อิทธิพลมากขึ้น กล่าวโดยเฉพาะเจาะจงก็คือ ภาษาต่าง ๆ ในโลกจะมี "ความเป็นอังกฤษ" มากขึ้น ในขณะที่วัฒนธรรมต่าง ๆ ในโลกจะมี "ความเป็นอเมริกัน" เพิ่มขึ้นเฉกเช่นเดียวกัน วัฒนธรรมอเมริกันจะอาศัยรายการวิทยุและโทรทัศน์ระหว่างประเทศเป็นสะพานเข้าไปรุกล้ำวัฒนธรรมชาติอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านดนตรี ภาพยนตร์ รายการบันเทิง แฟชั่น การแต่งกาย วิถีการดำเนินชีวิต วัฒนธรรมทางเพศ และที่สำคัญยิ่งกว่าสิ่งอื่นใดก็คือ กระบวนทัศน์ทางความคิด

การสกัดกั้นการไหลบ่าของภาษาและวัฒนธรรมชาติมหาอำนาจในท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตรเป็นเรื่องที่เกือบเป็นไปไม่ได้ และด้วยเป้าประสงค์ดังกล่าวนี้ รัฐบาลมาเลเซียจึงห้ามมิให้ประชาชนคนสามัญมีจานดาวเทียม ชนชั้นปกครองเท่านั้นที่จะมีสิทธิชมรายการโทรทัศน์ระหว่างประเทศได้ ข้อห้ามนี้มีสมมติฐานพื้นฐานว่า ชนชั้นปกครองมีเกราะป้องกันอิทธิพลอันเกิดจากการไหลบ่าของภาษาและวัฒนธรรมชาติมหาอำนาจดีกว่าราษฎร แต่สมมติฐานข้อนี้ดูเหมือนจะขัดต่อความเป็นจริงในประเทศโลกที่สาม ซึ่งมักจะปรากฏว่า ชนชั้นสูงในสังคมเป็นด่านแรกที่รับการถ่ายทอดภาษาและวัฒนธรรมจากชาติมหาอำนาจ ราษฎรคนสามัญเสียอีกที่เป็นด่านสุดท้ายที่ได้รับผลกระทบจากลัทธิจักรวรรดินิยมทางวัฒนธรรม (cultural imperialism) ในสังคมสารสนเทศ ฐานะทางเศรษฐกิจเกือบจะเป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยเดียวที่กำหนดการเข้าถึง "สารสนเทศ" ของราษฎร หากความยากจนยังคงทำให้สภาพ "หน้าสู้ดิน หลังสู้ฟ้า" ดำรงอยู่ โอกาสที่ราษฎรคนยากจนจะได้ชมรายการโทรทัศน์ระหว่างประเทศเกือบไม่มีอยู่เลย

ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศไม่เพียงแต่จะทำให้ภาษาและวัฒนธรรมภาษาสากลรุกล้ำเข้าสู่ภาษาและวัฒนธรรมชาติต่าง ๆ เท่านั้น หากทว่าเทคโนโลยีสารสนเทศในตัวของมันเองยังมีผลกระทบต่อภาษาและวัฒนธรรมภาษาต่าง ๆ ด้วย คอมพิวเตอร์และอิเล็กทรอนิกส์มีภาษาของมันเองภาษาคอมพิวเตอร์และอิเล็กทรอนิกจะแทรกซึมเข้าสู่ภาษาชาติต่าง ๆ มากขึ้น นอกจากนี้ วัฒนธรรมที่แฝงมากับคอมพิวเตอร์และอิเล็กทรอนิก ย่อมมีอิทธิพลและผลกระทบต่อวัฒนธรรมภาษาอื่น ๆ ด้วย ผลกระทบทางวัฒนธรรมที่สำคัญก็คือ การใช้ภาษาที่มีลักษณะห้วน ๆ เพื่อความรวดเร็วในการสื่อสาร คำศัพท์ที่ยืดยาวมีแนวโน้มที่จะถูกเลิกใช้ และอาจต้องตายไปในที่สุด หรือมิฉะนั้นก็ต้องถูกหั่นให้สั้น ศัพท์ที่เกิดขึ้นใหม่มีแนวโน้มสั้นลง กำเนิดของศัพท์ใหม่จะเพิ่มความเร็วมากกว่าปางก่อน เนื่องเพราะกระบวนการโลกาภิวัตรทำให้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างภาษาต่าง ๆ มีมากขึ้น คำศัพท์ใหม่ ๆ เมื่อเกิดได้เร็วขึ้น ย่อมตายได้เร็วขึ้น ภาษาปากจะ

มีการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับไว การหดตัวของประโยคเป็นสิ่งที่คาดว่าจะเกิดขึ้นด้วย ประโยคจะมีลักษณะห้วน ๆ มากขึ้น แนวความคิดว่าด้วยความสละสลวยของภาษาจะแปรเปลี่ยนไปในอนาคต

ภาษาและวัฒนธรรมอยู่ในกระแสการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา แต่ไม่มีช่วงเวลาใดในประวัติศาสตร์มนุษยชาติที่การเปลี่ยนแปลงนี้จะรวดเร็วเท่ากับยุคสังคมสารสนเทศนี้

ผู้จัดการรายวัน วันที่ 24 มิถุนายน 2537 หน้า 8

ความสัมพันธ์ตามพันธสัญญา

รังสรรค์ ธนพรพันธุ์

พ.ศ. 2549

ผมอ่านข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ด้วยความรู้สึกอันยากแก่การพรรณนา ทุกวันนี้หนังสือพิมพ์มีแต่รายงานข่าว 'ตัวฟ้องเมีย' หรือ 'เมียฟ้องตัว' ข้อหาที่ฟ้องร้องกันก็คือ คู่สมรสมิอาจก่อให้เกิดอาการ'ปิติสังวาส' (orgasm) แก่กันและกัน คู่กรณีจึงต้องเสนอการพิสูจน์ในชั้นศาลว่าอาการ'ปิติสังวาส'ก่อเกิดขึ้นเมื่อไร และก่อเกิดขึ้นได้อย่างไร รายงานดังกล่าวนี้ก่อให้เกิดอาการ'ปิติบันเทิง'แก่ผู้อ่านวัยหนุ่มสาวถ้วนทั่วหน้า แต่สำหรับผู้อ่านที่แก่เฒ่าเช่นผมรับรู้ข่าวท่านองนี้ด้วยอารมณ์แสนเศร้า

จารีตการแต่งงานได้แปรเปลี่ยนไปมากในช่วงทศวรรษเศษที่ผ่านมานี้ ธรรมเนียมที่ชายหนุ่มให้สินสอดทองหมั้นแก่หญิงสาว เพื่อการใช้ชีวิตสมรสร่วมกันค่อย ๆ มลายไป อย่างน้อยที่สุดในกรุงเทพฯ และเขตเมืองใหญ่ ไม่มีจารีตธรรมเนียมเช่นนี้อีกแล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นมาแทนที่ก็คือตลาดการสมรสที่มีดีมานด์และซัปพลายธุรกิจคนกลางเติบโตอย่างรวดเร็วในตลาดการสมรส และด้วยการทำหน้าที่ของธุรกิจดังกล่าวนี้ ชายหนุ่มและหญิงสาวจำนวนมากมีโอกาสพานพบกัน ชายหนุ่มและหญิงสาวหลายต่อหลายคู่ลงเอยด้วยการแต่งงาน การเพศสัมพันธ์ก่อนการแต่งงานกลายเป็นเรื่องปกติ การแต่งงานโดยที่มิได้มีประสบการณ์แห่งอาการ'ปิติสังวาส'ร่วมกันก่อนการแต่งงานกลับถูกติฉินนินทา

ความสัมพันธ์ก่อนการแต่งงานเป็นฐานข้อมูลที่ทั้งสองฝ่ายใช้ในการประเมิน 'ราคา' ของการแต่งงาน หากฝ่ายหญิงประเมินแล้วพบว่า ชีวิตสมรสให้ความสุขอันล้นเหลือ และมากกว่าความสุขที่ฝ่ายชายได้รับ ฝ่ายหญิงก็จะเป็นฝ่ายเสนอสินสอดให้ฝ่ายชาย ทั้งสองฝ่ายจะต่อรองราคากันอย่างเปิดเผยและปราศจากอาการขวยเขิน มีกรณีหาน้อยไม่ ที่การแต่งงานลงเอยด้วยการที่ไม่มีฝ่ายใดจ่ายสินสอดแต่'ราคา' หรือสินสอดที่ได้รับกลายเป็นเครื่องบ่งบอกสถานะในตลาดการสมรส เพราะทางราชการได้บันทึกข้อมูล 'ราคา' ในเวลาที่รับจดทะเบียนสมรสด้วย

สถาบันการแต่งงานเปลี่ยนโฉมหน้าไปเป็นอันมาก ชีวิตสมรสมิได้มีสภาพอันยั่งยืนอีกต่อไป เพราะการแต่งงานต้องมีการทำสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษร จารีตดังกล่าวนี้เริ่มต้นในสหรัฐอเมริกาและยุโรปตะวันตก แล้วไหลบ่าเข้าสู่สังคมไทยตามกระแสโลกานุวัตร ข้อตกลงสำคัญในสัญญาการแต่งงานมีอย่างน้อย 2 ข้อ ข้อแรกว่าด้วยช่วงเวลาของชีวิตสมรส ซึ่งยาวนานตามแต่คู่

บัดนี้ ผมหัวเราะไม่ออกเพราะสังคมไทยได้ 'รุดหน้า' ไปถึงขั้นที่มีการให้เช่าช่วงภรรยากันอย่างแพร่หลาย ด้วยเหตุที่การแต่งงานเป็นไปตามพันธสัญญา ความผูกพันและเยื่อใยระหว่างสามีกับภรรยาไม่แน่นแฟ้น การปราศจากความเอื้ออาทรต่อกันมีผลกระทบต่อชีวิตทางเพศ รายงานการศึกษาหลายต่อหลายเรื่องค้นพบตรงกันว่า คู่สมรสส่วนใหญ่ไม่มีความสุขทางเพศ และนี่เองเป็นต้นเหตุของการฟ้องหย่าที่สำคัญ การปราศจากความสุขทางเพศเป็นปัจจัยผลักดันให้มีการเช่าช่วงภรรยา หากภรรยาต้องการเสพสังวาสกับผู้ชายคนใด ก็อาจทำสัญญา การเช่าช่วงภรรยาโดยจ่ายเงินชดเชยแก่สามี แต่การเช่าช่วงมิได้มีเฉพาะแต่ด้านภรรยาเท่านั้น หากยังมีการเช่าช่วงสามีด้วย หญิงใดหากพึงใจสามีของผู้อื่นอาจทำสัญญาการเช่าช่วงสามี ด้วยการจ่ายเงินชดเชยแก่ผู้เป็นภรรยาตามกฎหมาย ในบางกรณีสามีหากต้องการหลับนอนกับหญิงอื่น ก็ต้องจ่ายเงินชดเชยแก่ภรรยาเฉกเช่นเดียวกัน

การเช่าช่วงสามีหรือภรรยาเป็นเรื่องที่ไม่ผิดกฎหมาย เพราะกฎหมายลักษณะครอบครัวสมัยใหม่ยินยอมให้มีการทำสัญญาลักษณะนี้ นับเป็นเวลาหลายปีแล้วที่การค้าประเวณีหมดไปจากสังคมไทย เพียงเมื่อทศวรรษเศษที่แล้วนี้เอง ไม่มีใครเชื่อว่าโสเภณีจะสูญพันธุ์ไปจากสยามเมืองยิ้มได้ แต่บัดนี้โสเภณีได้สูญพันธุ์ไปจริง ๆ เพราะกฎหมายมีบทบัญญัติใหม่ว่า การเสพสังวาสโดยมีข้อตกลงเป็นลายลักษณ์อักษรไม่ถือเป็นการค้าประเวณี แม้ว่าข้อตกลงนั้นจะมีเรื่องการจ่ายเงินชดเชยก็ตาม ด้วยบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่'ทันสมัย'นี้เอง บรรดาช่องทั้งหลายจึงโรเนียวแบบฟอร์มสัญญาการร่วมเพศไว้เป็นตั้ง เพื่อให้ 'แขก' และ 'อีตัว' ลงนามก่อนการร่วมประเวณี

ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ได้เหือดหายไปจากสังคมไทยจนเกือบหมดสิ้น ความสัมพันธ์ตามพันธสัญญาก่อเกิดขึ้นมาแทนที่และแผ่ขยายไปสู่ปริมณฑลต่าง ๆ ในสังคมไทย แม้แต่การจ้างคนใช้ยังต้องทำสัญญา แต่ความสัมพันธ์ตามพันธสัญญายังทะลวงเข้าสู่ระบบราชการและตลาดการเมืองได้ไม่มากนัก

การขยายตัวของความสัมพันธ์ตามพันธสัญญานับเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำลายความสัมพันธ์ส่วนบุคคลระหว่างมนุษย์ สายใยระหว่างสมาชิกในสังคมถูกกัดกร่อนทีละเล็กทีละน้อย สถาบันครอบครัวถูกสั่นคลอนอย่างรุนแรง สภาพบ้านแตกสาแหรกขาดปรากฏไปทั่วเพราะสามีภรรยาจำนวนมากต้องแยกทางกันอยู่เนื่องจากการหย่าร้าง หรือเนื่องจากมิได้ต่อสัญญาหลังจากสัญญาการสมรสสิ้นอายุ เด็กของชาติจำนวนมากหากไม่ขาดพ่อ ก็มักจะขาดแม่ ความผูกพันระหว่างลูกกับพ่อแม่เสื่อมสลาย

ผมเฝ้ามองการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยด้วยอารมณ์อันแสนเศร้า ปรากฏการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นเป็นเรื่องไกลเกินกว่าที่ผมคาดคิด สถานการณ์นับวันมีแต่เลวร้ายลง อย่างน้อยผมก็สวดมนต์

ของผม ผู้คนที่มีประสบการณ์ในการมีชีวิตสมรส ที่มีลักษณะ 'ทุนนิยม' ดังกล่าวข้างต้น บางคนย่างสู่วัย 50 ปี คนเหล่านี้เริ่มคิดถึงปัญหาในอนาคตว่า ใครจะเป็นผู้เลี้ยงดูและดูแลตนในยามแก่เฒ่า ในขณะที่เด็กวัยรุ่นสมัยนี้ ซึ่งถือกำเนิดจากชีวิตสมรสแบบ 'ทุนนิยม' เริ่มมีทัศนคติว่า การเลี้ยงดูบิดามารดามิใช่หน้าที่ของบุตร ในช่วงเวลาปีเศษที่ผ่านมานี้ เริ่มมีการเสนอให้ตรากฎหมายเพื่อบังคับให้บุตรต้องเลี้ยงดูบิดามารดาในยามแก่เฒ่า หรือในยามเจ็บไข้ได้ป่วยจนมิอาจทำงานหารายได้ แต่วัยรุ่นบางกลุ่มก็โต้แย้งว่าในเมื่อพ่อแม่ทอดทิ้งลูกได้ เหตุใดลูกจึงทอดทิ้งพ่อแม่มิไ

เมื่อประมาณสองทศวรรษที่แล้ว ฟรานซิส ฟูกูยาม่า (Francis Fukuyama) มองเห็น 'ปลายทางของประวัติศาสตร์' (The End of History) บัดนี้ผมกลับมองเห็น 'ปลายทางของทุนนิยม'

ผู้จัดการรายวัน วันที่ 10 ธันวาคม 2536 หน้า 4

ภาคที่ เจ็ด อีกด้านของเหรียญ : โลกานุวัตร

"ย้อนศร" โลกานุวัตร
คำเตือนจาก "เสน่ห์ จามริก"

"โลกานุวัตร"

มุมมองจากราษฎรอาวุโส เสน่ห์ จามริก เปิดฉากวิพากษ์กระแส "โลกานุวัตร" ชี้ความน่าพรั่นพรึงที่กระแสของกลุ่มพลังทางเศรษฐกิจ และกลุ่มพลังทางการเมืองที่แผ่ขยายออกไปจนครอบงำภาคเกษตรกรรมและชนบท

ฉุดให้คนวิ่งไปตามกระแส โดยมิได้คำนึงถึงพื้นฐานของความเป็นจริงของสภาพสังคมไทย และละเลยที่จะย้อนมองถึงทรัพยากรและสภาพแวดล้อม

เรียกร้องสื่อมวลชน นักวิชาการ ที่โถมตัวไปตามกระแสนี้ หันมามองด้านลบที่จะเกิดขึ้นตามาด้วย

เลิกหวังพึ่งความช่วยเหลือจากกลไกรัฐ หรือกลุ่มทุน ตั้งความหวังกลุ่มผู้บริโภคจะเป็นตัวถ่วงดุล โดยใช้ NGOs เป็นตัวช่วยชาวบ้านที่กำลังอ่อนกำลังหันมากังวลต่อการใช้ทรัพยากรมากขึ้น คำนึงต่อสภาพแวดล้อม

ต่อต้านกระแส "โลกานุวัตร" ครอบงำ องค์กรชาวบ้าน วัฒนธรรมท้องถิ่น พร้อมสะท้อนภาพการพัฒนาทางการเมืองและเศรษฐกิจที่ไม่สมดุล

ในขณะที่นักเศรษฐศาสตร์และรัฐบาลหลงใหลกับตัวเลขอัตราความเจริญเติบโต โดยไม่ได้หันมองคุณภาพชีวิตคน

ผู้จัดการรายวัน – มองสภาพสังคมไทยทุกวันนี้อย่างไร

เสน่ห์ – สถานการณ์เลวร้ายลง มองจากภาพเศรษฐกิจ การเมือง โดยเฉพาะทางเศรษฐกิจ ลักษณะการเจริญเติบโตมันส่งผลกระทบและสร้างความยากไร้ให้คนส่วนใหญ่กว้างขวางขึ้น ที่ว่ากว้างขวางขึ้นเพราะว่ามันไปส่งผลกระทบถึงการเบียดเบียนทรัพยากรและสภาพแวดล้อมด้วย ก็ดูเอาว่า อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจสูงขึ้น รายได้ประชาชาติสูงขึ้น การส่งออกสูงขึ้น แต่ขณะเดียวกันความรุนแรงของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจก็มีมากขึ้นด้วย เพราะว่ามันเข้ามาอยู่ในช่วงของการพัฒนาเพื่อการส่งออก หมายถึงการแข่งขันในตลาดโลกมากขึ้น การแข่งขันก็หมายความว่า ต่างฝ่ายพยายามให้ผลิตภัณฑ์ของตัวเองนี่ราคาถูกที่สุด คุณภาพดีที่สุด ก็หมายความว่าต้องใช้เทคโนโลยีสูงขึ้นการใช้เทคโนโลยีสูงขึ้น ก็หมายความว่าเป็นอุตสาหกรรมที่ทำให้คนนี่ไม่มีงานทำมากขึ้น

แต่สำคัญมากกว่านั้นก็คือ มันเป็นอุตสาหกรรมที่จะไปใช้ทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น เพราะว่าเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าสูงขึ้นนี่ มันก็เท่ากับไปใช้พลังงานสูง พวกไฟฟ้า โทรคมนาคม ซึ่งพลังงานเหล่านี้ ล้วนแต่เอามาจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน น้ำ ป่า เมื่อเป็นอย่างนี้ ก็หมายความว่า อุตสาหกรรมเริ่มเข้าเบียดเบียนชีวิตชาวบ้าน

ในช่วง 15-20 ปีแรกของการพัฒนาอุตสาหกรรม เมื่อช่วงแรก ๆ นี้ มันเป็นอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า ก็เป็นเพียงว่าเบียดเบียนชาวไร่ชาวนา เบียดเบียนเกษตรกรในลักษณะที่กดราคาค่าอาหารให้มันถูกลง กดราคาค่าจ้างให้มันถูกลง แต่ว่าอย่างน้อยที่สุดเกษตรกร ชาวบ้านเขายังอยู่ในจุดที่เขายังมีทางที่จะอาศัยทรัพยากรดำรงชีวิตอยู่ได้

แต่ว่าพอช่วงหลังที่ผมพูดถึงอุตสาหกรรมการส่งออก อุตสาหกรรมเริ่มออกไปจาบจ้วงทรัพยากร ตรงนี้มีการไล่เกษตรกรออกจากพื้นที่ รวมทั้งปรากฏการณ์การกว้านซื้อที่ดิน เพื่อรองรับการขยายตัวทางเศรษฐกิจ

เพราะว่าการขยายตัวทางเศรษฐกิจก็หมายความว่า จะมีนักลงทุนจากต่างประเทศเข้ามามากขึ้น ต้องสร้าง infrastructure เพิ่มมากขึ้น มีนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวกลายเป็นอุตสาหกรรมหลักอีกอัน ก็ต้องหาที่พักผ่อนหย่อนใจ ต้องหาที่ดินมาทำสนามกอล์ฟ ต้องทำรีสอร์ต สิ่งต่างๆ เหล่านี้ถ้ารวมความก็คือว่า ความเจริญทางเศรษฐกิจมันเป็นความเจริญบนรากฐานของการเบียดเบียดชาวบ้าน ซึ่งทำให้ชาวบ้านนี้ต้องไร้ถิ่นที่อยู่ที่อาศัย

เขายิ่งจน เขาก็ยิ่งวิ่งมาหางานท พอเขากลับไป เดี๋ยวนี้ที่ดินก็ถูกกว้านซื้อ ถูกแย่งชิง อย่างเช่นที่เราเห็นที่จังหวัดขอนแก่น ที่โรงงานน้ำตาลปล่อยน้ำเสียออกมาก็หมายความว่ามันทำลายการครองชีพหมดเลย ข้าวปลาอาหารน้ำทั่วทั้งอีสาน..หมด...

และถ้าถามว่าผมมองอย่างไร ผมคิดว่าในขณะนี้สถานการณ์มันเลวร้ายมากขึ้น ในขณะเดียวกับที่นักเศรษฐศาสตร์ นักวางแผนพัฒนาก็มักจะกล่าวอ้างว่า สัดส่วนของคนยากจนลดน้อยลง จาก 25% เหลือ 17-18% ไอ้ตัวเลขพวกนี้คือรัฐบาลกับนักวางแผนทางเศรษฐศาสตร์กำลังเล่นกับตัวเลขโดยไม่ได้ดูชีวิตของคน

การมองข้ามเรื่องของชีวิตคนนี่มันเอาตัวเลขเป็นหลักในการพัฒนา มันก็ยากที่จะมีการทบทวนผลสะท้อนของการพัฒนา เราก็นึกอยู่เสมอว่า จะต้องเร่งให้มันโตขึ้น ๆ โดยหวังว่ารายได้ที่มันสูงจะกระจายลงไป ประเด็นไม่ได้อยู่ที่เงินหรือรายได้ที่กระจายลงไป ประเด็นอยู่ที่คนไม่มีที่อยู่หรือที่ทำมาหากิน ไม่มีน้ำจะกิน ไม่มีน้ำจะใช้ ในจุดนี้ไม่มีคนไปมอง

คนนึกว่า ถ้ากระจายรายได้แล้วทุกอย่างมันใช้ได้หมด แต่ว่าคุณภาพชีวิต การขาดแคลนทางปัจจัยที่จำเป็นต่อชีวิต นับวันมันจะลดน้อยถอยลงไป และผลกระทบต่อการใช้ทรัพยากรนี้ มันกำลังจะส่งผลกระทบต่อคนในเมือง คนรวย ๆ ด้วย

ในที่สุด อันนี้ผมเรียกว่ากฎแห่งกรรม มันจะช้าหรือเร็วเท่านั้นเอง แต่คนรวยมักจะมองไม่เห็นตรงนี้ อย่างคนรวยในกรุงเทพฯ บอกว่า น้ำไม่มีจะใช้นี่ คนก็จะอ้างเหตุผลบอกว่าโอ้ย..น้ำบางปีมันเยอะแยะ ไหลลงทะเล มันต้องหาที่กักน้ำ คิดแค่นั้น ทำให้รู้ว่าการทำอย่างนี้มันก็ไปทำลายต้นน้ำลำธาร นอกจากนั้นก็ยังเบียดเบียนชาวบ้าน ต้องไล่คนออกจากถิ่นที่อยู่เดิม

ผู้จัดการรายวัน - 20 ปี ตั้งแต่ 14 ตุลาคม 2516 เป็นต้นมา คิดว่ารัฐไทยทั้งที่เป็นรัฐข้าราชการเอง และรัฐที่เป็นนักการเมืองมีการปรับตัวมีการพัฒนาขึ้น หรือว่ายังคงเดิม

เสน่ห์ - ผมว่าไม่ได้เปลี่ยนแปลงเลย คือของเรานี่ ไม่ว่าจะเป็นเผด็จการหรือว่าเป็น... ผมไม่อยากเรียกว่าประชาธิปไตยนะครับ ไม่ว่าจะเป็นเผด็จการทหาร หรือว่ารัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งก็ดี ต่างก็บริหารบ้านเมืองไปตามกระแสหลักของโลก ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงตรงนี้

บางคนอาจจะเปลี่ยนแปลงถ้อยคำ หรือว่าสไตล์ในการทำงาน อาจจะเปลี่ยนแปลง อาจจะพูดถึงประชาชนมากหรือน้อย แต่ว่าอันนั้นก็เป็นเพียงแต่รูปแบบเท่านั้น แต่ว่าจริงแล้ว เมืองไทยถูกปกครองอยู่ภายใต้กระแสหลักอันนี้ คือกระแสของโลกมาโดยตลอด และก็เป็นกระแสของโลกที่เบียดเบียนชีวิตของชาวบ้าน คือพูดง่าย ๆ ว่ารัฐบาลไทยเป็นเพียงเอเยนต์ของพลังเศรษฐกิจการเมืองโลก

ทุกวันนี้สื่อมวลชน โดยเฉพาะผู้จัดการนี่ พูดเรื่องโลกานุวัตร มันก็พูดเหมือนกับว่าเราต้องไปตามกระแสนี้ให้ได้ คือเรากำลังบอกว่า เราต้องไปตามกระแสให้ได้ แต่ไปตามกระแสอันนั้น

ไอ้คำว่าโลกานุวัตรนี่ เป็นการโลกานุวัตรตามกระแสของกลุ่มพลังเศรษฐกิจการเมืองที่ขยายแผ่อำนาจออกไป

สื่อมวลชนอย่าง"ผู้จัดการ" หรือ"เดอะเนชั่น" โดยไม่รู้ตัวนี่ ต่อสู้ตั้งแต่ 14 ตุลาคม แล้วมาพฤษภาคมนี่เพื่อประชาชน กำลังจะกลายเป็นสื่อที่เป็นหัวหอกในการผลักดันให้กระแสการลงทุนให้มากขึ้น...กระแสโลกานุวัตรให้มากขึ้น...ซึ่งมันจะตอกย้ำปัญหาที่ผมพูดเมื่อกี้ การใช้ทรัพยากร สามเหลี่ยมเศรษฐกิจ สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ ที่สื่อมวลชนกำลังเป็นหัวหอกนำเข้าไป... ตรงนี้น่ากลัวมาก ๆ

ผมไม่ได้ปฏิเสธเรื่องที่ต้องตามกระแสโลก แต่ว่าตามกระแสโลกมันต้องอยู่บนฐานที่ว่าความเป็นตัวของตัวเอง

เราต้องคำนึงถึงทรัพยากรอันมีค่าของเรา ทั้งคน ทั้งวัตถุ เพราะว่ากระแสโลกานุวัตรอันนี้นี่ เป็นกระแสที่กำลังมาเบียดเบียน ใช้ทรัพยากรคนและธรรมชาติของเรา เพื่อการเติบโตของกระแสโลกที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

ซึ่งผลที่สุดแล้วนี่ ถ้ามันเป็นอย่างนั้นแล้วนี่ มันก็จะก่อให้เกิดปฏิกิริยาชาวบ้าน ที่ผมบอกแล้วว่าการช่วงชิงทรัพยากรอย่างนี้ ชาวบ้านเขาก็ต้องรักษาชีวิตของเขา ต้องลุกขึ้นมารวมตัวกัน และถ้าลุกขึ้นมาอย่างนี้นี่ มันก็จะสร้างความขัดแย้งในระดับในพื้นที่หนึ่งมากขึ้น ๆ ซึ่งนี่ก็เป็นประจำวัน

ฉะนั้นไอ้คำว่าโลกานุวัตร มันต้องพินิจพิเคราะห์ให้ดี ๆ ว่าเราจะไปตามกระแสอย่างนี้ และปล่อยให้สภาพปัญหาที่มันเลวร้ายอยู่แล้วนี่ มันเลวร้ายลงไปอีกหรือเปล่า คือเรากำลังตื่นเรื่อง globalization ศัพท์ใหม่ ๆ แต่ว่าผมอ่านดูแล้ว นี่น่ากลัวมาก...

พูดตรง ๆ... คุณหมอประเวศ (วะสี) มาบ่นกับผมถึงบทความของคุณสนธิบทความหนึ่งที่พูดถึงว่าโลกานุวัตรเราก็ต้องตาม ต้องทันสมัย และมีตอนท้ายผมจำค่าพูดไม่ได้ท่านองว่าทำไมเราต้องมาเดือดร้อนเรื่องคนตายที่โรงงานเคเดอร์เพียงแค่นี้

โอ้โห..ไม่ได้นะ ถ้าโลกานุวัตรลงทุนก็ลงทุน ปล่อยให้ลงทุนโดยไม่นึกถึงสวัสดิภาพคุณภาพชีวิตคนนี่มันจะเป็นอย่างนี้ โคราช เคเดอร์

จัดการรายวัน - เมื่อรัฐไทยไม่มีการเปลี่ยนแปลง และราชการก็ยังรวมศูนย์อยู่เหมือนเดิมนี่ ประชาชนก็ยังเดือดร้อน ตรงนี้องค์กรชาวบ้านจะมีอำนาจอะไรในการต่อรอง

สน์ห์ - ในสภาวะอย่างนี้มันก็เป็นไปได้ 2 ทาง คือทางหนึ่งชาวบ้านสามารถรวมตัวได้และสามารถต้านกระแสที่ว่านี้ ต้านจนกระทั่งกระแสการพัฒนานี่เริ่มเข้าสู่ความสมดุลมากขึ้น คนคำนึงถึงสภาพแวดล้อมมากขึ้น คนคำนึงถึงสภาพแวดล้อมมากขึ้น คำนึงถึงการใช้ทรัพยากร การจัดการทรัพยากรให้มันยั่งยืนมากขึ้น มันก็จะทำให้โลกานุวัตรเข้าสู่ความสมดุลมากขึ้น

แต่ในอีกทางหนึ่ง ก็คือว่าชาวบ้านมันถูกเหยียบมาหลายสิบปี มันอาจจะอ่อนกำลังเกินกว่าที่จะบรรลุความสามารถในการรวมตัวและต้านกระแสที่ว่านี่ ถ้าเป็นอย่างนั้นก็หมายความว่าโลกานุวัตรในที่นี้ก็จะกลายเป็นโลกานุวัตรที่สามารถครอบงำองค์กรชาวบ้าน ครอบงำวัฒนธรรมท้องถิ่นได้โดยสิ้นเชิง ถ้าเป็นประตูนั้น ก็คิดเอาเองก็แล้วกันว่าอะไรจะเกิดขึ้น

การห้ำหั่นทรัพยากร การห้ำหั่นคน เพราะคนอยู่ภายใต้เบื้องบาทของเราแล้วนี่จะห้ำหั่นอย่างไรก็ได้ หมายความว่าสังคมจะไม่มีลักษณะของการถ่วงดุลซึ่งกันและกัน สังคมใดก็ตามถ้าไม่มีการถ่วงดุลซึ่งกันและกันแล้วนี่ มันจะถลำเข้าไปสู่จุดที่มันเสียความเป็นชุมชน

เวลานี้เรามักจะพูดถึงเอาคนดีมาปกครอง คือคำว่าคนดีนี่ ผมคิดว่าเรากำลังพูดถึงพระเอกขี่ม้าขาว แต่ว่าจริง ๆ แล้วเราพูดถึงสังคม พูดถึงการเมืองนี่ การเมืองจะดี สังคมจะดีได้ ไม่ใช่ว่าหาคนดี ต้องให้สังคมนั้น รัฐนั้น การเมืองนั้น มีการถ่วงดุลซึ่งกันและกัน นั่นแหละชีวิตที่ดีจะเกิดขึ้น

จัดการรายวัน - เมื่อองค์กรประชาชนยังไม่แน่ใจว่าขณะนี้จะสามารถขึ้นมาถ่วงดุลได้หรือไม่

สน์ห์ - ผมบอกว่าไม่แน่ใจ มันมีการริเริ่ม การพยายามของชาวบ้าน ทั้งองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) แต่ว่าทั้งชาวบ้านและองค์กรพัฒนาเอกชนนั้นก็คงเป็นที่ทราบว่า มันมีเป็นกลุ่มเล็กมาก และทรัพยากรก็น้อยมาก

จะเป็นไปได้ที่จะทำให้สังคมส่วนใหญ่เริ่มให้ความสำคัญก็คือ 1.คนทั้งโลกเริ่มเป็นกังวลเรื่องทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น เริ่มเป็นห่วงเรื่องสภาพแวดล้อมมากขึ้น เพราะฉะนั้นตรงนี้ก็จะเป็นน้ำหนักที่ทำให้คนเข้ามานึกถึงตรงนี้มากขึ้นแทนที่จะคิดเอาแต่ได้อย่างเดียว

อันที่ 2 คือว่า มันมีขบวนการของเกษตรกร ของชาวบ้านที่พยายามจะหาทางเลือกจากระบบเศรษฐกิจตลาดที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เพราะว่าเขาอยู่กับระบบเศรษฐกิจตลาดไม่ได้ เพราะว่าระบบเศรษฐกิจแบบตลาดนี้ มันบังคับให้เกษตรกรลงทุนสูงมาก การปลูกทำอุตสาหกรรมการเกษตร ทั้งสายพันธุ์ ทั้งปุ๋ย ทั้งยาฆ่าแมลงนี่ ลงทุนสูงมาก แต่พอผลิตได้แล้วนี่ราคามันตกต่ำเป็นกิจวัตร

เมื่อเป็นอย่างนี้ ก็มีชาวบ้านบางส่วนต้องการออกไปจากระบบอันนี้ เพราะฉะนั้นทุกวันนี้เราจะได้ยินคำว่าระบบเกษตรผสมผสาน เกษตรธรรมชาติ แล้วก็เกิดความสำนึกในหมู่คนเหล่านี้ที่ว่า เพราะว่าเกษตรแบบพืชเดี่ยวนี่ ที่ลงทุนสูง

ปุ๋ยนี่ ทรัพยากร อากาศ ที่ดิน มันก็เสียไปด้วย รวมทั้งสุขภาพของตัวเอง ครอบครัว ฉีดยาฆ่าแมลงลงไป ทุกคนปลูกข้าวได้กิน แต่ว่าก็ต้องไปหาหมอรักษาโรค นอกจากขายผลผลิตไม่ได้ราคา ต้องขาดทุน ต้องเป็นหนี้เป็นสินแล้ว นี่ยังต้องเจ็บปวย สุขภาพสภาพแวดล้อมก็ไม่ดี ที่ดินก็เสื่อมลงทุกวัน ๆ

ทั้งหมดเหล่านี้ การแสวงหาทางเลือกของคนกลุ่มนี้ จึงเป็นการแสวงที่ปลีกตัวออกจากระบบการตลาด ขณะเดียวกันก็เริ่มเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากร หมายความว่างดการใช้สารเคมีต่าง ๆ มันก็ทำให้ดินดีขึ้น อากาศดีขึ้น

เพราะฉะนั้นการแสวงหาทางเลือก มันก็ไปเกี่ยวพันกับปัญหาทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาการจัดการทรัพยากรที่เหมาะสม ปัญหาการรักษาสภาพแวดล้อม มันไปด้วยกันหมด

ในลักษณะอันนี้ ถ้าคนในเมือง คนที่มีอำนาจ โดยเฉพาะคนในเมืองที่เห็นคุณประโยชน์ คนในเมืองอาจจะช่วยได้ ยกตัวอย่าง เช่น ในขณะนี้ NGOs กำลังทำงานส่งเสริมเกษตรทางเลือก หรือเกษตรธรรมชาติ เกษตรผสมผสาน เช่น การปลูกข้าว โดยไม่ใช้สารเคมี เมื่อทำอย่างนี้ได้ก็เท่ากับว่า เกษตรกรยากจนเหล่านี้นี่ กำลังทำประโยชน์ให้กับสังคมส่วนรวม เพราะว่าถ้าเขาจัดการทรัพยากรดี เขาก็สามารถรักษาสภาพแวดล้อมให้กับคนทั้งโลกด้วย ไม่ใช่ว่าเฉพาะตัวเขา ในขณะเดียวกันเขาก็ผลิตอาหารที่เป็นประโยชน์ต่อคนเมือง

ผมก็เลยต่อเรื่องตลาด หมายความว่า เกษตรทางเลือกน่าจะนำไปสู่การตลาด ตอนนี้เรากำลังรณรงค์คนในเมืองว่า ในขณะนี้มีเกษตรกรที่ทำอย่างนี้ ปลูกผักผลไม้ ข้าวที่ไม่มีสารพิษ หากคนในเมืองให้การสนับสนุนนี่ ไอ้พลังตรงนี้มันอาจจะช่วยให้คนที่มีอำนาจกลับมาทบทวนดู

คือคนกลุ่มอำนาจ ก็ไม่ใช่คนส่วนใหญ่ มีคนชั้นกลาง ผู้บริโภค ผมอยากจะเรียกว่ากลุ่มผู้บริโภคก็แล้วกัน เป็นคนส่วนใหญ่นี่ เท่ากับเป็นน้ำหนักถ่วงดุลในสังคม คนจน คนมีและมีผู้บริโภค

ถ้าคนกลุ่มนี้มองเห็นประโยชน์ ซึ่งเรากำลังรณรงค์ ตรงนี้มันจะสร้างเงื่อนไขของความสำเร็จที่เรากำลังพูดถึง ไม่ใช่เป็นเรื่องของคนจนคนรวย ถ้าเราดูสังคมให้ดี

คนชั้นกลางจะมากขึ้น

ถ้า...มันเงื่อนไขตรงนี้ ถ้ามันก็มีสอง ถ้า คือ 1.ถ้าเกษตรกรสามารถผนึกกำลังกันได้อย่างมั่นคง และ 2.ถ้าผู้บริโภคในเมืองเห็นคุณประโยชน์แล้วก็หันมาให้ความสนใจ มันก็จะกลายเป็นพลังของการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่สมดุลขึ้น

ผู้จัดการรายวัน - ในส่วนของการเมืองหากประชาชนยังไม่มีพลังในการต่อรอง ชนชั้นกลางเอง อาจจะมองแบบหนึ่ง ในขณะที่ชาวบ้านอาจจะมองอีกแบบหนึ่ง ขบวนการตรงนี้จะมีทางออกอย่างไร

เสน่ห์ - ที่ผมพูดนี่คือ ขบวนการทางการเมือง คุณแยกไม่ออกระหว่างเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง มันเรื่องเดียวกัน

เรามักจะมองการเมืองไปในเรื่องของการมีอำนาจในตำแหน่งนั้น ตำแหน่งนี้ ไม่ใช่อย่างนั้น เพราะว่าคนที่มีอำนาจไปกำหนดนโยบายต่าง ๆ นี่ มันก็ขึ้นกับพลังในสังคมต่าง ๆ เหล่านี้ ถ้าพลังกลุ่มผู้บริโภคบอกว่า...ไม่ได้...พวกเราต้องช่วยกันอุดหนุนเกษตรธรรมชาติ อย่างนี้มันก็เป็นพลังได้ คือการบริโภคนี่แหละ

คุณคงเคยได้ยินคำว่า บริโภคนิยม คำนี้ที่เกิดขึ้นเพราะว่า ผู้บริโภคส่วนใหญ่ถูกครอบงำด้วยระบบการผลิตที่ผูกขาด โดยนายทุนเพียงไม่กี่คน และตัวนี้ยังผูกขาดสื่อมวลชนด้วย เพราะฉะนั้น สื่อมวลชนก็จะให้ข่าวสารข้อมูลไปในทางที่ให้คุณกับเฉพาะนายทุนโฆษณาสินค้าต่าง ๆ ในจุดนี้ผมคิดว่า มันก็เป็นพลังที่ทำให้การเปลี่ยนแปลงค่อนข้างยาก เว้นเสียแต่ว่า มีกลุ่มผู้บริโภคบอกว่า ไม่ไหวแล้ว กินอาหารทุกวันนี้ มันมีแต่สารพิษ แล้วไม่เห็นทางเลือก

ผมใช้คำว่า ตลาดทางเลือก คือผู้บริโภคในเมือง มันก็ไม่มีทางเลือกเหมือนกัน เวลานี้นายทุนผูกขาดจะยัดเยียดให้ใช้ เพราะว่าเราถูกปลุกปั่นด้วยโฆษณา

เพราะฉะนั้น สมัยนี้คณะวิชาในมหาวิทยาลัย คณะสื่อสารมวลชนถึงรุ่งโรจน์ เพราะว่ามันกลายเป็นเครื่องมือของทุนผูกขาดวิชาการ เพราะฉะนั้นถ้ากลุ่มผู้บริโภคเห็นว่า..ไม่ได้ ถ้าขืนเกิดบริโภคนิยมไปเรื่อย ๆ นี่ ตัวเองก็เอาตัวไม่รอด

ผมหวังว่ามันจะเกิดขึ้นอย่างนั้น มันก็จะกลายเป็นพลังที่เปลี่ยนแปลงไป

เงื่อนไขก็คือ เราพยายามรณรงค์นี่ไง เงื่อนไขนี่คือข้อมูลที่เราทำงานทุกวันนี้ คือการให้ข้อมูล เราจะเห็นหนังสือเรื่องอาหาร โภชนาการออกมาเยอะแยะ เราจะเห็นหนังสือที่เป็นอาหารธรรมชาติมากขึ้น ๆ อันนี้ผมคิดว่าเป็นกระบวนการอย่างหนึ่งทางการเมือง

ถ้าผู้บริโภคให้ความสนใจ แล้วหนีออกมาจากบริโภคนิยม หันมาบริโภคสิ่งที่มันถูกต้องนี่ ผมคิดว่าเป็นพลังทางการเมืองอย่างสูงเลย เราอย่าไปดูว่าเรื่องของการเมืองเป็นการจัดตั้งครม.พรรคนั้นจะตีพรรคนี้ นั่นเป็นเรื่องการเมืองปลาย ๆ แถวในทรรศนะของผมนะ

ผู้จัดการรายวัน - องค์กรที่จะเข้ามาช่วยตรงนี้ เช่น องค์การพัฒนาเอกชน น่าจะมีการเสริม หรือปรับบทบาทตรงไหนบ้าง เพื่อที่จะดึงคนชั้นกลางเข้ามา

เสน่ห์ - คือองค์กรพัฒนาเอกชนนี่ คุณต้องเข้าใจ มันเป็นปรากฏการณ์ใหม่สำหรับเมืองไทย องค์กรพัฒนาเอกชน ไม่เหมือนองค์กรสาธารณประโยชน์ เหมือนปอเต็กตึ๊งช่วยคนจน หรือช่วยขนคนตาย นั่นเป็นองค์กรการกุศล แต่องค์กรพัฒนาเอกชนนั้น ในอีกความหมายหนึ่ง มันเป็นปรากฏการณ์ใหม่

ไหน ๆ พูดถึงครบรอบ 20 ปี 14 ตุลา ถ้าลองย้อนไปในช่วงเมื่อ 20 ปีก่อนนี่ เป็นช่วงของการต่อสู้ในเชิงอุดมการณ์ซ้าย-ขวา-ทุนนิยม-คอมมิวนิสต์ อันนั้นเป็นเพราะเป็นการเผชิญหน้าในเชิงอุดมการณ์ ระหว่างซ้ายกับขวา

เพราะฉะนั้นขบวนการของคนหนุ่มคนสาว นิสิตนักศึกษา ปัญญาชน มันก็อยู่ในกระแสอันนั้น เพราะว่าถ้าไม่เป็นทุนนิยม มันก็เป็นสังคมนิยม ไม่ขวาก็ซ้าย สังคมในเชิงอุดมการณ์ ในเชิงการต่อสู้ มันจะเป็นสองกระแส

แล้วผมตั้งข้อสังเกตอันหนึ่ง ทุนนิยม หรือสังคมนิยม มันก็ไม่ได้เป็นคำตอบ เพราะว่าคอมมิวนิสต์นั้นก็ยึดถืออุตสาหกรรมเป็นใหญ่เหมือนกัน ปัญหาที่เกิดขึ้นทำให้ชนบทต้องล้มละลาย ยากจน ธรรมชาติแวดล้อมต้องเสื่อมเสีย เพราะมันเป็นการพัฒนาที่อยู่ภายใต้สิ่งที่ผมเรียกว่ากระแสวัฒนธรรมอุตสาหกรรม

ทุนนิยมก็ยึดถือกระแสวัฒนธรรมนี้ ความจริง คอมมิวนิสต์ก็อยู่ในกระแสวัฒนธรรมอุตสาหกรรมด้วย เอาอุตสาหกรรมเป็นใหญ่ เพราะฉะนั้นจะเห็นประเทศสหภาพโซเวียต หรือในจีนนี่ เขาจะพยายามผลักดันอุตสาหกรรม แล้วก็ขูดรีดเกษตรเหมือน ๆ กับที่อื่นเหมือนกัน

เพียงแต่ทุนนิยมกับคอมมิวนิสต์ ต่างกันที่ว่า วิธีการจัดการเท่านั้นเอง วิธีการจัดการแบบนายทุนคือการใช้กลไกตลาด การจัดการแบบคอมมิวนิสต์ใช้การวางแผนรวมอำนาจโดยศูนย์กลาง วิธีการจัดการแบบคอมมิวนิสต์นั้น มันไม่มีประสิทธิภาพ มันถึงได้เจ๊ง แต่ว่าจริง ๆ แล้ว มันไม่มีคำตอบให้กับชนบทเหมือนกัน

เพราะฉะนั้น ช่วง 14 ตุลาคม เมื่อมีกระแสซ้าย-ขวา มันก็ต่างเป็นกระแสที่กดขี่ภาคเกษตร และภาคชนบทเหมือนกัน แต่พอตอนหลังที่ขบวนการคอมมิวนิสต์ระหว่างประเทศแตกสลายลง มันก็เป็นเครื่องพิสูจน์ชัดเจนว่า คอมมิวนิสต์นั้นไม่ใช่เป็นคำตอบ... ถึงมาครองโลกได้ มันก็มาเหยียบย่ำเกษตรกรเหมือนกัน

เรารอจนกระทั่งขบวนการคอมมิวนิสต์แตกสลายลง เราจึงมาเริ่มเห็น ตรงนี้แหละครับที่องค์กรพัฒนาเอกชนเริ่มเกิดขึ้น เกิดขึ้นเพราะการเผชิญหน้าทางอุดมการณ์ไม่ขวาสุดก็ซ้ายสุดโต่ง ทั้งคู่มันหมดไปแล้ว

ผมคิดว่า ขบวนการปัญญาชนเริ่มกลับมามองความเป็นจริง องค์กรพัฒนาเอกชนก็เริ่มลงไปทำงานกับชาวบ้านมากขึ้น แต่ก่อนขบวนการคอมมิวนิสต์เป็นขบวนการนำ

ประชาชนไปสู่การปฏิวัติอันสูงส่ง อะไรก็แล้วแต่ แต่ตอนนี้กลับมาอยู่กับประชาชน

นี่คือความหายขององค์กรพัฒนาเอกชน ที่เรียกว่า NGOs

เพราะฉะนั้น มันเป็นขบวนการที่ฝังตัวกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน ประการสำคัญไม่ใช่เป็นตัวที่นำ แต่เป็นตัวที่เรียนรู้จากชาวบ้าน เพราะฉะนั้นคุณจะได้ยินคำพูด ภูมิปัญญาชาวบ้าน คำนี้มันแสดงให้เห็นถึงขบวนการในการเรียนรู้จากชาวบ้านและพยายามที่จะนำเอาสิ่งที่รู้จากชาวบ้าน ว่าเป็นทางออกส่วนหนึ่งของปัญหาเกษตรกร ปัญหาของชนบท สภาพแวดล้อมด้วย ปัญหาการจัดการทรัพยาด้วย มันรวมกันหมด เมื่อเป็นอย่างนี้จะเห็นว่า องค์กรพัฒนาเอกชน มันก็ต่างจากขบวนการคนหนุ่มสาวช่วง 14 ตุลาคม

ผู้จัดการรายวัน – แต่ทำไมองค์กรพัฒนาเอกชน จึงกลายเป็นเป้าหลักที่รัฐโจมตี

เสน่ห์ – ใช่ เพราะว่าเมื่อกี้ผมพูดถึงกระแสวัฒนธรรมอุตสาหกรรม อำนาจรัฐนี่เป็นเครื่องมือของกระแสวัฒนธรรมอุตสาหกรรม ความจริงเป็นแนวหน้าของโลกานุวัตร

บทความคุณสนธิก็คือ บทความที่รับใช้กระแสโลกานุวัตรลงมาครอบชนบท ครอบในส่วนภาคเกษตร เพราะฉะนั้นกระแสหลักเป็นของอำนาจผลประโยชน์ ต้องให้ภาคเกษตรและภาคชนบทเป็นภาคที่อยู่ภายใต้การควบคุม อยู่ภายใต้อำนาจบังคับของกระแสตัวนี้

เพราะฉะนั้น เมื่อองค์กรพัฒนาเอกชนเริ่มเรียนรู้จากชาวบ้าน เริ่มให้ชาวบ้านเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น ให้ชาวบ้านลงมือ มันก็เป็นการสร้างกระแสต้านกระแสตรงนี้ ซึ่งมันรวมถึงกระแสอำนาจรัฐด้วย เพราะอำนาจรัฐมันเปรียบเสมือนเป็นอำนาจที่รองรับอำนาจ รวมทั้งสื่อมวลชนบางแห่งก็อาจจะไม่ชอบก็ได้ เพราะกำลังจะไปต้านอำนาจที่จะมาครอบงำชาวบ้าน ซึ่งแต่ก่อนเคยยอมถูกครอบงำ เริ่มยืนหยัด

โดยกระแสมันไม่ใช่เรื่องของ NGOs อย่างเดียว แต่เพราะว่ากระแสการพัฒนาตรงนี้มันลงไปเบียดเบียนทรัพยากรชาวบ้าน มันไปเบียดเบียนชีวิตของเขาที่อยู่ ทรัพยากรน้ำ รวมทั้งอาหารในป่า ยาในป่าที่ถูกยื้อแย่งไปหมด เพราะฉะนั้นพวกนี้ก็เริ่มยืนหยัดขึ้นมา ก็เพราะเขาต้องหาทางเลือกช่องเขา และก็มี NGOs เข้าไปเสริม แน่นอน... อำนาจกระแสหลักเขาไม่ชอบแน่

ผู้จัดการรายวัน – ทำไมช่วงหลังมีการวิจารณ์กันมากว่า NGOs ชอบเข้าไปนำชาวบ้าน และตอนหลังก็ปล่อยปละละทิ้ง

เสน่ห์ – ที่ว่านำชาวบ้านไม่จริง...แน่นอน... อาจจะมี ถ้าพูดถึงตัวบุคคล บางส่วนอาจจะยังติดกับ 14 ตุลาคม 2516 มีคนรุ่นนั้นยังติดอยู่กับการชี้นำ ยังมีอยู่...แต่ว่าจริง ๆ แล้ว ปรากฏการณ์มันเป็นกระบวนการการเรียนรู้ของชาวบ้านจริง ๆ

พูดจริง ๆ เกษตรทางเลือกที่ผมพูดถึง มันไม่ใช่เป็นของใหม่ เขาทำมาเป็นเวลาช้านานแล้ว NGOs เป็นเพียงทำให้เกิดเครือข่ายขึ้น ให้คนเรียนรู้มากขึ้น ไปมาหาสู่กัน

มากขึ้น มีการจัดตั้งแบบสมัยใหม่มากขึ้น ในแง่นี้ก็ไม่ได้เป็นการชี้นำ แต่มันเข้าไป... ผมว่ามันเป็นบทบาทเสริมซึ่งกันและกันมากกว่า แต่แน่นอนการใช้คำว่าชี้นำ การรับเงินจากต่างประเทศ มันเป็นภาษาโฆษณาชวนเชื่อทางการเมือง เป็นภาษาต่อสู้ทางการเมือง ไม่ได้เป็นภาษาที่จะให้ข้อมูลความเป็นจริง เลยเป็นเป้าที่ถูกกระทบได้ง่ายที่สุด เพราะ NGOs ก็ไม่ได้มีสื่อเป็นของตัวเอง ชาวบ้านก็ไม่มีกระบอกเสียงของตัวเอง

แต่อย่าลืมนะว่า ขบวนเหล่านี้เมื่อมันขัดความเป็นจริง ความเป็นจริงคือ ชาวบ้านเขาอยู่กับดิน อยู่กับน้ำ อยู่กับป่า..คุณปรากสิ่งเหล่านี้ออกไป หมายถึงว่าคุณกำลังเอาชีวิตเขา วิสัยคนก็ต้องต่อสู้ ใช่ไหมครับ...นี่เป็นธรรมชาติของคน

ผู้จัดการรายวัน - สำหรับบทบาทสื่อมวลชนใน 20 ปี ที่ผ่านมา มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร และควรจะเข้าไปมีส่วนหนุนช่วยชาวบ้านอย่างไร

เสน่ห์ - ก่อนจะพูดถึงหนุนช่วยอย่างไรนี่ อยากจะพูดถึงปรากฏการณ์สื่อมวลชน...สื่อมวลชนส่วนใหญ่แล้วนี่ จะดิ้นรนต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพ จนกระทั่งถึงเดือนพฤษภาคม แต่ในขณะเดียวกัน มันก็เป็นสิทธิเสรีภาพของชนชั้นกลาง ที่จะต้องดิ้นรนให้เป็นอิสระต่ออำนาจครอบงำจากอำนาจรัฐที่กดขี่ให้สื่อมวลชนได้ใช้สิทธิเสรีภาพของตนเอง

แต่พอหลังพฤษภา มาถึงจุดที่สื่อมวลชนได้กลิ่นอายของสิทธิเสรีภาพเต็มที่นี่ มันก็ขึ้นอยู่ว่าสื่อมวลชนมองเห็นปัญหาของมันไหม หรือมองเห็นแค่โลกานุวัตรแบบกระแสหลักมากกกว่า หรือว่ามองเห็นปัญหาที่มันเกิดขึ้น

สื่อมวลชนส่วนใหญ่จะมองไปในเชิงโลกานุวัตรแบบกระแสหลักมากกว่า จะพูดถึงเรื่องเกษตรเรื่องของชนบท พูดถึงเรื่องสภาพแวดล้อมบ้าง ก็พูดในเชิงของการที่จะยึดมากกว่าที่จะยอมรับในสิทธิของชาวบ้าน มากกว่าที่จะมองเห็นว่า มันจะต้องมีพลังสังคมเข้ามาต้านกระแสที่ว่านี้ ผมยังมองไม่เห็นสื่อมวลชนไหนเลยในขณะนี้ เพราะผลที่สุดสื่อมวลชนก็อยู่ในกระแสของชนชั้นกลางที่เป็นลูกจ้างของระบบทุนนิยมผูกขาดนี่เอง

ผู้จัดการรายวัน - ถ้าไม่มีสื่อที่เป็นของชาวบ้านเอง การที่จะกระตุ้นให้ชนชั้นกลางมาหนุนช่วยต่าง ๆ จะทำอย่างไร

เสน่ห์ - มันจะทำได้ยากตรงนี้ ผมบอกเงื่อนไขนี่ ทำไมมันไม่เป็นอย่างนั้น ก็หมายความว่ากลุ่มชาวบ้านจะถูกครอบงำโดยสิ้นเชิง แล้วสังคมก็จะไปใหญ่เลย พอสังคมมันเอียงกะเร่ขนาดนี้ ผลที่สุดสังคมโดยส่วนรวมจะเสีย เสียดุลของตัวเองในที่สุด

มันก็อยู่ที่ว่า คนที่มีอำนาจขณะนี้มองกว้าง เห็นกว้างขนาดไหน หรือจะเห็นแต่เพียงมีโอกาสก็จาบจ้วงฉวยโอกาสให้มันได้เต็มที่ ถ้าเป็นอย่างนี้ผมก็มองว่าทั้งสังคมนี่มันก็จะแตกสลายไปในที่สุด

ผมคิดว่า สื่อมวลชนควรจะต้องมองไปที่กระแสโลกานุวัตรแบบนั้นในด้านผลกระทบในทางลบของกระแสการพัฒนาที่ผ่านมา และต้องเข้าใจธรรมชาติที่แท้จริงของกระแสการพัฒนากระแสหลักที่ว่า ต้องมองไปถึง grass roots มองไปถึงคนที่อยู่ในระดับพื้นฐานให้ได้ คนที่ถูกละเลยถูกทอดทิ้ง ถูกกดขี่ เหยียบย่ำมาเป็นเวลาช้านาน เพียงเพื่อให้คนในเมืองเติบโต มีความกินดีอยู่ดีมากขึ้น มีอำนาจมากขึ้น สุขสะดวกมากขึ้น ยิ่งใช้ทรัพยากรสิ้นเปลืองเท่าไหร่ ก็ยิ่งสุขสะดวกมากขึ้นเท่านั้น

ในส่วนตัวผมนี่ ผมจึงเห็นว่าจุดเปลี่ยนจริง ๆ...เราไม่สามารถไปต้านอำนาจแบบนี้ แต่จุดเปลี่ยนจริง ๆ ผมว่าจะอยู่ที่กลุ่มผู้บริโภค

มันอยู่ที่ว่า จะมองจากแง่มุมไหน มองอยู่ในแง่มุมอย่างคุณสนธิ หรือคุณสุทธิชัย หยุ่น โอ้โห...โลกกำลังไปโลด คือมองแง่มุมให้กว้างออกไป ซึ่งมันควรจะต้องทำอย่างนั้น คิดว่าคงจะต้องมีสื่อมวลชนสักส่วนหนึ่งที่ไม่ใช่เป็นนายจ้างแบบนี้ เพราะคนเป็นนายจ้างเขาต้องการการเติบโตในธุรกิจของเขา

ผมคิดว่าคงจะต้องมีสื่อมวลชนในระดับหนึ่งที่มองในวงกว้างเห็นว่าโลกมันกำลังผิดแปลก ฤดูกาลมันผิดไปหมดแล้ว จะทำอย่างไร

ผู้จัดการรายวัน - แปลว่าจุดเปลี่ยนจริง ๆ ไม่ใช่การดึงอำนาจให้รัฐหรือเงินเข้ามาช่วยองค์กรประชาชน

เสน่ห์ - อันนั้นมันเป็นเพียงเพทุบายทางการเมืองที่ว่า อย่างเช่นที่รัฐบาลบอกว่าจะกระจายความเจริญสู่ชนบท เอาจริง ๆ เข้าไปแล้วจะเห็นว่า งบประมาณ 80-90% ก็คือสร้าง infrastructure ให้กับนักลงทุน ให้สิทธิพิเศษกับการลงทุนเยอะแยะไปหมด แล้วยังมีพวก BOI

แต่ชาวไร่ชาวนาทำแทบตายไม่เคยได้รับ BOI อะไรเลย เห็นไหมครับ ทรัพยากรทุกส่วนอยากจะทุ่มไปที่นั่น มันก็เป็นเพทุบายทางการเมือง เพทุบายที่จะกระชับการครอบงำภาคเกษตรกรและภาคชนบท ก็คือรับใช้กระแสหลักที่ว่านั่นเอง

ผู้จัดการรายวัน - ไม่มีทางที่รัฐหรือทุนจะมาหนุนช่วยตรงนี้

เสน่ห์ - ผมมองไม่เห็นระบบในเวทีอันนั้น มันเป็นเวทีอันหนึ่ง ผมกลับมองเห็นว่าการเมืองจริง ๆ ที่จะเป็นจุดเปลี่ยนอยู่ที่ว่า คนตรงกลาง ๆ คือพวกผู้บริโภค

ผู้จัดการรายวัน - อาจารย์มองอย่างไรที่มีคนรุ่น 14 ตุลา หลายคนที่บอกว่าไม่ได้อำนาจรัฐด้วยการปฏิวัติ และเข้าไปเล่นการเมือง หรือเป็นนักธุรกิจ โดยบอกว่าจะเข้าไปเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้น

เสน่ห์ - มองดูก็เห็นจะจะ คนที่เป็นนักธุรกิจเวลานี้ ก็มานั่งอธิบายลอยหน้าลอยตา บอกว่าการสร้างสนามกอล์ฟดีอย่างนั้นดีอย่างนี้ หางานทำให้คน ที่ 500 ไร่นี่ สร้างรายได้ให้กับเกษตรกรมากกว่าการปลูกข้าว นั่นก็คือคนรุ่น 14 ตุลาคม อย่าให้เอ่ยชื่อเลย

หรือเป็นนักการเมือง นักการเมืองเวลานี้ทำอะไร โน่น...สร้างเมืองหลวงที่ฉะเชิงเทรา แหม...บางคนที่ธรรมะธัมโม เวลานี้สร้างโครงการหมื่นล้านแสนล้าน

พรรคการเมือง ซึ่งในด้านหนึ่งบอกว่าธรรมะธัมโม กินอยู่อย่างประหยัด แต่ว่าพอมาอยู่กับรัฐบาล จริง ๆ แล้วเห็นแต่โปรเจกต์ใหญ่ ๆ ทำเพื่อคนในเมืองทั้งนั้นเห็นแต่กรุงเทพฯ แค่นั้น นี่มันเป็นสิ่งที่มันเรียกว่าการหลอกลวงทั้งสิ้น

เพราะฉะนั้น ภาพการเมืองเวลานี้ เป็นภาพที่น่ากลัวมาก สื่อมวลชนไม่ดูให้ลึกพรรค ๆ หนึ่ง ซึ่งธรรมะธัมโมไม่ใช่เงินไม่ใช้ทอง แต่ดูสิ โปรเจกต์ออกมานี่หมื่นล้านแสนล้านทั้งนั้น สังเกตดูให้ดี...จะไปว่าสมัคร สุนทรเวช เจ้าโปรเจกต์

ผมคิดว่าพันธุ์เดียวกัน เราป่วยการจะไปเรียกเทพ เรียกมาร ซึ่งจริง ๆ พันธุ์เดียวกัน จริง ๆ เป็นเพราะพันธุ์ทั้งหมดอยู่ภายใต้กรอบกระแสที่ผมว่านี่

ที่คุณถามแต่ตอนต้นว่า 20 ปีมานี่เปลี่ยนแปลงไหม ไม่เปลี่ยนแปลงเลย อาจจะเปลี่ยนหน้าเปลี่ยนตา เปลี่ยนอะไรก็แล้วแต่

ผู้จัดการรายวัน - ในส่วนของแวดวงวิชาการเอง ขณะนี้ปัญหาอยู่ที่ไหน

เสน่ห์ - วิชาการนี่ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงเลย วิชาการยิ่งนับวันจะรับกระแสหลักมากขึ้น เวลานี้คุณจะเห็น Mini MBA มากขึ้น อาจารย์จะหาเงินจากโครงการพิเศษมากขึ้น ซึ่งทุกคนพอใจ เป็นรายได้พิเศษ เป็นการใช้ทรัพยากรของรัฐเพื่อประโยชน์ของภาคเอกชน ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าตึกนี่ รัฐสร้าง แต่ว่ามาสร้างมาเทรนคนเพื่อไปรับใช้ หมายความว่าภาคธุรกิจเอกชนนี่สบายมาก ไม่ต้องไปลงทุนอะไรเลย ไม่ต้องวิจัย ไม่ต้องพัฒนา รัฐทำให้หมด กระทั่งพวกอาจารย์ วิชาการตอนนี้เกือบจะเรียกว่าทุกคนมุ่งที่จะหาเงินหมด ถ้าจะมีวิจัย ก็วิจัยเพื่อรองรับตลาด

ผู้จัดการรายวัน - ตรงนี้ก็สะท้อนถึงระบบการศึกษาของเด็กรุ่นใหม่ที่เข้ามาด้วย

เสน่ห์ - ใช่ครับ วิชาการเมื่อช่วง 14 ตุลา มันยังมีการมองภาพอุดมการณ์ มองภาพสังคมที่พึงปรารถนา เดี๋ยวนี้ไม่มี เห็นไหมครับว่าทุกอย่างมันลงไปตรงนี้หมด ตอนนี้สุดแต่ว่าเราจะมองจากแง่มุมของใคร มองจากแง่มุมของคนที่เสวยสุขในขณะนี้ โอ้โห มันดีรุ่งโรจน์สารพัด

ผู้จัดการรายวัน - มองอย่างไรหลังจากเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ คนชั้นกลางเมื่อออกมาแล้วก็กลับไป ไม่ได้ช่วยในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมการเมืองให้ดีขึ้น

เสน่ห์ - ผมไม่ได้มองอย่างไร ผมตั้งคำถามเลยว่า คนชั้นกลางจะไปทางไหนตอนนี้ พอหลังพฤษภาคมแล้ว เป็นยุคของชนชั้นกลาง เพราะฉะนั้นอยู่ที่ว่าชนชั้นกลางจะไปทางไหน จะไปในทางที่มันเพริด ไปใช้สิทธิเสรีภาพจนกระทั่งมีอำนาจขึ้นมา หรือว่าจะมีชนชั้นกลางที่มองไปในวงกว้าง

ผมว่าสัมคมไทยตอนนี้ เราเข้ามาสู่ทางสองแพร่ง คำตอบไม่ได้อยู่ที่ผม แต่ในขณะเดียวกันขอขยายความว่า คำว่าชนชั้นกลางก็มีความหลากหลาย มันไม่ได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แล้วชนชั้นกลางก็ยังมีฐานะเป็นผู้บริโภคด้วย

ผมอาจจะมองต่างไปจากในแวดวงวิชาการที่ชอบมอง คือเราจะมองแบบเน้นอาชีพ แต่จริง ๆ เรามองดูในภาพของความเป็นมนุษย์ จะเป็นอะไรก็ตาม ความเป็นผู้บริโภคนี่จะต้องนึกถึงสุขภาพอนามัย ชีวิตของตนเอง

ผมเองทำงานพัฒนาก็มองในจุดนี้ ผมคิดว่าตรงจุดนี้จะเป็นจุดที่ทำให้คนชั้นกลางเข้ามาเชื่อมความคิดอนาคตกับผู้ผลิตเล็ก ๆ ได้ เราพบว่าความหวังจะอยู่ที่คนชั้นกลาง แต่ไม่ใช่เป็นความหวังที่คนชั้นกลางจะมองเห็นว่า โอ้โห เห็นว่ามีอุดมการณ์สูงส่ง ไม่ใช่อย่างนั้น

แต่ว่าโดยธรรมชาติจริง ๆ ในฐานะผู้บริโภคก็จะเห็นประโยชน์ของคนจนว่า คนจนกำลังทำประโยชน์ของคนจน ผลิตอาหารที่มันทำประโยชน์ คนจนกำลังรักษาสิ่งแวดล้อมให้เรา ถ้ามีอย่างนี้ผมคิดว่ามันจะเป็นพลังของการเปลี่ยนแปลง

เพราะฉะนั้น จะมองอะไร ผมไม่อยากให้มองดูแค่เวที หรือข่าวที่พาดหัวทุกวัน ๆ ทุกวันนี้สื่อมวลชนสื่อเรื่องการเมืองค่อนข้างไกลตัวชาวบ้าน จืดจืดยมาก และก็น่าเบื่อ ทำไมเขาไม่เบื่อก็ไม่ทราบ คือมันน่าเบื่อจริง ๆ ข่าวพาดหัวต่าง ๆ นี่

เพราะฉะนั้น จุดนี้น่าจะมอง ผมไม่ได้พูดถึงสังคมที่พึงปรารถนาในแง่อุดมการณ์ฝันเฟื่อง แต่จะมองในแง่ปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มคนต่าง ๆ อย่างน้อยสุดผมมองในแง่ปฏิสัมพันธ์ในแง่ที่เป็นไปได้ ระหว่างกลุ่มชนชั้นกลางในฐานะผู้บริโภค กับผู้ผลิตที่ยากจนรายย่อย ซึ่งทั้งสองฝ่ายต่างหาทางเลือกเหมือนกัน

ฝ่ายผู้ผลิตหาทางเลือกที่จะดิ้นรนให้เป็นอิสระจากเศรษฐกิจแบบตลาดอย่างที่ผมพูดตอนต้น ผู้บริโภคก็ต้องการแสวงหาทางเลือกให้พ้นจากการยัดเยียดการบริโภคอุปโภคอย่างที่เป็นอยู่ ถ้าเป็นไปได้ตรงนี้ผมคิดว่าการเมืองเปลี่ยน

ผู้จัดการรายวัน - ปกติทุกวันนี้จะมีกรอบคิดอยู่ชุดหนึ่งของกระแสหลักโจมตีว่า นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน ที่ออกมาคัดค้านการพัฒนา เป็นพวกฝันกระแสการพัฒนา ไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงของโลก ทั้งที่ชาวบ้านเองก็ต้องการรับการพัฒนา อย่างเช่นไฟฟ้า น้ำประปา ถนน ไม่ทราบว่ามองอย่างไรในประเด็นนี้

เสน่ห์ - นั่นคือการใช้กระแสโลกานุวัตรเป็นตัวกำหนดความชอบธรรมต่าง ๆ แต่โดยกระแสมันทำลาย ยิ่งยัดเยียดให้ชาวบ้านฟุ่มเฟือยเท่าไหร่ ก็หมายความว่ายิ่งใช้พลังงานมากขึ้น แล้วก็เป็นประโยชน์ของการไฟฟ้าการผลิตแห่งประเทศไทยมากขึ้น เป็นประโยชน์ของนักลงทุน เป็นประโยชน์ของคนที่จะมาขาย

แล้วถ้ายังมาบังคับให้ชาวนาปลูกแบบใช้ปุ๋ย ใช้ยาฆ่าแมลงมาก ก็จะยิ่งเป็นประโยชน์กับบริษัทเคมีซึ่งเป็นยักษ์ใหญ่ของโลก ใหญ่มากนะครับ อย่างเช่น บริษัทดูปองค์นี่ รัฐบาลสหรัฐฯจะจำกัดการใช้สารอะไรน่ะ CFC บริษัทนี้ยังสามารถยับยั้งอำนาจรัฐได้เลย แล้วบริษัทเคมีที่มีผลประโยชน์มาก ต้องขายสารเคมีไปทั่วโลก

ผู้จัดการรายวัน - เมื่อสังคมไทยไม่สามารถกลับเป็นสังคมบุรพกาล จะต้องยอมรับการเปลี่ยนแปลง แต่เมื่อการเปลี่ยนแปลงเกิดผลกระทบ เกิดผลเสียแล้ว อะไรคือจุดสมดุลระหว่างการพัฒนากับวิถีชีวิตของชุมชน

เสน่ห์ - ใช่ นี่เป็นคำถามของอนาคต ระบบสมดุลตรงจุดไหน ความสมดุลอยู่ตรงไหน ผมไม่รู้ แต่ผมพูดได้เพียงหลักการ มันอยู่ตรงที่ว่ากระแสการพัฒนาจะต้องเปลี่ยนจากการมองไปที่อุตสาหกรรมเพียงจุดเดียว ออกมาให้เห็นว่าการพัฒนาจะต้องมองคน มองคุณภาพชีวิตคนเป็นหลัก แทนที่จะเอาตัวเลขการเติบโตมาเป็นหลัก เพราะถ้าเอาคุณภาพชีวิตคน เอาคุณภาพของสภาพแวดล้อมมาเป็นหลัก ตรงนั้นแหละครับที่จะทำให้สมดุล มันอยู่ตรงนี้ (สมอง) มันอยู่ตรงความคิด

ความจริงที่เรียกว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจ มันเป็นการเติบโตที่ล้างผลาญธรรมชาติ ล้างผลาญคน แต่ถ้าคิดบัญชีว่ามันได้สูญเสียจากการลงทุนเท่านั้น ผมคิดว่าเศรษฐกิจอาจจะไม่โตก็ได้ อาจจะขาดทุนด้วยซ้ำไป เพราะเขาไม่ได้พวกนี้รวมในตัวเลข ที่สำคัญพวกนี้เมื่อสูญเสียแล้วเอากลับคืนไม่ได้ด้วย

ผู้จัดการรายวัน 27 ก.ย. 2536 หน้า 29,35

กำเนิดความเป็นไทยในยุคโลกานุวัตร

ธงชัย วินิจจกูล

ผมตั้งชื่อเรื่องว่า "กำเนิดความเป็นไทยในยุคโลกานุวัตร" เหตุที่ตั้งชื่อนี้ เพราะรู้ว่าจะต้องมาพูดกับคนผู้จัดการ และรู้ว่าตอนนี้คุณกำลังเห่อ แล้วก็เว่อร์เรื่องโลกานุวัตรกัน ตอนที่รับปากว่าจะมาพูดเรื่องนี้ ผมก็ยังไม่รู้ว่าจะพูดเรื่องอะไร เพิ่งจะนั่งตามอ่านหนังสือพิมพ์ที่ผ่านมาดูว่าปัญญาชน นักคิด เขาเขียนอะไรบ้างตามหนังสือพิมพ์ทั้งหลาย ก็พอได้ประเด็นขึ้นมาบ้าง

ผมคงพูดเรื่องโลกานุวัตรให้มากหน่อยในแบบของผม แซมด้วยเรื่องกำเนิดประเทศไทย กำเนิดรัฐไทย เดี๋ยวเรามาลองดูว่าไปได้ถึงไหน ผมไม่ค่อยแน่ใจว่าคนเป็นอาจารย์นี่จะสอนใครได้ สิ่งที่เราทำก็คือพูดในสิ่งที่เราอยากพูด แล้วคุณจะเชื่อหรือไม่เชื่อก็เป็นเรื่องของคุณ

อีกสิ่งหนึ่งที่อยู่ในความคิดของผมในการทำงานตลอดมา ก็คือว่าถ้าผมพยายามเสนอข้อคิดอะไรขึ้นมา แทนที่จะพยายามทำให้รู้สึกว่ามันสมบูรณ์ เอาไปใช้ได้ ผมกลับคิดว่าปล่อยให้มันโหว่ ๆ ปล่อยให้มันฟังดูฟังขึ้น แต่ว่าอย่าให้มันน่าเชื่อนัก เพราะว่ายิ่งมันน่าเชื่อมากเท่าไรและยิ่งคุณเชื่อเท่าไร คุณก็ตกเป็นเบี้ยล่าง เพราะคุณเชื่อ

เพราะฉะนั้นหน้าที่ของนักวิชาการ ก็คือโยนความคิดตัวเองออกมา ยิ่งสามารถทำให้คนฟังฟังขึ้น เข้าใจได้ แต่รู้สึกว่ายากที่จะเห็นด้วย ผมว่านั่นคือความสำเร็จ และเป็นหน้าที่ของเราจะเรียกว่าเป็นปรัชญาการสอนในยุค post modern ก็ได้ สารัตถะที่แท้จริงมันอยู่ตรงไหนผมก็ไม่ทราบ คุณมีอำนาจ และมีสิทธิ์เต็มที่ที่จะเลือกหยิบสิ่งที่ฟังมาเอาไปใช้ ไปย่ำ และไปแก้ไปไข ไปเปลี่ยนตามที่คุณต้องการเพื่อให้มันเป็นของคุณเอง

ผมคิดว่าเราเว่อร์กันพอสมควรในเรื่องโลกานุวัตร โดยส่วนตัวแล้ว ผมไม่ค้านไม่เชียร์ เพราะผมคิดว่ามันคงต้องเป็นไปอย่างนั้น ผมไม่คิดว่าเราจะไปขัดขวางหรือไปคัดค้านมันได้ และที่สำคัญกว่านั้นคือผมคิดว่ามันมีด้านบวก ซึ่งสำหรับคนของผู้จัดการ ผมคงไม่ต้องพูดถึงคุณคงเห็นอยู่ ผมเห็นว่าเราเว่อร์กันไปในทิศทางด้านบวกของโลกานุวัตรมากกว่าในด้านลบ แต่สิ่งที่อยากจะพูดในวันนี้ก็คืออยากจะมองด้านอื่น ๆ ที่เรามักจะมองข้ามหรือเราอาจจะไม่เน้น

ผมตามอ่านบทความในหนังสือพิมพ์ฉบับต่าง ๆ มีคนพูดถึงประเด็นที่ผมกำลังจะพูดถึงแล้วทั้งหมด ผมไม่ได้เสนออะไรใหม่เลย แต่ว่าแนวโน้มที่มองเห็นจากข้อเขียนต่าง ๆ ยังออกไปในแนวทางเดียวกัน ผมจึงอยากจะนำเอาสิ่งที่มีคนเขียน แต่คนมองข้ามไป ขึ้นมาเน้นให้มากขึ้น

จากจุดที่คนไม่ค่อยมองนั้น เรามาดูกันว่าสังคมไทย หรือรัฐไทย จะได้รับผลกระทบหรือผันแปรไปอย่างไรบ้างจากสิ่งที่เรียกว่าโลกานุวัตร

เวลาเราพูดถึงโลกานุวัตรทุกวันนี้ เรามักจะเน้นถึงลักษณะ 2-3 ประการ คือ

หนึ่ง-ความใกล้ชิดกันมากขึ้นของมนุษย์ ณ ส่วนต่าง ๆ ของโลก เราจะรับรู้เรื่องราวของกันและกันมากและง่ายขึ้น เราจะรู้สึกถึงความเปลี่ยนแปลงในโลกอย่างใกล้ชิดขึ้น และเกิดความรู้สึกต้องเปลี่ยนแปลงให้ทันโลกอยู่ตลอดเวลา

สอง-โลกจะกลายเป็นแบบเดียวกัน คล้าย ๆ กัน เหมือน ๆ กัน อะไร ๆ ก็จะปรับสู่มาตรฐานเดียวกัน

สาม-กิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์จะเคลื่อนย้ายส่งผ่านถึงกันข้ามรัฐ ข้ามพรมแดน กลายเป็นโลกที่ไร้พรมแดน

จริงหรือที่ว่าโลกจะเหมือนกัน จริงหรือที่โลกจะไร้พรมแดน?

สิ่งที่เรามักจะพูดกันก็คือสังคมต้องเร่งปรับตัวทุกด้านให้ทันโลก ถ้าผมจำไม่ผิด เคยมีข้อเขียนชิ้นหนึ่ง ไม่แน่ใจว่าของอาจารย์เกษียร เตชะพีระ หรือเปล่า ที่พูดว่าเมื่ออาคันตุกะโลกานุวัตรมาเยือน โลกจะหมุนเร็วขึ้น เวลาเปลี่ยนเร็วขึ้น เดินเร็วขึ้น กิจกรรมการเคลื่อนไหวต่าง ๆ จะฉับไวยิ่งขึ้น ไม่ว่าเราอยากหรือเปล่าก็ตามสังคมมันเปลี่ยนไปตามกระแสที่ globalize

เพราะฉะนั้น เราพูดกันราวกับว่าเรา (ซึ่งผมไม่รู้ว่าหมายถึงใครบ้าง--คนผู้จัดการหรือใคร และหมายถึงชาวบ้านที่กำแพงเพชร ที่ปากมูลด้วยหรือเปล่า) ควรจะตระหนักถึงโลกที่กำลังเปลี่ยนไป และตามให้ทันการณ์ อย่ามางมโซ่งกับความล้าหลัง ไร้ประสิทธิภาพ น้ำเน่าในวงการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นน้ำเน่าในวงการเมือง ระบบธุรกิจแบบเดิม การจัดการข้อมูลข่าวสารแบบเดิม การจัดองค์การแบบเดิม re-engineering กันยกใหญ่ เพื่อให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ รวมไปถึงแม้คุณลักษณะของบุคคล หรือปัจเจกชน เผลอ ๆ เราก็ต้องปรับเปลี่ยนให้ทันสมัย ให้อยู่ในแถวหน้าของโลก

เราพูดกันถึงการจะข้ามรัฐ หรือลอดรัฐ แต่ก็เป็นการพูดที่มีนัยทางเศรษฐกิจมากกว่า เพราะเอกชนและปัจเจกชนสามารถจะกระทำการดังกล่าว ที่ไม่ต้องเกี่ยวข้องกับรัฐที่เราสังกัดได้มากขึ้น ง่ายขึ้น หลายคนถึงกับเขียนว่ารัฐควรต้องเปลี่ยนบทบาทจากการเป็นคนคุม เป็นคนบงการจัดการ และบริหารมนุษย์และสังคมในปริมณฑลของรัฐ ให้ไปมีบทบาทอื่น เช่น ไปเป็นผู้ประสานผู้รักษากติกาความสัมพันธ์ของกลุ่มเอกชนและปัจเจกชนต่าง ๆ ในสังคม

ความเหมือนกันเป็นอีกอย่างหนึ่งที่ผมอ่านเจอ ผมไม่รู้จริง ๆ ว่าโลกานุวัตรจะทำให้คนเหมือนกันไหม และไม่รู้ว่าคนเขียนเขาหมายถึงขนาดไหน ยังไง

ลองคิดดูก่อนจากประวัติศาสตร์ว่านี่เป็นยุคแรกหรือเปล่าที่สังคมไทยพยายามจะตามรหัสนาโลก-ไม่ใช่

ครั้งอื่น ๆ เขาไม่เรียกว่าโลกานุวัตร แต่เขาเรียก civilization, westernization, modernization หรืออะไรก็แล้วแต่ ตอนนี้ก็เรียก globalization

ระลอกต่าง ๆ ของการพยายามตามให้ทันโลก อาจจะมีอะไรที่ไม่เหมือนกันมากมาย แต่ถ้าพูดถึงโดยนัยพื้น ๆ ธรรมดา ง่าย ๆ ว่า นี่ไม่ใช่ระลอกแรกที่สังคมไทยพยายามจะตามให้เคลื่อนไปตาม ๆ กัน ผมใช้คำว่าเคลื่อนไปตาม ๆ กัน ผมไม่แน่ใจว่าจะต้องทำให้เหมือนกันไหม

มีระลอกอื่นอีกเยอะ ที่สังคมไทยอยากจะเกิดความทันสมัยแบบสังคมตะวันตก

เคยคิดกันบ้างไหมว่า ในเมื่อมันไม่ใช่ระลอกแรกของการตามให้ทันโลก อะไรคือคุณลักษณะพิเศษของการตามโลกในยุคโลกานุวัตร หรือเอาเข้าจริงแล้ว เราแน่ใจหรือว่าการตามโลกในยุคนี้มีคุณลักษณะพิเศษ ผมไม่ใช่จะมานั่งบอกว่าประวัติศาสตร์ซ้ำรอย ทุกอย่างเหมือนเดิม มันไม่มีอะไรเหมือนเดิมหรอก แต่มีคุณลักษณะ หรือคุณสมบัติสำคัญ ๆ เฉพาะตัวของยุคนี้ไหม ?

เพราะเอาเข้าจริงแล้วกระบวนการพยายามตามโลกแบบโลกานุวัตร อาจจะมีลักษณะเหมือน ๆ กับความพยายามจะ civilize, modernize และ westernize ในยุคอื่น ๆ ก็ได้

ก่อนที่จะถึงตรงนั้นนี่ เคยคิดไหมว่าทำไมเราต้องอนุวัตรตามโลก sense ของคำว่าโลกานุวัตร มีความหมายที่เคลื่อนไปจากต้นแบบ globalization นิดเดียว แต่ว่าสำคัญ

เวลาฝรั่งพูดถึง globalize เขาหมายถึงทำตามคนไทยหรือเปล่า หรือเขาทำสิ่งที่กลายเป็นแบบแผน เป็นมาตรฐาน และให้คนอื่นตาม ?

แต่เราแปล globalization ว่า โลกานุวัตร แปลตรงตัวตามคำและ sense ที่เรามีกันทั่วไป คือเราจะตามโลก มันสะท้อนว่าเราคิดแต่จะตาม และเรากำลังตาม เราทำตามมาตรฐานที่คนอื่นเขาสถาปนา

ทำไมคุณไม่คิดว่าสิ่งที่เราทำอยู่มีสิทธิ์ globalize ไม่ใช่ว่าสิ่งที่เราทำ ต้องตามสิ่งที่ globalized ไปเรียบร้อยแล้ว

แม้แต่การแปล globalization ออกมาเป็นโลกานุวัตร มันยังมี sense ของการพยายามตามให้ทันโลกในแบบเดิมที่เกิดขึ้นในหลายระลอกอยู่ดี ไม่ได้เกิด sense ใหม่ว่าข้าจะ globalize สิ่งที่ข้าพเจ้าทำ สิ่งที่สังคมไทยทำ ให้โลกเป็นเหมือน ๆ เรา เปล่า เรากลับรู้สึกว่าโลกมันเคลื่อนแล้วนะ เราต้องวิ่งตามเข้าไป ยังมี sense อันนี้อยู่

ในโลกตะวันตก เวลาเขาใช้คำว่า globalization มันจะมี sense ของการที่ว่าข้าพเจ้าเป็นศูนย์กลางโลกอยู่ ไม่ว่าเขาจะเป็นหรือไม่ก็ตาม นั่นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง แต่มี sense ของการที่ว่าเราทำอย่างนี้ โลกคงตามแบบแผนการผลิต แบบแผนอุตสาหกรรม แบบแผนวัฒนธรรม หรือพฤติกรรม

เพราะฉะนั้นแค่ตรงนี้ผมไม่รู้ว่าเราต้องจากระลอกก่อนตรงไหนในนัยสำคัญพื้นฐาน ผมไม่ได้หมายความว่าโลกานุวัตรมันจะเหมือน modernization เมื่อประมาณ 100 ปีที่ผ่านมา มันมีอะไรหลายอย่างที่ไม่เหมือนกันแน่ แต่ว่าอย่างน้อยที่สุด เราก็ยังคิดเหมือนสมัยก่อนว่าเราไม่ใช่ศูนย์กลางโลก และเราก็คิดอยู่ว่าเราจะต้องตามโลก

เราเรียนรู้อะไรจากประวัติศาสตร์ในการปรับตัวให้ทันโลกในครั้งก่อน ๆ บ้าง

ก่อนอื่นคงต้องขอออกตัวก่อนว่าการมามองอีกด้านหนึ่งหรือการวิจารณ์โลกานุวัตรไม่ใช่ว่าผมรักชาติ หรือรักความเป็นไทยมากมาย ผมไม่ค่อยรักชาติ และผมรำคาญความเป็นไทยแบบที่ประโคมโฆษณาอยู่แทบตาย ในการชี้ให้เห็นด้านบวกหรือด้านลบของโลกานุวัตร ไม่มีนัยที่ว่าผมต้องการจะหลีกให้ห่างความเป็นไทย หรือต้องการเป็นไทยมากขึ้น นี่เป็น post modern อีกอย่างหนึ่งที่ไม่รู้ว่าเราเป็นใคร มนุษย์เคลื่อนเปลี่ยนไปชะจนบางทีเราก็ไม่รู้ว่าเราเป็นใคร การเสนอหรือการพูดถึงโลกานุวัตรก็เพื่อต้องการให้มองเห็นด้านอื่นของโลกานุวัตรบ้างเท่านั้นเอง

ปกติผมรำคาญความเป็นไทย แม้กระทั่งความเป็นไทยแบบที่อาจารย์เสน่ห์ (ศ.เสน่ห์ จามริก) หรืออาจารย์หมอประเวศ (ศ.นพ.ประเวศ วะสี) พูด ผมคิดว่าคนเหล่านั้น ไม่ว่าจะแบบรัฐ หรืออาจารย์เสน่ห์ และอาจารย์ประเวศ มีความต่างกันอยู่เยอะ แต่ที่เหมือนกันอยู่จุดหนึ่งก็คือรักความเป็นไทยเหลือเกิน ถึงแม้จะมีการเสนอที่ต่างกัน มีการเมืองที่ต่างกัน ผมคิดว่าถ้าเราคิดในมุมที่รำคาญมันซะบ้าง ออกไปให้พ้นมันซะบ้าง คุณอาจจะเห็นอย่างอื่นก็ได้ พูดอย่างนี้ไม่ใช่สนับสนุนให้คุณทิ้งบัตรประชาชนนะฮะ

ประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่า ถ้าหากโลกานุวัตรคราวนี้ มันเป็นกระแสของความพยายามก้าวให้ทันโลกอีกระลอกหนึ่ง เราน่าจะเรียนรู้หลายอย่างจากระลอกอื่นได้ นี่คือการคิดแบบนักประวัติศาสตร์สามัญปกติ

อะไรบ้างคือสิ่งที่เราพยายามตามให้ทันโลกในยุคก่อน ๆ

การตามให้ทันโลกในสังคมไทยมีมาหลายระลอกแล้ว และพวกคุณก็รู้จักกันดี คริสต์ศตวรรษที่ 6-7 ศูนย์กลางของโลกอยู่ชมพูทวีป เราตามให้ทันโลก ก็คือเรารับศาสนาที่เป็นสากลรับศาสนาพุทธเข้ามา คริสต์ศตวรรษที่ 13 เมื่อคนที่เรียกกันว่าคนไทยขึ้นมาสถาปนารัฐที่เรารู้จักกันว่าสุโขทัย เป็นระยะแรกในประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่รัฐในภาคพื้นทวีปของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รับเอาพุทธศาสนามาเป็นแกนสำคัญอันหนึ่งของสังคมและรัฐนั้น

ศาสนาพุทธนี่ไทยไหม ไม่ไทยนะ เวลาสำนักงานเอกลักษณ์พูดถึงไทยชอบพูดว่าศาสนาพุทธคือหลักอันหนึ่ง ศรีลังกานี่ไทยไหม นั่นเป็นต้นรากของพุทธศาสนาเถรวาทที่เรารับมา แล้วศรีลังกาก็รับมาจากอินเดียตอนที่มันเคลื่อนลงมาทางใต้อีกทีหนึ่ง ตกลงเราน่าจะหาความเป็นไทยเจอคือ

อยู่แถวเนปาล

การกลายมาเป็นพุทธที่เกิดขึ้นในระยะจากคริสต์ศตวรรษ 6-7 ถึง 13 และต่อมาอยู่บนอารยธรรมผี อารยธรรมพราหมณ์ และความเชื่อแบบพื้นบ้าน เรารับพุทธเข้ามาผนวกมันเข้ามาผสานกับความเชื่อต่าง ๆ เหล่านั้น ถ้าหากว่าเราถือเอาความเป็นพุทธเป็นเอกลักษณ์ไทย ก็คือความเป็นพุทธที่ได้ประสานกับความเชื่อที่มีอยู่เดิมเหล่านั้นแล้ว ทำให้ความเป็นพุทธแบบไทยอาจจะต่างจากความเป็นพุทธแบบอินเดียหรือศรีลังกาที่กล่าวมาแล้ว

แต่การเป็นพุทธที่ผสมกับความเชื่อแบบนี้ ไม่ต่างกันเท่าไรกับความเป็นพุทธในลาว เพราะฉะนั้น เวลาเราบอกว่าพุทธศาสนาในเมืองไทยเวลานี้คือเอกลักษณ์ไทย ลาวก็ไม่ใช่ลาวน่ะสิลาวเป็นไทยหรือไง? หรือพูดกลับกัน เราไม่ใช่ไทยหรอก เราเป็นลาวหรือไง

ระลอกต่อมาที่เรามักจะไม่รู้กันคริสต์ศตวรรษที่ 15 ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 18 ตรงกับประมาณยุคที่เราเริ่มรบกับพม่าต่อมาสมัยพระมหาจักพรรดิชนช้าง ไปจนถึงประมาณปลายสมัยอยุธยา นั่นเป็นอีกยุคหนึ่ง ที่การค้าทางทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เฟื่องฟูมาก และเป็นพาหะที่นำเอาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหมดเข้าใกล้ชิดกับโลกทางยุโรปและอาหรับอย่างที่ไม่เคยมามีก่อน

ตั้งแต่ก่อนหน้าคริสต์ศตวรรษที่ 15 เราก็ผูกพันกับจีนมานาน ไม่ใช่แค่การค้า แต่ในเชิงวัฒนธรรมด้วย และเราก็ผูกพันเชิงการค้า ในเชิงวัฒนธรรมอาจจะน้อยหน่อยกับอาหรับแต่ถ้าเราพูดถึง globalization ในความหมายว่าผูกหรือใกล้ชิดกับตะวันตก มันไม่ได้เพิ่งเริ่มในสมัยอาณานิคมด้วยซ้ำไป เราเรียนแต่ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการรบพม่า การชิงอำนาจกันภายใน เราเรียนแต่เรื่องจิปาถะในสังคมไทย แต่เราลืมเรื่องการค้าระหว่างประเทศ

การค้าระหว่างประเทศทั่วทั้งภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่ว่าจะเป็นในภาคพื้นทวีปหรือในหมู่เกาะ โดยเฉพาะปัจจัยสำคัญคือก็คือการค้าเครื่องเทศ ทำให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหมดใกล้ชิดกับยุโรป และเป็นปัจจัยสำคัญของการเติบโตของยุคทุนนิยมยุโรปด้วย โดยเฉพาะพริกไทย

ในทางกลับกันเรารับเอาอารยธรรมที่สำคัญมากมาจากยุโรปซึ่งมีผลอย่างมากต่อการก่อร่างสร้างตัวของรัฐที่เราเรียกต่อมาว่า "สยาม"

"สยาม"ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 13-14 นี่เล็กมากสยามเริ่มขยายเมื่อเรารับเทคโนโลยีสำคัญจากยุโรป คือปืนและปืนใหญ่ นับตั้งแต่ปลายสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา โดยเฉพาะสมัยพระนเรศวรมหาราชขยายอำนาจของรัฐสยามไปได้มาก

นั่นเป็นองค์ประกอบสำคัญมากที่ทำให้รัฐต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขยายอำนาจและเริ่มที่จะผนวกกินรัฐย่อย ๆ ซึ่งเดิมเป็นอิสระจากกัน หรืออยู่ใต้อำนาจของศูนย์กลางที่ใหญ่เช่นอยุธยา แต่ก็มีความเป็นอิสระ เพราะว่าไม่มีกลไกหรือเครื่องมือของรัฐไปควบคุมบงการรัฐ

ย่อย ๆ ได้จนกระทั่งรับเทคโนโลยีที่เรียกว่า "ปืน" เข้ามาและมีอำนาจมากขึ้นจากการค้าต่างประเทศ

ถามว่าการกำเนิดของรัฐไทยในตอนนี้โลกานุวัตรไหม?

กำเนิดรัฐสยามในช่วงนั้นก็โลกานุวัตรถ้าหมายถึงเกิดขึ้นเนื่องจากปฏิสัมพันธ์กับโลกตะวันตก โดยโลกตะวันตกในขณะนั้นยังไม่เป็นศูนย์กลางของโลก

โลกานุวัตรระลอกถัดมา หรือที่เราเรียกว่าการตามให้ทันโลกตะวันตกในระลอกถัดมาก็คือระลอกที่เรารู้จักกันดีใน "ยุคของการล่าอาณานิคม" ช่วงที่เรารู้จักกันว่ามี modernization มี westernization

ในกระบวนการ modernization ที่เกิดในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น ชนชั้นนำไทยเป็นฝรั่งมาก ๆ มีสัญลักษณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย คุณรู้ไหมว่าชุดราชปะแตน เสื้อคอปิด แขนยาว คืออะไร? Raj's pattern ไทยไหมฮะ

ในกระบวนการก่อน ๆ นั้น สิ่งสำคัญที่เราได้เห็นจากนี้ก็คือ ประการแรก ไม่มีกระบวนการที่เรียกว่า -zation ทั้งหลายที่ปราศจาก localization ซึ่งถ้าแปลเป็นไทยก็คือการให้กลายเป็นแบบของสังคมนั้น ๆ วัฒนธรรมนั้น ๆ ท้องถิ่นนั้น ๆ

สองอย่างนี้เป็นกระบวนการเดียวกัน เป็นสองด้านของเหรียญอันเดียวกัน ไม่มีการตามอย่างโลกโดยไม่มีการแปรและแปลมันให้เข้ากับสิ่งที่สังคมเราต้องการ

คุณอาจจะเคยได้ยินสิ่งที่รัชกาลที่ 5 รัชกาลที่ 6 หรือว่าไปแล้วตั้งแต่รัชกาลที่ 3 เตือนไว้ ให้ระวังฝรั่งให้ดี ให้รับแต่สิ่งที่ดี ๆ สิ่งที่ไม่ดีให้กำจัดออกไป ผมคิดว่าประโยคเหล่านี้แสนจะสามัญ แสน common sense เป็นการบอกว่าอะไรดี อะไรไม่ดี สุดท้ายก็มีกระบวนการทางอำนาจเข้าไปเกี่ยวข้องเพื่อจะสถาปนาว่าไอ้นี่เหมาะ ไอ้นั่นไม่เหมาะ เช่นพรรคการเมืองไม่เหมาะ ดีโมกราซีไม่เหมาะ ปาลิเม้นไม่เหมาะ แต่โน่น ๆ นี่ ๆ เหมาะ เช่นรถไฟ รถรางถนนเจริญกรุง ไฟฟ้า อะไรเหล่านี้เหมาะ

ไม่มี westernization หรือ globalization ในระลอกก่อน ๆ ที่ปราศจาก localization กระบวนการ localization มีมาตั้งแต่ต้นด้วยซ้ำไป ที่ผมบอกว่าพุทธกลายเป็นพุทธแบบที่สังคมนี้รับ ก็เพราะว่าได้ผนวกเข้ากับความเชื่อพื้นฐานที่มีในสังคมนี้ตั้งแต่ศตวรรษโน้นแล้ว มันไม่เหมือนพุทธที่มาจากชมพูทวีป

คุณอาจจะเคยได้ยินว่าพุทธกับไสยต้องไปด้วยกัน แต่ใครบอกคุณว่าไสยเป็นเพียงเครื่องมือเพื่อให้พุทธเข้าใจง่ายขึ้นอันนี้เป็นความคิดจากสมัยรัชกาลที่ 4 ก่อนหน้านั้นการแยกพุทธกับไสยแยกกันไม่ออก ก่อนหน้าสมัยรัชกาลที่1ที่ไม่มีการแยกพุทธ-ไสยชัดเจน การปฏิบัติทั้งหลายที่เรียกกว่า "ไสย" ในยุคกรุงศรีอยุธยา การนับถือผีนับถือบรรพบุรุษ เป็นส่วนหนึ่งของ

ความเชื่อที่เขาขึ้นป้ายเรียกรวมไว้ว่า "พุทธ"

ถามว่าพุทธแบบนี้นี่เป็นแบบศรีลังกาไหม

--ไม่นะ มันผสมผี

ถามว่านี่เป็นแบบไทย ๆ ไหม

--เรียกก็ได้ ไม่เรียกก็ได้ เพราะแถวนี้เขาก็นับถือผีกันทั้งนั้น ไม่ใช่แค่ไทย

ความพยายามทำให้เป็นพุทธมากขึ้น กลั่นหรือกรองเอาด้านที่ไม่ใช่พุทธออกให้ชัดเจนในสมัยรัชกาลที่ 4 แล้วก็ต้องให้เหตุผลว่าทำไมคนไทยซึ่งวิเศษนักหนาถึงนับถือไสยมาเป็นพันปี ก็อธิบายว่า--โดยเสฐียรโกเศศ--เพราะไสยเป็นเครื่องมือ พุทธมันฟังยาก มันแสนจะเป็นนามธรรมและเป็นอภิปรัชญา จึงต้องมีสิ่งที่เป็นเครื่องมือ เป็นพิธีกรรม คำอธิบายนี้เป็นการแยกแยะพุทธ-ไสยจากกัน โดยลดคุณค่าของไสย

และในสมัยรัชกาลที่ 4 ว่าไปแล้ว คำว่า "ไสย" หรือคำว่า "ลัทธิพราหมณ์" เขาไม่แยกออกจากกัน ในนัยนี้หมายความว่า ลัทธิพราหมณ์เท่ากับไสย เท่ากับต่ำกว่าพุทธ

นี่เป็นคำอธิบายที่ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อไปเผยแพร่กลับไปยังอินเดียว่าพวกเกือบพันล้านคนนับถือศาสนาที่ต่ำกว่าข้า แต่เป็นคำอธิบายเพื่อเคลียร์กับตัวเอง กับสังคมตัวเอง ว่าเมื่อจะรับสิ่งใหม่เข้ามา จะอธิบายในสิ่งที่เราทำ ๆ กันมาแต่ก่อนว่าอย่างไร เป็นการอธิบายให้ความชอบธรรมแก่ตัวเอง ที่จะเริ่มปรับเปลี่ยนความเชื่อของตน

มีอะไรอีกฮะที่เรา localize

--เยอะแยะ

--ราชประแดนเราก็เห็นอยู่ ระบบราชการทั้งระบบไง

ระบบราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 คือการปฏิวัติครั้งใหญ่จากระบบราชการสมัยก่อน เป็นระบบราชการที่มาจากฝรั่ง แล้วถามว่าฝรั่งมากไหม มันผนวกเข้ากับพื้นฐานของระบบอุปถัมภ์ ผนวกเข้ากับสภาวะความเป็นจริงของราชการไทยในเวลานั้น

ที่คุณเรียนกันมาว่าการทำสัญญาเบาริ่ง เสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต คนไทยเสียเอกราชไทยถูกบังคับ ทุกข์ระทม

--ผิด รัชกาลที่ 4 แฮปปี้มากในสัญญาเบาริ่ง เพราะต้องการจะ please ฝรั่ง และผลประโยชน์ที่ได้กลับมามันมหาศาลกว่าในระยะแรก

ส่วนเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในตอนนั้น ประเด็นสำคัญคือความคิดเรื่อง foreign subject ไม่มีใครคิดว่าคนจีน และคนเชื้อชาติต่าง ๆ รวมทั้งชนชาติไทย จะไปเป็น subject ฝรั่ง ไม่คิดว่าความเป็นฝรั่งจะครอบคลุมมาถึงคนที่เคยอยู่ใต้อำนาจสยามมาก่อน

เพราะฉะนั้น การทำสัญญานั้น รัชกาลที่ 4 ไม่ได้รู้สึกว่าเสียอะไรเลย เพราะคนที่

จะเป็น subject ฝรั่ง ก็มีอยู่เพียงฝรั่งกับคนญวน เขาไม่คิดว่าคนที่อยู่ในใต้ร่มพระบรมโธิสมภาร จะย้ายค่ายย้ายสังกัดไปเป็น subject ของฝรั่งเศสหรืออังกฤษ หรือไม่คิดว่าการเซ็นสนธิสัญญา สิทธิสภาพนอกอาณาเขตจะมีผลร้ายอะไรกับอธิปไตยของสยาม

จนกระทั่งปลายสมัยจึงเริ่มเกิดปัญหา คือคนจีนพยายามเลี่ยงอำนาจรัฐสยามด้วยการไปเป็น subject ของฝรั่งเศส ของอังกฤษ ตอนนั้นเริ่มงงแล้ว เป็นไปได้ยังไง ความสับสนตรงนั้นปรากฏมากมาย รวมแล้วก็คือเริ่มตกใจกับการที่คนซึ่งได้ชื่อว่าอยู่ใต้อำนาจของรัฐสยามอยู่ดี ๆ เพียงกระดาษไม่กี่ใบก็กลายเป็นอังกฤษ ตอนนั้นราชสำนักไทยบางทีถึงกับเรียกคนจีนว่าฝรั่ง จะให้เขาเรียกว่าอะไรฮะ เรียกจีน ก็เขาเป็นอังกฤษไปแล้ว เขาไม่รู้จะเรียกด้วยเชื้อชาติ หรือฐานะทางกฎหมายสมัยใหม่

ฝรั่งเศสเมื่อเริ่มยึดครองกัมพูชา ก็ใช้วิธีเดียวกัน เริ่มแรกฝรั่งเศสเข้าไปเป็น protector แล้วให้กัมพูชามาเป็น protectorate รัฐใต้อารักขาฝรั่งเศส

ราชสำนักไทยรู้สึกไม่พอใจฝรั่งเศสที่เข้ามาเป็นผู้คุ้มครองกัมพูชาแทนเวียดนาม แต่ยังรู้สึกพอใจที่ฝรั่งเศสเชิญราชสำนักไปร่วมพิธีราชาภิเษกของกษัตริย์กัมพูชา เพราะนั่นเท่ากับการยอมรับอำนาจของเจ้านายหลายฝ่ายเหนือรัฐบรรณาการเดียวกัน คือเขมร ซึ่งเป็นจารีตแบบโบราณ หารู้ไม่ว่าไม่กี่ปีหลังจากนั้น ฝรั่งเศสจะแยกเขมรออกไปตามกฎหมายสากลสมัยใหม่ว่าอำนาจอธิปไตยจะต้อง exclusive ให้เอาอำนาจไทยออกไป ถึงตอนนั้น สองปีก่อนพระองค์สวรรคต รัชกาลที่ 4 จึงได้ประท้วง

ตอนที่ฝรั่งเศสเข้ามาทีแรก แม้ไทยจะไม่พอใจแต่ก็ยังพอรับได้ เพราะมองว่าเขายังเป็นแค่เจ้าองค์ใหม่ที่เข้ามาแทนที่เวียดนาม คือมีเจ้านายสองฝ่ายเหนือหัวเจ้านาย หรือกษัตริย์ของกัมพูชา เป็นเรื่องปกติในความรับรู้อย่างเดิม การเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สมัยใหม่ ทุกอย่างต้องผ่านการปะทะประสานขัดแย้ง หรือสมานกับความรู้ จารีต วัฒนธรรมเดิมทั้งนั้น สุดท้ายจะรับอะไรทิ้งอะไร หรือกลายเป็นอะไร ก็ต้องผ่านกระบวนการนี้ทั้งนั้น

กรณีพิพาทเรื่องพรมแดนมาเริ่มต้นตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ขึ้นครองราชย์ แต่ความคิดเรื่องอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนไม่เกิดเป็น conflict จนกระทั่งกลางรัชสมัย

แต่การมาตีเส้นเขตแดนจริง ๆ เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เริ่มจากอังกฤษมาทำแผนที่ ฝรั่งขอปักหมุดเพื่อส่องวัดระยะได้จากที่ไกล เขาต้องการที่ ๆ อยู่สูง เห็นแต่ไกล เขาขอปักที่ไหน รู้ไหม --สองที่ ขอปักที่ภูเขาทอง วัดสระเกศ กับยอดพระปฐมเจดีย์

ทางราชสำนักไทยตกใจ คิดว่าฝรั่งจะมายึดครอง เป็นผม ๆ ก็คิดอย่างนั้น จนกระทั่งนายอลาบาสเตอร์ (ต้นตระกูลเศวตศิลา) ต้องมาเป็นตัวกลางเจรจาหาทางประนีประนอม หาทาง

ออก

เห็นไหมว่ากระบวนการมันซับซ้อนกว่าที่เราคิด ผมเล่ารายละเอียดเยอะแยะเพื่อให้เห็นว่ากระบวนการเหล่านี้มันไม่เล็กนะฮะ มันไม่ใหญ่ แต่มันไม่เล็ก กว่าเราจะปรับเปลี่ยนไปเป็นฝรั่งนั้น กระบวนการเปลี่ยนต่าง ๆ มันไม่เป็นระบบ ไม่เป็นระเบียบ และจะเรียกว่าสมเหตุสมผลหรือไม่ ในแง่หนึ่งมันก็ very pragmatic

แต่ในแง่หนึ่งมันไม่สมเหตุสมผล ไม่ได้ rational ในแง่ที่เรารับรู้เข้าใจหรือนำเข้าความใหม่ ๆ เหล่านั้นอย่างขาด ๆ วิ่น ๆ รับแค่บางส่วน รับแค่เปลือก หรือกระผีกเสมอ ๆ จนกระทั่งความรู้นั้นได้ก่อรูปเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมา จนกระทั่งมันผ่านระบบการศึกษาสมัยใหม่ในเวลาต่อมา

สิ่งต่อมาที่เป็นบทเรียนในสมัยก่อนก็คือว่าการปรับตัวให้ทันสมัยแบบโลกตะวันตกนี้ในสังคมไทยไม่เคยตัดขาดจากความสัมพันธ์ของอำนาจ

หมายความว่าการรับเทคโนโลยีสมัยใหม่ ความรู้สมัยใหม่ของสังคมไทยนั้น ตลอดมาผ่านเข้ามาทางชนชั้นนำ ชนชั้นนำได้ช่วงชิงเอาเทคโนโลยีใหม่ รวมทั้งสิ่งที่เราเรียกว่าระบบราชการเพื่อรักษาอำนาจของชนชั้นนำเข้ามา

เพราะการทำให้ตัวเองทันสมัย และการ localization มีความสำคัญต่อชนชั้นนำและต่ออำนาจของเขา นั่นหมายความว่ากระบวนการรับอะไรจากตะวันตกได้สร้างให้คนบางคนคนบางกลุ่มมีอำนาจ ได้เปรียบคนกลุ่มอื่นในสังคมไทย

ในขณะเดียวกัน ก็ได้ตัดโอกาส หรือไม่เกิดความเท่าเทียม และเกิดช่องว่างระหว่างคนกลุ่มนั้นกับคนกลุ่มอื่น ๆ ที่จะรับสิ่งใหม่ ๆ มาโดยตลอด ไม่ว่าจะพุทธ ไม่ว่าจะปืน ไม่ว่าจะความทันสมัยจากตะวันตก ผ่านเข้ามาโดยไม่เคยแยกขาดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมไทย คิดให้ดีว่า การที่ปัจจุบันนี้เราได้รับข่าวสาร การรู้สึกปลื้มใจว่าคุณได้รับข้อมูลทันใจ รวดเร็ว มันได้ตัดขาดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมไทยไหม เพียงแต่ชนชั้นนำตอนนี้มันอาจจะเปลี่ยนรูปไปไม่ใช่แค่กลุ่มเจ้า หรือคนในระบบราชการอีกต่อไปแล้ว

ประการสุดท้ายที่เป็นบทเรียนของการ globalization หรือการ contact กับตะวันตกในช่วงก่อน ก็คือว่าท่ามกลางการรับสิ่งใหม่ ๆ อย่างกระเส็นกระสาย กระปริบกระปรอยรับบางส่วน เราอาจไม่เห็นการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ หรือ crisis ในสังคม

แต่บ่อยครั้งการเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ประดังกันเข้ามา ยกตัวอย่างเช่นในสมัยรัชกาลที่ 3 สิ่งใหม่ ๆ ที่เราค่อย ๆ รับเข้ามา สมัยรัชกาลที่ 4 เริ่ม ประดังแล้วสมัยรัชกาลที่ 5 ต้องเริ่มมีการปรับ และการประดังทุกครั้งจะก่อให้เกิด identity crisis

identity crisis ในที่นี้ ไม่ได้หมายความว่าเอกลักษณ์ไทยอย่างวัดนั้นวังนี้กำลัง

จะเสื่อม ผมไม่ได้หมายถึงเอกลักษณ์ไทยที่เราพากันอนุรักษ์เพราะเห็นว่าเป็นมรดกไทยซึ่งทุกวันนี้กำลังจะเสื่อม กำลังเป็นอดีต

identity ผมไม่รู้ว่าจะแปลว่าอะไร อาจารย์บุญรักษ์ (บุญญะเขตมาลา) บอกว่าแปลว่า อัตตลักษณ์ ก็คือการที่ว่าตัวเราเองซึ่งมีความหมายทั้งในเชิงปัจเจก และในเชิงกลุ่ม เช่นชนชั้นนำ และมีความหมายในเชิงรวมหมู่ เช่นสิ่งที่เรียกว่าคนสยาม.คนไทย ถึงจุดหนึ่งเราต้องมาตั้งคำถามกับตัวเองว่าเราจะทำยังไงกับตัวเราดี เราจะตามฝรั่งไปแค่ไหน จึงต้องเถียงกันฮะเถียงกัน

identity crisis เกิดขึ้นตลอดตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ผมคิดว่ากระบวนการเปลี่ยนแปลงพยายามจะทำให้ทันสมัยนั้น ไม่เคยยุติ identity crisis เลย วิธีการแก้ไข identity crisis ไม่ใช่เรื่องที่สามารถทำความเข้าใจได้อย่างสมเหตุสมผลนัก แต่สามารถแก้ได้ด้วยการสถาปนาความเข้าใจต่อ identity ของเราในแบบหนึ่งแบบใดลงไป เช่น สมัยรัชกาลที่ 6 แก้ไขด้วยการแยกแยะว่าใครเป็นไทย ใครไม่เป็นไทย แล้ววิธีนี้ก็ใช้ต่อมาจนถึงสมัยหลังคณะราษฎร

Identity crisis เกิดขึ้นตลอดมา บางคนอาจจะแก้ตก บางคนอาจจะแก้ไม่ตก แต่ในเชิงรวมหมู่แล้ว. มันแก้ไม่ตก มันมีคำถามว่าสังคมจะไปยังไง คำถามนี้คุ้นหูไหมฮะ คำถามนี้คุ้นหูกับปัจจุบัน ไม่ว่าคนเราจะแก้ตกหรือไม่ก็ตาม แต่ในเชิงรวม ๆ แล้ว..เราเกิดความไม่มั่นใจ

จุดที่พังทลาย identity ความเชื่อมั่นในตัวเองอย่างมหาศาลของชนชั้นนำไทย และต่อมาได้ถูกสั่งสอน ส่งผ่านให้กลายเป็นความไม่มั่นใจในตัวพวกเราเองคนไทยทั้งหลาย นั่นคือเหตุการณ์ ร.ศ.112 สำหรับผมแล้ว..ใครจะเชื่อหรือไม่ก็ตามใจ ประเทศไทยเกิดขึ้นเมื่อ ร.ศ.112 เราเพิ่งมีอายุครบ 100 ปีมาเมื่อปีที่แล้วนี้เอง

ร.ศ.112 คือการพังทลายในความมั่นใจในความเป็นตัวของตัวเอง และเป็นจุดเริ่มต้นของความรู้สึกสูญเสียความมั่นใจ

รศ.112 คือต้นกำเนิดของ security paranoid ที่อยู่กับรัฐไทยมาตลอดจนถึงปัจจุบัน กังวล ห่วง ไอ้นี่มันจะสะเทือนความมั่นคง ไอ้นี่จะทำให้เราแตก เริ่มต้นที่ ร.ศ.112

ใครที่บอกคุณว่ารัฐไทยเกลียดกลัวอังกฤษและฝรั่งเศสเท่ากัน

--ไม่จริงเราผูกมิตรกับอังกฤษเพื่อจะมาคานกับฝรั่งเศส และสิ่งที่น่าชมเชยก็คือรัชกาลที่ 5 กับผู้ใกล้ชิดพระองค์ พูดภาษาสมัยใหม่ก็คือเป็นคนหนุ่ม ไฟแรง และในอีกแง่หนึ่งพวกเขาอาจจะไม่ realistic พวกเขาเชื่อมั่นในความชอบธรรม พวกเขาก็สามารถจะโต้เถียงเรื่องนี้ในเชิง diplomatic ในเวทีการเมืองของรัฐและกฎหมายยุโรปได้ พวกเขาเชื่อมั่นแม้กระว่ากองกำลังสมัยใหม่ของเขาที่เริ่มต้นในปี 2418 และเพิ่งเป็นตัวเป็นตนประมาณปี 2427-2428

เขาคิดว่าจะมีอำนาจต้านทานฝรั่งเศสได้

เพราะอะไร?

--เพราะในยุคที่เขาไปปราบฮ่อ ระยะหนึ่งกองทัพไทยรุกเข้าไปเกือบถึงพรมแดนเวียดนาม ไม่ใช่เราชนะฝรั่งเศสนะฮะ ฝรั่งเศสยังจัดการเวียดนามไม่เรียบร้อย จึงไม่ส่งกองทัพมาปะทะไทยเลย

สองปีให้หลัง ฝรั่งเศสถึงเริ่มจะมาเดลมดินแดนที่อยู่ในภูมิภาค พบว่าธงสยาม หรือธงช้าง ชักอยู่ทั่วดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ฝรั่งเศสตกใจ และเริ่มรุกตอบโต้ สองปีนั้นชนชั้นนำของไทยรู้สึกว่านั่นแหละคือความสำเร็จ ระยะเวลาจากที่เขาสำเร็จและความสำเร็จเริ่มจะสิ้นสุดและกลายเป็นเริ่มเกลียดคนฝรั่งเศส เกิดขึ้นก่อน ร.ศ.112 ปี สี่ปีห้าปีก่อนหน้านั้นเราไม่เคยรู้สึกถึงภัยวิบัติว่าเรากำลังชนกับฝรั่งเศส ครั้นแพ้เขา มีเรือปืนมาจ่อที่แม่น้ำเจ้าพระยา ชนชั้นนำไทยสูญเสียความมั่นใจลงไปมหาศาล

ผมไม่ได้กล่าวว่า เหตุการณ์ใน ร.ศ.112 เป็นประการเดียวที่ทำให้เกิด identity crisis ผมว่าการประดังของความเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่และรวดเร็ว ที่พวกเขาก็อยาก ไม่ใช่ไม่อยาก แต่จัดการไม่ถูก และก็ไม่สามารถบงการมันได้ ถมทับและมาถึงจุดสุดยอดด้วยการถูกปืนมาจ่อที่วังหลวง มันเป็นผลในเชิงสัญลักษณ์ของวิกฤตการณ์ที่ทำให้เขารู้สึกว่าจะเอายังไงดีกับอนาคตของสยาม

จนถึงสมัยรัชกาลที่ 6 สยามจึงเริ่มพยายาม reassert สิ่งที่เป็นความมั่นใจของตัวเองใหม่ ที่เราเรียกกันว่าชาตินิยม เรียกกันว่าไทย มันมีนัยในเชิงรุกมากมาย แต่ผมคิดว่านั่นคือความพยายามที่จะแก้ identity crisis

คุ้นไหมฮะ กับปัจจุบัน เราแก้ identity crisis กันอย่างไร ? เร่งประโคมความเป็นไทยกันอย่างไร?

ในสมัยนั้นก็คือ พยายามที่จะเป็นไทยยิ่งกว่าเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม พยายามให้ไทยเป็นประเทศศิวิไลซ์ ซึ่งประเด็นนี้ ผมว่าจอมพล ป. ประสบความสำเร็จ

การตามโลกอย่างรวดเร็วก่อให้เกิด identity crisis สุดท้ายต้องแก้ไขด้วยการพยายามสถาปนาในเชิงสังคม โดยทั่วไปต้องเริ่มด้วยชนชั้นนำแน่นอนนะฮะ ท่ามกลางระลอกใหญ่ ๆ ของการเปลี่ยนแปลง reassert identity ชุดใหม่ขึ้นมา

เพราะฉะนั้น โดยสรุปแล้วเมื่อเราพูดถึงเรื่องโลกานุวัตร ด้านที่เรามองข้าม หรือนัยที่เราพูดถึงแต่น้อย น้อยไปมากเลย เท่าที่ผมอ่านเจอจากข้อเขียนของผู้จัดการ ในกรุงเทพธุรกิจ ในสยามโพสต์ โดยสรุปคือเราไม่ได้พูดถึง localization ซึ่งเป็นด้านคู่กันกับ globalization อย่างแยกไม่ออก

ผมอยากจะบอกว่า เราไม่ทางเหมือนโลก ในเชิงองค์รวมทางสังคม ในเชิงวัฒนธรรม เราอาจจะเหมือนได้เป็นจุด ๆ เราอาจจะเหมือนได้ในกระบวนการผลิตแบบสมัยใหม่ซึ่งไม่มีรากในสังคมไทย เราอาจเลือกปรับเปลี่ยนเหมือนบ้าง ต่างบ้าง ในแง่มุมต่าง ๆ ของชีวิตและสังคม แต่ถึงที่สุดแล้ว ผมคิดว่ากระบวนการตามให้ทันโลกตะวันตก หรือ globalization ยุคใหม่นี้ ยังมีการรับเอาวัฒนธรรม แบบแผนของชีวิต และพฤติกรรม ให้เข้ามามีชีวิตใหม่ในบริบทของสังคมเราเอ

ผมไม่ได้พูดถึงเพียงวัด วัง พิพิธภัณฑ์ แต่ขอยกตัวอย่าง ผมอยากจะพูดถึง space อันหนึ่งที่พวกคุณคงคิดว่าแสนจะ globalized เป็นจุดหนึ่งที่เราเดินตามเขาอย่างใกล้ชิดที่สุดเลย นั่นคือตลาดหุ้น

ตลาดหุ้นไทยคุณคิดว่าเป็นฝรั่งมากไหม คุณคิดว่าพฤติกรรมที่เราเล่นหุ้นกันเป็นฝรั่งมากไหม คุณคิดว่าพฤติกรรมการเก็งกำไรที่เป็นอยู่ ที่เรียกว่าเป็นฟองสบู่ อะไรหลายอย่างที่เห็นในตลาดหุ้นปัจจุบันนี้ คุณคิดว่ามันเหมือนกับที่ฝรั่งเป็นมากไหม...ผมไม่ค่อยแน่ใจ

ผมเคยคุยกับเพื่อนที่สนใจตลาดหุ้นมาประมาณ 5-6 ปีแล้วว่า ผมอยากให้มีใครศึกษาวัฒนธรรมของตลาดหุ้น ผมคิดว่าตลาดหุ้นไทยมีหลายแง่มุมหลายนัยที่เหมือนกับโลก ที่ตามโลกทันที ดาวโจนส์และนิกเกอิเป็นไง วันนี้ตลาดไทยตาม

แต่ผมอยากให้ดูพฤติกรรมหลาย ๆ อย่างมันเป็นแบบไทย ๆ ซึ่งผมไม่ได้บอกว่าเป็นเอกลักษณ์ที่ต้องเชิดชู แต่มันอยู่หรือมันเกิดขึ้นเพราะเรารับมันเข้ามาในบริบทอย่างที่เราเป็น ผมว่าตลาดหุ้นก็เป็นแบบไทย ๆ เวลาจะตกใจจะ panic ก็ panic อย่างไทย ๆ เวลาจะดู fundamental ว่ามีอะไรบ้าง ก็อาจจะ fundamental แบบไทย ๆ ทำไมจึงดู ทำไมจึงไม่ดู

สิ่งหนึ่งที่หุ้นไทยไม่เหมือนกับโลกแน่ ๆ ผมไม่เคยเห็นสังคมไหนที่คนในสังคมระดับอย่างพวกเราจะเล่นหุ้น พูดเรื่องหุ้น และหมกมุ่นกับเรื่องหุ้น มากเท่ากับสังคมชนชั้นกลางในกรุงเทพ อาจจะมีนะ แต่อย่างน้อยเท่าที่ผมไปเห็นมาในตะวันตก ไม่มีใครเขาบ้ากันขนาดนี้ เขาบ้ากันแค่จุดเล็ก ๆ แถว Wall Street เท่านั้น บ้าแค่คนจำนวนหนึ่งที่กระจัดกระจายในที่ต่าง ๆ ผมไปแบงก์ ผมยังไม่เคยได้ยินใครพูดเรื่องตลาดหุ้น แต่เมื่อผมมาเข้าแบงก์ที่กรุงเทพฯวันแรก ผมได้ยินคนคุยกันเรื่องหุ้น ผมคิดว่านี่เป็นความบ้าหุ้นแบบไทย ๆ ผมอธิบายได้...อย่างง่าย ๆ แต่อาจจะผิด เพราะผมไม่รู้เรื่องหุ้นสักเท่าไรเลย

เพราะว่าฝรั่งเขาจะลงทุน port ที่มี agent เช่นถ้าผมต้องการลงทุนที่ได้ดอกเบี้ยมากกว่าดอกเบี้ยธนาคาร ผมก็ไปลงทุนในแบงก์นั่นแหละ แต่แทนที่จะฝากแบบออกทรัพย์ หรืออะไรต่าง ๆ ก็ฝากที่เขาเรียกว่า investment ซึ่งแต่ละแบงก์เขาก็จะมีหน่วยงานนี้

เขาจะเอาเงินเราไปเล่น บอกเราว่าจะเอาไปลงทุนในหลักทรัพย์ ผลตอบแทนเขารับประกันว่าจะมากกว่าดอกเบี้ยปกติ แต่ไม่เว่อร์ถึงขนาด 30-40% อย่างที่ผู้จัดการเพิ่งลงข่าว

ผมอาจได้สัก 10% ในขณะที่ดอกเบี้ยเงินฝากอยู่ที่ 5% แต่ผมจะไม่มีทางได้ 30-40% เพราะว่ามันต้องเฉลี่ยความเสี่ยง เขาก็ปรับให้ผมแค่ 10% อาจจะได้เยอะกว่านั้น ก็เป็นกำไรของแบงก์ แต่พันธะสัญญาคือเขาบอกผมว่าจะเอาเงินนี้ไปลงทุนในหลักทรัพย์ ไม่ได้เอาไปปล่อยกู้ ให้ผมรู้ว่าการลงทุนประเภทนี้มีความเสี่ยง รู้ว่าเงินผมจะเอาไปลงทุนในกิจการประเภทไหน

นอกจากนี้ provident fund หรือ retirement benefit ซึ่งทางมหาวิทยาลัยหักเงินของผมไปทุกเดือน ๆ ละกี่เปอร์เซ็นต์ มหาวิทยาลัยต้องแจกแจงให้ผมรู้ ว่าเงินจำนวนเท่านี้นำไปฝากแบงก์ จำนวนเท่านี้นำไปลงทุนในหลักทรัพย์ จำนวนเท่านี้นำไปลงทุนในการแสวงผลประโยชน์ทางอื่น เช่น real estate ปีต่อมาถ้าเขาจะเปลี่ยนสัดส่วนเปอร์เซ็นต์เหล่านี้ เขาต้องบอกผม ผมได้กำไรมากกว่าฝากแบงก์ แต่ไม่ได้กำไรมากขนาดที่คนกรุงเทพฯ ได้แน่ ๆ

คนกรุงเทพฯ ต้องการกำไรที่มากขึ้น ไม่รู้จักพอ คนกรุงเทพฯ ต้องเล่นเอง เมื่อปัจเจกชนในกรุงเทพฯ ต้องเล่นเองกันอย่างมหาศาล จึงต้องมี port ย่อย ๆ ที่ต้องดูแลเองอย่างใกล้ชิดด้วยตัวเอง เวลาผมคุยกับเขาเรื่องคุณฉลาด (วรฉัตร) เขาถึงบอกว่าเป็นเรื่องที่เขาไม่สนใจ ผมก็เข้าใจได้ เพราะสำหรับเขา เงินเป็นล้านที่อยู่ในมือเขายิ่งใหญ่กว่า เพราะเขาเล่นเอง

เพราะฉะนั้นจิตวิทยาของคนลงทุนในตลาดหุ้นในโลกซึ่งลงทุนผ่านสถาบัน กับจิตวิทยาของคนลงทุนตลาดหุ้นในบ้านเรา ซึ่งไม่ได้ลงทุนผ่านสถาบัน แต่ว่าเล่นด้วยตัวเอง ไปนั่งไปชี้ ไปสั่งซายด้วยตัวเอง ความรู้สึก secure กับ insecure ย่อมต่างกัน ความเคลื่อนไหวที่หวือหวากับไม่หวือหวาย่อมต่างกัน

ถามว่านี่ฝรั่งไหม ผมไม่ได้บอกว่านี่เป็นเอกลักษณ์สมัยพ่อขุนรามฯ แต่ผมบอกได้ว่าเป็นสิ่งที่มันส่งผ่านเข้ามา แล้วปรับเปลี่ยนเป็นแบบที่มีอยู่ในสังคมไทย เพราะฉะนั้นอย่าลืมนะคำว่า globalization ที่แปลว่า โลกานุวัตร มันได้มีนัยแบบไทย ๆ คือมันมีนัยของการตามไปเสียแล้ว เรา globalized แบบไทย ๆ อยู่ดี

ประการต่อมา ใครบอกว่าโลกไร้พรมแดน ผมไม่แน่ใจ ผมคิดว่าโลกมีการข้ามพรมแดนในหลาย ๆ ส่วน สิ่งที่เรามักจะรับมาพร้อม ๆ กับทุนที่ข้ามพรมแดนก็คือ "คน" ผมก็ข้ามพรมแดนจนไม่รู้ว่า identity ใหม่คืออะไร และยังมีคนอีกเป็นล้าน ๆ ที่ผมไม่แน่ใจว่ากี่สิบล้านคนในโลกเราอยู่ในสถานะของผู้ลี้ภัย และอยู่ในสถานะของผู้อพยพ นี่เป็นปรากฏการณ์ที่ไม่เคยเกิดขึ้นเลยในโลก แน่นอนด้วยความเคลื่อนไหวที่รวดเร็วของข่าวสารและเทคโนโลยีการขนส่งทำให้คนเหล่านี้ข้ามไปที่ต่าง ๆ เพื่อให้อยู่ได้

ขณะที่เรารู้สึกว่าปลื้มกันนักกับการที่ข่าวสารและทุนเคลื่อนไหวข้ามพรมแดน โลกในอนาคตอีกไม่นานนี้ การที่คนมี crisis กับตัวเองว่าข้าคือใคร จะเป็นปัญหาที่ใหญ่มาก สังคมไทย

อาจจะเป็นสังคมที่เจอปัญหานี้น้อยหน่อย สังคมไทยเปิดในหลายแง่ แต่ก็ปิดในหลายแง่ เช่น เราไม่ค่อยมีผู้อพยพ

ถ้าผมจะพูดจากสังคมอเมริกัน คุณคิดว่าคนเขมร คนเวียดนาม ที่จู่ ๆ โตขึ้นมาในสังคมที่เขารู้ว่าไม่ใช่สังคมของเขา แต่เขาก็ไม่มีความคิดที่จะกลับบ้านเลย เขาไม่มีความภูมิใจในมรดกเวียดนาม หรือมรดกเขมร อย่างที่คุณเป็น

identity เป็นเรื่องที่ก่อปัญหา พวกเขามีปัญหาอย่างมากคือไม่รู้ว่าเขาคือใคร เขาเป็นอเมริกันหรือ? ความรู้สึกส่วนตัวจะมีปัญหานี้ตลอดเวลาสำหรับคนที่อยู่ในสถานะอย่างนั้น

เพราะฉะนั้น โลกไร้พรมแดนไหม มันก็ไร้ในบางแง่ และมีทั้งด้านบวก เช่น ด้านข่าวสารข้อมูล และในด้านอื่นที่เราจะเรียกว่าเป็นด้านมืด ซึ่งเราควรจะสนใจด้วย

ทีนี้..globalization ยังหมายถึงการที่ส่วนต่าง ๆ ของโลก วัฒนธรรม อารยธรรม ณ จุดต่าง ๆ ของโลกจะมีปฏิสัมพันธ์กันมากขึ้น ง่ายขึ้น เร็วขึ้น ถี่ขึ้น แทนที่จะไร้พรมแดน มันกลับหมายถึงภาวะที่ตัวตน หรือพรมแดนต่าง ๆ ที่เคยอยู่ห่างกันสักหน่อยจะกลับพบปะเผชิญหน้า ปะทะประสานกันมากยิ่งขึ้น อันนี้ตรงข้ามกับความไร้พรมแดน ความแตกต่างของสังคม คนละพรมแดนจะกลับยิ่งเผยตัวออกมาในการปะทะประสานเหล่านั้น

ใช่...พรมแดนกลายเป็นสิ่งเหลวไหล มนุษย์ตระหนักรู้ว่าพรมแดนเป็นแค่เครื่องมือที่มนุษย์ผลิตขึ้น เพื่อจะกำหนดปฏิสัมพันธ์ในเชิงการเมือง การศึกษา การอะไรก็แล้วแต่ โดยพรมแดนของรัฐชาติ

ใช่...มนุษย์เริ่มตระหนักว่าพรมแดนสามารถจะถูกโยนทิ้งและเปลี่ยนไปได้ แต่ไม่ได้หมายความว่าเมื่อเขาตระหนักถึงความจอมปลอมของพรมแดนแล้ว เขาต้องโยนมันทิ้ง มันอาจจะเพียงแค่หมายถึงว่าเมื่อเขาตระหนักถึงความจอมปลอม เขาคิดว่าเขาสามารถเปลี่ยนมันได้

เราจะอธิบายอย่างไรต่อกระบวนการที่โลกเกิดกลุ่มการค้าต่าง ๆ อย่างในยุโรปที่เกือบจะไร้พรมแดนไปในหลายปริมณฑล แต่โลกกลับเกิด nationalism แบบเก่า ๆ แบบปลายศตวรรษที่ 19 ต้นศตวรรษที่ 20 ขึ้นมาใหม่ทั่วไปในยุโรป?

เมื่อตระหนักรู้ว่าโลกเป็นสิ่งไร้สาระ และจอมปลอม เราอาจจะไม่ใช่ข้ามแล้วเลิกมันไปอาจจะเป็นว่ามนุษย์เริ่มเกิดความรู้สึกอยากจะมีพรมแดนแบบใหม่ สองอย่างนี้ขัดแย้งกัน เกิดขึ้นภายใต้ภาวะที่พรมแดนโลกเป็นสิ่งที่มนุษย์ตระหนักว่าจอมปลอม แต่แทนที่จะโยนมันทิ้งกลับ formulate มันใหม่

ใครจะไปรู้ ยุโรปจะแตกเป็นกลุ่มย่อย ๆ มากขึ้น ชุมชนในอเมริกาเริ่มเรียกร้องสิทธิในการที่จะมี identity ของตัวเอง พรมแดนของรัฐชาติอาจจะเริ่มเสื่อม แต่มนุษย์ย่อมสร้าง

พรมแดนชนิดใหม่ ๆ พรมแดนในแบบเก่ากลายเป็นอดีต แต่การเกิดจินตนาการและจินตนากรรมชุมชนชนิดใหม่ ๆ จะต้องเกิดขึ้น มนุษย์เป็นสัตว์สังคม ไม่เคยสามารถอยู่ได้ในลักษณะเป็นปัจเจกบุคคลที่ไม่รู้สึกว่าตัวเองมีสังกัด คุณมีสังกัดทั้งนั้น มนุษย์ไม่เคยยกเลิกสังกัดตัวเองได้

ฉะนั้น เมื่อพรมแดนแบบเก่าถูกยกเลิก มนุษย์จะดิ้นรนเพื่อจะมีชีวิตอยู่กับชุมชนชนิดใหม่ ผมไม่ได้บอกว่าพรมแดนแบบเก่ายังคงอยู่ แต่ผมไม่เห็นด้วยที่จะบอกว่าเราจะไร้พรมแดน ปรากฏการณ์เรื่องการเปลี่ยนลักษณะชุมชนจะเป็นส่วนหนึ่งที่ผมเรียกว่า identity crisis ชุมชนต่าง ๆ ในโลกก็ต้องหาทาง..ผมไม่รู้ว่าจะกี่ปีกี่ชาติ แต่คงไม่ได้เกิดในระยะเวลาสั้น ๆ แต่โลกจะเริ่มเกิดการปรับตัว ไม่ว่าพรมแดนแบบใหม่จะคือพรมแดนของประเทศที่เกิดในประเทศย่อย ๆ หรือพรมแดนชนิดอื่น ๆ พรมแดนของกลุ่มการค้าเศรษฐกิจ เป็นต้น

เวลาเราพูดว่าโลกไร้พรมแดน นัยของมันพูดกันจนเกินเลย ความหมายของมันมีแต่เพียงว่าในบางมิติ โดยเฉพาะมิติทางเศรษฐกิจและข่าวสาร เราข้ามพรมแดนของรัฐชาติ พูดให้เฉพาะเจาะจงมีความหมายแค่นั้น ในอีกหลายมิติเรายังไม่ข้ามพรมแดน และในอีกหลายมิติเรากำลังสร้างพรมแดนใหม่ ๆ มนุษย์ขาดสิ่งเหล่านี้ไม่ได้ ดังนั้น globalization ไม่ไร้พรมแดน

ประการที่สาม การพัฒนาจะไม่เท่ากันในจังหวะต่าง ๆ กัน ในระหว่างรัฐต่าง ๆ ในโลก และในระหว่างภาคต่าง ๆ ส่วนต่าง ๆ ในสังคม โดยเฉพาะในบริบทของสังคมไทย จนยุคปัจจุบันข่าวสารและทุน และข้อมูล และอะไรก็แล้วแต่ ก็ยังผ่านเข้ามาในความไม่เท่าเทียมกันของโครงสร้างทางการเมือง

คุณพูดได้อย่างไรว่าคนจะเหมือน ๆ กัน เท่ากัน

การพูดอย่างนั้นคือการพูดตรงกับจารีตของชนชั้นนำไทยประมาณ 200 ปีที่ผ่านมา กรุงเทพฯ เขาไม่เคยคิดว่าเขาเป็นประเทศไทย ใครจะว่ากรุงเทพฯ เป็นประเทศไทย ไม่จริง เขาไม่คิดว่ากรุงเทพฯ เป็นสยาม เพราะสยามเป็นส่วนหลังบ้านของเขาต่างหาก ประเทศไทยหรือสยามเป็นของกรุงเทพฯ กรุงเทพฯ คิดว่าตัวเองอยู่เหนือ และอยู่หน้าส่วนอื่นของสังคมสยามตลอดเวลา

200-300 ปีที่ผ่านมาชนชั้นนำสยามมีจารีตอย่างหนึ่งก็คือว่า ต้องไล่ตามให้ทันความก้าวหน้าที่สุดของโลก เพื่ออะไร เพราะชนชั้นนำสยามยิ่งในยุคโบราณในรัฐจารีตเขาไม่มี sense ของการเท่าเทียมกันในแบบใด ๆ ทั้งสิ้น

ตรงกันข้าม สังคมอยู่ได้อย่างสุขสมบูรณ์และเรียบร้อยบนชนชั้นที่ต่างกัน บน hierarchy เมื่อใดที่คุณคิดถึงความเท่ากัน มันพินาศ เป็นไปได้อย่างไร สังคมต้องมี hierarchy เพราะฉะนั้นชนชั้นนำในกรุงเทพฯ ต้องนำตลอดเวลา เป็นหน้าที่อย่างหนึ่ง เพื่อความเรียบร้อยของสังคมสยามก็คือ ต้องทำให้กรุงเทพฯ อยู่ข้างบน หรืออยู่ข้างหน้าส่วนอื่นในสังคมสยามตลอดเวลา

ไม่อย่างนั้นจะเกิดนวโลกาจลาจล เกิด new world disorder แบบไทย ๆ เพราะ order แบบไทย คือ order ที่เป็นชั้นที่ไม่เท่ากัน ชนชั้นนำจึงต้องรับเทคโนโลยีต่าง ๆ เพื่อให้ตัวเองอยู่ข้างบนข้างหน้าตลอดเวลา

ข้างบน-ข้างหน้าวัดกันที่ไหน ?

--คือเขาจะเทียบเคียงตัวเองกับศูนย์กลางโลกตลอดเวลาว่าคล้ายกับโรมานอฟ คล้ายกับราชวงศ์ปรัสเซีย คล้ายลอนดอน หรือนิวยอร์ก ชนชั้นนำไทยมีความพยายามจะให้ตัวเองอยู่บนระนาบเดียวกับศูนย์กลางโลกตลอดเวลา

ผมอยากให้คิดดูว่า ปัจจุบันเราทำอย่างนั้นหรือเปล่า ถ้าเราทำอย่างนั้น ใครคือค่าใช้จ่าย จารีตของรัฐไทยและความสัมพันธ์ของคนในสังคมไทยตลอดเวลา ก็คือว่าชนชั้นนำที่กรุงเทพฯ จะต้องเอาชนชั้นอื่นที่อยู่ข้างล่างและข้างหลังเขาเป็นค่าใช้จ่าย และนี่คือความชอบธรรมในจารีตแบบเดิม เป็นค่าโสหุ้ยที่จำเป็น เขาต้องทำ

และนี่คือที่มาของการพูดว่าการกระจายรายได้ ก็เหมือนการสูบความมั่งคั่งมาทั้งหมดไว้ในมือส่วนกลาง แล้วค่อย ๆ หยดมันลงไป เหมือนหยดหมึกบนกระดาษซับ ให้มันค่อย ๆ แผ่กระจาย mentality นี้ ยังไม่หลุดหายไปไหน แม้กระทั่งผู้นำหรือคนในระบบการเมืองปัจจุบัน

mentality นี้คือ mentality ที่กำหนดให้คนไทยมีอำนาจประมาณเศษเสี้ยววินาทีที่คุณหย่อนบัตร ทันทีที่หย่อนบัตรเสร็จ คุณหมดอำนาจเลย อำนาจจะอยู่ที่ผู้แทน เพราะคุณได้มอบหมายให้บรรดาท่านทั้งหลายเข้าไปในสภาฯ พวกเขาไม่ได้เป็นตัวแทนประชาชน แต่เป็นตัวแทนแห่งอำนาจ เพื่อพยายามทำให้ชนชั้นนำยืนอยู่ข้างบน และข้างหน้าของสังคมไทยตลอดเวลา

การพัฒนาไม่เคยเท่าเทียมกัน ความหลากหลายและไร้เอกภาพจะเกิดขึ้นเป็นปกติ เพราะการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมกัน ยิ่งกว่านั้น คุณรู้ไหมขณะที่คุณพูดถึงความเหมือน ๆ กัน เพราะ globalization นั้น ในสังคมอเมริกันค่าขวัญทอปฮิตอันหนึ่งตอนนี้ เขาพูดถึง multi-culture ถ้าคุณเปิด New York Time เขาพูดถึง multi-culturalism สาระสำคัญของมันก็คือการพยายามให้วัฒนธรรมซึ่งแตกต่างหลากหลายที่ประกอบเป็นสังคมอเมริกันดำรงอยู่ ไม่ใช่เหมือน ๆ กันไปหมด

เรากำลังพูดถึงอะไร เรากำลังพูดถึงการเหมือน ๆ กันในแค่บางด้านเท่านั้น เช่น การแต่งตัวให้คล้ายกัน แต่แทนที่เราจะทำให้ชีวิต แบบแผน พฤติกรรม หรือวัฒนธรรมหลายอย่างเหมือน ๆ กันหมด ตรงข้ามนะ สิ่งหนึ่งที่โลก--ถ้าคุณยอมรับว่าสังคมอเมริกันเป็นหนึ่งในศูนย์กลางโลกที่เป็น globalized ที่ไม่โลกานุวัตร เขาพยายามจะสร้างความแตกต่างหลากหลายในสังคมนั้น

ทำไมล่ะ ก็เพราะว่าสังคมข่าวสารที่รวดเร็ว ทุน และการจัดการที่แยกลงไปอยู่ใน

ส่วนย่อยเรื่อย ๆ idea ก็เริ่มแตกกิ่งได้เรื่อย ๆ มันไปทำให้อำนาจของส่วนย่อย และโอกาสที่ว่าส่วนย่อยมี access ถึงข้อมูลและทุนขนาดย่อยต่าง ๆ มีมากขึ้น

โลกยุคต่อไป จะเป็นโลกที่ทุนขนาดใหญ่และการจัดการขนาดใหญ่จะกลายเป็นอดีต ข่าวสารมันจะแสน democratise คือทุนคนสามารถมี access ได้ง่ายกว่า access เดิมผ่านเทคโนโลยีที่มันเป็น capital ขนาดใหญ่ มันได้ไปเพิ่มโอกาส ได้สร้างโอกาสให้กับคนตัวเล็ก ๆ และกลุ่มเล็ก ๆ ที่จะสถาปนาตัวตนของตัวในจุดต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มเศรษฐกิจหรือกลุ่มต่าง ๆ ได้ง่ายขึ้น ไม่ได้แปลว่าเขาจะเป็นประธานาธิบดี หรือเป็นรัฐบาลไทยได้ง่ายขึ้น แต่อย่างน้อยในความสัมพันธ์ทางการเมืองในระดับย่อยนั้น ใน micro politics ที่ไม่ใช่กลุ่มย่อย ๆ สามารถจะสถาปนาเอกลักษณ์ อัตตลักษณ์ หรือความเป็นตัวของตัวเองในขอบข่ายที่จำกัดได้ง่ายขึ้น เพราะข่าวสารและความรวดเร็วที่คุณพูดถึงเรื่องโลกานุวัตร มันคือโอกาสของการที่คนระดับเล็ก ๆ อำนาจเล็ก ๆ จะสามารถเข้าถึงได้ง่ายขึ้น และนี่ทำให้มีความหลากหลายกันมากขึ้น

ผมอยากถามคำถามสุดท้าย ผมมาผู้จัดการ ขอฟันธงลงหน้าผู้จัดการเลยว่า คุณคิดว่าที่พูดถึงเรื่องโลกานุวัตรกันมากมาย politics ของมันคืออะไร

politcs ในที่นี้หมายถึงว่า การพูดถึงโลกานุวัตรกันมากมายได้ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่เท่าหรือไม่เท่า หรืออะไรก็แล้วแต่ในเชิงอำนาจกับคนกลุ่มอื่นในสังคมอย่างไร

ในโลกตะวันตก ใครเป็นลูกค้าของคำว่า globalizaltion-reengineering megatrend--John Naisbitt

--อย่างน้อยก็ไม่ใช่ในมหาวิทยาลัยที่ผมอยู่ ผมไม่คิดว่าเขาไม่รู้จักคำว่า globalization แต่มันไม่เว่อร์ขนาดนี้

ใคร? กลุ่มไหนที่มีลักษณะคล้าย ๆ กับที่เราพูดกันอยู่ที่นี่ ?

--กลุ่มพวกนักธุรกิจ ผู้ประกอบการรายย่อย

คนอย่างจอห์น ไนสบิตต์ คือปัญญาชนของผู้ประกอบการรายย่อย มีชีวิตอยู่กับการจัดการบรรยาย การสัมมนาแบบที่มาทำในประเทศไทยเมื่อเร็ว ๆ นี้ แล้วเก็บค่าเข้าฟัง เขามี เขาผลิตหนังสือซึ่งผมอยากจะเรียกว่าเป็น how to ภาคทฤษฎี พวกเขาผลิตทฤษฎี และ strategy ของ how to ผลิตสิ่งที่เป็นนามธรรม มองกว้าง มองไกล โดยรอบด้านให้กับบรรดาคนที่พึ่ง how to ทั้งหลายอยู่ ทำนายแนวโน้มอนาคต อธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ จากมุมมองของ pragmatist

ประเทศไทยใครคือลูกค้าและผู้นำเข้าคอนเซ็ปต์นี้ ใครคือผู้สนใจ

--คนอย่างพวกคุณ คนอย่างพวกผู้จัดการ ใครซะ

--ชนชั้นกลาง ใช่ราชการสมัยใหม่ และปัญญาชนของเรา

ในด้านหนึ่งเพื่อต่อสู้กับสิ่งที่อาจารย์รังสรรค์ (ดร.รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์) เรียกว่า

อมาตยาธิปไตย ในด้านนี้ผมเชียร์สุดตัว แต่อีกด้านหนึ่งเคยคิดไหมว่ามีการแสวงหาอำนาจเพื่ออยู่เหนือกว่าคนอีกหลายส่วนในสังคม

ผมไม่คิดว่า โลกานุวัตร หรือ reengineering อะไรทั้งหลายนี้ จะเป็นคำที่มีความหมายมากมายในสังคม ผมไม่คิดว่าคำเหล่านั้นจะอยู่ด้วยตัวของมันเองอย่างมีพลังในการคิด พลังในการประยุกต์ เท่าที่เห็นอยู่ทุกวันนี้ ถ้าหากมันปราศจากพวกคุณ

พูดให้สั้นกว่านั้นก็คือว่า โลกานุวัตรแบบที่คุณพูดกันอยู่ทุกวันนี้ มันไม่มีอยู่เองในธรรมชาติ พวกคุณมีส่วนผลิตมันขึ้นมา ผลิตในที่นี้ไม่ได้หมายความว่าพวกคุณคิดมันขึ้นมาเอง ผลิตในที่นี้หมายถึงคุณไป reproduce มันคุณผลิตซ้ำ

การผลิตคอนเซ็ปต์หรืออะไรก็แล้วแต่ ที่เกี่ยวเนื่องกับโลกานุวัตรเคยคิดบ้างไหมว่าอาจจะเป็นอีกแบบหนึ่งของการแสวงอำนาจที่เหนือวกว่าส่วนอื่นในสังคมโดยผู้ผลิตโลกานุวัตร วาทกรรมว่าด้วยเรื่องโลกานุวัตร ผู้ที่พยายามบอกว่าต้องทันโลกนะ ก้าวให้ทันนะ ระบบรัฐไทยระบบราชการนี่มันแย่ มันจะต้องถูกโลกานุวัตรบดขยี้ คือราวกับมีจุดหมายปลายทางสถาปนาเรียบร้อยว่า มันต้องเป็นโลกานุวัตร ถ้าพวกคุณไม่เปลี่ยนคุณจะถูกโลกานุวัตรเหยียบหัวแม่ตีน

ถึงที่สุดก็คือการสถาปนาว่าเห็นไหมเรารู้ข่าวสารดีที่สุด คอลัมน์ของข้าพเจ้าก็ขึ้นต้นด้วยภาษาอังกฤษ

ผมพูดกับหลายคน และผมไม่คิดว่าเป็นความลับ จะว่าผมปากจัดก็ปากจัด ผมอ่านหนังสือพิมพ์ไทยแล้ว ผมรู้สึกมติชนนี่ชอบอวดว่าตัวเองวิเศษกว่าคนอื่น หนังสือพิมพ์เก่า ๆ คนแก่เยอะหน่อย พวกนี้ขี้บ่นเพราะประสบการณ์เยอะ ผมคิดว่าผู้จัดการขี้โม้ ขี้โม้ในความหมายที่ว่าข้าพเจ้าได้ยืนอยู่ในส่วนที่มันนำหน้าคนอื่น และกำลังใกล้จะตามทันความเคลื่อนไหว ที่ส่วนหน้าสุดของโลก มาเร็ว ๆ ตามมา นี่คือ sense ที่ผมได้

หน้าที่หนึ่งของนักประวัติศาสตร์คือการเดา แล้วก็โม้ คุณอย่าเชื่อผมมาก

เพราะฉะนั้น palitics ของมันคืออะไร ก็ไปคิดกันเองก็แล้วกัน

ผมไม่ได้มาพูดให้คุณเลิกโลกานุวัตร หน้าที่ของผมคือพูดอะไรก็ได้ และผมก็มาพูดอะไรก็ได้แล้วครับ

Mainstream ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 ปักษ์หลังเดือนกรกฎาคม

*** ดร.ธงชัย วินิจจะกูล เป็นอาจารย์ประจำคณะประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยวิสคอนซิน สหรัฐอเมริกา ดร.ธงชัย สนใจการกำเนิดรัฐชาติของไทย แนวคิดเรื่องพรมแดนของชนชั้นนำไทย

และมีงานวิชาการเกี่ยวกับเรื่องนี้ อาทิ *ประวัติศาสตร์การสร้าง "ตัวตน"* (**อยู่เมืองไทย,** 2530) และ **Siam Mapped : A History of the Geo-body of the Nation** (2537)

ดร.ธงชัย ได้มาบรรยายแก่ผู้สื่อข่าวใหม่ของหนังสือพิมพ์ผู้จัดการ ที่สถาบันฝึกอบรมนักข่าวใหม่ของหนังสือพิมพ์ผู้จัดการ ที่สถาบันฝึกอบรมนักข่าว (MIIJ) ในหัวข้อข้างต้น เพื่อเผยแพร่ความคิดที่อาจเป็นประโยชน์แก่ผู้สื่อข่าวที่ไม่มีโอกาสเข้าฟังการบรรยาย Mainstream จึงถอดเทปการบรรยายมานำเสนอเพื่อกระตุ้นให้เกิดการคิดและอภิปรายต่อไป

แต่ "โลกานุวัตร" ที่ใช้กันทุกวันนี้ กลับมีความหมายในเชิงบวก คือสถานการณ์ของโลกผันแปรไปตลอดเวลา เมืองไทยเป็นส่วนหนึ่งของโลกใบนี้ จึงต้องรู้จักเจียมเนื้อเจียมตัวและปรับปรุงตัวเองตามการผันแปรของโลกด้วย ซึ่งเมืองไทยก็ทำได้ดีมากในระดับหนึ่ง เศรษฐกิจการเมืองของประเทศชาติจึงรุ่งเรืองขึ้นมา แต่จะให้ดียิ่งขึ้นควรคาดเดาสถานการณ์ได้แม่นยำกว่าที่เป็นอยู่ เมืองไทยจะได้มั่งคั่งร่ำรวยกว่าที่เป็นอยู่ด้วย

ความหมายของคำว่า "โลกานุวัตร" ของปัจจุบัน ซึ่งแปลมาอีกทีจากภาษาฝรั่งว่า Globalization กับความหมายดั้งเดิมของคำ ๆ นี้ จึงมีนัยที่แตกต่างกันชนิดหน้ามือเป็นหลังเท้า แต่ความผิดแผกแตกต่างระหว่างความหมายเดิมกับความหมายใหม่เช่นนี้ ถือว่าเป็นเรื่องธรรมดาอีกเช่นกัน ภาษาเป็นสมบัติของมนุษย์จะแก้จะปรับอย่างไรก็ย่อมได้ เพราะถ้าปรับแก้ไม่ได้กันเลยภาษาจะกลายเป็น "นาย" ซึ่งคงไม่มีใครยอมรับ

ตัวอย่างที่ความหมายของภาษาหรือคำศัพท์เดิมถูกปรับแต่งทำนองเดียวกัน คือเช่น "เสรีภาพ" ที่ปัจจุบันแปลจากภาษาอังกฤษว่า "Freedom" ซึ่งเป็นที่ยอมรับ ใช้กันอยู่ทุกหนแห่งทั้ง ๆ ที่คำว่า "เสรี" นี้ ดั้งเดิมมีความหมายไม่ต่างจากคำว่า "เสเพล" แม้แต่น้อย ทำให้คำว่า "เสรีภาพ" ที่แปลมาใช้ทุกวันนี้ มีความหมายตามวิธีคิดของคนไทยเดิมว่า "เสเพลภาพ"เช่นกัน

จะแก้จะปรับกันอย่างไรในเรื่องของภาษา เชิญทำกันตามสบายไม่ติดใจอะไร ขออย่างเดียวให้แก้ให้ปรับแล้ว สามารถสื่อความหมายได้ชัดเจนเท่านั้น แต่คำว่า "โลกานุวัตร" ที่ใช้กันขณะนี้ ยังมีนัยแฝงทำนองข่มขู่บีบคั้นอยู่ด้วย คือไม่ว่าเราจะชอบหรือไม่ชอบ เราต้องยอมสยบแล้วปฏิบัติตามกระแสโลก มิเช่นนั้นจะถูกทำลาย จนเสื่อมถอยล้าหลังอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

วิธีคิดแบบเผด็จการทำนองนี้ ลามระบาดมาแต่ต้นศตวรรษที่ 20 ในโลกตะวันตก เกิดเป็นข้อกำหนดที่เรียกในภาษาอังกฤษว่า "Band Wagon Effect" คือ "จงขึ้นมา แล้วเคลื่อนไปข้างหน้า มิเช่นนั้นก็กระโดดลงไปเลย" หรือ "Get up,and get on, or get out!" เพราะเวลาและสายน้ำไม่คอยใคร ใครที่จับกระแสความเปลี่ยนแปลงได้ถูกต้องก่อน เป็นคนได้เปรียบและจะประสบความสำเร็จ ใครโง่จับกระแสปรับตัวได้ไม่ทันพวกนี้จะถูกกงล้อของพัฒนาการบดขยี้ให้ปนปี้ต้องตาย "อย่างเขียด" ไปแน่นอน

ทฤษฎีแนวคิดแบบ"โลกานุวัตร" จึงมีรังสีอำมหิตแฝงอยู่อย่างเปี่ยมล้น เพราะเวลาและวารีไม่มีความปรานีฉันใด กระแสของความเปลี่ยนแปลงของโลกก็เป็นฉันนั้นด้วย มันท่วมท้นประดังประเดกันเข้ามาทุกทิศทุกทาง ใครไม่มีความคิดสติปัญญาพอจะไหลเลื่อนตามกระแส จะต้องจมดิ่งสู่ก้นบึ้ง ถูกมันกลบฝังหาซากไม่เจอ

ข้อคิดหรือข้อเขียนใด ๆ เกี่ยวกับขบวนการ "โลกานุวัตร" จึงยอมรับได้ยาก ผมเองเป็นคนส่วนน้อยที่ไม่เคยยอมรับเลย พอได้ยินได้ฟังหรือได้อ่านบทความเกี่ยวกับเรื่อง "โลกานุวัตร"

แล้ว จะขนลุกขนพองสยองขวัญขึ้นมาทันทีทันใด ผมถือว่ามันเป็น "ปฏิกิริยาระดับจิตใต้สำนึก" คือเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ ต้องต่อต้านทุกรูปแบบ

ถึงตัวเองจะไม่ใช่ชาวพุทธที่ดีกี่มากน้อย แต่ผมยอมรับว่าตนเองไม่ใช่ "โลกวิทู" หรือผู้รอบรู้ถึงเรื่องของโลกทั้งหมด เพราะเรื่องเกี่ยวกับโลกใบนี้ มี มีรายละเอียดที่สลับซับซ้อน ใครจะไปรู้ว่าอะไรคือกระแสหลักของโลกอย่างแท้จริงได้ ผมจึงปล่อยให้เรื่องเช่นนี้เป็นของพระเจ้าเสมอมา

โดยยึดมั่นว่าพระท่านศึกษาเชี่ยวชาญด้าน "โลกุตรธรรม" ซึ่งหมายถึง "ธรรมอันช่วยให้พ้นโลก" ท่านจึงเป็นพวกที่พยายามเข้าใจเรื่อง "โลกสถิติ" หรือ "ความเป็นอยู่ของโลก" และพยายามหลีกเลี่ยงจากสิ่งอันเป็น "โลกามิส" ซึ่งเป็นสิ่งล่อใจสารพัดชนิดของชาว "โลกียวัตร" คือพวกเราชาวสามัญชนคนเดินดินขี้เหม็นทั้งหลายด้วย

ภาษาพระมากมายเกี่ยวกับ "โลก" ที่หยิบยกมานี้ ไม่ได้มีเจตนาจะชวนผู้อ่านเข้าวัดปฏิบัติธรรม แต่ต้องการที่จะชี้ว่าชาวไทยชาวพุทธนั้น หมกมุ่นสนใจกับเรื่อง"โลก"มากมายแค่ไหน จึงมีคำศัพท์เกี่ยวกับคำ ๆ นี้อยู่เยอะแยะระดับใด ซึ่งรวมถึงคำว่า"โลกานุวัตร"อันเป็นคำโบราณในภาษาไทยภาษาพุทธ ไม่ใช่คำแปลกใหม่เหมือนคำว่า Globalization ในภาษาอังกฤษ ซึ่งยังไม่มีการบรรจุเข้าไปในพจนานุกรมอังกฤษเลยด้วยซ้ำ ถ้าไม่แน่ใจโปรดไปค้นหากันดูได้ตามสบาย

แต่ชาวไทยพุทธกลับต้องมาทนอ่านทนฟังเรื่อง "โลกานุวัตร" รวมกับเป็นแนวคิดที่แปลกใหม่ และต้องยอมรับ เพียงเพราะแนวคิดนี้มีฝรั่งเป็นผู้ชี้นำเท่านั้น ซึ่งถ้าแนวคิดนี้จำกัดอยู่ในแวดวงวิชาการ ตีพิมพ์เผยแพร่ในหมู่ผู้อ่านไม่กี่พันคน คงไม่มีอะไรให้ต้องเป็นห่วง ด้วยแวดวงวิชาการมีระบบของการ "วิวาทะ" ให้โต้เถียงหักล้างขัดเกลากันได้ ไม่มีใครยิ่งใหญ่ขนาดไหนจะเป็นเผด็จการทางความคิดเด็ดขาด

สิ่งที่น่าห่วงคือเมื่อนายทุนมาเกาะกุมเรื่อง "โลกานุวัตร" นี้ โดยเฉพาะนายทุนที่ทำธุรกิจสื่อสารมวลชน แล้วใช้สื่อของตนเผยแผ่แนวคิดความเชื่อดังกล่าว และตอกย้ำความคิดความเชื่อของตัวเอง เอาสื่อสารมวลชนที่ตนเป็นเจ้าของ มาบอกว่าการลงทุน การขยายทุนและการอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับทุนทั้งหลายทั้งมวล เป็นแก่นสารสำคัญสุดยอดของปรากฏการณ์ "โลกานุวัตร" ราวกับว่าความสำเร็จทางธุรกิจการค้าการลงทุน ทำให้ตัวกลายเป็น "โลกวิทู" ไปโดยปริยายกระนั้น

คำศัพท์มากมายเกี่ยวกับ "โลก" ที่ชาวไทยพุทธน้อมนำมาใช้ ชี้ชัดว่าคนไทยคนพุทธนั้นให้ความสำคัญกับการเคลื่อนไหวของชาวโลกเสมอมา มิเช่นนั้นคงไม่เกิดกรณีของ "นรินทร์กลิ่นคนขวางโลก" ขึ้นมาเป็นแน่ ชาวไทยชาวพุทธตื่นตัวกับการเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกเสมอ จึงมีคำศัพท์เช่น "โลกานุวัตร" มาแต่โบราณกาล พวกฝรั่งที่นำเสนอทฤษฎีนี้ราวกับเรื่องใหม่ จึงเป็นฝ่ายที่มีปัญหาและควรถูกพิจารณาตรวจสอบ

คนเราไม่ว่าจะเป็นไทย จีน ลาว มอญ แขก หรือ ฝรั่ง ต่างก็เป็นผู้ร่วมโลกเดียวกันทั้งนั้นในความเป็นจริง การพบปะเผชิญหน้าระหว่างคนต่างวัฒนธรรม นำสู่การเรียนรู้และการแลกเปลี่ยน น้อมนำเอาสิ่งที่เป็นประโยชน์จากต่างวัฒนธรรม มาประยุกต์ใช้ในชุมชนของตนเอง ทำกันมาเช่นนี้เป็นเรื่องปกติธรรมดา

มีชุมชนเดียวเท่านั้นที่ผิดแผกจากชาวโลกอื่น ๆ นั่นคือพวกฝรั่งที่แบ่งแยกตน พวกตนเองออกไป และเรียกถิ่นฐานที่อยู่ของตนว่า "โลกตะวันตก" แล้วมาจำกัดให้คนอื่น ๆ ที่ไม่ใช่พวกตนให้ต้องไปอยู่ในโลกคนละใบกับของตน จึงเกิดมี "โลกตะวันออก" ขึ้นตามมาทั้ง ๆ ที่ในความเป็นจริงแล้ว แผ่นดินของยุโรปและเอเชียเป็นดินแดนแผ่นเดียวกัน แต่ได้กลายเป็นคนละโลกกันเพราะพวกฝรั่งโดยแท้

อิทธิพลอำนาจของฝรั่งหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรม และการออกกรุกรานยึดครองดินแดนของชาวโลกอื่น ๆ พวกฝรั่งสามารถบังคับข่มขี่ให้ดินแดนใต้อำนาจของตนทั้งหมด ตลอดจนดินแดนใต้อิทธิพลเช่นเมืองไทย ต้องปรับตัวปรับวิธีคิด วิธีปฏิบัติตามพวกตนด้วย โดยยึดมั่นว่าพวกตนเป็น "นายจากต่างโลก" ผิดแผกแตกต่างจากคนท้องถิ่นซึ่งเป็น "natives" ในทุก ๆ กรณี

พวก "นายฝรั่ง" หรือที่เรียกกันอย่างสากลว่า "sahip" เหล่านี้ เพิ่งจะมาตื่นตัวได้สำนึกเอาในภายหลัง คือในช่วงเวลา 7-8 ปีนี้เองว่า สิ่งที่ตนนึกคิดภาคภูมิใจในความเป็นเอกเทศของพวกตน มันไม่มีความหมายความสำคัญอีกต่อไป อนาคตชี้ชัดว่าตนจะต้องมา "ร่วมโลก" กับชาวเอเชีย มิเช่นนั้นพวกตนนั่นแหละ ที่จะถูกกลืนหายไปในสายธารของประวัติศาสตร์และกาลเวลา

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับ "โลกานุวัตร" จึงถูกกำหนดขึ้นมา เพื่อสั่งสอนอบรมชนชาวตะวันตกให้มีจิตมีสำนึกว่าพวกตนชนชาวฝรั่งไม่ใช่คนต่างดาวต่างโลกจากคนอื่นอีกแล้ว ซึ่งก็ถูกต้องเหมาะสมด้วยประการทั้งปวง แต่ทำไมชาวไทยชาวเอเชียชาวพุทธ จึงต้องไปบ้าจี้ตามพวกฝรั่งด้วย นั่นคือวัตถุประสงค์หลักของบทความนี้

เมื่อแนวคิดความเชื่อเกี่ยวกับ "โลกาธิปไตย" หรือเห็นโลกเป็นใหญ่มีมาช้านานแล้ว แล้วฝรั่งไปมุดหัวอยู่ที่ไหน ถึงไม่เคยรู้เรื่องนี้กับใครอื่นเลย เอามาพูดมาเขียนราวกับเป็นการค้นพบอันยิ่งใหญ่ คำตอบมีได้ประการเดียวคือ "ไม่ได้อยู่ร่วมโลก" กับคนอื่น ๆ ทั้งหมด และมีสถานที่เดียวเท่านั้นที่อยู่นอกโลกนอกจักรวาลผิดจากมนุษย์สัตว์ยักษ์มารผู้ร่วมโลกทั้งหลายนั่นคือ "โลกันตร์" แห่งเดียว ไม่มีที่อื่นอีก

วันนี้ผมจึงขออนุญาตเล่น "สนธิ" ให้สนุกสักวัน เพราะปราชญ์โบราณท่านเอาคำว่า "โลก" มาบวกกับ คำว่า "อันตร" ซึ่งหมายถึง "ระหว่าง" ให้เกิดคำว่า "โลกันตร์" หรือ "ระหว่างโลก" คือไม่ได้อยู่ในโลกของใครอื่นทั้งหมด เป็นโลกของพวกตนพวกเดียว เปรียบเทียบกับ

ปัจจุบันคงคล้ายกับการอยู่ใน "Black Hole" หรือ "Negative Space" ต้องหมกไหม้อยู่ที่นี่นานถึงกัลป์หนึ่ง ซึ่งยาวนานสุดจะบรรยาย โดยระหว่างใช้ชีวิตอยู่ที่นี่ ก็ประพฤติเยี่ยงชาวโลกันตร์ทั้งหลาย ไม่ติดแผกแตกต่างกันเลย ผมขอเรียกพฤติกรรมนี้ว่า "โลกันตรานุวัตร" คือแย่งชิงฆ่าฟันจับพวกเดียวกันกินจนกว่าจะพ้นจากกองทุกข์ที่ยาวนานมากดังกล่าวแล้ว

ขอพ้นบาปพ้นเวรได้กลับมาอยู่ร่วมโลกกับคนอื่น ๆ เขาอีกครั้ง จึงตื่นเต้นร้องแรกแหกกระเชอเรื่องโลกานุวัตร โลกานุว้าตร ทั้ง ๆ ที่ใครอื่นที่เป็นชาวโลกเขารู้กันมานานนักหนาแล้ว ทำให้ในความเป็นจริงทฤษฎีโลกานุวัตรนี้ ไม่ต่างจากการ "ปั้นน้ำเป็นตัว" แม้แต่น้อย

บังเอิญชาวโลกันตร์ตะวันตกไม่มีคำนี้ในพจนานุกรม ผมเลยถือโอกาสบัญญัติให้ใหม่จากศัพท์เดิมที่มีอยู่ เป็นคำว่า "Globatization" คำ ๆ นี้มีความหมายว่าอย่างไรแน่ ขอให้ไปดูพจนานุกรมชาวโลกันตร์กันเอาเอง แล้วเติม "ization" เข้าไปตามสมัยนิยมด้วยนะครับ สวัสดี

มติชนรายวัน 25 พฤศจิกายน 2536 หน้า 10

มายาการของสังคมสารสนเทศ

บุญรักษ์ บุญญะเขตมาลา

ราว ๆ สิบปีมานี้ "สังคมสารสนเทศ" เป็นวลีที่ถูกเปล่งออกมาจากตามเวทีต่าง ๆ ในกรุงเทพฯถี่ขึ้นทุกที ทว่าครั้นผมลองตั้งใจฟังจริง ๆ ก็จับต้นชนปลายไม่ค่อยถูกนัก ว่าท่านทั้งหลายพูดถึงสิ่งนี้จากบริบทชนิดใดกันแน่ จนอดรู้สึกไม่ได้ว่านี่คงจะเป็นอีกหนึ่งในบรรดาศัพท์ปัญญิตที่ติดอันดับยอดนิยมขึ้นมา ก็เพราะมันมีขอบเขตอันกว้างขวาง จนเกือบ ๆ จะแปลว่าอะไรก็ได้ (สุดแต่ความสะดวกของผู้ใช้)

กระนั้นก็ตาม เท่าที่ผมนึกออก ใคร ๆ ดูว่าจะเริ่มต้นในทิศทางที่คล้อยกันไป โดยไม่ค่อยมีข้อกังขาว่า "สังคมสารสนเทศ" เป็นของดีนักหนาสำหรับทุกคน ทั้ง ๆ ที่สมมุติฐานเช่นนี้น่าสงสัยเต็มที

วลีที่เกี่ยวข้องกับแบบ "สังคมสารสนเทศ" (information society) "การปฏิวัติสารสนเทศ" (information revolution) "เศรษฐกิจสารสนเทศ" (information economy) หรือ "สังคมหลังยุคอุตสาหกรรม" (post-industrial society) ซึ่งแพร่หลายในโลกตะวันตกในระยะสองทศวรรษมานี้ ล้วนเป็นความพยายามที่จะอธิบายแนวโน้มชุดหนึ่งที่เด่นชัดขึ้นทุกทีภายในประเทศทุนนิยมก้าวหน้าในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สอง นั่นก็คือ จำนวนที่ลดลงของกรรมกรคอปกน้ำเงิน จำนวนที่เพิ่มขึ้นของกรรมกรคอปกขาว น้ำหนักที่เพิ่มขึ้นของธุรกิจบริการและสินค้าข้อมูลและข่าวสาร (แทนที่จะเป็นการผลิตทางอุตสาหกรรม) การระดมวิทยาศาสตร์ให้กลายเป็นปัจจัยการผลิตและการจัดการอย่างจริงจังขึ้น และระบบเศรษฐกิจที่เป็นการบริโภคและความฟุ่มเฟือยมากขึ้น

แนวโน้มเหล่านี้คือผลลัพธ์จากความคืบหน้าของขบวนการวิภาคแรงงานระหว่างประเทศในระดับใหม่ อันเห็นได้จากการผุดขึ้นของเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่สามารถก่อให้เกิดสินค้าและบริการใหม่ ๆ แบบทวีคูณ การขยายตัวรวดเร็วแบบไม่เคยเป็นมาก่อนของตลาดโลก (ทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ) ตลอดทั้งการเชื่อมโยงทุนด้านการเงินข้ามชาติที่ดำเนินไปอย่างกว้างขวาง เสรี และมั่นคงขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคหลังสงครามเวียดนามที่ขบวนการโลกานุวัตรคืบหน้าในขอบเขตกว้างขวาง และในจังหวะที่รวดเร็วอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน

ปรากฏการณ์เหล่านี้ได้ส่งผลให้ชีวิตทางเศรษฐกิจของประเทศทุนนิยมก้าวหน้าเปลี่ยนแปลงไปอย่างสำคัญ กล่าวคือ ในขณะโรงงานอุตสาหกรรมหนักของกลุ่มทุนที่กลายเป็น "บรรษัทข้ามชาติ" ถูกเคลื่อนย้ายไปตั้งในสัดส่วนที่ด้อยพัฒนากว่า (นั่นก็คือ ภายใต้เงื่อนไขการลงทุนที่หละ

หลวมของรัฐที่เปิดโอกาสให้อัตรากำไรสูงผ่านกลไกทางภาษีและการกดค่าแรงงาน เพราะความตื่นกระหายในผลประโยชน์ระยะสั้น ๆ ของชนชั้นที่ได้เปรียบ) มากขึ้นทุกที การลงทุนภายในประเทศได้ปรับตัวสู่ธุรกิจที่ใช้เทคโนโลยีสูงขึ้นเรื่อย ๆ จนยังผลให้เนื้อหาและเป้าหมายของการศึกษา การจ้างงาน และชีวิตประจำวันในอเมริกาเหนือ ยุโรปตะวันตก และญี่ปุ่น มุ่งสู่ "สังคมสารสนเทศ"มากขึ้นตามลำดับ

ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีนัยที่มีมีมาพอ ๆ กับการที่สังคมเกษตรกรรมแปรสภาพเป็นสังคมอุตสาหกรรมทีเดียว พูดอีกวิธีหนึ่งเทคโนโลยีทางปัญญา (intellectual technology) ได้เข้ามามีบทบาทหลักในระบบเศรษฐกิจของประเทศทุนนิยมก้าวหน้า โดยเข้ามาทำหน้าที่ทดแทนเทคโนโลยีทางอุตสาหกรรม (industrial technology) มากขึ้นตามลำดับ

ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีนัยที่มีมีมาพอ ๆ กับการที่สังคมเกษตรกรรมแปรสภาพเป็นสังคมอุตสาหกรรมทีเดียว พูดอีกวิธีหนึ่งเทคโนโลยีทางปัญญา (intellectual technology) ได้เข้ามามีบทบาทหลักในระบบเศรษฐกิจของประเทศทุนนิยมก้าวหน้า โดยเข้ามาทำหน้าที่ทดแทนเทคโนโลยีทางอุตสาหกรรม (industrial technology) มากขึ้นตามลำดับ

สวนประเทศอื่น ๆ หากว่าไม่ตกเป็น "สวนครัว" "บ่อเลี้ยงปลา" "โรงงานผลิตคนรับใช้" "เมืองสั่งทางไปรษณีย์" ของประเทศที่ก้าวหน้ากว่าแบบหน้ามืดจนคิดไม่ออกบอกไม่ถูก ต่างก็ดิ้นที่จะยื่นใบสมัครเข้าเป็นสมาชิกของ "ประเทศอุตสาหกรรมใหม่" (หรืออีกนัยหนึ่ง"กองขยะใหม่") ด้วยความอิ่มเอิบ ทั้งๆ ที่ฐานภาพดังกล่าว มักจะได้มาด้วยความเจ็บปวดของชนชั้นล่าง ไม่ใช่ด้วยสติปัญญาของชนชั้นนำ ซึ่งบ่อย ๆ ดิ้นเขินสุด ๆ ได้อย่างไม่น่าเชื่อ

ในบางกรณีการขอเข้าไปร่วมมีเอี่ยวในขบวนการ "สังคมสารสนเทศ"ก็เพียบไปด้วยอุปสรรคด้านการตลาด เช่น ซุปเปอร์คอมพิวเตอร์ของอินเดีย เป็นต้น (Bangkok Post,July 2, 1993) ประเด็นในที่นี้ก็คือ "สังคมสารสนเทศ" คืออาการของการพัฒนาที่ไม่สมดุลภายในระบบทุนนิยมโลกในครึ่งหลังของศตวรรษที่ 20 ถ้าหากว่านี่คือ "ความก้าวหน้า" ผู้ที่มีโอกาสได้สัมรสชาติเด็ด ๆ ของมันก็มีเพียงน้อยนิดเต็มที ส่วนคนอื่น ๆ ก็ได้แต่คอยเก็บเกี่ยวเศษ ๆ หรือไม่ก็มีวาสนาค้างกับ "ความยิ่งใหญ่" ของยุคอุตสาหกรรมเถื่อน ๆ (หรือแม้กระทั่งยุคเกษตรกรรมด้อยพัฒนา ซึ่งนำความสมสลายมาสู่ระบบครอบครัวของตนเอง ทั้งนี้โดยไม่ต้องพูดถึงความเสื่อมโทรมทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ

ถึงจะดูเหมือนใหม่ จริง ๆ แล้ว การผุดขึ้นของ "สังคมสารสนเทศ" นี้ เป็นเพียงอีกขั้นตอนหนึ่งของอุดมการณ์แบบเทคโนแครต (technocratic ideology) ซึ่งอย่างน้อย ๆ ย้อนหลังไกลไปถึงยุคของฟรานซิส เบคอน (ค.ศ.1561-1626) ชาวอังกฤษผู้อยากเป็น "อริสโตเติล

หมายเลขสอง" ทั้งนี้ ด้วยการสร้างปรัชญาและค้นหาทางที่จะมีอำนาจเหนือธรรมชาติ ในทำนองเดียวกับนักคิดคนอื่น ๆ ยุคนั้น เบคอนเชื่อว่าวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีคืออุปกรณ์ที่จะช่วยให้มนุษย์มีความสุขมากขึ้น นัยในที่นี้คือมนุษย์เป็นทุกข์เพราะตกอยู่ใต้การควบคุมของธรรมชาติ นี่เองคือแก่นทางความคิดของ "ความก้าวหน้า" (progress) แบบโลกตะวันตก ซึ่งได้พัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ จนตกผลึกเป็นลัทธิอย่างยิ่งในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง

โดยทั่วไปแล้ว "สังคมสารสนเทศ" หมายถึงสังคมที่ข้อมูลและข่าวสารต่าง ๆ กลายเป็นทั้ง "ทรัพยากร" (resource) "เครื่องมือการผลิต" (means of production) และ "สินค้า" (product) ยังผลให้แรงงานส่วนมากของสังคมนั้น ๆ ตกอยู่ในภาคดังกล่าว ตัวอย่างเช่น รายงานหลายเรื่องระบุว่ากลาง ๆ ทศวรรษที่ 1980 เกินกว่าครึ่งหนึ่งของแรงงานในสหรัฐอเมริกาจัดอยู่ใน "ภาคข้อมูลและข่าวสาร" และชี้แจงว่าปริมาณของข้อมูลและข่าวสารมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยนิยามว่า "ข้อมูล" และ "ข่าวสาร" เอาไว้กว้างมาก รวมทั้งเอกสารทางวิชาการ รายงานของคณะกรรมการต่าง ๆ ในรัฐบาล จนถึงโทรศัพท์ส่วนตัวและจดหมายถึงเพื่อน ข้อสรุปในทำนองนี้มักจะอาศัยการคำนวณทางสถิติที่ดูแล้วจะต้องเลิกตาอยู่บ่อย ๆ

ถึงจะมีงานทางวิชาการเกี่ยวกับ "สังคมสารสนเทศ" ออกมามากมาย **The Coming of Post-Industrial Society** (Daniel Bell, 1973) และ **The Information Economy** (Marc Porat, 1977) คงจะเป็นสัดส่วนที่มีน้ำหนักในด้านการบุกเบิกมากที่สุด

"พูดอย่างกว้าง ๆ หากสังคมอุตสาหกรรมมีรากฐานอยู่ที่เทคโนโลยีจักรกล สังคมหลังยุคอุตสาหกรรมถูกกำหนดรูปร่างโดยเทคโนโลยีทางปัญญา และหากเงินทุนและแรงงานเป็นปัจจัยด้านโครงสร้างหลักของสังคมอุตสาหกรรม สารสนเทศและความรู้ก็ย่อมอยู่ในฐานะเดียวกันในสังคมยุคหลังอุตสาหกรรม" แดเนียล แบลล์ อธิบาย แล้วก็เน้นว่าสังคมสมัยใหม่กำลังผลัดผ่านจากการผลิตสินค้า เพราะการบริการกำลังกลายเป็นจุดสำคัญของภาคเศรษฐกิจ

"สารสนเทศคือข้อมูลที่ได้รับการจัดระเบียบและส่งไปสู่อื่น" ตามนิยามของมาร์ค โปแรท ผู้บรรยายต่อไปว่า "กิจกรรมสารสนเทศ รวมถึงทรัพยากรทั้งหมดที่ถูกใช้ไปในการผลิตแปรสภาพ และแจกจ่ายสินค้าและบริการสารสนเทศ" โปแรทสรุปว่าเมื่อกลางทศวรรษที่ 1970 ในสหรัฐอเมริการ้อยละ 46 ของผลผลิตประชาชาติทั้งหมด อาจจัดอยู่ "กิจกรรมด้านสารสนเทศ"และร้อยละ 53 ของรายได้ทั้งหมดเป็นรายได้ของ "ผู้ทำงานด้านสารสนเทศ"

หลังจากแบลล์และโปรแรทงานอื่นที่ปรากฏขึ้นมากมาย คงจะเป็นอะไรที่ไม่มากกว่า "เชิงอรรถ" เท่านั้น รวมความแล้ว แม้เค้าของ "เศรษฐกิจสารสนเทศ"จะมีอยู่จริงในบางประเทศ การสรุปว่านี่ คือ "สังคมสารสนเทศ" คงจะเป็นการก้าวกระโดดที่รีบร้อนไป

ใน "สังคมสารสนเทศ" ที่แท้จริงน่าจะมีเงื่อนไขอย่างน้อย ๆ สองประการ แรกทีเดียว ประชาการส่วนมากควรจะอยู่ในฐานะที่มี "ความรู้" มากขึ้น ทั้งในแง่ของความสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากแหล่งของสารสนเทศ อันดับต่อมา ขบวนการดังกล่าวควรจะนำไปสู่ความสามารถสูงขึ้นของประชากรจำนวนมากในอันดับที่จะเข้าร่วมในขบวนการประชาธิปไตยทางการเมืองอย่างมีความหมาย

ข้อสังเกตก็คือ การอภิปรายทั่ว ๆ ไปว่าด้วย "สังคมสารสนเทศ" มักจะแยกแยะว่า "ข้อมูล" (data) แตกต่างจาก "สารสนเทศ" (information) "ความรู้" (knowledge) มากมายเพียงใด ตามนิยามของอัลวิน ทอฟฟ์เลอร์ ข้อมูลหมายถึง "ข้อเท็จจริง" (fact) ที่ไม่ต่อเนื่องกันไม่มากก็น้อย สารสนเทศหมายถึงข้อมูลที่ได้รับการจัดระเบียบเป็นกลุ่มก้อนแล้วในบางลักษณ์ และความรู้หมายถึงสารสนเทศที่ถูกเรียบเรียงอย่างประณีตขึ้นอีกระดับหนึ่ง จนกลายเป็นข้อความที่เป็นเหตุเป็นผลขึ้นมา ฉะนั้น ความแพร่หลายของ "ข้อมูล" หรือแม้ "สารสนเทศ" จำนวนมากมาย จึงอาจจะสวนทางกับระดับ "ความรู้" เสียด้วยซ้ำ ดังนั้น ผู้สังเกตการณ์ที่แหลมคมบางคนจึงเริ่มพูดถึง "misinformation society" อันเปรียบเสมือน "ราคา" ของความคลั่งไคล้เทคโนโลยี (technological fetishism)

นอกจากนี้ ผู้คนที่เอ่ยถึง "สังคมสารสนเทศ" บ่อยที่สุด มักจะหลงลืมประเด็นสำคัญ ๆ ที่ซ่อนอยู่ในมโนทัศน์ของตน ดังที่โจเซฟ วีเซนบาม ณ สถานบันเทคโนโลยีแห่งแมสซาชูเซตส์ ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับกรณีของคอมพิวเตอร์ไว้ว่า "คำถามบางชนิดแทบจะไม่โผล่ขึ้นมาเลย เช่น ใครจะเป็นผู้ได้รับประโยชน์จากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่โหมผากันมากเหลือเกินของเรา และใครจะตกเป็นเหยื่อ? ในฐานะของประชาชนทั่ว ๆ ไป และโดยเฉพาะอย่างยิ่งของนักวิทยาศาสตร์และวิศวกร เราควรจะมีข้อจำกัดแก่การใช้คอมพิวเตอร์ในกิจการของมนุษย์อย่างไรบ้าง? ผลกระทบของคอมพิวเตอร์มีอะไรบ้าง ไม่ใช่เพียงต่อระบบเศรษฐกิจของโลก หรือต่อศักยภาพสงครามของนานาชาติและอื่น ๆ ทว่าต่อ "ภาพลักษณ์ของตนเอง" ของมนุษย์และเกียรติภูมิของความเป็นมนุษย์?

แปลกแต่จริง คำถามพื้น ๆ แบบวีเซนบามนี่แหละที่จะช่วยตรวจสอบมายาการสารพัดซึ่งแอบแฝงอยู่ในระบบการคิดแบบสุก ๆ ดิบ ๆ อย่าง "สังคมสารสนเทศ" มิให้แพร่พันธุ์เร็วจนเกินไปนั

ฐาธนดรศิลป์ จากระบบโลกถึงรัฐไทย หน้า 152-15

โลกานุวก

นิธิ เอียวศรีวงศ์

ผมชอบคำว่า "โลกานุวัตร" (เหมือนชอบศัพท์บัญญัติอีกหลายคำของอาจารย์ชัยอนันต์ สมุทวณิช) เพราะเป็นคำใหม่ที่สร้างขึ้นตามประเพณีการสร้างคำแบบเก่าของไทย

แต่ก็เหมือนศัพท์บัญญัติทั้งหลายในโลกนี้ มันไม่เคยมีความหมายเท่ากับความหมายในภาษาเดิม บางทีก็มีมากกว่าบางทีก็น้อยกว่า

และที่สำคัญกว่านั้นก็คือ ศัพท์บัญญัติเป็นการนำเอาความคิดจากภาษาหนึ่งไปยังอีกภาษาหนึ่ง ความคิดอันเดียวกันเมื่อถูกนำไปปลูกในอีกสังคมหนึ่งมักจะให้นัยไปในทางการกระทำที่เป็นรูปธรรมต่างกันได้มาก

ความคิดเรื่องโลกานุวัตรเป็นที่คุ้นเคยในหมู่ผู้บริหารของไทย (ในศัพท์นี้หรือศัพท์อื่นก็ตาม) และใคร ๆ โดยเฉพาะในหมู่ผู้บริหารรัฐกิจต่างพูดถึงการเตรียมสังคมเข้าสู่ยุคสมัยของโลกานุวัตร

โลกานุวัตรแปลตามศัพท์คือ การอนุวัตรหรือคล้อยตามโลก แต่คล้อยตามโลกนั้นถ้าคิดให้เป็นรูปธรรม เกิดขึ้นได้ในสองสถานการณ์ คือเมื่อเราออกไปสู่โลกหรือภายนอก กับเมื่อโลกหรือภายนอกทะลวงเข้ามาในบ้านเรา

สถานการณ์อย่างหลังนี้ผมเรียกของผมสนุก ๆ ไปว่า

"โลกานุวก"

คือโลกมันวกเข้ามาหาเรา

คิดว่าผู้นำของไทยเรานับตั้งแต่โบราณ ได้อนุวัตรตามพลังจากโลกภายนอกตลอดมา ยิ่งในสมัยที่ฝรั่งกำลังล่าอาณานิคมเราก็ยิ่งอนุวัตรตามฝรั่งอย่างมาก

แต่สิ่งหนึ่งที่ผู้นำไทยระแวดระวังเสมอมาก็คือเรื่องของการ "อนุวก" นี่แหละครับ กล่าวคือระแวดระวังไม่ให้สิ่งที่เราต้องอนุวัตรตามภายนอกด้วยความจำเป็น ขยายผลข้างเคียงของมันในบ้านเราเอง

ถ้าจะประเมินว่าผู้นำไทยประสบความสำเร็จหรือไม่ที่ป้องกันการ "อนุวก" ผมเห็นว่าโดยทั่วไปแล้วก็ต้องนับว่าประสบความสำเร็จดีทีเดียว

เช่นเราเลิกไพร่ แต่ก็มีการเกณฑ์แรงงานในรูปอื่นต่อมาอีกหลายสิบปี

เราสร้าง "ประชาชาติ" ขึ้นโดยทำให้ทุกคนมีจินตนาการถึงชุมชนในรูปใหม่ แต่ก็ป้องกันไม่ให้เกิดการเกลี่ยสถานภาพของพลเมืองให้เท่ากันในกฎหมาย

และแน่นอนว่าแม้ว่าเราก็มีการปฏิวัติประชาธิปไตย (เหมือนกัลส์) แต่ก็สามารถป้องกันการ "อนุวก" ของอุดมการณ์ประชาธิปไตยไว้ได้สืบมา

ความสำเร็จอันนี้ผมคิดว่าคงอธิบายเหตุผลได้ง่ายที่สุดด้วยการชี้ให้ดูความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชนชั้นนำของไทย ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวไม่ได้แปลว่าความสามัคคีกลมเกลียวกันนะครับ เขาตีกันอยู่ไม่น้อย และตีกันแรง ๆ ด้วย แต่โดยปูมหลังชีวิต การศึกษาบทบาททางเศรษฐกิจ และระบบเครือญาติ ต่างก็พัวพันกันอีรุงตุงนังไปหมด จนเรียกได้ว่าเป็นคนกลุ่มเดียวกันนั่นเอง

อย่างที่เพื่อนผมคนหนึ่งซึ่งไม่ได้เรียนประวัติศาสตร์ตั้งข้อสังเกตแบบสงกาว่า

"เอ๊ เมืองไทยนี่ ดู ๆ ไปแล้ว คนที่มีอำนาจในด้านต่าง ๆ นี่ไม่เห็นพ้นคนสัก 200 ตระกูลนี่เอง"

แต่ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนี้ค่อย ๆ มลายไปเรื่อย ๆ ก็อย่างที่รู้กันอยู่ว่า พัฒนาการของสังคมไทยในระยะสามทศวรรษที่ผ่านมานี้ คือการแตกตัว (Diversification) ของคนกลุ่มต่าง ๆ รวมทั้งของกลุ่มที่เรียกว่าชนชั้นนำด้วย

จำนวนคนที่เพิ่มขึ้นของชนชั้นนำก็สำคัญ แต่การแตกตัวออกเป็นกลุ่มที่หลากหลายมากขึ้นนี้ก็สำคัญเหมือนกัน

ฉะนั้นแม้ว่าการเตรียมตัวเพื่อตอบสนองต่อโลกานุวัตรเป็นมติเอกฉันท์ของชนชั้นนำ หรือแม้แต่อยากจะคุมไม่ให้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมไทยบานปลายจนเกินกว่าใครจะคุมได้ก็เป็นมติเอกฉันท์ แต่ไม่มีมติเอกฉันท์ว่าอะไรเป็น "โลกานุวก" ที่ต้องการกีดกันไม่ให้ "อนุวก" เข้ามาในบ้านเรา

และเพราะไม่มีมติเอกฉันท์นี้เอง ที่ความขัดแย้งในเรื่อง "โลกานุวก" มักจะเกิดขึ้นบ่อย ๆ

เพราะกระแสสิทธิมนุษยชนในออสเตรเลีย รัฐบาลออสเตรเลียจึงตัดสินใจไม่อนุญาตให้นายทหารที่มีส่วนพัวพันในกรณีสังหารโหดในเดือนพฤษภาคม 2535 เข้าประเทศ (และควรย้ำเตือนด้วยว่ากรณีสังหารโหดนี้ ยังไม่ได้รับการสะสางให้กระจ่างอะไรเลยในมาตรฐาน "โลก") อย่างน้อยรัฐบาลออสเตรเลียก็ต้องตอบสนองต่อกระแสสิทธิมนุษยชน ซึ่งเป็นกระแสสังคมของเขา

นี่เป็นโลกานุวกแน่ ๆ เพราะโลกกำลังสะพัดไปด้วยกระแสประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชน และโลกานุวัตรเรียกร้องให้เราต้องคล้อยตาม แม้แต่คล้อยตามเพียงรูปแบบภายนอกก็อดไม่ได้ที่จะต้องมี "อนุวก" ของประชาธิปไตย

จะปล่อยให้มี "อนุวก" ของกระแสประชาธิปไตยได้เพียงไหน ผมคิดว่าชนชั้นนำไทยในปัจจุบันไม่ได้เห็นตรงกันเสียแล้ว

ความเกรี้ยวกราดของ ผบ.ทบ.ต่อคุณจำลอง ครุฑขุนทด เป็นตัวแทนของกลุ่มที่ไม่อยากเห็นการ "อนุวก" ของกระแสประชาธิปไตยในโลกเอาเลย

และโดยไม่ได้คิดจะเป็นปฏิปักษ์ต่อกองทัพ คนไทยอีกไม่น้อยกลับยินดีที่ได้เห็นการตัดสินใจเช่นนี้ของรัฐบาลออสเตรเลีย

กระแสสิทธิมนุษยชนไม่ได้จำกัดอยู่แต่เพียงเหตุการณ์พฤษภามหาโหด ในนามของสิทธิมนุษยชน สินค้าไทยอาจถูกกีดกันจากตลาดใหญ่หลายแห่งด้วย เรื่องของการใช้แรงงานเด็ก, สตรี และกรรมกรอย่างไม่เป็นธรรม การท่องเที่ยวอาจถูกกระทบจากอุตสาหกรรม "นางทาส" ที่เลื่องลือไปทั่วโลก

นอกจากกระแสสิทธิมนุษยชนแล้ว สหรัฐฯ ยังชูกระแสการค้าเสรี (ชนิดที่เป็นผลประโยชน์ต่อสหรัฐฯ) ที่จะทำให้ตลาดเมืองไทยต้องมีบุหรี่ฝรั่งและแอปเปิลวางจำหน่ายเกลื่อนกลาดเหมือนกับในนิวยอร์ก และไหนจะสิทธิทางปัญญาที่กำลังเรียกเอาเงินอยู่ในขณะนี้อีกเล่า

"โลกานุวก" เหล่านี้ทำให้คนที่ยินดีในเรื่องออสเตรเลียไม่ให้นายทหารไทยเข้าประเทศ อาจไม่ยินดีในบาง"อนุวก"

ผู้เลี้ยงหมูอยากเห็น "อนุวก" ที่ทำให้ต้องเปิดตลาดเสรีแก่วัตถุดิบอาหารสัตว์หลายอย่าง ในขณะที่พ่อค้าพืชไร่อยากเห็นระบบเซอร์ชาร์จดำเนินการต่อไปชั่วกัลปาวสาน

ความรังเกียจ "โลกานุวก" ที่ไม่ตรงกันในหมู่ชนชั้นนำนั้น ถึงอย่างไรก็มีข้อที่ตรงกันอยู่อย่างหนึ่ง คือปิดประเทศส่วนที่ฉันจะได้ประโยชน์, ได้อำนาจ, หรือได้เกียรติยศศักดิ์ศรี เอาไว้ให้ฉันได้เสวยสุขต่อไป แต่จะเปิดส่วนอื่นที่ฉันไม่เกี่ยวนั้น ก็เชิญเปิดไปเถิด เช่น จะเป็นประชาธิปไตยก็เป็นไปเถิด ให้ได้รับการรับรองจากโลก แต่ส่วนที่ฉันเคยได้มาอย่างไรก็ต้องของฉันต่อไปอย่ายุ่ง

ทัศนคติอย่างนี้ไม่ทำให้ใครพร้อมจะรับโลกานุวัตรได้

โลกานุวัตรกับ "โลกานุวก" นั้นเป็นเรื่องเดียวกัน เพราะโลกานุวัตรไม่ใช่เรื่องของพละกำลังมหาอำนาจกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเสียแล้ว แต่เป็นกระแสความเปลี่ยนแปลงทางระบบเศรษฐกิจโลก และเทคโนโลยี จุดมุ่งหมายของความเปลี่ยนแปลงจึงไม่อาจจำกัดอยู่แต่เพียงเพื่อ "เอาตัวรอด" แต่หมายถึงการที่จะออกไปยืนในโลกกว้างอย่างเท่าเทียมและมีเกียรติเสมอกับผู้อื่น

การซ่อนโสเภณีไว้นอกนิตยสารและปทานุกรม ก็คือ การนุ่งกางเกงตูดขาดไปยืนร่วมกับเขา ย่อมต้องกะเรียกะราดเป็นธรรมดา

แม้กระนั้น ผมก็ยังเชื่อว่าเมื่อจะไปยืนอย่างมีเกียรติและเท่าเทียมกับผู้อื่นในโลกกว้าง ก็ไม่ได้แปลว่าเราต้องทิ้งความเป็นตัวของตัวเอง ไม่ได้แปลว่าละทิ้งหลักการที่เป็นสากลเช่นสิทธิมนุษยชน หรือความยุติธรรมเพื่อดำรงรักษาความเป็น "ไทย" เอาไว้

ท่านอาจารย์คุณหมอประเวศ วะสี พูดถึงการมี "ญาณทรรศน์ไทย" หรือ Thai Vision ผมคิดว่านี่ก็เป็นอีกส่วนหนึ่งของความเป็นตัวของตัวเองหรือความเป็นไทย โลกานุวัตรต้องไม่ได้หมายถึงการถูกคนอื่นกลืนจนสิ้นความเป็นตัวของตัวเอง แต่ "ญาณทรรศน์ไทย" ที่ชนชั้นนำหวงแหนอยากรักษาไว้ในโลกานุวัตรเป็นแต่เรื่องของการค้ากำไรความได้เปรียบหรือเกียรติยศศักดิ์ศรีที่ไม่ได้ตั้งอยู่บนความเป็นธรรม เราจะไปยืนร่วมอยู่ในสมาคมโลกได้ในฐานะอะไรมากไปกว่าคนนุ่งกางเกงตูดขาด

เราจะเข้าสู่ประชาคมโลกอย่างเต็มตัว ด้วยแรงผลักดันของความเปลี่ยนแปลงเพียงเพื่อ "เอาตัวรอด" หรือเราจะเข้าไปด้วยความเชื่อมั่นในตัวเองว่าประชาคมโลกจะได้รับประโยชน์จากการเข้าไปของเรา เพราะมีสิ่งทรงคุณค่าอันจริงในความเป็นไทยที่จะช่วยสร้าง "ญาณทรรศน์" อันสร้างสรรค์แก่โลกยุคใหม่

เราจะเข้าสู่ยุคสมัยโลกานุวัตรอย่างมีเกียรติและศักดิ์ศรี ที่ผู้อื่นต้องให้ความเคารพก็ต่อเมื่อเราต้องมีความเชื่อมั่นในตัวเองในทางสัมมาทิฐิ คือรู้ข้อเด่นข้อด้อยของตนเองตามความเป็นจริง และต้องเลิกนุ่งกางเกงตูดขาด

จะทำอย่างนี้ได้ก็ต้องผ่านความเจ็บปวด สังคมไทยต้องกล้าเผชิญความเจ็บปวด คนไทยและผู้นำไทยกล้าหรือไม่ ?

ผู้จัดการรายวัน 27 ก.ค. 2536 หน้า 32

บรรณานุกรม

หนังสือ

1) ชัยวัฒน์ ถิระพันธุ์ "ทฤษฎีไร้ระเบียบกับทางแพร่งของสังคมสยาม".ใน ชมทางความคิด. ชุดมองอนาคต อันดับ 2. เอกวิทย์ ณ ถลาง บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิภูมิปัญญา, 2537

2) ธีรยุทธ บุญมี. จุดเปลี่ยนแห่งยุคสมัย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2537

3) บุญรักษ์ บุญญะเขตมาลา. ฐานันดรที่สี่จากระบบโลกถึงรัฐไทย. กรุงเทพฯ : คบไฟ, 2537

4) ยุค ศรีอาริยะ. โลกาวิวัฒน์ 2000. กรุงเทพฯ : ไอโอนิค อินเตอร์เทรด รีซอสเซส, 2537

5) สนธิ ลิ้มทองกุล. โลกานุวัตร. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ผู้จัดการ, 2537

6) สุวินัย ภรณวลัย. ทุนนิยมฟองสบู่. กรุงเทพฯ : ดวงกมลวรรณกรรม, 2537

หนังสือแปล

1) พิสิฐ ลี้อาธรรม. จากยุ่งกลายเป็นรุ่งบทเรียนเศรษฐกิจไทย. แปลโดย วีระ ธีรภัทร. กรุงเทพฯ : หนังสือพิมพ์วัฏจักรรายวัน, 2537

2) ริชาร์ด โอ เบรน. กระเทาะโลกานุวัตร ยุคการเงินไร้พรมแดน. แปลโดย เพียรพรรณ ก่าเนิดศิริ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์การเงินธนาคาร, 2537

รายงานวิชาการ

1) รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. (2536) สังคมเศรษฐกิจไทยในทศวรรษ 2550 : ยุทธศาสตร์การพัฒนาในการะแสโลกานุวัตร. กรุงเทพฯ มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาแห่ง